

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑ·Ι·ΔΟΥ

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΙΑΧ

Ἰωάννινα

1984

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΙΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΡΙΑΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

9

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 55935
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 10/9/2014
ΓΛΩΣΣ. ΑΡΙΘΜ.

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)

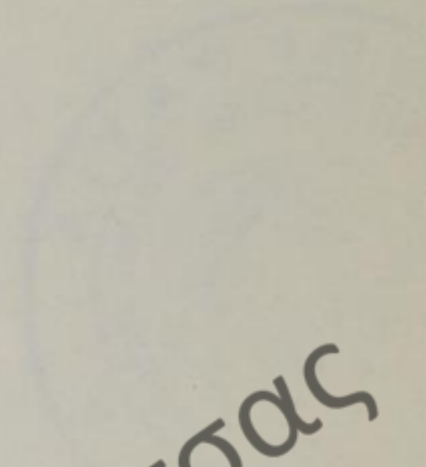
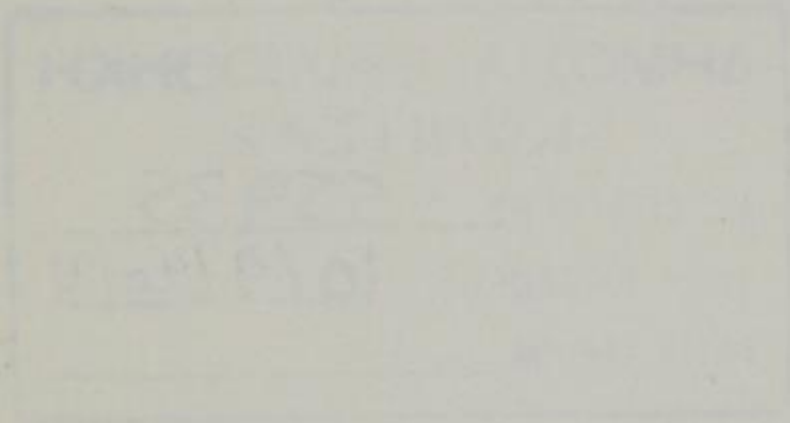
* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΘΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΙΑΧ

Ίωάννινα
1984

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

ΚΑΤΕΠΕΙΓΜΕΝΟ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

1998

**Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ ΒΙΛΑΕΤΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΛΕΣΧΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ
(1908—1912)**

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος ἀπὸ τοὺς νεότουρκους στὶς 23 Ἰουλίου τοῦ 1908 ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στὶς ὑπόδουλες ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς νὰ ὀργανώσουν φανερά πιά τὶς δυνάμεις τους, μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλιση ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερων ἐρεισμάτων στὴν ἀναμενόμενη τελικὴ ἀναμέτρηση μὲ τὴ φθίνουσα αὐτοκρατορία. Πρὶν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση οἱ προσπάθειες τῶν ὑποδούλων, μ' ἐξαίρεση τὴν ἀλβανικὴ ἐθνότητα, κινήθηκαν σὲ δύο ἐπίπεδα: 1) στὴν ἐκμετάλλευση τῶν εὐκαιριῶν ποὺ παρείχαν οἱ νόμοι τοῦ κράτους ἢ τὰ προνόμια, καὶ 2) στὴν παράνομη δραστηριότητα ποὺ ἀνέπτυσαν, κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ὑποκίνηση τῶν ἐλεύθερων ἐθνικῶν κέντρων.

Στὴν πάλιν αὐτὴ ἡ ἀλβανικὴ ἐθνότητα ἐβρέθηκε, πρὶν ἀπὸ τὸ 1908, σὲ ἰδιότυπη θέση. Ἐχοντας, στὴν πλειοψηφία της, τὴν ἴδια θρησκεία μὲ τὸ δυνάστη ὑποχρεώθηκε νὰ ταυτίζεται καὶ ἐθνικὰ μαζί του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τὸν βοηθᾷ σ' ὅλες τὶς περιστάσεις, ἀλλοτε ἀναγκαστικά κι ἄλλες φορές μ' ἐλεύθερη προαίρεση. Αὐτὴ ἡ ταύτιση εἶχε τὰ πλεονεκτήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ μειονεκτήματά της. Τὰ πρῶτα συναρτῶνται μὲ τὴ νομὴ τῆς ἐξουσίας. Στὴν οὐσία, ὅμως, ἐξαιτίας τῆς φεουδαρχικῆς δομῆς τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας, τὰ προνόμια τὰ ἐξασφάλιζαν ὄχι ὁ ἀλβανικὸς λαὸς, ἀλλὰ οἱ ἄρχοντές του, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπατέλεσαν ἐξέχοντα στηρίγματα τῆς αὐτοκρατορίας.

Αὐτὰ τὰ πλεονεκτήματα μεταβάλλονταν σὲ μειονεκτήματα στὶς περιπτώσεις ποὺ ἡ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατοῦσε, παλιότερα στὴν ἡγεσία της, ἀργότερα καὶ στὴ βάση, καθὼς πλησιάζουμε στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἐπέσυραν σκληρὰ ἀντίποινα ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ἢ ὁποία ἔβλεπε σ' αὐτὰ νὰ διακυβεύεται ἡ ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ν' ἀμφισβητεῖται ἡ ἰσχύς της καὶ ν' ἀποστερεῖται ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ ἔμπειρους πολεμιστῆς.

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος τὸ 1908 ἔθεσε καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς σὲ ἴση μοίρα μὲ τὶς ἄλλες ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς, κατὰ τὴν πρώτη φάση τῆς ἐπανάστασης τῶν νεότουρκων. Μποροῦσαν τώρα νὰ ἐκφράζουν ἐλεύθερα τὶς ἐθνικὲς πεποιθήσεις τους, μέσα ἀπὸ ὀργανώσεις ποὺ συγκρότησαν κι ἀπὸ τὸν τύπο ποὺ κυκλοφοροῦσε σ' ὅλες τὶς πρωτεύουσες τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου ὑπῆρχαν ἀλβανικὲς διεκδικήσεις. Βέβαια, ὅλα αὐτὰ δὲν ἔγιναν χωρὶς τὴν προεργασία τῶν παράνομων ὀργανώσεων, ποὺ δροῦσαν στὴν ἐποχὴ τῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ, καὶ τῶν ἐλεύθερων ἀλβανικῶν κοιμημάτων ποὺ

είχαν ιδρυθεί στο εξωτερικό. Η παράνομη δράση είχε άλλοτε επιφάνεια κι άλλοτε θάθος, ανάλογα με τις περιοχές και τα στελέχη που επωμίστηκαν το βάρος της οργάνωσης. Τò βέβαιο είναι ότι λειτουργούσε σε διάφορα επίπεδα, μερικά από τα όποια δέν επισημάνθηκαν ούτε από τις τουρκικές αρχές ούτε από τις θρησκευτικές ή πολιτικές εκπροσωπήσεις άλλων εθνοτήτων, ιδιαίτερα της έλληνοκλής. Για τò λόγο αυτό δικαιολογείται τò «ξάφνιασμα», ακόμη κι ó «πανικός», τών μητροπολιτών από τήν απροσδόκητη ένταση, με τήν όποία εκδηλώθηκε ή έθνοική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές έπαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων και τής όποίας τήν έκταση δέν υποψιάζονταν πριν από τò 1908¹.

Στις νοτιότερες περιοχές του βιλαετιού Ίωαννίνων (σαντζάκια Άργυροκάστρου, Ίωαννίνων, Πρέβεζας) ή έθνοική αλβανική κίνηση εξασθένιζε προοδευτικά σ' έκταση, ανάλογα με τή σύνθεση του πληθυσμού και σε συνάρτηση πάντα με τήν αφομοίωση τών συνθημάτων για τή συνειδητοποίηση τής ανάγκης του αγώνα για τήν ανεξαρτησία². Πρέπει να σημειώσουμε ότι και στα σαντζάκια αυτά, πριν από τò 1908, οι ιδέες για ελευθερία κι ανεξαρτησία, αν και δέν είχαν εκφραστεί οργανωτικά με τήν ίδρυση κοιμημάτων, ήταν ώστόσο διάχυτες ανάμεσα στους αλβανικούς πληθυσμούς, κυρίως βέβαια στην ηγήτιδα τάξη και τους Άλβανούς υπάλληλους. Τò έλληνοκ ύπουργείο εξωτερικών είχε ζητήσει πληροφορίες για τήν κατάσταση που επικρατούσε στα σαντζάκια Ίωαννίνων κι Άργυροκάστρου³. Από τις εκθέσεις του γενικού προξενείου Ίωαννίνων διαπιστώνεται, ότι δέν υπήρχε ούτε γινόταν κίνηση για τήν ίδρυση στα Ίωαννίνα αλβανικού κοιμημάτου, ή κατάσταση όμως στην Άλβανία αποτελούσε αντικείμενο ζωνηρών συζητήσεων ανάμεσα στους Άλβανούς, οι όποιοι ήταν γνωστές τής αλβανικής κίνησης. Πολλοί αλληλογραφούσαν με τα αλβανικά κοιμητάτα τής Σόφιας και του Βουκουρεστίου και έπαιρναν τήν έφημερίδα «Drita» (Τò Φώς). Όλα αυτά γίνονταν με τή μεσομάθηση του ρουμανικού προξενείου Ίωαννίνων, στο όποιο διαβιβάζονταν τα γράμματα και οι έφημερίδες και μοιράζονταν στους παραλήπτες τους. Με τους Άλβανούς τών Ίωαννίνων αλληλογραφούσε κι ó απόγονος του Καστριώτη

1. Βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες και έθνοική αλβανική κίνηση στις μητροπολιτικές έπαρχίες Δυρραχίου και Βελεγράδων κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αι., εκδ. ΙΜΠΛΑΧ, Ίωάννινα 1978, σ. 309 κ.έξ.

2. Η αλβανική λέσχη Φιλιατών π.χ. δέν έδευχνε έπαναστατική διάθεση, ακόμη και λίγο πριν από τον πόλεμο του 1912. Αντίθετα, διακήρυσσε τήν απόλυτη προσήλωσή της στην αυτοκρατορία, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ό.π., σ. 304.

3. Βλ. τò υπ' αριθμ. 5775/11-1-1908 έγγραφό του προς τò γενικό προξενείο Ίωαννίνων, ΑΡΧΕΙΟΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ (στο έξης ΑΥΕ), 6' αρχείο, 1908, Προξενείον Ίωαννίνων. Οι χρονολογίες τών εγγράφων είναι με τò παλιό ημερολόγιο.

don Aladro, που έμενε στο Παρίσι⁴. Σ' ένα γράμμα του, που το περιεχόμενό του έγινε γνωστό στο έλληνο-προξενείο, θεβαίωσε ότι την άνοιξη του 1908 ή 'Αλβανία θ' απελευθερωνόταν και έπρεπε όλοι να είναι έτοιμοι⁵. Κάτι ανάλογο κοινολογοῦσαν και τὰ αλβανικά σώματα που είχαν αρχίσει τή δράση τους, κυρίως στους καζάδες Λεσκοβικίου και Πρεμετής, και υποστηρίζονταν από τὸ ρουμανικό προξενείο 'Ιωαννίνων. Οί ομάδες αυτές διέδιδαν στὰ χωριά ότι πολὺ σύντομα θ' ἀνακηρυσσόταν ή αλβανική δημοκρατία, με 'Ιταλό πρόεδρο, κι ότι τὰ πάντα ήταν έτοιμα για ένα τέτοιο πραξικόπημα. 'Όλα αυτά γίνονταν δεκτά από τούς αλβανικούς πληθυσμούς μ' ένθουσιασμό, γιατί έκανοποιούσαν τούς πόθους τους για έλευθερία. 'Έτσι, και οί αντάρτες τῶν ομάδων γίνονταν δεκτοί με θερμές δεξιώσεις, όπως συνέβη με τήν έπταμελή ομάδα που φιλοξενήθηκε από τούς 'Αλβανούς του Λεσκοβικίου μία εβδομάδα. Τὰ μέλη τῆς ομάδας προσπάθησαν μάλιστα να μύθουν στὰ σχέδιά τους και χριστιανούς πρόκριτους. Τέτοια ήταν ή ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε στο Λεσκοβίκι από τήν παραμονή τῶν ανταρτῶν, ώστε οί οπαδοί τους, χωρίς φόβο και παρά τήν παρουσία τῶν τουρκικῶν αρχῶν, ζητωκραύγαζαν «Ζήτω ή 'Αλβανία, Ζήτω ή Σκεπεταρία». Η γενική διοίκηση 'Ηπείρου, όταν πληροφορήθηκε τὰ γεγονότα, διέταξε τὸν ἀρχηγό τῆς χωροφυλακῆς του 'Αργυροκάστρου να πάρει μέτρα για τή διασφάλιση τῆς τάξης στους δυο καζάδες. Συνελήφθησαν ως ένεχόμενοι στο κίνημα: 12 'Αλβανοί από τὸ Τρεμιστι, 5 από τὸ 'Οχτόβι και 3 από τὸ Μπαντιλιόνι, και φυλακίστηκαν στο 'Αργυρόκαστρο. 'Ακόμη ὁ βαλκός κάλεσε τὸν 'Ισλιάμι βέη Κλεισούρα, από τούς ισχυρούς 'Αλβανούς του καζᾶ Λεσκοβικίου, και τοῦ ανέθεσε τὸ σχηματισμὸ σώματος για τήν εξόντωση τῶν ανταρτῶν. Στις 24 Φεβρουαρίου 1908 ὁ ἀρχηγός τῆς χωροφυλακῆς του 'Αργυροκάστρου δολοφονήθηκε και οί αλβανικοί κύκλοι τῶν 'Ιωαννίνων διέδιδαν ότι ή δολοφονία αποτελοῦσε ἀντεπιδίκτηση για τίς συλλήψεις τῶν ὁμοφύλων τους.

'Όλα αυτά μαρτυροῦν ότι ή ἔθνικὴ αλβανικὴ κίνηση, ἔστω και χωρίς οργανωτικὴ ἔκφραση, ἐπηρέαζε τούς αλβανικούς πληθυσμούς στὰ νοτιότερα σαντζάκια του βιλαετιοῦ, όχι ὅμως στο βαθμὸ που παρατηροῦνταν στὰ βορειότερα, καθὼς και στο ισαντζάκι 'Δυρραχίου. Για τὸ λόγο αυτό, ἀνάλογη ήταν και

4. 'Ο πρίγκιπας Don Juan de Aladro y Perez de Valasco υποστήριζε ότι καταγόταν από τήν οικογένεια του Σκεντέρμπεη' βλ. H. N. BRAILSFORD, Macedonia, its Races and their Future, London 1906, σ. 286 σημ. 1 και STAVRO SKENDI, The Albanian National Awakening 1878—1912, Princeton 1967, σ. 318 κ.έξ. Οί αλβανικές οργανώσεις του έξωτερικοῦ τὸν πρόβαλαν στις προκηρύξεις τους.

5. Βλ. τήν ὑπ' ἀριθμ. 35/25-2-1908 ἔκθεση του γενικοῦ προξενείου 'Ιωαννίνων προς τὸ ὑπουργεῖο έξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8.π.

ή απήχηση τῶν ἰδεῶν στοὺς ἀλβανικοὺς πληθυσμούς, μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση, μέσω τῶν ἀλβανικῶν λεισχῶν.

Οἱ λέσχες ποὺ ὑδρύθησαν στὶς πόλεις τῶν νότιων σαντζακίων τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων στηρίζονταν περισσότερο στοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν ἔχει ὡς ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, παρά στὶς ἀλβανικὲς κοινότητες. Στὰ Γιάννινα π.χ. τὴν ψυχὴ τῆς λέσχης τὴν ἀποτελέσαν οἱ Ἀλβανοὶ ὑπάλληλοι ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴ διοίκηση, τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἀστυνομία κλ. κι ὄχι οἱ μόνιμα ἐγκαταστημένοι στὴν πόλη εὐάριθμοι Ἀλβανοί. Γιαυτὸ στὶς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἀλβανῶν μιλοῦσαν ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ ἀλβανικοῦ συλλόγου κι ὄχι στὸ ὄνομα τῆς ἀλβανικῆς κοινότητος⁶.

Οἱ Ἀλβανοὶ ἐρευνητὲς προσπάθησαν σοβαρὰ νὰ συγκεντρώσουν καὶ νὰ ἀξιολογήσουν τὸ ὕλικὸ ποὺ ἀναφέρεται στὶς «ἀλβανικὲς ἐθνικὲς ἐταιρεῖες» ἢ «λέσχες», ὅπως ἀποκαλοῦνται⁷. «Λέσχες» τὶς ὀνομάζουν συνήθως καὶ οἱ Ἕλληνες πρόξενοι. Ἀξιόλογη ἐργασία ἔγινε καὶ γιὰ τὴν ἐρευνα τοῦ θέματος στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν Ibrahim D. Hoxha, ποὺ στηρίζεται κυρίως στὰ δημοσιεύματα τοῦ ἀλβανικοῦ τύπου καὶ στὸ ἀρχεπαρὸ ὕλικὸ τοῦ αὐστριακοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν⁸.

Μὲ τὴν παρούσα μελέτη θὰ προσπαθήσουμε νὰ σκιαγραφήσουμε τὶς δραστηριότητες τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ νὰ το-

6. Βλ. ἀριθμ. φύλλ. 2/13-7-1909 τῆς ἐφημ. «Ἡπειρος», ὅπου περιγραφή τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς ἐπετείου γιὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος. Στὴν πλατεία, κάτω ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸ διοικητήριον (ὅπου καὶ σήμερον), μίλησαν γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐπετείου οἱ: 1) Ζουλφικάρ ἐφέντης, δικηγόρος, ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, 2) Γ. Πολυχρονιάδης ἐφέντης, ἐκ μέρους τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος, 3) Ἀσκενατζή ἐφέντης, ἐκ μέρους τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητος, καὶ 4) Νασήμ Νατζή ἐφέντης, Ἀλβανός, ἐκ μέρους τοῦ ἀλβανικοῦ συλλόγου, «ἀλβανιστί».

7. Βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 346. Γενικὰ γιὰ τὴν ὕδρυση καὶ δράση τῶν λεισχῶν βλ. CHRISTO A. DAKO, Albania, the Master Key to the Near East, Boston 1919, σ. 259, STANFORD J. SHAW - EZEL KURAL SHAW, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol. II, Reform, Revolution and Republic, Cambridge 1977, σ. 85, GEORGE WALTER GAWRYCH, Ottoman Administration and the Albanians 1908—1913, Michigan 1980, σ. 290, HISTORIA E SHQIPËRISË, Universiteti Shtetëror i Tiranës, τ. 2, Tiranë 1965, σ. 292.

8. Βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη τοῦ IBRAHIM D. HOXHA, Veprimtaria e Shoqërisë «Bashkimi» të Janinës në vitet 1908—1912 (Ἡ δραστηριότητα τοῦ συλλόγου «Bashkimi» τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὰ ἔτη 1908—1912), «Studime Historike», viti XXVIII (1974), τεῦχος 1, σ. 97—130. Βλ. καὶ μετάφραση τῆς μελέτης ἀπὸ τὸν ΒΑΣΙΛΗ ΚΟΝΤΗ στὴ «Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία», τ. 7(1978), Παράρτημα, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 119—149. Γιὰ τὶς ἀλβανικὲς λέσχες στὶς δόρειες ἐπαρχίες τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων καὶ τὴ μητροπολιτικὴ ἐπαρχία Δυρραχίου, καθὼς καὶ μερικὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ. 297 κ.ἐξ.

νίσουμε τή συμβολή τῶν λεισχῶν στήν ἀνάπτυξή της. Γιά τὸ σκοπὸ αὐτὸ στηριχτήκαμε, κυρίως, στὶς ἐκθέσεις τῶν Ἑλλήνων προξένων καὶ στὰ δημοσιεύματα τοῦ ἐλληγικοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ ὁποίου περιληπτικὰ κείμενα καταχωροῦσε τακτικὰ ἡ ἐλληγικὴ ἐφημερίδα «Ἡπειρος» τοῦ Γ. Χατζῆ. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἀποδευκνύεται ὅτι ἡ ἐλληγικὴ πλευρὰ δὲν ἔτρεφε τὸ «μῖσος» ποὺ τῆς καταλογίζουσαν οὔτε ἦταν ἀντίθετη μὲ τὶς ἐθνικὲς ἀλβανικὲς διεικδικήσεις⁹, ἐφόσον βέβαια αὐτὲς δὲν ἔρχονταν σὲ κατάφωρη ἀντίθεση μὲ τὰ δίκαια τοῦ ἐλληγισμοῦ.

I. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. Καζὰς Ἰωαννίνων

1.- Συμφωνία νεοτουρκικοῦ κοιμιάτου κι Ἀλβανῶν

Πρὶν ἀναφερθοῦμε στήν ἰδρυση τῆς λέσχης τῶν Ἰωαννίνων, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐρευνήσουμε καὶ νὰ διαγράψουμε τὴν στάση τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὴν ἱεναρξῆ τῆς νεοτουρκικῆς ἐπανάστασης¹⁰, γιὰ τὴν αὐτὴν προσδιόριζε καὶ τὶς σχέσεις νεοτουρκικοῦ κοιμιάτου κι Ἀλβανῶν στοὺς πρώτους μῆνες τῆς μεταπολίτευσης. Ἡ στάση τῶν τελευταίων στὸ κίνημα, ἰδιαίτερα τῶν Ἀλβανῶν στρατιωτικῶν, ἦταν ἐνεργητικὴ, γιὰ τὸ αὐτὸ προσδοκοῦσαν παραχωρήσεις ποὺ τὰ ἰδηγοῦσαν στήν ἰδρυση ἀνεξάρτητου ἀλβανικοῦ κράτους. Οἱ παραχωρήσεις αὐτὲς φαίνεται ὅτι εἶχαν γίνε ἀντικείμενο συζητήσεων ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ στοὺς ἰθύνοντες τοῦ κοιμιάτου στὰ Γιάννινα. Τὸ θέμα τῆς συνεργασίας μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς εἶχε ἀπασχολήσει σοβαρὰ τὸ κοιμιάτο¹¹, γιὰ τὸ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς διοικητικοὺς

9. Εἰδικότερα γιὰ τὴν περίοδο 1908—1914 ἀναφέρουμε ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ἦταν πολιτικὴ συμφιλίωσης. Ἡ Ἑλλάδα ἐνθάρρυνε τὴ δημιουργία ἐνὸς αὐτόνομου ἀλβανικοῦ κράτους ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, κι ἀκόμη προσπάθησε πολλὰ φορὲς νὰ ἔλθει σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν ὑπερβολικὴ ἐπέμβαση τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Σλάβων γειτόνων. Ἀλλὰ οἱ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλβανία δυσχέραιναν τὴ συνεννόηση αὐτή· βλ. BASIL KONDIS, *Greece and Albania 1908—1914*, «Institute for Balkan Studies», Thessaloniki 1976, σ. 13.

10. Βλ. γενικὰ γιὰ τὸν ἀντίκτυπο ποὺ εἶχε ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος στοὺς Ἀλβανοὺς στοῦ KONDIS, ὁ.π., σ. 36 κ.ἑξ.

11. Γιὰ τὸ θέμα τῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν καὶ νεοτουρκῶν κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς μεταπολίτευσης βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 339 κ.ἑξ.

υπάλληλους ἦταν Ἀλβανοί. Οἱ τελευταῖοι, σύμφωνα μὲ τὸν Ἑλληνα πρόξενο τῶν Ἰωαννίνων, «προτοῦ ἀμύσῳσιν ἔρκον πίστεως καὶ συμπράξεως μετὰ τῶν Νεοτούρκων, εἶχον ἤδη ἰσώσει παρόμοιον ἔρκον εἰς τὴν ἀλβανικὴν ἰδέαν καὶ ἐτύγγανον οἱ κύριοι μοχλοὶ καὶ παράγοντες τοῦ τουρκαλβανικοῦ κινήματος»¹². Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ χρειάζεσταν κι ἀπὸ τὴν ἰδὴ πλευρὴς ἐπίδειξη σύνεσης καὶ περίσκεψης γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ συμβιβασμός. Γιὰ τοὺς νεότουρκους ὁ συμβιβασμός ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νὰ πραγματοποιηθεῖ, γιὰτὶ χωρὶς τὴν συμπράξη τῶν Ἀλβανῶν, ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς διοικήσεως, ἦταν ἀδύνατη ἡ τήρησις τῆς δημόσιας τάξεως. Οἱ Ἀλβανοὶ γιὰ νὰ συναινέσουν στὴν συμπράξη εἶχαν θέσει ὡς ἔρκον νὰ γίνουσι ἀποδεκτὰ τὰ ἑξῆς αἰτήματα:

α) ν' ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα ὁμάτιμη πρὸς τὴν ἄλλαν γλῶσσαν ποὺ χρησιμοποιοῦνταν στὸ ὀθωμανικὸ κράτος.

β) νὰ ἐπιτραπεῖ ἡ σύστασις ἀλβανικῶν σχολείων καὶ ἡ ἐκδόσις καὶ κυκλοφορία ἀλβανικῶν βιβλίων καὶ ἐφημερίδων.

γ) νὰ συγκροτεῖται τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς, στὸ μεγαλύτερο μέρος του, ἀπὸ Ἀλβανούς, ὅπως γινόνταν καὶ στὸ παρελθόν στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων. Ἐπίσης νὰ σχηματισθεῖ ἀλβανικὸ σῶμα, ποὺ θὰ τὸ συντηροῦσε ἡ κυβέρνησις, καὶ θὰ εἶχε ὡς ἀποστολὴν τὴν τήρησις τῆς δημόσιας τάξεως καὶ τὴν καταδίωξις τῶν καινοποιῶν στοιχείων, καὶ

δ) ν' ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἀλβανικὴ σημαία.

Ἰστερα ἀπὸ ἀλλεπάλληλα συσκέψεις τῆς ἡγεσίας τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμητιοῦ Ἰωαννίνων, τὰ τρία πρῶτα αἰτήματα τῶν Ἀλβανῶν ἔγιναν δεκτὰ. Δόθησαν διαβεβαιώσεις τοῖς Ἀλβανοῖς ὅτι τὸ σύνταγμα θὰ παραχωροῦσε τὸ δικαίωμα σ' ὅλους τοὺς λαοὺς ποὺ ζοῦσαν στὸ ὀθωμανικὸ κράτος νὰ ἰδρῦσιν σχολεῖα καὶ νὰ ἐκδίδουσι βιβλία καὶ ἐφημερίδες σ' ὁποιαδήποτε γλῶσσαν. Ἐπιφυλάχθηκε ὅμως ν' ἀπαντήσῃ στὸ τελευταῖον αἶτημα, γιὰτὶ ἔπρεπε πρῶτα νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὸν κεντρικὸν σύνδεσμον τῶν νεότουρκων τῆς Θεσσαλονίκης. Σ' ἀντάλλαγμα ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς:

α) νὰ συμπράξουν μαζί τους γιὰ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος, καὶ

β) νὰ ἐτοιμάσουν σῶμα ἀπὸ 3.000 ἄνδρες, γιὰ νὰ συνεργασθεῖ μὲ τὸ στρατό, ὥστε νὰ καταστείλουν κάθε ἀντίδραση ποὺ θὰ ἐκδηλωνόταν ἐναντίον τῆς ἀνακήρυξεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ συντάγματος. Ἡ ἐπίτευξις τῆς συμφω-

12. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 391 ἐμπ. / 15-7-1908 ἐκθεσὴν τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8.π. Στὴν ἐκθεσὴ περιέχονται πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιὰ τὴν ὀργανωτικὴν προετοιμασίαν ποὺ εἶχαν κάνει οἱ νεότουρκοὶ στὴν περιοχὴν, τόσο στὸ στρατὸ ὅσο καὶ στὸν πληθυσμό, καθὼς κι ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος.

νίας πραγματοποιήθηκε λίγες μέρες πριν από την έκδήλωση της νεοτουρκικής επανάστασης και επισημοποιήθηκε με την όρκιση των Άλβανών βέηδων κι αγάδων των Ιωαννίνων για ειλικρινή συνεργασία με τους νεότουρκους. Έτσι το Σύνταγμα ανακηρύχτηκε στις 11 Ιουλίου 1908, χωρίς να σημειωθεί κανένα έκτροπο. Τη μέρα αυτή οι νεότουρκοι, συνεπείς προς τις συμφωνίες, διέταξαν, μέσω του βαλχή Ιωαννίνων, την αποφυλάκιση όλων των Άλβανών που τους κρατούσαν οι αρχές για σύμπραξη ή συμμετοχή στις άλβανικές συμμορίες. Στις άλλεπάλληλες διαδηλώσεις που έκαναν Τούρκοι κι Άλβανοί στις 11 και 12 Ιουλίου¹³ έγινε έμφανής ή παρουσία των άλβανικών συνθημάτων και ή αποδοχή των αιτημάτων. Οι Άλβανοί διαδηλωτές κρατούσαν κίτρινες σημαίες, με σύμβολα του νεοτουρκικού κομιτάτου, πάνω στις οποίες υπήρχε ή άλβανική έπιγραφή «ROFT LIBERIA» (Ζήτω ή έλευθερία), κάτι που έπιτρεπόταν για πρώτη φορά. Στις 12 Ιουλίου κυκλοφόρησαν κι άλβανικά βιβλία και ή άλβανική έφημερίδα «Drita», στον κήπο δέ του δημοτικού νοσοκομείου αναρτήθηκε ή φωτογραφία του μεγάλου άλβανιστή Αϊδούλ βέη Φράσαρη. Άλλη φιλοαλβανική έκδήλωση σημειώθηκε στο Διοικητήριο, όπου κατέληξε ή πανηγυρική διαδήλωση της 12 Ιουλίου. Εκεί, ο πρόεδρος του νεοτουρκικού κομιτάτου, αφού μίλησε για δμόνοια κι ανεξίθρησκεία, πήρε από τους Άλβανούς διαδηλωτές την έφημερίδα «Drita», έδειξε στο πλήθος τή δημοσνευμένη φωτογραφία του αρχηγού των άλβανικών σωμάτων Τσιαρτζής Τόπουλη¹⁴ και σύμφωνα με το γενικό προξενείο Ιωαννίνων «ήσπασθη ταύτην παρόντος και του γενικού διοικητού και ήρξατο εΐτα έγκωμιάζων τον κοινόν τουτον και χυδαϊον ληστήν ως συνδραμόντα διά τής στάσεως του τους Νεοτούρκους εις τό άπειλευθερωτικόν αυτών έργον»¹⁵.

Η ύπαρξη συμφωνίας μεταξύ Άλβανών και νεότουρκων γνωστοποιήθηκε και τηλεγραφικά από το γενικό προξενείο Ιωαννίνων στο ύπουργείο έξωτερικών, με την πρόσθετη πληροφορία ότι παρατηρούνταν στα Γιάννινα συρροή Τουρκαλβανών, καθώς και συγκέντρωση άλβανικών συμμοριών πολύ κοντά στην πόλη, γεγονότα που δημιουργοΐσαν άνησυχίες στους δμογενείς¹⁶.

13. Το χριστιανικό στοιχείο, βασισμένο στην πείρα του παρελθόντος, φάνηκε επιφυλακτικό στην αρχή, πράγμα για το οποίο παραπονέθηκε ο βαλχής στο γενικό πρόξενο. Έτσι, οι χριστιανοί των Ιωαννίνων πήραν τελικά μέρος στις έκδηλώσεις της 13 Ιουλίου με έπιβλητική παρουσία. Στις διαδηλώσεις των πρώτων ήμερών πήρε μέρος και το έδραϊκό στοιχείο της πόλης.

14. Για τή γραφή των άλβανικών ονομάτων ακολουθείται ή όρθογραφία των έλληνικών προξενικών εκθέσεων.

15. Βλ. τήν δ.π. έκθεση.

16. Βλ. το με ήμερομηνία 12/25-7-1908 τηλεγράφημα του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π.

Ἡ σύμπραξις μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς πιστοποιεῖται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τῆς στάσεως τῶν ἀξιωματικῶν, στρατοῦ καὶ χωροφυλακῆς, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦσαν Ἀλβανοὶ ποὺ συνεργάστηκαν στενά, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τηρηθῆ ἀπόλυτα ἡ τάξις καὶ νὰ μὴ σημειωθῆ ἡ παραμικρότερη παρεκτροπή¹⁷.

Στις 14 Ἰουλίου τὸ νεοτουρκικὸ κοιτάτο Ἰωαννίνων¹⁸ ἔδινε νέο δείγμα τῆς γενικότερης συμφωνίας ποὺ εἶχε γίνει μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Κυκλοφόρησε ἀντίγραφο τηλεγραφήματος τοῦ νεοτουρκικοῦ συνδέσμου Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ σύνδεσμο Ἰωαννίνων, ποὺ περιλάμβανε τὰ ἑξῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενεῖο Ἰωαννίνων: «Ἐπειδὴ ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα οὐδεμίαν διαφορὰν ἔχει ἐκ τῶν ἄλλων γλωσσῶν, δύναται ἕκαστος νὰ ἀναγινώσκει ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ πᾶν φυλλάδιον καὶ βιβλίον γεγραμμένον ἐν τῇ ῥηθείᾳ γλώσσῃ. Ἐὰν λάβῃ χώραν παρεμπόδισις τις ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως ἐν τούτῳ, ἀναγγείλατε ἡμῖν τοῦτο πρὸς παροχὴν συνδρομῆς· διὰ δὲ τὰ σχολεῖα, δυνάμει τοῦ συντάγματος, ἀναφερθῶσι συμφώνως πρὸς τὴν τάξιν (οὐσοῦλ) ταῦτα κοινοποιήσατε γενικῶς εἰς οὓς δεῖ»¹⁹.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐκδηλώσεις φιλίας καὶ συμπαραστάσεως τῶν νεότουρκων πρὸς τοὺς Ἀλβανούς μαρτυροῦσαν τὴν ὑπαρξὴν προεπαναστατικῆς συμφωνίας μεταξὺ τους, τὴν ὁποία εἶχε ἐπισημάνει, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις του, τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ἦταν βέβαιον γιὰ τὴ συμφωνία, βασιζόμενον τόσο στὶς ἐκθέσεις τῶν προξενείων ποὺ ὅσο καὶ στὶς πληροφορίες ἰδιωτῶν ποὺ ἔφταναν συνεχῶς στὴν ἐλληνικὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ καὶ στὴ στάση τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς. Οἱ πληροφορίες μιλοῦσαν γιὰ συναδέλφωση, γιὰ ἐλεύθερη διακίνησις τῶν ἀλβανιστῶν, ποὺ μαίριζαν χωρὶς ἐμπόδια ἀλβανικὰ βιβλία καὶ ἡμερησίους καὶ μάλιστα σ' ἐκεῖνα τὰ διαμερίσματα τῆς αὐτοκρατορίας στὰ ὁποῖα δὲ μποροῦσε νὰ δημιουργηθῆ ἀμφισβήτηση γιὰ τὴν ἐπικράτησις. Τὸ ὑπουργεῖο μάλιστα πρόδρασε, ὅτι τὸ νεοτουρκικὸ κοιτάτο θὰ ἔδινε μεγαλύτερη ἐνίσχυσις στοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀλβανιστὲς, στηριζόμενον στὸ ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχαν στενότερη ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία μὲ τοὺς Ἀλβανούς παρά μὲ τοὺς Ἕλληνας²⁰.

17. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 396 ἐμπ. / 19-7-1908 ἐκθεσις τοῦ γενικοῦ προξενεῖο Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, μὲ τὴν ὁποία διαδιδάσκει λεπτομερῆς ἐκθεσις τῆς «εὐδικῆς ὑπηρεσίας» τοῦ προξενεῖο, ἰσχυρικὴ μὲ τὴν στάση τῆς φρουρᾶς Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος, ΑΓΕ, δ.π.

18. Στὰ ἀνακοινωθέντα ποὺ ἐξέδιδε σχεδὸν κάθε μέρα, σὲ τουρκικὴ καὶ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὑπέγραφε ὁ «ἐν Ἰωαννίνοις ἐδρεύων Ὀθωμανικὸς Σύνδεσμος τῆς ΕΝΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΥ».

19. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 393 ἐμπ. / 18-7-1908 ἐκθεσις τοῦ γενικοῦ προξενεῖο Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π. καὶ τὴν συνημμένη ἀνακοίνωσις ἀριθμ. Δ' τοῦ νεοτουρκικοῦ συνδέσμου Ἰωαννίνων.

20. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 3616/21-7-1908 διαταγὴ τοῦ ὑπουργεῖο ἐξω-

Πληροφορίες για την ύπαρξη συμφωνίας είχε και η πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, προερχόμενες από σημαϊνον στέλεχος τῶν ἀλβανιστῶν. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκμυστηρεύσεις τοῦ στελέχους αὐτοῦ, τὸ νεοτουρκικὸ κίνημα εἶχε ἐπικρατήσει, κυρίως, χάρις στὴ συνεννόησιν τῶν δυὸ στοιχείων. Οἱ πληροφορίες κρίνονταν ἀπὸ τὴν πρεσβεία θάσιμες καὶ μπορούσαν νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ στὴ στάση χιλιάδων Ἀλβανῶν ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Φερίζοβιτς τοῦ βιλαετιοῦ Κοσσυφοπεδίου. Ἀπὸ κεῖ ξεκίνησε ὁ ἀλβανικῆς καταγωγῆς Νιάζι βέης, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ἐμιβέρ βέη, γιὰ νὰ καταλάβει τὸ Μοναστήρι. Ὁ Νιάζι βέης, τόνιζε ἡ πρεσβεία, ὡς Ἀλβανὸς στηρίχτηκε στοὺς Ἀλβανοὺς γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει τὸ κίνημα. Πρόβλεπε ἀκόμη, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦταν ἀπίθναο νὰ ζητήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους ἢ τὴν παραχώρησιν προνομίων σὲ ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ εἶχαν προσφέρει στὴν ἐπιτυχία τοῦ κινήματος²¹.

Τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν θέλησε στὴ συνέχεια νὰ ἔχει πληρέστερη εἰκόνα, γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπιζε ἡ ἀλβανικὴ ἡγεσία τὴν κατάστασιν ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν Τουρκία μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῶν νεότουρκων, ἀλλὰ καὶ νὰ διακριθῶσι τὶς προθέσεις σχετικὰ μὲ τὴν στάσιν ποὺ θὰ κρατοῦσε τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο στὴν Ἠπειρο ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνας. Γιαυτὸ ἔδωσε ἐντολὴ στὸν πρεσβευτὴ του στὴν Πόλιν νὰ ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ βέη, ποὺ ἦταν ἀπὸ τοὺς κύριους ἡγέτες τῶν Ἀλβανῶν. Τὸ ὑπουργεῖο τὸ φόβιζε ἡ στεγὴ συνεργασία Ἀλβανῶν - νεότουρκων καὶ πρόβλεπε τὸν κίνδυνον καθόδου τῶν Ἀλβανῶν, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῶν Τούρκων, σὲ χῶρες καθαρὰ ἑλληνικὰς. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ θὰ βοηθοῦσαν τὸ ὑπουργεῖο νὰ κρατῆται ἀνάλογη πολιτικὴ γιὰ τὸ Ἀλβανικόν, γιὰτὶ ἦταν βέβαιον, ὅτι ὁ Ἀλβανὸς ἡγέτης θὰ γινόταν μιὰ μέρα ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς ὄλων τῶν Ἀλβανῶν, ἐξαιτίας τῆς μόρφωσίν του, τῆς πολιτικῆς ἀκτινοβολίας ποὺ εἶχε ἐξασφαλίσει στὸ παρελθόν στὴν Πόλιν, τῆς ἀντίθεσίν του μὲ τὸν τέως μεγάλον βεζίρη καὶ τῶν σχέσεών του μὲ τοὺς νεότουρκους τῆς Εὐρώπης.

Οἱ ἀπόψεις τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησιν ποὺ ἔπρεπε ν' ἀνακοινωθοῦν στὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ ἦταν οἱ ἑξῆς:

1) Νὰ ἐπέμβει καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ κύρος του, γιὰ ν' ἀποσοβηθεῖ κάθε σύγκρουσιν ἀνάμεσα στοὺς δυὸ λαοὺς, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένοι καὶ μπορούσαν νὰ ζήσουν ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο μὲ ὁμόνοια καὶ συνεργασία ἐναν-

τερικῶν πρὸς τὴν πρεσβείαν Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1908, ΑΑΚ/ΙΣΤ' Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως — Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος.

21. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. 738/31-7-1908 ἐκθεσιν τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, ὁ.π. Βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐν Ἀθήναις 1954, σ. 53.

τίον κοινοῦ ἀντιπάλου. Ὁ μόνος ὅρος ἦταν νὰ περιοριστεῖ ἡ ἐνάσκηση τῆς ἐθνικῆς ἐπιρροῆς κάθε λαοῦ στοὺς χώρους, ὅπου ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεση τῶν πληθυσμῶν τὸ ἐπέτρεπε.

2) Ν' ἀσκήσει τὴν ἐπιρροή του γιὰ ν' ἀποτραπεῖ ἡ σύγκρουση, ἡ ὁποία φαινόταν ἀναπόφευκτη, ἐξαιτίας τῆς ἰδράσης τῆς ἀλβανικῆς προπαγάνδας σὲ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα κι ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ στὸ παρελθόν, κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἀθήνα, εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς «ἀκραιφνῶς» ἐλληνικά. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ διαλύονταν καὶ οἱ ὑπάνοιες ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ ἰδράση τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν πρὶν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση.

Τὸ ὑπουργεῖο διατηροῦσε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ φιλοξενία καὶ ἡ ὑποστήριξη ποὺ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἶχε δώσει στὸ παρελθόν στὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ, σὲ καιροὺς δύσκολους γι' αὐτόν, θὰ συνέβαλαν στὴ συντήρηση φιλικῆς στάσης ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα, ποὺ δὲ θὰ ἐρχόταν ποτὲ σὲ ἀντίθεση μὲ τις λογικὲς ἀλβανικὲς διεκδικήσεις²².

Ἡ συνάντησις τοῦ Ἑλληνα πρεσβευτῆ Γρυπάρη μὲ τὸν Ἀλβανὸ ἡγέτη πραγματοποιήθηκε τὸ δεῦτερο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου 1908. Οἱ συζητήσεις ἔγιναν σὲ φιλικὴ ἀτμόσφαιρα. Ἐξετάστηκαν ὅλα τὰ ζητήματα ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση, χωρὶς ὅμως νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὸ ἀλβανικὸ θέμα, ποὺ ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἄφησε νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι θὰ τὸ συζητοῦσαν σ' ἐπόμενῃ συνάντησι. Στὴν πραγματικότητά κρατοῦσε ἐπιφυλακτικὴ στάσι, γιατί, φαίνεται, δὲν ἠθέλε νὰ γίνῃν πρόωρα γνωστὲς οἱ ἀπόψεις του. Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ Κρητικὸ ζήτημα ἦταν ἐπιφυλακτικὸς, ὡστόσο ἀναγνώριζε τὴν ὀρθότητα τῶν ἐλληνικῶν θέσεων. Ἐνδιαφέρθηκε ἰδιαίτερα γιὰ τοὺς Ἑλληνας βουλευτὲς στὸ τουρκικὸ κοινοβούλιο κι αὐτὸ γιὰτὶ ὑπολόγιζε, ὅχι μόνον στὴ συνεργασία τους, ἀλλὰ καὶ στὸ νὰ γίνῃ ἡγέτης σ' ἓνα συνασπισμὸ βουλευτῶν ἀφόρων ἐθνοτήτων ποὺ θὰ κρατοῦσαν κοινὴν στάσι ἀπέναντι στὴν τουρκικὴν κυβέρνησι²³.

Τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν θεωροῦσε σημαντικὸ θέμα τὴν συνεργασία τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν μὲ τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ. Γιατὸ συνέστησε στὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως ν' ἀποφύγει τις δεσμεύσεις, πρὶν ἐπιτευχθεῖ γενικότερη συμφωνία μὲ τὸν Ἀλβανὸ ἡγέτη²⁴. Ἡ πρεσβεῖα συμφώνησε μὲ τις θέσεις αὐτές. Διαπίστωνε ταυτόχρονα ὅτι τὸ κύρος τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ μεγάλωνε κα-

22. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 3616 διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου.

23. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1306/15-12-1908 ἐκθεσὴ τῆς πρεσβεῖας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ.π.

24. Αὐτὴ ἦταν ἡ γνώμη καὶ τῆς πρεσβεῖας πρὶν γίνῃ πληρέστερα γνωστὸ τὸ πολιτικὸ του πρόγραμμα. Βλ. γενικὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7574/11-12-1908 ἐγγραφο τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν πρὸς τὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, δ.π.

θημερινά ανάμεσα στους δουλευτές διαφόρων εθνοτήτων, πολλοί από τους οποίους τον έδωσαν ήδη ως ήγέτη. Πίστευε ακόμη, ότι και το νεοτουρκικό κοιτάτο, που διέθετε αρκετή πλειοψηφία στη βουλή, θα προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εμποδίσει το σχηματισμό ομάδας με ήγέτη τον Ίσμαήλ βέη. Το κοιτάτο φοβόταν μήπως κλονιστεί ή πλειοψηφία του, σ' εποχή μάλιστα που αυτό σπαρασσόταν από έσωτερικές έριδες και διαφορές απόψεων γύρω από τη σύνθεση της κυβέρνησης και την πολιτεία που θα χάρισε (προσέγγιση προς την Άγγλία ή Γερμανία)²⁵.

Είναι ωστόσο αξιοσημείωτο, ότι παρά το κύρος που διέθετε ο Ίσμαήλ Κεμάλ ως πολιτικός ήγέτης, δε γινόταν γενικά αποδεκτός από την ήγεσία της εθνικής αλβανικής κίνησης, τμήμα της οποίας ήταν σε αντίθεση με το μετριαστικό του πρόγραμμα και δε δίσταζε να τον κατηγορεί ως προδότη²⁶.

Η συνεργασία του τουρκικού κι αλβανικού στοιχείου, κυρίως στο χώρο των στρατιωτικών φρουρών, και οι άπτες αποδείξεις που έδωσαν οι νεοτουρκοί τους πρώτους μήνες της επικράτησής τους, δημιούργησε το κλίμα για την ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης σ' όλα τα σατζάκια του βιλαετιού και την οργανωτική της συγκρότηση με την ίδρυση των λεσχών.

Το θέμα της ανάπτυξης της εθνικής αλβανικής κίνησης μελετήθηκε κι από την «Ήπειρωτική Έταιρεία», της οποίας την Α' Διεύθυνση είχε αναλάβει από το Σεπτέμβριο του 1908 ο ανθυπάλοχαγός του πυροβολικού Θ. Μανέτας²⁷. Σε ειδική έκθεσή του προς τη διοίκηση της «Ήπειρωτικής Έταιρείας» στην Αθήνα, επισήμανε τον αλβανικό κίνδυνο, εξαιτίας της συστηματικής εργασίας των Άλβανών που εργάζονταν για την ίδρυση μιᾶς μεγάλης Άλβανίας. Υπογράμμισε ότι οι προσπάθειές τους κατά την εποχή εκείνη ήταν ειρηνικές κι απέδωσαν στην ίδρυση σχολείων και εκκλησιών στα χωριά που κατοικούσαν από αλβανόφωνους χριστιανούς· πρόσθετε, όμως, με διορατικότητα ότι δε θ' άργούσε να έρθει ή στιγμή που οι ενέργειές τους θα μεταβάλλονταν σ' ένοπλη δράση. Για το λόγο αυτό, τόνιζε, ότι ήταν ανάγκη να συστηματοποιηθεί ο αγώνας εναντίον της αλβανικής κίνησης, κατά τρόπο ώστε να γνωρίζει ή «Ήπειρωτική Έταιρεία» και τις ελάχιστες λεπτομέρειες των σκο-

25. Βλ. την υπ' αριθμ. έμπ. 1308/18-12-1908 έκθεση της πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π.

26. Βλ. την υπ' αριθμ. 1029 έμπ. / 15-10-1908 έκθεση της πρεσβείας προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π. Στην έκθεση γίνεται μνεία δημοσίευσης λίβελλου εναντίον του Κεμάλ βέη στην αλβανική έφημερίδα «Lirija» (Έλευθερία) της Θεσσαλονίκης, γραμμένου από τον Μιτάτ Φράσαρη.

27. Ο Μανέτας αποσπάστηκε στο προξενείο Ίωαννίνων σαν γραφέας, με το όνομα «Μαντάς» και το ψευδώνυμο «Θηρέας». Ήταν διάδοχος του Κ. Τσιριγώτη στην Α' Διεύθυνση της «Ήπειρωτικής Έταιρείας».

πῶν τῶν Ἀλβανῶν, γιὰ νὰ ἐκδηλώνεται σὲ κάθε στιγμή ἢ ἀνάλογη ἀντίδραση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά²⁸.

2.- Ἰδρυση καὶ σκοποὶ τῆς λέσχης «BASHKIMI» τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ ἄλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων «Bashkimi» (Ἑνωση) συγκροτήθηκε στὶς 5/18 Σεπτεμβρίου 1908 ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Ἰωαννίνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ μονοπωλείου καπνῶν καὶ τοῦ τελωνείου²⁹. Οἱ μόνιμοι Ἀλβανοὶ κάτοικοι τῆς πόλης ἦταν λίγοι καὶ ποτὲ δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ στηριχτεῖ σ' αὐτοὺς ἡ ἰδρυση καὶ δράση τῆς λέσχης. Οὔτε ἡ ἐνδοχώρα ἦταν σὲ θέση νὰ κρατήσῃ μιὰ τέτοια προσπάθεια, ἀφοῦ στὰ 225 χριστιανικὰ χωριά τοῦ καζᾶ Ἰωαννίνων³⁰ δὲ ζοῦσε καμιὰ ἄλβανικὴ οἰκογένεια, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ἀγροφύλακες, μισθωμένους σὲ χριστιανικὰ χωριά, καὶ μερικοὺς ἄλλους εἰσπράκτορες τῶν δημόσιων φόρων, δεκατιστὲς καὶ ὑπαλλήλους στὶς ὑποδιοικήσεις τοῦ καζᾶ³¹.

Ἡ ἰδρυση τῆς λέσχης πραγματοποιήθηκε ὕστερα ἀπὸ μιὰ διάλεξη ποὺ δόθηκε στὰ ἄλβανικὰ στὸ καφενεῖο «Στυλιανοῦ» τῶν Ἰωαννίνων, στὶς 5/18 Σεπτεμβρίου 1908³². Ὁμιλητὴς ἦταν ὁ «Μπάγος, ἀδελφὸς τοῦ Τζερτσιζης»³³.

28. Βλ. ΑΛ. Δ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, Οἱ πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήναι 1964, σ. 223 κ.έξ.

29. Στοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴ γενικὴ διοίκηση τοῦ βιλαετιοῦ ἢ στὴ χωροφυλακὴ καὶ ἀποτελοῦσαν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ὑπαλλήλων, πρέπει νὰ προστεθεῖ ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ ἀνεξάρτητη μεραρχία Ἰωαννίνων ποὺ ἦταν ἄλβανικὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν ποὺ ὑπηρετοῦσαν σ' αὐτήν, βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 53.

30. Ἀπ' αὐτὰ σὲ 8 μόνο μιλοῦσαν ἀκόμη τὴν ἄλβανικὴ γλῶσσα.

31. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ, 1910, ΑΔΚ/ΛΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αἰλῶνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων κλ.

32. Τὸ καφενεῖο «Στυλιανοῦ» βρισκόταν στὴ σημερινὴ ὁδὸ Ἀνεξαρτησίας, βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 53. Ὁ Λιβαδεὺς σημειώνει ὅτι ἡ ἐμιλία πραγματοποιήθηκε στὶς 6 Σεπτεμβρίου 1908, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ Κωνσταντῖνος Τσιριγώτης, ποὺ ὑπηρετοῦσε στὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων καὶ ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴν Α' Διεύθυνση τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑταιρείας (ψευδώνυμο «Ἄραχθος») ὡς τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1908. Ὁ Τσιριγώτης ἔκανε σχετικὴ ἀναφορὰ πρὸς τὸ «Ἡπειρωτικὸ Κομιτάτο», βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 41, 207.

33. Βλ. ἀριθμ. φύλλ. 766/12-9-1908 τῆς ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου». Ὁ Τσιαρτζής (Τζερτσιζης) Τόπουλη ἢ Τόπλου ἦταν ἐπικεφαλὴς ἄλβανικῶν σωμάτων, ποὺ δροῦσαν κυρίως στὸ σαντζάκι τοῦ Ἀργυροκάστρου πρὶν καὶ μετὰ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση. Οἱ ἀρχὲς τὸν εἶχαν ἐπικηρύξει γιὰ 100 λίρες. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπὸ τὶς σημαντικὲς τῆς περιοχῆς καὶ ἀπὸ τὰ κυριότερα ἐρεθίσματα τῆς ἄλβανικῆς κίνησης. Ὁ Τσιαρ-

Πρόκειται για τὸν Bajo Topulli³⁴. Τὸ ἀκροατήριον τὸ ἀποτελοῦσαν Ἀλβανοὶ στρατιωτικοί, πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ρουμανίζοντες Κουτσόβλαχοι. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὁμιλίας συμπυκνώθηκε στὰ ἐξῆς, σύμφωνα μὲ τὴν εἰδησεογραφία τῆς «Φωνῆς τῆς Ἠπείρου»: «Πρέπει καὶ ἡμεῖς οἱ Ἀλβανοὶ νὰ δείξωμεν ὅτι ζῶμεν ἀφοῦ ὁ Σουλτάνος μᾶς ἔδωκε τὴν γλῶσσαν, πρέπει νὰ κάμωμεν παντοῦ σχολεῖα, ὅπως ἔδω εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁποῦ εἶναι Ἀλβανοί· πρέπει νὰ κάμωμεν σύλλογον ἀλβανικόν»³⁵.

Ἡ ἀνταπόκριση τῆς ἐφημ. «Φωνῆ τῆς Ἠπείρου» σημείωνε ὅτι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ γράφτηκαν ὡς μέλη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ἦταν οἱ ρουμανοδόσκαλοι τῆς πόλης, ὁ ρουμανίζων γιατρός Βασιλάκης καὶ ἓνας Ἑβραῖος μεσίτης. Ἡ ἐγγραφή ρουμανιζόντων δὲν παραξενεύει. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα συνεργάστηκε στενὰ μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση, ἰδιαίτερα στὶς θορειότερες ἐπαρχίες τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ³⁶.

Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τῆς λέσχης ἔγιναν στὰ τέλη τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Ὀκτωβρίου (π.μ.). Εἶχαν σταλεῖ προσκλήσεις τόσο στὸν Ἑλληνα πρόξενο ὅσο καὶ στὸ μητροπολίτη Ἰωαννίνων ποὺ παραδρέθησαν στὴν τελετῇ. Σ' αὐτὴν πῆραν μέρος οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλληλοι τῆς γενικῆς διοικήσεως, καθηγητὲς τῶν τουρκικῶν σχολείων καὶ 20 περίπου ἐκπρόσωποι τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, ὅπως τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, ὁ πρόεδρος τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου», ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ στὸ μεταξὺ³⁷, δικηγόροι καὶ πολῖτες. Ἡ προσέ-

τῆς, μὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Βαγιαζήτ (Μπάγιο) καταδιώκονταν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ διοίκηση ὡς συνένοχοι τῆς δολοφονίας τοῦ μητροπολίτη Κορυτσᾶς Φωτίου, ἀφοῦ ἄνδρες τῆς ομάδας τοῦ Μπάγιο ἦταν οἱ δολοφόνοι του. Ὁ Τσιρνώτης ὀρθᾶ σημειώνει στὴν ἀναφορά του πρὸς τὸ Κομιτάτο ὅτι ὁ ὁμιλητὴς ἦταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τσιαρτζή, ὁ Μπάγιο, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Λιθαδεὺς (βλ. ΛΙΘΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 207). Γενικὰ γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς Τόπουλη βλ. SKENDI, β.π., σ. 207—212, 213, 348.

34. Βλ. HOXHA, β.π., σ. 97. Γιὰ τὸν Bajo Topulli βλ. καὶ HISTORIA E SHQIPËRISE, β.π., σ. 283.

35. Ὁ Bajo ἀποκάλεσε στὴν ὁμιλία του τὴν Ἠπειρο ἀλβανικὴ χώρα καὶ τὰ Γιάννινα πρώτη πόλη τῆς Ἀλβανίας, βλ. ΛΙΘΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 207.

36. Γιὰ τὴν συνεργασία αὐτὴ βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 144, 159, 321 κ.ἐξ.

37. Ὁ «Ἑλληνικὸς Πολιτικὸς Σύλλογος» ἰδρύθηκε στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου τοῦ 1908 καὶ κατὰ τὶς ἀρχαιρεσίες ποὺ ἔγιναν στὶς 6 Αὐγούστου ἐξελέγησαν οἱ: Γ. Τζαβέλλας, πρόεδρος, Ν. Γεωργίτσος, ἀντιπρόεδρος, Γ. Χατζῆς, γενικὸς γραμματέας, Ἀλ. Λιθαδεὺς, εἰδικὸς γραμματέας, Σπυρ. Σπέγγος, ταμίας καὶ σύμβουλοι οἱ: Ἰωάνν. Πισπιρῆς, Δημ. Κούτσικος, Ἰωάνν. Βαδαλούκας, Παν. Μίνως, Πέτρος Ποτέτσος καὶ Ζώης Παπανικολάου. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 450/7-8-1908 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ' ἀρχεῖον, 1908, Προξενεῖον Ἰωαννίνων. Στὸ τέλος τῆς ἐκθεσῆς ὁ πρόξενος σημείωνε: «Ἐνεκα τῆς ἐκλογῆς ταύτης δυσηρεστήθησαν σφόδρα περὶ τοὺς 30 ἐκ τῶν σημανόντων μελῶν του καὶ ἀπειλεῖται διάσπασις».

λευση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὰ ἐγκαίνια ἔγινε ὕστερα ἀπὸ σύσκεψη ποὺ συγκροτήθηκε στὴ μητρόπολη, στὴν ὁποία πῆρε μέρος καὶ ἐκπρόσωπος τοῦ γενικοῦ προξενείου. Ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἐκπροσώπων στὰ ἐγκαίνια κρίθηκε ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ μὴ ἐξερεθιστοῦν οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ ἀπὸ τὴν ἐπιδεικτικὴ ἀπουσία τους. Αὐτὸ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς πρόκληση ἐναντίον τῶν μουσουλμάνων, Τούρκων κι Ἀλβανῶν, καὶ θὰ ἐπιδείνωνε τὴν ἤδη τεταμένη κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε, ἐξαιτίας τῶν ἐκλογικῶν παρανομιῶν τῶν Τούρκων.

Στὰ ἐγκαίνια μίλησαν τρεῖς ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης, οἱ δύο στὰ τουρκικὰ κι ὁ ἓνας στ' ἀλβανικά. Καὶ οἱ τρεῖς ἀναφέρθηκαν στὰ δεινὰ τοῦ προηγούμενου ἀπολυταρχικοῦ καθεστῶτος, καί, κυρίως, στὰ ὅσα ὑπέφερε ἡ ἀλβανικὴ φυλὴ ἀπὸ τὸν ἄκρατο δεσποτισμὸ καὶ τὴν ἀπολυταρχία. Τονίστηκε, ὅτι τὸ νέο καθεστῶς, μὲ τὴν πλήρη ἰσότητα καὶ ἐλευθερία ποὺ ἐφήρμοζε, ἐπέτρεπε νὰ διδάσκεται ἐπίσημα ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα, ὅπως οἱ γλῶσσες τῶν ἄλλων λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Δήλωσαν ἀκόμη, ὅτι ἡ λέσχη δὲν ἰδρύθηκε γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ πολιτικούς καὶ θρησκευτικούς σκοπούς, ἀλλὰ θ' ἀπέβλεπε μόνο στὸ νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας.

Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων διαπίστωνε ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς ἠπειρωτικῆς πρωτεύουσας εἶδαν στὴν πραγματικότητα μὲ δυσαρέσκεια τὴν ἴδρυση τῆς λέσχης³⁸. Κι αὐτὸ γιατί διασθάνονταν ποιὸς ἦταν ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τῆς. Ὡστόσο, ἀπὸ πνεῦμα ἀντιδράσης ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν συλλόγων κι ἀπὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ ποὺ ἐκδηλώθηκε ἐμφανέστερα ὕστερα ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση, πολλοὶ γράφτηκαν μέλη τῆς λέσχης. Ἐξακολουθοῦσαν ἐξάλλου νὰ ἰσχύουν οἱ συμφωνίες ποὺ ἔγιναν γιὰ συνεργασία καὶ σύμπραξη. Λεγόταν μά-

Προσέλατι, αὐτὸ ἔγινε μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ «Λαϊκοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου». Πρόεδρος τοῦ συλλόγου αὐτοῦ ἔγινε ὁ γιατρός Ἰωάννης Πισπιρῆς. Βλ. σχετικὰ στοῦ ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 47, καὶ ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Καθὼς χάραζε ἡ λευτεριά, Γιάννινα 1963, σ. 150. Ὁ Λιβαδεὺς σημειώνει ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν γενικὸς γραμματέας τοῦ «Πολιτικοῦ Συλλόγου» κι ὁ Χατζῆς εὐδικός. Ἡ ἔκθεσις τοῦ προξενείου πάντως δίνει τὰ ἀξιώματα ἀντίθετα.

38. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 673/30-10-1908 ἔκθεσις τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π., καθὼς καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἔκθεσις τοῦ ἴδιου προξενείου, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αὐλῶνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων κλ., ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἀνοίγμα τῆς λέσχης ἔγινε «ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας» τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν Τουρκογιαννιωτῶν. Τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο ἐνθάρρυνε στὴν ἀρχὴ τέτοιες δραστηριότητες, γιὰτὶ πίστευε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ φέρῃ τὴν ἀλβανικὴ κίνηση κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό του (βλ. SKENDI, δ.π., σ. 348). Ἡ διακήρυξις ἐξάλλου τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, ὅτι τὰ Γιάννινα ἀποτελοῦσαν Ἀλβανία, διευκόλυνε τὴν Πύλη στὴν πολιτικὴ τῆς, γιὰτὶ ἔθετε ἀντιμέτωπες στὶς διεκδικήσεις τῆς δύο ἐθνοτήτες, γεγονόςς συνηθισμένο στοὺς διπλωματικούς ἐλιγμούς τῆς.

λιστα ότι είχε συμφωνηθεί πώς, σε περίπτωση που ή διατήρηση τῆς αὐτοκρατορίας δὲ θὰ γινόταν δυνατή, τότε ὅλοι οἱ Τοῦρκοι θὰ διακήρυτταν ὅτι εἶναι Ἄλβανοί. Ἔτσι, θ' ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἵδρυση κι ἀναγνώριση αὐτόνομης Ἄλβανίας, μὲ σκοπὸ νὰ συνεχίσουν, μὲ ἄλλη μορφή, τὴ μουσουλμανικὴ ἐπικράτηση ἀπέναντι στοὺς χριστιανούς³⁹.

Τὰ μέλη πού γράφτηκαν τελικὰ στὴ λέσχη «Bashkimi» ἦταν 350 περίπου· ὅλοι δηλαδὴ οἱ Ἄλβανοί τῆς πόλης καὶ τῶν περιχώρων, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Τοῦρκοι πρόκριτοι πού θέλησαν νὰ κολακέψουν ἔτσι τοὺς Ἄλβανούς. Πίστευαν ἀκόμη ὅτι μόνο μὲ τὶς συνενωμένες δυνάμεις Ἄλβανῶν — Τούρκων θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐξουδετερωθεῖ ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Ἠπείρου⁴⁰.

39. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 673/30-10-1908 ἐκθεση.

40. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1908 ἐκθεση. Ἐξάλλου οἱ προθέσεις τῶν Ἄλβανῶν, πού ἵδρυσαν στὶς 12 Σεπτεμβρίου 1908 τὴ λέσχη «Bashkimi» Κωνσταντινουπόλεως, ἦταν ἔντονα φιλοτουρκικὲς κι αὐτὸ καθησύχαζε τὴν Πύλη, τὴν ὁποία ἐξυπηρετοῦσε καὶ ἡ προφορικὴ προπαγάνδα πού διενεργοῦσαν οἱ πράκτορες τῆς λέσχης ἀνάμεσα στοὺς Ἄλβανούς τῆς Πόλης. Στὴν προεργασία πού ἔγινε γιὰ τὴ συμμετοχὴ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερων μελῶν στὴν ἰδρυτικὴ γενικὴ συνέλευση, προσκλήθηκαν νὰ πάρουν μέρος καὶ οἱ ἐγκαταστημένοι στὴν Πόλη Ἕλληνες πού κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο κι Ἄλβανία. Ἡ πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, πού ἔδινε μεγάλη σημασία στὴν ἵδρυση τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, δὲν ἔκρινε σκόπιμο νὰ προβεῖ σὲ διαδήματα γιὰ νὰ παρακωλύσει τὴ συμμετοχὴ Ἑλλήνων στὴ συνέλευση. Θεωροῦσε τὸ ἐγχείρημα δύσκολο, ἔκανε ὁμως συστάσεις στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸ ἀπέναντι στὶς ἀλβανικὲς ἐνέργειες (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 789/15-8-1908 ἐκθεση τῆς πρεσβείας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1908, ΑΔΚ/ΙΣΤ' Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, δ.π. Τὸ ὑπουργεῖο δὲν ἦταν σύμφωνο μὲ ὅλες τὶς ἐνέργειες τῆς πρεσβείας καὶ ἔδωσε τηλεγραφικὰ τὶς ὁδηγίες του, στὶς ὁποῖες ἡ πρεσβεῖα ἀπάντησε μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. 825/21-8-1908 ἀναφορὰ τῆς, ΑΓΕ, δ.π.). Ἀλλὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Κωνσταντινουπόλεως ἔγιναν προσπάθειες γιὰ νὰ μετέχουν στὶς συνεδριάσεις τῆς καὶ Ἠπειρώτες, ὅπως σ' ἐκείνη τοῦ Ὀκτωβρίου 1908, ἀλλὰ δὲν πέτυχαν. Στὴ συνεδρίαση τῆς 12ης Σεπτεμβρίου ἐγκρίθηκε δήλωση - ὑπόμνημα, μὲ τὸ ὁποῖο τὰ μέλη τῆς λέσχης διακήρυτταν, ὅτι μὲ κανένα λόγὸ δὲ θὰ ἐπέτρεπαν τὴν παραχώρηση ἀλβανικῶν ἐδαφῶν στὴ Σερβία, τὸ Μαυροβούνιο καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ὑπόμνημα ὑποβλήθηκε στοὺς πρεσβευτὲς τῶν Μ. Δυνάμεων στὴν Πόλη, καθὼς καὶ στὴν Πύλη. Ἀντίγραφα τοῦ ὑπομνήματος στάλθηκαν πρὸς τοὺς Ἄλβανούς τῶν πόλεων, ὅπου εἶχαν συγκροτηθεῖ λέσχες. Στὴν ἐκκλήση, πού τὴν ὑπέγραψαν 56 ἔγκριτοι Ἄλβανοί τῆς Πόλης καὶ μέλη τῆς λέσχης, ὑπογραμμίζονταν οἱ κίνδυνοι πού διέτρεχε ἡ Ἄλβανία ἀπὸ τοὺς γείτονές τῆς, ἢ ἀπόφαση τῶν Ἄλβανῶν νὰ θυσιαστοῦν καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὀργάνωσης καὶ συμπαράστασης (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 1029/15-10-1908 ἐκθεση τῆς Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1908, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἐκθέσεις. Τὴν ὑπ' ἀριθμ. 657 ἐμπ. / 30-10-1908 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ὅπου ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν 56 Ἄλβανῶν πού ὑπέγραψαν τὴν ἐκκλήση, καὶ ἐφημ. «Πύρρος», ἀριθμ. φύλλ. 288/22-10-1908). Δόθηκε ἀκόμη ἐντολὴ νὰ υπογράψουν τὸ ἀντίγραφο τοῦ ὑπομνήματος καὶ τὴν ἐκκλήση ὅλοι οἱ Ἄλβανοί κι ὅσοι χριστιανοί θὰ μπορούσαν

Κατά τὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς τῆς ἡ λέσχη Ἰωαννίνων εἶχε ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν λέσχη «Bashkimi» τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴¹. Ἐξάλλου τὸ ἴδιο τὸ καταστατικὸ τῆς λέσχης αὐτῆς προέβλεπε μιὰ τέτοια κηδεμονία⁴². Αὐτὸ δὲ σημαίνει ὅτι τὰ καταστατικὰ τῶν διαφόρων ἀλβανικῶν λεσχῶν⁴³ ἦταν πανομοιότυπα μεταξύ τους. Διέφεραν σημαντικά, ἀνάλογα μὲ τὶς συνθήκες ποῦ ἐπικρατοῦσαν σὲ κάθε περιοχή⁴⁴. Τὰ προγράμματα ξεκινοῦσαν ἀπὸ προθέσεις συνεργασίας τῶν μωαμεθανικῶν πληθυσμῶν (Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων) γιὰ στερέωση τοῦ συντάγματος, κι ἔφταναν ὡς τὴ διατύπωση σκοπεύσεων γιὰ φιλανθρωπικὲς δραστηριότητες, γιὰ ἐξάπλωση καὶ καλλιέργεια τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας καὶ τὴν ἴδρυση ἀλβανικῶν σχολείων. Κάποτε περιεῖχαν καὶ τοιμηρότερες αἰχμές, ἔμμεσες ἐναντίον τῆς τουρκικῆς διοίκησης, ἄμεσες κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς μέσω τοῦ Πατριαρχείου, ὅπως οἱ περιλαμβανόμενες στὸ καταστατικὸ τῆς λέσχης τῶν Ἰωαννίνων⁴⁵.

Βασικὸς σκοπὸς τῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἦταν αὐτὸς ποῦ ἀνέφερε τὸ ἄρ-

νὰ πειστοῦν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου ἐνημερώθηκαν ἀπὸ τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων κι ἀρνήθηκαν νὰ υπογράψουν τὸ υπόμνημα, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν Ἀλβανῶν νὰ πείσουν μερικοὺς ἀπ' αὐτούς. Στὰ Γιάννινα δὲν ἐγένετο κάποια προσπάθεια, ἀντίθετα στὸ Λεσκοβίκι υπέγραψαν μερικοὶ «ἐξαπατηθέντες καὶ πεισθέντες» (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 657/30-10-1908 ἐκθεση). Ἡ ἐξήγηση τοῦ προξενεῖου δὲν εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου πειστικὴ. Ὅσοι υπέγραψαν πρέπει κυρίως νὰ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὶς υπογραφές τῶν συμπατριωτῶν τους στὸ υπόμνημα τῆς κεντρικῆς λέσχης Κωνσταντινουπόλεως.

41. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793 ἐκθεση, β.π.

42. Τὸ ἄρθρο 16 τοῦ καταστατικοῦ, τοῦ «κανονισμοῦ», ὅπως ἀποκαλεῖται ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς λέσχης, πρόβλεπε: «Ἡ Λέσχη θὰ ἐνασχολεῖται καὶ μὲ ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας πιθανὸν νὰ ἔχουν αἱ Λέσχαι αἱ ὑφιστάμεναι καὶ μέλλουσαι νὰ ἰδρυθοῦν ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας, καὶ τῶν ὁποίων Λεσχῶν σκοποὶ εἶναι ἡ διάδοσις τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας» θὰ ἐπιβῆ δὲ καὶ θὰ διευκολύνῃ πᾶσαν ὑπόθεσιν αὐτῶν» (βλ. μετάφραση τοῦ καταστατικοῦ στὴν ἐφημ. «Πρόσδος» Κωνσταντινουπόλεως, ποῦ στάλθηκε στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1063/23-10-1908 ἐγγράφο τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας στὴν Πόλη, ΑΓΕ, 1908, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἐκθέσεις). Ἐξάλλου τὸ ἄρθρο 6 τοῦ καταστατικοῦ πρόβλεπε ὅτι στὸ 12μελὲς συμβούλιο θὰ συμμετεῖχαν 3 ἀντιπρόσωποι, οἱ ὁποῖοι θὰ προέρχονταν ἀπὸ τὶς 4 γενικὲς διοικήσεις (Κορσουροπεδίου, Μοναστηρίου, Σκόδρας καὶ Ἰωαννίνων). Ἡ σύνθεση αὐτὴ προδίκαιζε, κατὰ κάποιον τρόπο, καὶ τὴν καθοδήγηση τῶν περιφερειακῶν λεσχῶν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ τῆς Πόλης.

43. Οἱ κυριότερες ἀπ' αὐτὲς ἦταν: τοῦ Μοναστηρίου, Θεσσαλονίκης, Ἰωαννίνων, Κορυτσᾶς, Ἐλδισάν, Ἀργυροκάστρου, Βερατίου, Αὐλώνας, Φιλιππῶν, Σταρόβου καὶ Σκοπίων.

44. Βλ. SKENDI, β.π., σ. 347.

45. Βλ. N. G. SENKEVITCH, *Osvoboditelnoe dvizenie albanskogo naroda v 1905—1912 gg.* (Ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1905—1912), Moskva 1959, σ. 113.

θρο 2 του καταστατικού⁴⁶ και που κατέτεινε στην ανάπτυξη και τη διάδοση της αλβανικής γλώσσας, καθώς και στην ήθικη και υλική αλληλοβοήθεια των Ἀλβανῶν, χωρίς κανένα πολιτικό ή θρησκευτικό σκοπό⁴⁷. Το γενικό, όμως, προξενείο Ἰωαννίνων, μέσα και έξω από τους καταστατικούς σκοπούς, διέδλεπε ότι κύρια επιδίωξη της λέσχης ήταν ή αφύπνιση της εθνικῆς αλβανικῆς συνείδησης, ή πραγματοποίηση της ἐνότητας ὄλων τῶν Ἀλβανῶν χωρίς θρησκευτικές διακρίσεις⁴⁸. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ή αλβανική φυλή θὰ ἐμφανιζόταν ὡς ξεχωριστή ἐθνότητα, που δὲν εἶχε καμιά σχέση και συγγένεια με τοὺς ἄλλους σύνοικους λαούς. Κύρια ἀκόμη επιδίωξη ἦταν ή ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἀλβανῶν πρὸς κάθε τι που εἶχε σχέση με τὸν ἑλληνισμό, τὸν ὁποῖο ή λέσχη θεωροῦσε ὡς τὸ μεγαλύτερο πρόσκομμα στην ἐξάπλωση τῶν σωβινιστικῶν αλβανικῶν ἰδεῶν⁴⁹.

Τὶς ὑποψίες αὐτὲς τῶν Ἑλλήνων τὶς ἐπιβεβαίωσαν τόσο οἱ λόγοι που ἐκφωνοῦνταν κατὰ τὴν περίοδο τῶν ζυμώσεων για τὴν ἕδρυση τῆς λέσχης, ὅσο και τὰ δημοσιεύματα τῶν αλβανικῶν ἐφημερίδων· ἀκόμη οἱ καταστατικές διακηρύξεις και οἱ βασικές σκοπεύσεις τῆς λέσχης που ἀπέδλεπαν στην ἀπελευθέρωση τῆς ἐκπαίδευσης και τῆς αλβανικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Πατριαρχείου⁵⁰. Μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Πατριαρχείου ὡς «ἐλληνικοῦ» οἱ αλβανιστὲς προσπαθοῦσαν νὰ μειώσουν τὸν οἰκουμενικό του χαρακτήρα και ταυτόχρονα νὰ διακηρύξουν ὅτι παρακώλυε τὴν ἐκπαίδευση τῶν Ἀλβανῶν. Ἀμφισβητοῦσαν ἔτσι και τὰ προνόμιά του, τὰ σχετικά με τὴν ἐκπαίδευση τῶν ὀρθόδοξων πληθυσμῶν⁵¹.

Τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἐνίσχυαν κι ἄλλες ἐκδηλώσεις. Τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1909, ἀντιπροσωπεία ἀπὸ τὴ λέσχη Ἰωαννίνων που εἶχε

46. Βλ. καταστατικό τῆς αλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων, με τίτλο: «Rregullore e Shoqërisë së shqiptarëve në Janinë», Janinë 1908 (ἀναφορὰ ἀπὸ τὴ SENKEVITCH, ὁ.π., Δυστυχῶς, παρὰ τὴν προσπάθειά μας, δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ βροῦμε ἀντίτυπο τοῦ καταστατικοῦ αὐτοῦ).

47. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 793 ἐκθεση, ΑΓΕ, ὁ.π.

48. Αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἐνότητας, γιατί ἦταν μεγάλες οἱ διαφορὲς που χώριζαν τοὺς Ἀλβανούς, ἐξαιτίας τῆς θρησκείας των.

49. Βλ. τὴν ὁ.π., ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων.

50. Βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 347.

51. Ἐδῶ ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον οἱ χριστιανοὶ αλβανόφωνοι ἦταν Ἀλβανοὶ ή Ἑλληνες. Εἶναι ἀποδειγμένο ὅτι μεγάλο τμήμα τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν εἶχε γνήσια ἐλληνικὴ συνείδηση, που δὲν κατασκευάστηκε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ κληροδοτήθηκε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ ὡς καταβολὴ αἰώνων. Κάτι τέτοιο ὁμως δὲ μποροῦσε νὰ γίνει ἀντικείμενο συζήτησης τότε ἀπὸ μιὰν ἐθνότητα που ἄρχιζε τὴ δράση μ' ὄλη τὴ ζωντάνια που πήγαζε ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ αὐτογνωσία και, ἄς ὁμολογηθεῖ, ἀπὸ τὴν περιθωριακὴ θέση στην ὁποία τὴν εἶχε καταδικάσει ή τουρκικὴ κυριαρχία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς φυλετικῆς ἀναγνώρισης.

ἐπιστρέφει ἀπὸ τὸ Τεπελένι⁵², ἀνακοίνωσε στὴν ἡγεσία τῆς λέσχης ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἢ μὲ κάθε μέσο ἐξασφάλιση τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ ἢ καταπολέμηση κάθε ἐνέργειας ποὺ θ' ἀπέδρασε στὴν ἐπικράτηση τῶν Ἑλλήνων⁵³. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ κρίθηκε ἀπαραίτητη ἡ ὀργάνωση «συμμαριῶν» ἀπὸ Ἀλβανούς, ποὺ θὰ φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν ἐλληνικῶν σωμάτων ποὺ τυχόν θὰ ἐμφανίζονταν στὴν Ἠπειρο⁵⁴. Ἄλλες ἐπίσης πληροφορίες τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἔφεραν τὴν ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων νὰ συνεννοεῖται μὲ τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ ἓνα ἔνοπλο σῶμα ἀπὸ 50 Ἀλβανούς μ' ἔδρα τὰ Γιάννινα. Τὸ σῶμα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιοθεῖ, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, γιὰ τὸν ἐκφοδισμὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου⁵⁵.

Τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν θεώρησε σοβαρὲς τὶς παραπάνω πληροφορίες, γι' αὐτὸ καὶ ἐνημέρωσε τὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, δίνοντας τὴν ἐντολὴ νὰ τὶς χρησιμοποιοῦν γιὰ παραστάσεις στὸ μεγάλο βεζίρη, μὲ κύριο αἶτημα νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ προστασία τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς Ἠπείρου⁵⁶.

3.- Ἀλβανοτουρκικὴ συνεργασία — Ἡ κατάσπαση τοῦ βιλαέτι Ἰωαννίνων

Στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἡ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τῆς μεταπολιτευτικῆς διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐκδηλώσεις, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἀναφέραμε. Παράδειγμα, ἡ πρόθυμη φιλοξενία τῶν ἀλβανικῶν θέσεων ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἐφημερίδες⁵⁷. Οἱ τελευταῖες καταχώριζαν

52. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα εἶχε σταλεῖ γιὰ νὰ πάρει μέρος σὲ συσκέψεις στελεχῶν τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης.

53. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 104/1-2-1909 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ', Ἠπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων κλ.

54. Ἐνα τέτοιο ἀλβανικὸ σῶμα ἀπὸ 15 ἔνοπλους Ἀλβανούς ἐμφανίστηκε στὶς 25 Ἰανουαρίου 1909 στὴ Λάβδανη τοῦ Πωγωνίου. Ἐκανε ἐρευνα στὰ σπίτια γιὰ ν' ἀνακαλύψει ὄπλα, ἄρπαξε ὅ,τι μπόρεσε καὶ ἔφυγε γιὰ τὰ χωριά Μέγγουλη καὶ Δελβινάκι ποὺ τὰ λεηλάτησε. Ἀπὸ κεῖ πῆγε στὴν Πογδόριανη, ζήτησε πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Πουτέτσι καὶ τοῦ Κρεμμύδα, λεηλάτησε καὶ βιαιοπράγησε ἀπειλώνοντας τοὺς κατοίκους μὲ τὶς φράσεις: «Τί, γιουνάνικον (ἐλληνικὸν) θέλετε νὰ τὸ κάμνητε;» (βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 104/1-2-1909 ἐκθεση).

55. Βλ. τὴν β.π., ἐκθεση.

56. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 954/17-2-1909 διαταγὴ (σχέδιο) τοῦ ὑπουργείου ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, β.π.

57. Γιὰ τὴν ἐκδοση τῆς ἐφημ. τοῦ βιλαετιοῦ «Γιάννινα - Ἰωάννινα», ποὺ κυκλοφόρησε στὶς 14 Μαρτίου 1869, βλ. ΕΛ. Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ὁ ἡπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν

τις απόψεις τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων, πρὶν τὸ δημοσιογραφικὸ τῆς ὄργανο, ἢ «Zgjim i Shqipërisë» (Ἀφύπνιση τῆς Ἀλβανίας) ἀποκτήσει αὐτοτελὴ ἔκφραση. Ἡ «Ἰντιμπάχ» (Ἐπαγρύπνηση)⁵⁸ π.χ. φιλοξενοῦσε τὴν «Zgjim» καὶ γιὰ αὐτὸ κυκλοφοροῦσε μισὴ ἰστὰ τουρκικὰ καὶ μισὴ ἰστὰ ἀλβανικά. Προξενεῖ μάλιστα ἐντύπωση τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ «Ἰντιμπάχ» παραχωροῦσε τὶς στήλες τῆς στοὺς Ἀλβανούς καὶ σ' ἐποχὴ πού εἶχε ἀρχίσει ἡ διάσταση Ἀλβανῶν καὶ νεότουρκων. Κύριο ἄρθρο π.χ. τῆς «Ἰντιμπάχ» τῆς 6 Αὐγούστου 1909, γραμμμένο στ' ἀλβανικά, μὲ ἀφορμὴ τὸ ἀντικρητικὸ συλλαλητήριον πού συγκροτήθηκε στὰ Γιάννινα⁵⁹, ἀναφερόταν στὴν ἀνάγκη νὰ γίνεταὶ αἰσθητὴ ἡ παρουσία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας στὴν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ. Ἡ διαπίστωση στηρίζεται στὴν ἀπάντηση πού ἔδωσε στὴν «Ἰντιμπάχ» ἡ ἑφημερίδα τοῦ Γ. Χατζῆ «Ἡπειρος»⁶⁰.

Ἄλλη ἀπόδειξη τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων ἀπο-

προαπελευθερωτικὴ περίοδος, Λόγος πανηγυρικός, Ἰωάννινα 1983, σ. 6, ΕΥΡ. ΣΟΥΡΑΑ, Ἡ πολιτικὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐν Ἡπείρῳ (περίοδος 1840—1870), «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τ. 16 (1941), σ. 99, ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Γιαννιώτικα σύμμεικτα, Γιάννινα 1959, σ. 20, τοῦ ΙΔΙΟΥ, Καθὼς χάραξε ἡ λευτεριά, σ. 8, ΧΡ. Ι. ΣΟΥΛΗ, Ἡ ἔκθεσις τοῦ ἠπειρωτικοῦ τύπου, «Δωδώνη», τ. Α', Ἀλεξάνδρεια 1931—32, σ. 282. Ἡ ἑφημερίδα τοῦ βιλαετιοῦ ἀπὸ τὸ 1908 μετονομάστηκε σὲ «Γενὴ Γιάνγια» (Νέα Ἰωάννινα). Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1912 ἡ διοίκηση τοῦ βιλαετιοῦ ἀποφάσισε, σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωση πού δημοσιεύτηκε στὴν ἴδια ἑφημερίδα, τὴν ἔκδοσίν της καὶ στ' ἀλβανικά. Ἡ ἀπόφασις δὲν υλοποιήθηκε ἐξαιτίας τῆς ἐκρηξῆς τοῦ πολέμου, ὅπως δὲν υλοποιήθηκε καὶ παλιότερη ὑπόσχεσις τοῦ Χατζῆ Ἀδύλθου ἐπειδὴ ἀντέδρασαν οἱ νεότουρκοι· βλ. γενικὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 2219/2-10-1912 ἔκθεσις τοῦ γενικοῦ προξενίου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1912 Β/53 φάκελος προξενίου Ἰωαννίνων, καὶ ΗΟΧΗΑ, β.π., σ. 103 καὶ 117. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ γενικὴ διοίκηση Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸ 1871 κυκλοφόρησε τὴν πρώτην ἐπίσημην ἐπετηρίδα (Salname) τοῦ βιλαετιοῦ, ἢ ὅπως μετὰ διακοπὰς συνεχίστηκε ὡς τὸ 1910. Ἡ ἐπετηρίδα περιεῖχε τὸ ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους μὲ ἑορτολόγιον μουσουλμανικὸ καὶ χριστιανικὸ, χρονολογικὸν πίνακα τῶν σημαντικωτέρων ἱστορικῶν γεγονότων, πίνακα τῶν σουλτάνων καὶ τῶν γενικῶν διοικητῶν τοῦ βιλαετιοῦ, καθὼς καὶ σύντομην ἱστορίαν τῆς καθῆ πόλης τοῦ βιλαετιοῦ καὶ στατιστικὰς πληροφορίες· βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑ, Ἡ ἵδρυσις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῶν, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τ. 8 (1959), σ. 857.

58. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1908 τὸ νεοτουρκικὸν κομιτάτο, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς σκοποὺς του, ἐξέδωσε τὸ 1909 τὴν «Ἰντιμπάχ». Ἐσφαλμένη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ ΣΟΥΛΗ, β.π., ὅτι κυκλοφόρησε ἀπὸ τὸ 1910. Τὰ ἀπαντητικὰ ἄρθρα τῆς «Ἡπείρου» ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἔκδοσις τῆς ἔγινε τὸ 1909. Διευθυντὴς ἦταν ὁ Ρουχὴ ἐφέντης.

59. Τὰ συλλαλητήρια ἐναντίον τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα τὰ ὑποκινούσε καὶ τὰ σκηνοθετοῦσε τὸ νεοτουρκικὸν κομιτάτο, ὡς λαϊκὴ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς δήλωσεως τῶν προστατευτικῶν δυνάμεων τῆς Κρήτης, πού ἔγινε στίς 15/28 Ὀκτωβρίου 1908 γιὰ τὴν ἐνωσὴν τῆς μὲ τὴν Ἑλλάδα, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σ. 87.

60. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 7/16-8-1909 φύλλον τῆς.

τελεί ή θερμή υποδοχή που επιφύλαξαν όλοι οι μουσουλμάνοι στον Άλβανό επαναστάτη (κοινό ληστή και έμπρηστή για τους χριστιανούς) Τσιαρτζήζ Τόπουλη κατά την είσοδό του στα Γιάννινα στις αρχές Αυγούστου 1908. Κατά την εκτίμηση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, ή ένθουσιώδης υποδοχή και φιλοξενία «πολλήν παρήγαγον αίσθησιν και ποικιλοτρόπως έσχολιάσθησαν»⁶¹. Έτσι: α) Έπιτροπή από ανώτερους αξιωματικούς και πολλούς υπαλλήλους της γενικής διοίκησης, μ' επικεφαλής τή στρατιωτική μουσική της φρουράς, υποδέχτηκε τον Τόπουλη στην είσοδο της πόλης, β) Προς τιμήν του δόθηκαν επίσημα γεύματα και δείπνα από το νεοτουρκικό κοιτάτο και τον καιδή της πόλης, γ) Ο Τόπουλη μπήκε στα Γιάννινα με άλβανική σημαία, αυτός όμως και οι όπαδοί του δέ φορούσαν κοινά τουρκικά φέσια, αλλά κοντά χρυσοκέντητα καλπάκια κι άλβανικές στολές, δ) Ένώ όλοι οι ως τότε ληστές και φυγόδικοι, στους όποιους χορηγήθηκε άμνηστεια, παρουσιάζονταν και παρέδιναν τα όπλα τους, ο Τόπουλη και οι όπαδοί του περιφέρονταν προκλητικά ένοπλοι στην αγορά, δημιουργώντας έτσι την εντύπωση ότι ή πόλη άναρχοκρατούνταν, ε) Έπιστημάνθηκαν πολλές συγγνήσεις του με το διερμηνέα του ρουμανικού προξενείου Ίωαννίνων και μία με το διερμηνέα του ιταλικού, στ) Οι όπαδοί του κατά την αναχώρησή τους από την πόλη πέρασαν ένοπλοι μπροστά από το ρουμανικό προξενείο και στάθηκαν ζητωκραυγάζοντας υπέρ της Ρουμανίας και της Άλβανίας, φημιές ταυτόχρονα πολλούς πυροβολισμούς.

Όλες αυτές οι εκδηλώσεις δημιούργησαν στο έλληνικό στοιχείο την πεποίθηση ότι οι Άλβανοί δεν είχαν απομακρυνθεί από την απόφασή τους ν' άνακηρύξουν την Άλβανία σε αυτόνομη ήγεμονία, που θα περιλάμβανε ολόκληρο το βιλαέτι Ίωαννίνων ως την Πρέβεζα. Οι φήμες έλεγαν ότι για να πραγματοποιήσουν το σκοπό τους δέ θα δίσταζαν να προχωρήσουν και σε πραξικόπημα στα Γιάννινα. Για τους λόγους αυτούς ήταν εύλογη ή άνησυχία των Έλλήνων, που διαπίστωναν ταυτόχρονα ότι όλοι οι Άλβανοί ήταν όπλισμένοι με επαναληπτικά όπλα, ενώ οι ίδιοι ήταν σχεδόν άοπλοι στα περισσότερα διαμερίσματα κι αγύμναστοι στο χειρισμό των όπλων. Οι φήμες, ή άοριστία και ή άνησυχία δημιούργησαν την άνάγκη να διασφαλιστεί ή ζωή και ή περιουσία, ιδιαίτερα των κατοίκων της υπαίθρου. Έτσι, όλοι ζητούσαν όπλα και κατέφευγαν στο γενικό προξενείο που προσπαθούσε ν' αντιμετώπισει την κατάσταση μέσω της ιδιωτικής πρωτοδουλίας, περιορισμένα όμως, εξαιτίας των κιν-

61. Βλ. την υπ' αριθμ. 459/11-8-1908 έκθεση, ΑΓΕ, δ' αρχείο, 1908, Προξενείον Ίωαννίνων. Ανάμεσα στους όπαδούς που συνόδευσαν τον Τσιαρτζήζ διακρίνονταν ο αδελφός του Μπαϊράμ Φετήχ, πρώην δάσκαλος στην τουρκική σχολή Μοναστηρίου, ο Μιχαήλ Γραμμένος από την Κορυτσά, γραμματέας του Τσιαρτζήζ και φανατικός άλβανιστής, κι ο Φίλιππος Λαμποβιτιάδης, δικηγόρος, «άμφιβόλων αίσθημάτων».

δύνων που υπήρχαν και της ανεπάρκειας των οικονομικών μέσων. Γιαυτό ζητούσε τή μέριμνα και τή συμπαράσταση τής ελληνικής κυβέρνησης⁶².

Από τήν πλευρά τους οι νεότουρκοι, για να ευρύνουν τή βάση των οπαδών τους, έδωσαν έντολή να έγγραφούν, όπως αναφέραμε, μέλη τους στην αλβανική λέσχη. Πρόθεσή τους ήταν να έλέγχουν τή συνεργασία που υπήρχε, στο βάθος όμως για να ρυμουλκήσουν τους Άλβανούς στους σκοπούς τους, ενώ παράλληλα αγωνίζονταν να προσεταιριστούν και τò ελληνικό στοιχείο. Έτσι, ο βαλής κάλεσε σέ σύσκεψη 30 πρόκριτους, κυρίως έπιστήμονες, στους οποίους συνέστησε να συσπειρωθούν στο σύνδεσμο των νεότουρκων, για ν' αντικρούσουν κάθε έσωτερικό ή έξωτερικό κίνδυνο και για ν' αναδείξουν από κοινού βουλευτές έκανούς ν' αντιπροσωπεύσουν έπάξια τήν έπαρχία στή Βουλή. Οι Έλληνες έπιφυλάχτηκαν ν' απαντήσουν κι αποφάσισαν να ζητήσουν τή γνώμη του Πατριαρχείου και τής ελληνικής κυβέρνησης⁶³. Τελικά, τò ελληνικό στοιχείο αρνήθηκε να προσχωρήσει στο κοιτάτο «Ένωσις - Πρόοδος», ύστερα από παρασκηνακές ενέργειες τής μητρόπολης Ίωαννίνων και τής «Ήπειρωτικής Έταιρείας» που ίδρύσε στο μεταξύ⁶⁴.

Αποτυχημένη στάθηκε τήν έποχή αυτή και ή απόπειρα των νεότουρκων να πείσουν τò ελληνικό στοιχείο να μήν αγοράζει αυστριακά προϊόντα, τόν αποκλεισμό των οποίων έπυδίασαν να πετύχουν από τις αγορές των πόλεων του βιλαετιού. Η όργη των νεότουρκων για τους Αυστριακούς προκλήθηκε από τήν όριστική προσάρτηση τής Βοσνίας και Έρζεγοβίνης στην αυστριακή μοναρχία (22 Σεπτεμβρίου / 5 Οκτωβρίου 1908). Η προσάρτηση είχε ως συνακόλουθα τήν ανακήρυξη τής Βουλγαρίας σέ βασιλείο, ανεξάρτητου από τήν Πύλη, και τήν κήρυξη τής ένωσης τής Κρήτης με τήν Έλ-

62. Βλ. τήν δ.π., έκθεση.

63. Βλ. τήν ύπ' αριθμ. 483/24-8-1908 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς τò ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π. Τò κείμενο του όρκου που έδιναν τά νέα μέλη του συνδέσμου, σύμφωνα με τήν προξενική έκθεση, ήταν τò εξής:

«Όρκίζομαι επί τής θρησκείας μου, τής συνειδήσεως και τής τιμής μου, ότι από τής στιγμής, καθ' ήν προσχωρώ εις τόν Σύνδεσμον αυτόν, του όποιου ο κύριος σκοπός είναι ή δικαιώνσις του Συντάγματος και ή φροντίς τής σωτηρίας του Όθωμανικού κράτους, δέν θα δυστάσω να εκτελέσω κατά γράμμα και καθόσον δύναμαι πών εις έμέ έπιβαλλόμενον καθήκον. Έάν προδώσω ή δολιευθώ τι του Συνδέσμου, από τουδε χαρίζω τò σώμα μου εις τήν θανάτωσιν, τήν όποιαν ήθελεν εκτελέσει ή εκτελεστική Αρχή του Συνδέσμου, ήτις είναι έντεταλμένη τόν άφανισμόν των προδοτών, όπου κι αν εύρισκονται. Μά τόν Θεόν».

Κάθε νέο μέλος έπρεπε να πληρώνει κάθε μήνα τουλάχιστο 2 ο/ο από τò μηνιαίο εισόδημά του.

64. Στο κοιτάτο προσχώρησαν ο δικηγόρος Άλέξιος Μέξης κι ο Γεώργιος Χατζής. Η προσχώρηση του τελευταίου έγινε αίτια να μή γίνεται δεκτός για έγγραφή στην «Ήπειρωτική Έταιρεία» για ένα διάστημα. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 47.

λάδα⁶⁵. Στα Γιάννινα επιτροπή από νεότουρκους περιέρχονταν τὰ διάφορα καταστήματα καὶ συνιστοῦσε νὰ πάψουν νὰ προμηθεύονται ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Αὐστρία, νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν στὰ ταξίδια τους αὐστριακὰ καὶ βουλγαρικὰ πλοῖα κλ. Στους κεντρικοὺς δρόμους μάλιστα τοιχοκόλλησαν καὶ προκηρύξεις τοῦ συνδέσμου μὲ προτροπὲς ἀνάλογου περιεχομένου. Οἱ περισσότεροι μουσουλμάνοι ἔρριχναν ἐπιδεικτικὰ τὰ φέσια τους στὸ ἔδαφος καὶ τὰ ξέσχιζαν, δείχνοντας ἔτσι τὴν ἀποστροφή τους, γιατί τὰ κόκκινα φέσια κατασκευάζονταν σὲ αὐστριακὰ ἔργοστάσια, καὶ τὰ ἀντικαθιστοῦσαν μὲ ἄσπρα καλπάκια⁶⁶.

Ἡ ἀπροθυμία τῶν Ἑλλήνων νὰ συμπαραταχτοῦν μὲ τοὺς νεότουρκους στὸν ἀποκλεισμὸ τῶν αὐστριακῶν προϊόντων, εἶχε ὡς συνέπεια νὰ προχωρήσει ὁ σύνδεσμος σὲ συγκρότηση συσκέψεων μὲ τοὺς ἐμπόρους τῶν Ἰωαννίνων. Στὴ συνέλευση, ποὺ τελικὰ πραγματοποιήθηκε ὕστερα ἀπὸ ἐπανειλημμένες προσκλήσεις, ἡ πλειοψηφία ἀποφάσισε νὰ διακόψει τὴν ἀγορὰ ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὴν Αὐστρία. Σ' ἄλλες περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ, λόγω τῆς κινητοποίησης τῶν Ἀλβανῶν, τὰ μέτρα ἦταν ἰδιαιτέρως. Στους "Ἁγίους Σαράντα κατέβηκαν ἀπὸ τὸ Δέλβινο 50 ἔναπλοι Ἀλβανοὶ καὶ ἀπειλήσαν τοὺς ἐμπόρους τῆς πόλης καὶ τοὺς πράκτορες τῶν ἀτιμόπλοικῶν ἐταιρειῶν νὰ σταματήσουν τὴν εἰσαγωγὴ αὐστριακῶν προϊόντων. Ταυτόχρονα ἀπαγόρευαν μὲ τὴ βία τὴν ἐκφόρτωση προϊόντων ἀπὸ αὐστριακὰ καὶ ἰταλικά ἀτιμόπλοια ποὺ εἶχαν καταπλεύσει ἐκεῖ⁶⁷.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς κατάστασης ποὺ δημιουργήθηκε στοὺς πρώτους μῆνες τῆς μεταπολίτευσης, ὅταν ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς δὲν ἐρχόταν ἀκόμη σὲ σύγκρουση μὲ τὸν ἀλβανικὸ ἐθνικισμὸ, πραγματοποιήθηκε καὶ ἡ ἐπίσκεψη τοῦ "Ἑλληνικοῦ Πολιτικοῦ Δημ. Ράλλη, ποὺ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν οἱ παραπάνω ἐπιστημάνσεις.

Ὁ Δημ. Ράλλης ἐπισκέφτηκε τὰ Γιάννινα τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ὀκτωβρίου 1908. Ἡ ὑποδοχὴ ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξαν οἱ "Ἑλληνες ἦταν ἀντάξια τῆς παράδοσης καὶ ἀνάλογη μὲ τὴ φήμη τῆς πόλης «ὡς ἀκραιφνῶς ἑλληνικῆς καὶ ὡς πρωτεύουσας ἀπάσης τῆς Ἠπείρου», ὅπως σημείωνε τὸ γενικὸ

65. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 69.

66. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 586/10-10-1908 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, ὁ.π. Στὴν ἐκθεση εἶναι καὶ συνημμένη ἡ προκήρυξη τοῦ συνδέσμου, γραμμμένη στὰ ἑλληνικά καὶ τουρκικά, ποὺ τοιχοκολλήθηκε στοὺς δρόμους. Ἡ προκήρυξη κατέληγε: «Ζήτω ἡ ἐλευθέρη Τουρκία, Ζήτω ὁ Ἀγγλικὸς καὶ Γαλλικὸς λαός. Καταστραφήτωσαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βουλγαρία καὶ τὰ ὑποστηρίζοντα ταύτας ἔθνη».

67. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 730/5-12-1908 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, ὁ.π.

προξενείο Ἰωαννίνων⁶⁸. Ἄν κι ὁ Ράλλης μίλησε γιὰ εἰλικρινή σύμπραξη καὶ συναιδέλφωση τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Τούρκους, γιὰ νὰ καταστεῖ δυνατὴ ἡ ἐδραίωση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς κι ὁ ἀλβανικὸς ἐθνικισμὸς ἐρεθίστηκαν ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ὑποδοχῆς καὶ δημιούργησαν σοβαρὰ ἐπεισόδια⁶⁹. Τὰ ἐπεισόδια φανέρωσαν τὴν πρόθεση τῶν νεότουρκων νὰ ματαιώσουν τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Ράλλη καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ συνεργάστηκαν καὶ μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς ἐφέδρους. Ὁ σύνδεσμος «Ἐνωσις - Πρόσδος» δὲν πῆρε μέρος στὴν ὑποδοχὴ, ἀντιπρόσωποι ὅμως τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου του, ὅπως καὶ δύο ἀντιπρόσωποι τῆς ἀλβανικῆς λέσχης ἐπισκέφτηκαν καὶ χαιρέτησαν τὸν Ἑλληνα πολιτικὸ στὸ γενικὸ προξενεῖο. Τὸ τελευταῖο ἀποκάλυπτε ὅτι ὁ βαλῆς δὲ διέθετε καμιά πραγματικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ ἡ φρουρὰ τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἀλβανοὺς ποὺ ὑπάκουαν περισσότερο σὲς εὐσηγήσεις τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῆς ἀλβανικῆς λέσχης.

4.- Διαφοροποίηση τῆς σιάσης τῶν Τούρκων Ἑλληνοαλβανικὲς συνομιλίες

Οἱ καλὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἀλβανικὴ λέσχη καὶ τοὺς πρόκριτους Τουρκογιαννιώτες δὲν κράτησαν πολὺ. Διακόπηκαν γρήγορα, προτοῦ ἀρχίσουν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴν Ἀλβανία. Ὄταν οἱ Τουρκογιαννιώτες βεβαιώθηκαν ὅτι δὲ διέτρεχαν κίνδυνο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο⁷⁰ κι ὅταν ἀκόμη πῆραν περισσότερο θάρρος μὲ τὴν ἐνίσχυση τῆς ὀλιγαριθμῆς φρουρᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἀρχισαν νὰ δείχνουν πῆ δυσφορία τοὺς ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς. Οἱ τελευταῖοι ἀποκάλυπταν στὸ μεταξὺ φανερὰ τὶς διαχωριστικὲς προθέσεις τοὺς καὶ συνωμοτοῦσαν ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν αἰτία νὰ συρρικνωθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποχώρησαν οἱ πρόκριτοι Τουρκογιαννιώτες, κοντὰ σ' αὐτοὺς ὅμως κι ὀρισμένοι ἀλβανιστὲς ποὺ διαφωνοῦσαν ριζικὰ μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες. Ἔτσι, σιγὰ σιγὰ τὰ μέλη περιορίστηκαν στὰ 70 περίπου, τὰ ὁποῖα τὸν Αὐγούστο τοῦ 1910 ἔδειχναν λίγη προθυμία γιὰ τὴν τακτικὴ φοίτησή τους σ' αὐτή⁷¹.

68. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 636/27-10-1908 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, β.π., ὅπου πλήρης περιγραφή τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Δημ. Ράλλη.

69. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, β.π., σ. 48 κ.ἐξ., καὶ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 741/12-12-1908 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, β.π.

70. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων.

71. Βλ. τὴν β.π., ἐκθεση.

Ἡ στροφή τῶν διαθέσεων τῶν Τούρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς τῶν Ἰωαννίνων ἄρχισε ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1909, μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Ἀθδουλ Χαμίτ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστολὴ τῆς ἀντεπανάστασης τῶν παλαιότουρκων⁷². Τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο ἔγινε τότε περισσότερο ἀδιάλλακτο στὶς ἐθνικιστικὲς του τάσεις καὶ περισσότερο δύσπιστο ἀπέναντι στὶς ὑπόδουλες ἐθνότητες, ἰδιαίτερα πρὸς τὴν ἀλβανικὴν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐκδήλωσαν δυσπιστία ἀπέναντι στὶς προθέσεις του⁷³. Ἡ λέσχη τῶν Ἰωαννίνων κρατοῦσε στάση ἀναμονῆς καὶ ὀρισκόταν σὲ διαρκὴ ἐπικοινωνία μὲ τίς ἄλλες ἀλβανικὲς λέσχες, γιὰ νὰ τηρήσουν κοινὴ γραμμὴ ἀπέναντι στὴν κατάσταση ποὺ πῆγαινε νὰ δημιουργηθεῖ. Στὸ μεταξὺ οἱ νεότουρκοι ἀξιωματικοὶ τῶν Ἰωαννίνων ἄρχισαν νὰ ἐκδηλώνουν φανερά τὴ δυσμένειά τους πρὸς τοὺς Ἀλβανούς. Πολλοί, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦ διλαετιοῦ, στρατηγὸς Μουσταφὰ Κερέμ πασάς, δήλωναν κατηγορηματικὰ ὅτι οἱ νεότουρκοι ἦταν πεπεισμένοι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦταν πιστοὶ στὴν Τουρκία καὶ ὅτι, ὅταν ἠσυχάσουν τὰ πράγματα, θὰ τοὺς σωφρονίζαν κατ'ἀλλήλα⁷⁴. Ὁ «σωφρονισμὸς» ἄρχισε ἀπὸ τίς ὀρεινὲς ἐπαρχίες τοῦ διλαετιοῦ⁷⁵. Ἡ κατάσταση δὲν ἦταν πλέον εὐχάριστη γιὰ τοὺς Ἀλβανούς, γι'αὐτὸ καὶ ἀγωνίζονταν νὰ κατευνάσουν τοὺς νεότουρκους τῶν Ἰωαννίνων μὲ τὴν ἐφεικτικὴν στάση τους. Παράλληλα, προσπαθοῦσαν νὰ προσηλυτίσουν στὶς ἰδέες τους τοὺς στρατιῶτες ποὺ ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Τὴν ἀποστολὴν ἀνέλαβαν οἱ Ἀλβανοὶ μαθητὲς τοῦ τουρκικοῦ λυκείου τῆς πόλης, οἱ ὁποῖοι πλησίαζαν τοὺς Ἀλβανούς στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καὶ τοὺς κατηχοῦσαν. Τὰ ἀποτελέσματα, φαίνεται, ὅτι ἦταν ἐπιτυχεστάτα, ἀφοῦ πολλοὶ πείστηκαν καὶ πῆγαν στὴν ἀλβανικὴ λέσχη ὅπου καὶ ὀρκίστηκαν⁷⁶.

Ἡ ἀνησυχία τῆς ἡγεσίας τῶν Ἀλβανῶν τῶν Ἰωαννίνων γιὰ τὴν στάση τῶν νεότουρκων εἶχε θαυότερα αἷτια καὶ ἦταν δικαιολογημένη. Στὸ ἀντεπαναστατικὸ κίνημα τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1909 ἡ λέσχη Ἰωαννίνων εἶχε καθοριστεῖ νὰ διαδραματίσει σημαντικὸ ρόλο στὸ πλευρὸ τῶν παλαιότουρκων⁷⁷,

72. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 56.

73. Γενικὰ γιὰ τὸ θέμα τῆς σύγκρουσης Ἀλβανῶν — νεότουρκων μετὰ τὸ 1908 βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 391 κ.έξ.

74. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 356/20-4-1909 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ΑΥΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ' Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων κλ.

75. Στὸ Δέλβινο ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς ποὺ εἶχε πάει ἐκεῖ ἀφόπλισε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς τῆς περιοχῆς καὶ κυρίως τοὺς ἰσχυροὺς βέηδες. Στὴν Αὐλώνα πῆγε ἓνα τάγμα στρατοῦ γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὴν τάξην, γιὰτὶ εἶχαν ξεσπάσει ταραχές, ἐξαιτίας τοῦ τραυματισμοῦ δυὸ ἀξιωματικῶν ἀπὸ Ἀλβανούς στρατιῶτες.

76. Βλ. τὴν ὁ.π., ἐκθεση, ἀριθμ. 356/20-4-1909.

77. Παρὰ τίς ἀντίθετες ἀπόψεις ποὺ διατυπώνονται ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν πλευρά, βλ. STEFANO POLLO - ARBEN PUTO, Histoire de l' Albanie des origines à nos jours, ed. Horvath, σ. 163.

γιατί διέδλεπε ότι ή πλήρης έπικράτηση τών νεότουρκων θά έκμηδένιζε τά σχέδια για μιάν ανεξάρτητη Άλβανία. Τά παρασκήνια τής ενεργητικής ανάμειξης τής λέσχης στά έπαναστατικά γεγονότα αποκαλύπτονται από συνέντευξη του μέλους του διοικητικού συμβουλίου τής αλβανικής λέσχης Ιωαννίνων Μουχεντίν θέη⁷⁸. Ο Άλβανός πρόκριτος συνομίλησε με στέλεχος τής ελληνικής κοινότητας, που πρέπει νά ενεργούσε μ' έντολή του γενικού προξενείου Ιωαννίνων⁷⁹. Από τό περιεχόμενο τής συνέντευξης συνάγονται τά εξής:

Μόλις άρχισε ή άντεπανάσταση τών παλαιότουρκων, ο αλβανικής καταγωγής δουλευτής Σκοπίων Σαΐτ θέης, ύποστηρικτής τής άντεπανάστασης, πήρε διαταγή νά μεταβεί άμέσως στά Σκόπια για νά προπαρασκευάσει τήν ατμόσφαιρα, έτσι ώστε τό κίνημα νά ύποστηριχτεί ένοπλα κι από τους Άλβανούς. Όμοιες διαταγές πήρε κι ο πρόεδρος τής αλβανικής λέσχης Θεσσαλονίκης Μιδχάτ θέης. Οί νεότουρκοι, όμως, κινήθηκαν άστροπιαία, οί Έλληνες και οί Βούλγαροι τάχτηκαν με τό μέρος του κοιτάτου και τό τρίτο σώμα στρατού έξουδετέρωνε κάθε ένέργεια τών αλβανικών οργανώσεων.

Ο Μιδχάτ θέης ένημέρωσε τηλεγραφικά και μ' έκτακτους άπεσταλμένους τήν αλβανική λέσχη Ιωαννίνων για τήν κατάσταση που δημιουργήθηκε. Παράλληλα, έδωσε έντολές ώστε τά στέλεχη της νά έργαστούν μ' όλες τις δυνάμεις τους για νά έκμηδενίσουν τις ένέργειες τών νεότουρκων στο βιλαέτι Ιωαννίνων. Σ' έπιστολή του ο Μιδχάτ πρόσθετε ότι δλόκληρη ή Άλβανία είχε τότε στραμμένα τά βλέμματά της στά Γιάννινα κι ότι μόνον από τους Άλβανούς του βιλαετιού πρόσμεναν τήν πραγμάτωση τών εθνικών δραματισμών.

Οί Άλβανοί, όμως τών Γιαννίνων δέν κινήθηκαν, γιατί ή λέσχη έπαιρνε τηλεγραφήματα με παραλλαγμένο περιεχόμενο. Οί αξιωματικοί που είχαν καταλάβει τά τηλεγραφέια έγραφαν στά τηλεγραφήματα, ότι συνέφερε τους νεότουρκους, ένω οί έπιστολές έφτασαν στά χέρια τής διοίκησης τής λέσχης μόλις στις 3 Άπριλίου (π.μ.), όταν ήταν πιά άργά. Στο μεταξύ, τόσο οί Έλληνες, μέσω του μητροπολίτη τους, όσο και οί Τουρκοί, μέσω του δημάρχου τής πόλης, δήλωσαν ότι συντάσσονταν με τους νεότουρκους και έστειλαν μάλιστα στην Πύλη σχετικό τηλεγράφημα. Ένας άλλος λόγος άδράνειας ήταν και τό ότι δέν είχε ξεκαθαριστεί ή στάση τών Άλβανών στρα-

78. Στη συνέντευξη δέν αποκαλύπτεται πλήρως τό όνομά του. Αναγράφεται ως Μ... θέης. Από μεταγενέστερη, όμως, συνέντευξη προκύπτει ότι πρόκειται για τόν εγκριτο Άλβανό Μουχεντίν θέη, πρώην καϊμακάμη Μετσόβου.

79. Αντίγραφο τής «διαφωτιστικής», όπως χαρακτηρίζεται, συνέντευξης στάλθηκε στο ελληνικό ύπουργείο έξωτερικών, συνημμένο στην δ.π. έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων αριθμ. 356.

τιωτῶν τῶν Γιαννίνων. Ὁ δισταγμὸς προῆλθε ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ αἵματοκυλίσματος, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ Ἄλβανοὶ μετανόησαν ἀργότερα. Ὄταν στὶς 3 Ἀπριλίου ἔφτασε ἡ ἐπιστολὴ Μιδχάτ, τότε ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης προσκάλεσε τὸν Ἑλληνα ἀντιπρόσωπο νὰ συνομιλήσει μὲ τὸ Μουχεντίν βέη. Ὁ Ἑλληνας ἐνημερώθηκε πάνω στὴν κατάσταση καὶ παρακλήθηκε νὰ διαβιβάσει τὶς ἀλβανικὲς ἀπόψεις στὸ μητροπολίτη Ἰωαννίνων Γεράσιμο, γιὰ νὰ σταματήσει τὴ συνεργασία του μὲ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ κοιμιτάτου. Τόσο ὅμως ὁ μητροπολίτης ὅσο κι ὁ ἰθὴμαρχος Σελιαχουδίν, πρὸς τὸν ὁποῖο εἶχε σταλεῖ ἀλβανικὴ ἀντιπροσωπεία, ἀγνόησαν τὶς παρακλήσεις τῶν Ἄλβανῶν. Ἡ λέσχη τοὺς θεώρησε ἔτσι ὑπεύθυνους γιὰ τὴ ματαίωση τοῦ κινήματος στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἔγραψε στὸν κατάλογο τῶν προγραφῶν.

Σχετικὰ μὲ τὴ στάση τῶν Ἄλβανῶν στρατιωτικῶν τῆς πόλης ἀπέναντι στὴ λέσχη, ὁ Ἄλβανὸς εἶπε στὸν Ἑλληνα συνομιλητὴ του ὅτι οἱ στρατιῶτες τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ εἶχαν ὀρκιστεῖ πίστη καὶ τυφλὴ ὑποταγὴ στὶς διαταγὲς τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμιτάτου. Ἡ διοίκηση τῆς λέσχης περίμενε ἐκείνες τὶς μέρες νεώτερες διαταγὲς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν παραπέρα στάση της, ἦταν ὅμως βέβαιο ὅτι θ' ἀντιρροῦσε μὲ κάθε μέσο ἐναντίον τῆς στρατοκρατίας ποὺ εἶχε γίνει ἀνυπόφορη. Ἡ λέσχη ἔπαιρνε ὁδηγίες ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μ' ἑκτακτοὺς ἀπεσταλμένους, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν Αὐλώνα μὲσω Φιλιατῶν, ὅπου ὑπηρέτησαν στὸ ἐκεῖ τηλεγραφεῖο ὑπάλληλοι πιστοὶ στὴν ἀλβανικὴ ἰδέα.

Σ' ἐρώτηση τοῦ Ἑλληνα συνομιλητῆ ἀν ἦταν δυνατὴ ἡ συνεργασία Ἑλλήνων κι Ἄλβανῶν, ὁ Μουχεντίν βέης ἀπάντησε ὅτι ἡ ἀλβανικὴ λέσχη εἶχε προτείνει ἀπὸ καιρὸ συνεργασία μὲ «μισίτη», ποὺ δὲν ἦταν ἴσως κατάλληλος. Ἡ συνεργασία γινόταν δύσκολη, γιὰ τὸ οἱ Ἄλβανοὶ πίστευαν ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς ἦταν ὑπερβολικὲς. Ἀκόμη, οἱ Τουρκογιαννιώτες παρεμπόδιζαν τὴν συνεργασία αὐτὴ καὶ δημιουργοῦσαν μίση καὶ ἔριδες ἀνάμεσα στὶς δύο κοινότητες, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀνύπαρκτων κι ἀνυπόστατων πληροφοριῶν ποὺ διέδιδαν. Ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ δόθηκε ἡ διαβεβαίωση ὅτι ὑπῆρχε πάντα ἡ διάθεση γιὰ συνεργασία, διαπιστωνόταν ὅμως ἔλλειψη ἡγεσίας⁸⁰.

Οἱ φόβοι τῶν ἀλβανικῶν ὀργανώσεων γιὰ τὶς ἐχθρικὲς διαθέσεις τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στὴν ἀλβανικὴ κίνηση ἦταν δάσιμοι, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ συστηματικὴ καταδίωξη τῶν Ἄλβανῶν στὰ Γιάννινα. Ὅσοι ἀπ'

80. «Λεῖπουν τὰ κεφάλια», τόνισε, «δὲν ἔχομεν! δὲν ἔχομεν ἀνθρώπους! Σεῖς φροντίζετε πῶς νὰ καταστρέψετε ἡμᾶς καὶ ἡμεῖς σᾶς· καὶ τοῦτο πρὸς ὄλεθρόν μας καὶ ὑπὲρ τῶν ἀσπονδοτέρων ἐχθρῶν μας τῶν Νεοτούρκων, οἱ ὁποῖοι οὐδ' ἐθνισμόν οὐδὲ θρησκείαν θ' ἀναγνωρίσωσι» (βλ. ἀντίγραφο, μὲ ἡμερομηνία 15-4-1909 τῆς συνέντευξης, συνημμένο στὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 356/20-4-1909 ἔκθεσι).

αυτούς έφταναν στην πόλη άφοπλίζονταν και ταυτόχρονα ή διοίκηση του διλαετιού προσπαθοῦσε νά διαλύσει με κάθε μέσο τή λέσχη. Ο βαλής μάλιστα υποχρέωσε τούς: Φεχρήμ βέη (διευθυντή των έμμεσων φόρων), Καζήμ βέη (άρχιλογοιστή) και τον διοικητή του καζά Ιωαννίνων, νά παραιτηθούν από μέλη του διοικητικού συμβουλίου τής λέσχης. Υπήρχε πιθανότητα ή διάλυσή της νά είχε ως συνέπεια τή διάλυση όλων των λεσχών που λειτουργούσαν στο διλαέτι. Αυτή τήν πρόθεση τήν ενίσχυε ή έφαρμογή του νόμου «περί σωματείων», που ψηφίστηκε από τήν τουρκική βουλή κι ό όποιος περιείχε τήν περιοριστική διάταξη τής απαγόρευσης συγκρότησης σωματείων που έξυπηρετούσαν πολιτικές ιδέες⁸¹.

Σ' άλλες περιοχές του διλαετιού οι πιέσεις του νεοτουρκικού κοιτάτου δημιούργησαν και έσωτερικές αντιθέσεις ανάμεσα στους Άλβανούς. Στην Παραμυθιά π.χ. ή διάδοση των άλβανικών ιδεών έξερέθισε τήν πλειοψηφία των μουσουλμάνων άλβανικής καταγωγής, οι όποιοι συγκεντρώθηκαν το τελευταίο δεκαήμερο του Απριλίου του 1909 στο ιερό τζαμί τής «Κανάλης» κι όρκίστηκαν νά μείνουν πιστοί στον «τουρκισμό». Πίστευαν ότι ή προσχώρηση στις άλβανικές ιδέες θα τούς απομάκρυνε από τή θρησκεία. Τήν έπομενη μέρα εύδοποίησαν μ' έγγραφό τους τή διοίκηση τής άλβανικής λέσχης Παραμυθιάς νά διαλυθούν, γιατί διαφορετικά θα τούς έξαφάνιζαν⁸².

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, και σύμφωνα με τις πληροφορίες του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, οι Άλβανοί του Μαργαριτιού τηλεγράφησαν στους συναδέλφους τους στην Παραμυθιά, ότι έπρεπε νά έξοντώσουν τον Ίσμαήλ Κεμάλ. Η πλειοψηφία αποδέχτηκε τήν πρόταση και διακήρυξε, ότι όποιος τον σκότωνε θα έκανε πατριωτική πράξη⁸³. Οι φήμες για τήν απόφαση τής δολοφονίας του Κεμάλ βέη, αλλά και του Μουφήτ βέη, έφτασαν και στο έξωτερικό, όποτε ήγέτες τής άλβανικής κίνησης, προειδοποίησαν και παρότρυναν τούς Άλβανούς νά υπερασπίσουν τούς δυο πολιτικούς. Στην Αλβανία ή προειδοποίηση αυτή, που κυκλοφόρησε και σ' όλα τα άλβανικά κο-

81. Βλ. τήν υπ' αριθμ. 384/3-5-1909 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, ΑΑΚ/ΚΒ' Ήπειρωτικών Ζήτημα, Προξενεία Ιωαννίνων κλ. Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι τέλη Απριλίου 1909 όλες οι λέσχες του διλαετιού Ιωαννίνων έστειλαν τηλεγράφημα προς το μεγάλο δεζίρη, τον πρόεδρο τής βουλής και τον ύπουργό έσωτερικών. Μ' αυτό επιβεβαίωσαν τήν έμπιστοσύνη των Άλβανών προς τούς βουλευτές Ίσμαήλ Κεμάλ και Μουφήτ βέη. Το νεοτουρκικό κοιτάτο τούς είχε κατηγορήσει ότι πήραν μέρος στο άντεπαναστατικό κίνημα των παλαιότουρκων, οι κατηγορίες όμως αυτές θεωρήθηκαν συκοφαντικές. Το τηλεγράφημα έγινε, γιατί οι λέσχες είχαν προσκληθεί έμμεσα ν' αποκηρύξουν τούς δυο βουλευτές.

82. Βλ. τήν υπ' αριθμ. έμπ. 362/29-4-1909 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, δ.π.

83. Βλ. τήν δ.π. έκθεση.

Οί συνεγνωσείς τῶν Ἑλλήνων ἐκπροσώπων⁸⁷ μετὰ τὴν ἡγεσία τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων συνεχίστηκαν, μιὰ πού καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γι' αὐτές. Στις 15 Μαΐου 1909 ἔγινε ἡ δευτέρα συνάντησις, στὴν ὁποία πῆραν μέρος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Μουχεντίν θέη καὶ ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης Ζιά θέης, ὑποδιοικητὴς τῆς χωροφυλακῆς τοῦ βιλαετιοῦ. Σύμφωνα μετὰ τὴν περίληψιν τῶν συζητήσεων πού κράτησε ἡ ἐλληνικὴ πλευρά⁸⁸, ὁ Ἑλληνας ἐκπρόσωπος δέχτηκε ἐντονη ἐπίθεσις ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς γιὰ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησις, ἡ ὁποία, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἀπαρνιόταν ζωτικώτατα συμφέροντά της καὶ ἄφηγε τοὺς Ἀλβανούς στὴν τύχη τους σ' ἐποχὴ πολὺ κρίσιμη γι' αὐτούς. Ἰσχυρίζονταν ἀκόμη ὅτι, ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς στάσεως ἢ τῆς ἀβελτηρίας τῆς κυβέρνησις, ἔμεινε τὸ πεδίο ἐλεύθερο στὴ δράσιν τῆς ἰταλικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία περιμάζευε τοὺς καταδιωκόμενους Ἀλβανούς ἀπὸ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησις καὶ αὐτὸ προξενούσε ἀνεπανόρθωτη καταστροφὴ στὴν ἐλληνικὴ καὶ ἀλβανικὴ ἰδέαν. Ἐτσι, ἐνῶ ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ⁸⁹ συμβούλευε τοὺς ὁμοφύλους του στὴν Αὐλώνα καὶ στὶς ἄλλες ἀλβανικὰς ἐπαρχίας νὰ φύγουν γιὰ τὴν Κέρκυρα, προκειμένου νὰ γλυτώσουν τὶς διώξεις τῶν νεότουρκων, ὁ Ἑλληνας πρόξενος στὴν Αὐλώνα ἀρνήθηκε νὰ δώσει τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν του, μετὰ ἀποτέλεσμα πολλοὶ Ἀλβανοὶ νὰ διαφύγουν πρὸς τὴν Ἰταλία.

Ὁ Ἑλληνας συζητητὴς ἀντιπαρατήρησε, ὅτι ἡ κυβέρνησίς του δὲ μποροῦσε νὰ προσφέρει θετικὴν βοήθειαν στοὺς Ἀλβανούς, χωρὶς νὰ ἐπιτευχθεῖ πρῶτα ἐπίσημη συνεγνωσὴ πάνω σὲ συγκεκριμένον πρόγραμμα. Σχετικὰ μὲ αὐτὸ ὁ Μουχεντίν θέης τοὺς πληροφόρησε ὅτι εἶχαν ἀρχίσει στὴν Ἀθήνα ἀπὸ καιρὸ διαπραγματεύσεις, πού, σύμφωνα μετὰ τὶς ἀλβανικὰς ἀπόψεις, θὰ συνεχίζονταν μετὰ τὶς παρακάτω προϋποθέσεις:

- 1) Οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ κατανοήσουν ὅτι ἡ Ἑλλάδα χωρὶς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐπιζήσῃ.
- 2) Οἱ Ἀλβανοὶ ἀναγνώριζαν ὅτι ἡ Ἀλβανία χωρὶς τὴν Ἑλλάδα ἦταν οὐτοπία, γιὰ τὴν καὶ οἱ δύο ἔθνη θὰ συντρίβονταν ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς, Ἰταλοὺς καὶ Σλάβους.
- 3) Οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἦσαν δυνατὸ ν' ἀποδεχτοῦν νὰ περιέλθουν σὲ κατὰστασιν «εἰλώτων» ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες.
- 4) Ἀναγνώριζαν ἐθνολογικὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων, ὅχι μόνον στὰ

87. Τοὺς ἐκπρόσωπους ἐπέλεγε τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων.

88. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπ. πρωτ. 417/18-5-1909 ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, ὅπου εἶναι συνημμένον τὸ ἀντίγραφο τῆς συνέντευξης, ΑΓΕ, δ.π.

89. Τότε ἔμεινε προσωρινὰ στὴν Καρδίτσα.

στενά ὄρια τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου⁹⁰ ἀλλὰ καὶ πρὸ πάνω ἀκόμη ἀπὸ τὰ «Μεσογέφυρα»⁹¹. Πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ αὐτὴ, ἐπέμεναν οἱ Ἄλβανοί, ἔπρεπε ν' ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀλβανικὴ ἐπιρροή, ν' ἀφεθεῖ ἐλεύθερη ἡ γλῶσσα καὶ ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν νὰ μετατραποῦν σ' ἀλβανικά.

Πάνω σ' αὐτὰ τὰ σημεῖα γίνονταν στὴν Ἀθήνα οἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Μουχεντίν βέης πρόβλεπε, ὅτι ἂν δὲν πετύχαιναν θὰ διδηγοῦσαν μοιραῖα στὴν ἐξαφάνιση τῶν δυὸ ἐθνοτήτων πρὸς ὄφελος τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία εἶχε ὑποσχεθεῖ καὶ τὴν ἀποστολὴν πολεμικοῦ πλοίου στὴν Αὐλώνα, γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τοὺς Ἄλβανούς ποὺ κινδύνευαν⁹².

Στὴ συνέχεια τῆς συζήτησης ἡ ἀλβανικὴ πλευρὰ ἀνέφερε, ὅτι τὰ ἐκτακτὰ μέτρα ποὺ πῆραν οἱ νεότουρκοι ἐναντίον τῶν Ἄλβανῶν, δὲν περιορίζονταν μόνο στὴν περιοχὴ τῆς Αὐλώνας, ἀλλὰ εἶχαν γενικευτεῖ. Ὁ διωγμὸς ἦταν σκληρός. Τὰ ἀλβανικὰ σχολεῖα ποὺ εἶχαν ἰδρυθεῖ κλείστηκαν, τὸ ἴδιο καὶ οἱ λέσχες Αὐλώνας, Λεσκοβικίου, Δελβίνου· οἱ συλλήψεις συνεχίζονταν. Γενικά, ἡ θέση τῶν Ἄλβανῶν ἦταν ἀπελπιστικὴ. Οἱ ἡγέτες τους Ἰσμαήλ Κεμάλ καὶ Μουφήτ βέης εἶχαν μείνει σχεδὸν μόνοι, γιὰτὶ οἱ περισσότεροι Ἄλβανοὶ βουλευτὲς τοὺς εἶχαν ἐγκαταλείψει ἀπὸ φόβο. Οἱ ἴδιοι δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὸ βουλευτικὸ ἀξίωμα καὶ ἂν τὸ ἔκαναν οἱ Ἄλβανοὶ δὲ θὰ ἔπαιρναν μέρος σ' ἄλλες ἐκλογές⁹³. Κατὰ τὶς ὁμολογίες τῶν Ἄλβανῶν, δὲν ὑπῆρχε ὀρισμένο σχέδιο δράσης στὴν πορεία τῆς ἐθνικῆς κίνη-

90. Σύμφωνα μετὰ τὴν τελικὴ διατύπωση τῆς ἀπόφασης τῆς Διάσκεψης τοῦ Βερολίνου τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρκίας στὴν Ἡπειρὸ θὰ ἦταν: ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ Καλαμά ἀπὸ τὶς ἐκβολές του ὡς τὶς πηγές του στὴν περιοχὴ Χάνι Καλπάκι καὶ στὴ συνέχεια ἀνατολικά οἱ κορυφογραμμὲς ποὺ θ' ἄφηναν στὴν Τουρκία τὶς λεκάνες τῶν ποταμῶν Ἀῶου, Ἀλιάκμονα, Μαυρονερίου καὶ τῶν παραποτάμων τους.

91. Τοποθεσία ἀνάμεσα στὸ Ἀηδονοχώρι Κόνιτσας καὶ τὴ Μελισσόπετρα, στὸν Ἀῶο ποταμὸ.

92. Οἱ Ἄλβανοὶ θεωροῦσαν ὅτι οἱ ὑποσχέσεις τῆς Ἰταλίας ἦταν φενάκη, γιὰτὶ στὴν οὐσία ἡ χώρα αὐτὴ ἐπιζητοῦσε τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἄλβανῶν, κάτι ποὺ ἐπιδίωκε καὶ ἡ Αὐστρία. Ὁ πρόξενος τῆς τελευταίας στὰ Γιάννινα κάλεσε στίς 14 Μαΐου 1909 τὸ Μουχεντίν βέη στὸ προξενεῖο καὶ ὑποσχέθηκε τὴν ὑποστήριξή του· ὄλ. τὴν ὀ.π. συνέντευξη.

93. Τὴν πρόθεσή τους νὰ μὴν παραιτηθοῦν τὴ γνωστοποίησαν στὸ βαλὴ Ἰωαννίνων, μετὰ τηλεγράφημά τους τῆς 14 Μαΐου 1909. Πρόσθεσαν, ὅτι ὅλες οἱ ἐναντίον τους κατηγορίες ἦταν συκοφαντικὲς καὶ θὰ τὶς ἀπέκρουαν κατὰ τὴν ἐμφάνισή τους στὸ βαλὴ, μόλις θὰ ἔπαυε νὰ ἰσχύει ὁ στρατιωτικὸς νόμος. Τὸ τηλεγράφημά τους τὸ κοινοποίησε ὁ βαλὴς στίς ὑποδιοικήσεις Αὐλώνας, Βερατίου, Ἀργυροκάστρου καὶ Δελβίνου, γιὰ νὰ ἐνημερωθοῦν ἀρχές καὶ λαός. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ προκάλεσε τὴν ἐντονη ἀντίδραση τῶν νεότουρκων ἀξιωματικῶν, ποὺ συγκεντρώθηκαν στὸ διοικητήριον καὶ ἀπειλοῦσαν τὸ βαλὴ μετὰ καθάρτη· ὄλ. τὴν ὀ.π. συνέντευξη.

σης. "Όλοι περίμεναν οδηγίες από τον Ίσμαήλ Κεμάλ, τον οποίο ο Μουχεντίν θέησ θά συναντούσε στην Ἀθήνα⁹⁴.

Πρέπει γὰ σημειώσουμε ἐδῶ, ὅτι οἱ δραστηριότητες τοῦ Ίσμαήλ Κεμάλ καὶ οἱ ἐπαφές του μὲ τοὺς Ἑλληγες παρερμηνεύτηκαν ἀπὸ ὀρισμένες ἀλβανικὲς λέσχες, οἱ ὁποῖες διέδλεπαν σ' αὐτὲς ἐχθρικὲς ἐνέργειες ἀπέναντι τὴν ἀλβανικὴ ἐθνότητα. Ἡ λέσχη τῆς Θεσσαλονίκης π.χ. τὴν ἀνοιξη τοῦ 1909 ἔστειλε ἐγκύκλιο πρὸς τὶς λέσχες τῆς Αὐλώνας, τοῦ Ἀργυροκάστρου, τοῦ Δυρραχίου κλ., μὲ τὴν ὁποία κατήγγειλε τὸν Ίσμαήλ Κεμάλ ὅτι κατέφυγε εἰς τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Ἑλληγες φίλους του, προκειμένου νὰ γίνουμ ταραχὲς εἰς τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὶς ὁποῖες θά ἐπωφελοῦνταν οἱ ἐχθροὶ τῆς. Ταυτόχρονα συνιστοῦσε εἰς τὶς ἀλβανικὲς λέσχες νὰ μὴ δίνουμ καμιά προσοχή εἰς τὶς εἰσηγήσεις προσώπων, ὅπως τοῦ Ίσμαήλ Κεμάλ, πού οἱ ἐνέργειές του ἀποσκοποῦσαν εἰς τὸ νὰ βλάψουμ τὰ ἀλβανικὰ συμφέροντα⁹⁵.

Οἱ ἐπαναστατικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Αὐλώνας δημιούργησαν πραγματικὰ δύσκολη κατάσταση γιὰ ὅλους τοὺς Ἀλβανούς τοῦ βιλαετιοῦ. Στὰ Γιάννινα ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης Ζιά θέησ⁹⁶, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ διοικητικοῦ τῆς συμβουλίου, ὑποχρεώθηκαν νὰ παραιτηθοῦμ. Οἱ μεταθέσεις⁹⁷, κυρίως διοι-

94. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 417/18-5-1909 ἐκθεση. Ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων εἶχε τὴ γνώμη ὅτι ὁ Μουχεντίν θέησ διαπνεόταν ἀπὸ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, ἀπόδειξη εἶναι καὶ τὰ δύο κορίτσια τοῦ φοιτοῦσαι εἰς τὸ ἐλληνικὸ παρθεναγωγεῖο. Γιαυτὸ παρακαλοῦσε τὸ ὑπουργεῖο νὰ δώσει τὴ θέουσα προσοχή εἰς τὴν ἀποστολή του. Ὁ Μουχεντίν ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἀθήνα εἰς τὴν 15 Μαΐου 1909 καὶ θά συναντοῦσε ἐκεῖ καὶ τὸν Ἡπειρώτη διευθυντὴ τῆς ἐφημ. «Πατρις» Σπ. Σίμο. Οἱ τελευταῖες πληροφορίες πού ὁ Μουχεντίν διαβίβασε εἰς τοὺς Ἑλληγες ἦταν ὅτι ὁ βαλῆς Ἰωαννίνων εἶχε πάρει τηλεγραφικὴ διαταγή ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη νὰ διπλασιάσει τὶς στρατιωτικὲς φρουρὲς πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ τὰ ἐλληνοτουρκικὰ σύνορα, γιὰ τὸν ὅτι ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς εἰς τὴν Ἀθήνα εἰδοποιοῦσε ὅτι ὁ Ίσμαήλ Κεμάλ διοργάνωσε εἰς τὴν Θεσσαλία ἐλληνοαλβανικὰ ἀνταρτικὰ σώματα καὶ ἔστειλε ἀπὸ κεῖ διπλα πρὸς τὰ ὑπόδουλα μέρη. Ἀπὸ τὴν πλευρά του ὁ Μουφὴτ θέησ ἦρθε εἰς ἐπαφή καὶ μ' ἐκπρόσωπους τοῦ «Λαϊκοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου» Ἰωαννίνων (βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, Οἱ Πρόδρομοι, σ. 47) εἰς συνάντησιν πού ἐγίνε εἰς τὰ Γιάννινα, εἰς μὴ κατονομαζόμενη ἡμερομηνία, γιὰ νὰ συζητηθοῦμ θέματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐλληνοαλβανικὴ συνεργασία. Ὁ Μουφὴτ, πού χαρακτηρίζεται ὡς μετριοπαθὴς ἀλβανιστὴς καὶ συνετὸς πολιτικός, ἦταν θιασώτης τῆς ἐλληνοαλβανικῆς συνεργασίας. Κι αὐτὲς οἱ συνεννοήσεις ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα, ἐξαιτίας τῶν διαφορῶν πού ὑπῆρχαν γύρω ἀπὸ τὰ ἐθνολογικὰ ὅρια πού διευκρινίζετο ἢ καθε πλευρὰ εἰς τὸ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων (βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 52).

95. Βλ. καὶ πῶ πάνω σελ. 33 καὶ σημ. 83. Βλ. ἀκόμη τὴν 474/17-4-1909 ἐκθεση τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/Ζ' Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως.

96. Τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο πίστευε ὅτι ὁ Ζιά θέησ ἐνδιαφερόταν γιὰ μιὰ εἰλικρινὴ ἐλληνοαλβανικὴ συνεννόησιν. Βλ. τὴν δ.π., 793 ἐκθεση, τῆς 18-8-1910.

97. Ὁ Ζιά θέησ μετατέθηκε εἰς τὴ Σπάρτη τοῦ Ἰονίου γύρω εἰς τὰ μέσα τοῦ 1909,

κητικῶν ὑπαλλήλων κι ἀξιωματούχων, γίνονταν μὲ καταφανή πρόθεση ν' ἀπογοιμνωθεῖ ἡ ἀλβανική ἡγεσία ἀπὸ τὰ στελέχη της⁹⁸. Πρόεδρος τῆς λέσχης ἀνέλαβε ὁ ἐνθερμος ἀλβανιστὴς Νεζήρ Ρεμζή ἐφέντης⁹⁹. Οἱ διώξεις τῶν στελεχῶν ὄξυναν περισσότερο τὴν κατάσταση ἀνάμεσα σὲ Ἄλβανούς καὶ Τούρκους. Οἱ πρῶτοι δὲν ἔχαναν τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐξωτερικεύσουν τὰ ἐχθρικά τους αἰσθήματα¹⁰⁰. Ἡ ἀτμόσφαιρα φορτίστηκε ἐπικίνδυνα κι ἀπὸ τὴν κυκλοφορία τῶν προκηρύξεων ποὺ εἶχε στείλει ἡ ἀλβανική λέσχη τοῦ Παρισιοῦ. Οἱ προκηρύξεις, γραμμένες στὴν ἀλβανική γλῶσσα, ἀπευθύνονταν σ' ὅλους τοὺς Ἄλβανούς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρήσκευμα, καὶ κατηγοροῦσαν μ' ἐντονες ἐκφράσεις τοὺς νεότουρκους¹⁰¹. Ἄλλες κυκλοφοροῦσαν μὲ εἰκόνες τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ τοῦ Don Aladro¹⁰². Ἡ ἀντίδραση τῶν Τούρκων γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν προκηρύξεων ἦταν ζωηρή. Ἡ «Ἰντιμπάχ» δημοσίευσε τὸ περιεχόμενό τους καὶ στὴ συνέχεια τὶς σχολίασε καυστικώτατα¹⁰³.

6λ. τὴν 217/22-3-1910 ἔκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΒ'—ΙΓ' Καταπιέσεις καὶ διαπραγμῆαι Τούρκων ἐναντίον Ἑλλήνων καὶ τὴν δ.π., ἀριθμ. 793 ἔκθεση.

98. Βλ. τὴν δ.π., ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἔκθεση.

99. Ἦταν καὶ μακάμης τοῦ καζᾶ Ἰωαννίνων καὶ διατέλεσε πρόεδρος τῆς λέσχης ἀρκετὲς φορές, ὡς τὰ μέσα Αὐγούστου 1910, ὅταν καὶ μετατέθηκε στὴ Χίο (6λ. τὴν δ.π. ἔκθεση).

100. Ὅπως ἐγίνε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1909, μὲ τὴν ὑποδοχὴ τῶν τμημάτων ποὺ ἐφτάσαν ἀπὸ τὸ Μοναστήρι, γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴ φρουρὰ Ἰωαννίνων. Κανένας Ἄλβανὸς οὔτε καὶ οἱ ὑπάλληλοι ἀκόμη δὲν πῆγαν στὴν ὑποδοχὴ κι αὐτὸ ἔκανε ἐντύπωση στοὺς Τούρκους.

101. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 582/7-7-1909 ἔκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ' Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων κλ.

102. Βλ. ἐφημ. «Ἀγών», ἀριθμ. φύλλ. 472/3-9-1909.

103. Τὸ πλήρες περιεχόμενον τῆς προκήρυξης ἦταν τὸ ἑξῆς: «Μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ πρώην πολιτεύματος ὅλη ἡ Ἄλβανία ἠλπίζε μετὰ βεβαιότητος ὅτι διὰ τῶν Νεοτούρκων θὰ ἐσχηματίζετο συνταγματικὴ Κυβέρνησις, δι' ἧς θὰ ἐξασφαλίζετο τελείως ἡ μεταξὺ τῶν ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν ἀδελφότης καὶ ἡ ἐλευθερία· ἀλλὰ μετὰ λύπης παρατηροῦμεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῶν Νεοτούρκων εἶναι πολὺ χείρων τοῦ ἀπαισίου πρώην πολιτεύματος, διότι οἱ ἄνδρες τοῦ πρώην καθεστώτος ἐπίστευον τουλάχιστον εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ Κοράνιον, ἐνῶ οἱ Νεότουρκοι εἰς οὐδὲν πιστεύουσι καὶ δὲν ὑπολείπονται εἰς τὰς δασάνους τῶν εὐλαδῶν ἔκ τε τῶν ὀθωμανῶν καὶ τῶν χριστιανῶν. Ὡς Ἄλβανοί, ἡμεῖς οὐδὲν καλὸν ἀπεκδεχόμεθα παρὰ τῶν πανούργων αὐτῶν, οἵτινες κυβερνοῦσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πάντες οὗτοι ἐπιζητοῦσι νὰ καταστρέψωσιν ἡμᾶς. Ἐπομένως ἡμεῖς οἱ Ἄλβανοί ἅπαντες, ὀθωμανοί τε καὶ χριστιανοί, πρέπει νὰ συμφιλιωθῶμεν καὶ συνασπισθῶμεν κατὰ τῶν βολίων τούτων ἐχθρῶν μας· πρέπει διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ προσπαθῶμεν ὅπως ἀπαλλάξωμεν ἀπ' αὐτῶν τὴν πατρίδα· ἐὰν ὑπάρχη διαφορά τις μεταξὺ ἡμῶν, αὕτη συνίσταται ἐκ τοῦ ὅτι ἄλλοι μὲν ἡμῶν δεόμεθα τοῦ Ἰψίστου ἐπὶ τοῦ Κοράνιου καὶ ἄλλοι ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Μία φυλὴ τῆς Εὐρώπης ἀρχαία καὶ σεβαστή, οἷα ἡ ἡμετέρα, δὲν δύναται νὰ διατελῇ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τὴν δουλείαν ἀνθρώπων

Προκηρύξεις κατά την περίοδο τῆς ἔντασης τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ στὴν τουρκικὴ κυβέρνηση θὰ κυκλοφορήσουν παράνομα σ' ὅλα τὰ ἀλβανικὰ κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τὶς παραμονὲς τῶν βαλκανικῶν πολέμων. Ἔτσι, οἱ Ἀλβανοὶ ἐνημερώνονταν γιὰ τὶς διώξεις τῶν ὁμοφρόνων τους, γιὰ τὴν πρόοδο τῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων, γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀλβανικῶν αἰτημάτων. Ἀποτελοῦσαν τὸ ὑποκατάστατο τῶν ἀλβανικῶν ἐφημερίδων, τῶν ὁποίων ἡ ἔκδοσις συχνὰ ἀπαγορευόταν. Οἱ προκηρύξεις δὲν παρέλιπαν νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὶς ἀντιλήψεις τῶν σωβινιστικῶν κύκλων τῶν Ἀλβανῶν, ποὺ ὄνειρεύονταν τὴν ὕδρυσή τῆς Μεγάλῃς Ἀλβανίας, γεγονός ποὺ δημιουργοῦσε ἀνησυχίες καὶ ἐξερέθιζε τὸ ἑλληνικὸ σταίχεο τοῦ διλαετιοῦ, ποὺ ἔδλεπε ν' ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότητα καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἀκόμη. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων παρακολοῦθοῦσε με προσοχὴ τὴν κατάστασι καὶ ἐνημέρωνε τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὸ περιεχόμενον τέτοιων προκηρύξεων¹⁰⁴. Προκηρύξεις μὲ ἀνάλογο περιεχόμενον κυκλοφοροῦσαν καὶ σὲ κέντρα τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος, ὅπου εἶχαν καταφύγει Ἀλβανοὶ ἐξόριστοι, ὅπως π.χ. στὴν Κέρκυρα¹⁰⁵.

Ἡ ἐχθρική στάσι τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς συνεχί-

φαύλων καὶ δολίων. Ὅλοι οἱ Ἀλβανοί, ὀθωμανοὶ καὶ χριστιανοί, εἴμεθα ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ τέκνα ἐνὸς Θεοῦ. Ὅπως δ' εὐτόλμως σώσωμεν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα μας ἄς ριφθῶμεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων καὶ συνασπισόμενοι ἄς κρᾶξωμεν Ἐξέλιξη ἢ ἀνεξάρτητη Ἀλβανία, κάτω οἱ μηχανορράφοι καὶ οἱ νεανύσκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. τὴν β.π. ἔκθεσις, ὅπου συνημμένη ἢ μετάφρασις τῆς προκήρυξις καὶ τοῦ κύριου ἀρθροῦ τῆς «Ἰντιμπάχ»). Ἡ «Ἰντιμπάχ» χαρακτηρίζε τὸν συντάκτη τῆς προκήρυξις «ἐπικατάρτο», «εὐτελής», «χαμερπῆ», «παλιάνθρωπο», «φαῦλο», «πανουργο», «θρασύ ἄτομο», «ἄθλιο», «τυχοδιώκτη», «συκοφάντη», «προδότη», ποὺ σκοπὸς του ἦταν νὰ παραπλανήσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς γιὰ νὰ τοὺς καταστρέφῃ, μὲ τὸ νὰ στρέφῃ τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος τῶν νεότουρκων ἐναντίον τους. Κάτι τέτοιο, ὅμως, διαβεβαίωνε ἡ «Ἰντιμπάχ», δὲ θὰ γινόταν. Ἀνεξάρτητη Ἀλβανία ἦταν τυχοδιωκτικὴ περιπέτεια, ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἱστορίας καὶ σὲ τέτοιο ὀλισθημα δὲ θὰ ἔπεφταν οἱ Ἀλβανοὶ ποὺ σεμνύνονταν γιὰ τὸν ὀθωμανισμό τους.

104. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1469/13-7-1912 ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, μὲ συνημμένη μετάφρασις προκήρυξις ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν πόλιν. Ἡ προκήρυξις προερχόταν ἀπὸ τὴν ὀργάνωσι «Ἐταιρία τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας — Dega Nxansore — 1888», ὅπως φαινόταν ἀπὸ τὴν ἰσφραγίδα τῆς, ΑΓΕ, 1912, 48, 52 Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ Ἐπανάστασις.

105. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1528/..7-1912 ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, στὴν ὁποία εἶναι συνημμένη μετάφρασις προκήρυξις τῆς ἴδιας ὀργάνωσις ποὺ κυκλοφόρησε καὶ τὴν προκήρυξις στὰ Γιάννινα. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἰσφραγίδα ἔφερε καὶ τὴν ἐνδειξή: «Βον τμήμα τοῦ ὑποδιδασκαλείου τῆς νεοαλβανικῆς ἐνώσεως». Τὸ πρωτότυπο τῆς προκήρυξις, ποὺ ἔφερε τὴν ἐπικεφαλίδαν «Δήλωσις», τὸ εἶχε δώσει «ἐπὶ ἐπιστροφῇ», στὸν Ἑλληνα πρόξενον ὁ αὐστριακὸς συνάδελφος του, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ Ἐπανάστασις.

στηκε και το 1910, χωρίς όμως ή διένεξη να φτάσει στα άκρα, σε πλήρη δηλαδή ρήξη. Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων προσπαθοῦσε να ἐκμεταλλευτεῖ τὴν κατάσταση για να προσεταιριστεῖ τοὺς Ἀλβανούς, χωρίς και να τρέφει πολλές ἐλπίδες για μιὰ συμφωνία μαζί τους, παρά τις προσπάθειες που κατέβαλε ή ἐλληνική πλευρά¹⁰⁶. Πάντως οἱ νεότουρκοι δὲν ἐπιθυμοῦσαν μιὰ ὀριστική ρήξη με τοὺς Ἀλβανούς, γιαυτό κατά διαστήματα προσπαθοῦσαν να τοὺς κολακεύουν με δημοσιεύματα γύρω ἀπὸ τὴν ἀλβανική γλώσσα. Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ ὅτι σε κύριο ἄρθρο τῆς ἐφημ. «Γιάνγρια» (ἄρχες Ἰουλίου τοῦ 1910) ἐκφράζεται ή λύπη της και σημειώνεται χαρακτηριστικὰ ὅτι: «ἐν Ίωαννίνοις τῇ νοτίῳ Ἀλβανία(;) ἐνθα μητρική γλῶσσα εἶναι ή ἀλβανική(!) παρημελήθη αὕτη και ἐξετοπίσθη ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς». Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων χαρακτηρίζε το ἄρθρο ὡς εὐγενή φιλοφρόνηση πρὸς τοὺς Ἀλβανούς¹⁰⁷.

Ὡστόσο οἱ συνεννοήσεις συνεχίζονταν, γιατί κι ἀπὸ τὴν ἀλβανική πλευρά ὑπῆρχε ή ἐφεση τῆς συνεργασίας. Οἱ διωγμοὶ τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου γέμιζαν ὀργή κι ἀγανάκτηση τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι συνειδητοποιοῦσαν ὀλοένα και ἐντονότερα, ὅτι θὰ μπορούσαν να ὀροῦν σταθερὰ ἐρείσματα ἄμυνας στὴν συνεργασία με το σύνολο ἐλληνικό στοιχείο. Το γενικό προξενείο Ίωαννίνων, με βάση τις ὀδηγίες και προϋποθέσεις που ἔθετε το ὕπουργεῖο ἐξωτερικῶν¹⁰⁸, και παρά τις δυσχέρειες, συνέχιζε ἀθόρυθα και με περί-

106. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ίωαννίνων, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ Διάφορα Ἀλβανίας. Ἡ συμφωνία, βέβαια, ἦταν κατ' ἀρχὴν ὑπόθεση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης, ή δημιουργία ὀμως τῆς κατάλληλης ἀτμόσφαιρας ἐξαρτιόταν πολύ κι ἀπὸ τις ἐπαφές και συνεννοήσεις τῶν κατὰ τόπους Ἑλλήνων προξένων με τὴν ἡγεσία τῶν ἀλβανικῶν ὀργανώσεων. Τελικὰ, δὲν ἐγινε δυνατὴ ή ὑπογραφή συμφωνίας, γιατί κι ἀπὸ τις δυὸ πλευρές σημειώθηκαν ἐπιφυλάξεις για τὴν εὐλικρίνεια τῶν προθέσεων. Πάντως ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1911 ή πολιτική τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στο ἀλβανικό θέμα ἐκφράστηκε ἐπίσημα ἀπὸ ὑπεύθυνους παράγοντες τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους και ἦταν μιὰ πολιτική που τὴν χαρακτηρίζε ρεαλισμός, μόνο που ὕως ἦταν ἀργὰ (βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐένες προπαγάνδες, δ.π., σ. 304—305). Το πιὸ δύσκολο σημεῖο που ἐμπόδιζε τὴν προσέγγιση ἦταν το Ἑπειρωτικό Ζήτημα, γιατί ή Ἑλλάδα δὲν ἦταν διατεθειμένη να θυσιάσει τὰ δίκαιά της στὴν Ἑπειρο, με ἀντίκρουσμα τὴν ἐπίτευξη ἐλληνοαλβανικῆς σύμπραξης (βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 17007/30-6-1911 ἐγγραφο τοῦ ὕπουργείου ἐξωτερικῶν πρὸς τὴν Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀλβανικά, και ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 305).

107. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 626/5-7-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ίωαννίνων πρὸς τὸ ὕπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/53 Ἀναφοραὶ προξενείων Ίωαννίνων και Πρεδέζης. Ὁ πρόξενος πρόσθετε ὅτι το προξενείο θὰ ἔδινε κατάλληλη ἀπάντηση μέσω τῆς ἐφημ. «Ἑπειρος», μ' ἐπιχειρήματα που θ' ἀντλοῦσε κι ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς ἀλβανικῆς ἐφημ. «Zgjim», πρὸς τὰ ὁποῖα, ὀπως τόνιζε ὁ πρόξενος, τὸ ἄρθρο τῆς «Γιάνγρια» βρισκόταν σε πλήρη ἀντίφαση.

108. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 3490/28-5-1909 διαταγή τοῦ ὕπουργείου, ΑΓΕ, 1909, ΑΑΚ/ΚΒ' Ἑπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ίωαννίνων κλ.

σκεψη να εργάζεται για κάποιες θέσεις συνεννόησης. Έτσι, το Μάρτιο του 1910 πέτυχε, με τη μεσολάβηση του γνωστού φιλελεύθερου αλβανιστή Ζιά θέη, να δημιουργήσει ευνοϊκή ατμόσφαιρα για επαφές¹⁰⁹. Οί Άλβανοί ζήτησαν να συναντηθούν εκπρόσωποί τους (ανάμεσα στους οποίους ήταν: ο σέχης¹¹⁰ Σαμπρής κι ο Έλμιάζ θέης από τη Φράσαρη) μ' Έλληνες πρόκριτους για να επιτευχτεί συμφωνία συνεργασίας, ή οποία, εκτός από τ' άλλα, θα εξουδετέρωνε και την εφαρμογή του τουρκικού προγράμματος στρατολογίας¹¹¹. Άλλά ούτε κι αυτές οι επαφές έφεραν αποτέλεσμα. Οί δυσχέρειες που προκαλούσε ή έμμογή της κάθε πλευράς στο πρόγραμμα των εθνικών διεκδικήσεων έμειναν άξεπέραστες.

5.- Προσπάθειες για την πραγματοποίηση των σκοπών της λέσχης «BASH-KIMI»

Σύμφωνα με τις καταστατικές επιδιώξεις της λέσχης Ίωαννίνων, πρώτο μέλημά της στάθηκε ή προσπάθεια για τη διάδοση της παιδείας στους αλβανικής καταγωγής κατοίκους της πόλης, με την εκμάθηση της γλώσσας και της ιστορίας της φυλής σε σχολεία. Και τὰ δυο θα βοηθούσαν στην εθνική αυτοσυνειδησία. Η προσπάθεια είχε δυο στόχους:

- 1) προετοιμασία για τὸ άνοιγμα σχολείων γενικής προπαντός παιδείας και
- 2) απόφαση για την ίδρυση διδασκαλείου, που θα κατάρτιζε δασκάλους, με τους οποίους θα επανδρώνονταν τὰ δημοτικά σχολεία.

Η απόφαση για τὸ διδασκαλείο πάρθηκε τὸν πρώτο μήνα της συγκρότησης της λέσχης (Ὀκτώβριος 1908). Σύμφωνα μ' αὐστριακές πηγές, υπήρχε πρόθεση για να φοιτήσουν δυο νέοι από κάθε καζά, οί οποίοι μετά την αποφοίτησή τους θα γύριζαν στην έπαρχία τους για να κάνουν τὸ δάσκαλο¹¹².

Η προσπάθεια ναυάγησε, εξαιτίας της αντίδρασης του νεοτουρκικού κομιτάτου. Άλλά στην όλη κίνηση για την ίδρυση κρατικών αλβανικών σχολείων

109. Τὸν Φεβρουάριο του 1910 ὁ Ζιά θέης συναντήθηκε με τὸ βουλευτὴ Ίωαννίνων Δ. Κίγκο στὸν προθάλαμο του Τούρκου ὑπουργοῦ ἐσωτερικῶν Ταλάτ θέη και προθυμοποιήθηκε να τὸν ἐξυπηρετήσει κατὰ τις συνομιλίες του με τὸν ὑπουργό. Ὁ Κίγκος, όμως, ἀποποιήθηκε τὴν προσφορά του, ἐπειδὴ φοβόταν τὸν ἰσχυρὸ ὑπουργὸ τῶν ἐσωτερικῶν. Ὁ Ζιά θέης συναντήθηκε ἐπίσης στὴν Πόλη και με τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ θέη βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 217/22-3-1910 ἐκθεση του γενικοῦ προξενείου Ίωαννίνων.

110. σέχης: seyh = ἡγούμενος.

111. Βλ. τὸ με ἡμερομηνία 22-3-1910 τηλεγράφημα του γενικοῦ προξενείου Ίωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, Β/52 Ἀλβανικά, Ἐπαναστατικά ἐνέργειαι Ἀλβανῶν ἐν Ἠπειρῷ και Κορυτσᾷ.

112. Βλ. НОХНА, β.π., σ. 97—98.

ὕπῃρχαν καὶ ἐγγενεῖς δυσχέρειες, μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν παρατηρήθηκαν σ' ἄλλες περιοχές, ὅπου τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο ἀποτελοῦσε σχεδὸν τὴν παμψηφία τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως στὸ Ἑλδασάν¹¹³. Ἡ ἵδρυση ἀλβανικοῦ σχολείου στὰ Γιάννινα δὲν ἔγινε δυνατὴ καὶ ἐξαιτίας τοῦ περιεχομένου τῶν αἰτημάτων τῶν Ἀλβανῶν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πρώτων δέκα μηνῶν ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση ἰδρύθηκαν στὴν Ἀλβανία καὶ σ' ἄλλα τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας 66 πολιτικὲς καὶ ἐκπολιτιστικὲς ἀλβανικὲς λέσχες¹¹⁴. Τὴν ἴδια περίοδο ἰδρύθηκαν 34 ἡμερήσια σχολεῖα μὲ 1.850 μαθητὲς καὶ 24 νυκτερινὰ μὲ 1.753 μαθητὲς. Τὸ σχολεῖο τῶν Γιαννίνων ποὺ ἱδρύσε ἡ λέσχη ἦταν νυκτερινό. Τοὺς πρώτους μῆνες τῆς λειτουργίας του παρατηρήθηκε ἐντονὴ δραστηριότητα γιὰ τὴ διάδοση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας καὶ τὴν προσέλευση μικρῶν καὶ μεγάλων μαθητῶν. Ἐκεῖ φοιτοῦσαν καὶ ἔπαιρναν μαθήματα γλώσσας καὶ πολλοὶ Τουρκογιαννιώτες¹¹⁵. Ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέραμε, ἡ συνύπαρξη καὶ ὁ κοινὸς ἐνθουσιασμὸς Ἀλβανῶν — Τούρκων δὲν κράτησε πολὺ. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 τὰ νυκτερινὰ μαθήματα στὴν πραγματικότητά σταμάτησαν. Περιορίστηκαν στὴν ἀλληλοδιδασκαλία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἀνάμεσα στοὺς λίγους Ἀλβανοὺς θαμῶνες τῆς λέσχης, μὲ βοήθη καὶ ὁδηγὸ τὸ Ναοὺμ Νάτση¹¹⁶ καὶ μερικὸς μαθητὲς τοῦ τουρκικοῦ γυμνασίου Ἰωαννίνων¹¹⁷. Ὅσοι σύγγαζαν ἀκόμη στὴ λέσχη συζητοῦσαν γιὰ τὴν κατάστασι ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀλβανία καὶ τὴν αὐτοκρατορία γενικότερα καὶ διάβαζαν ἀλβανικὲς ἐφημερίδες.

Τὸ 1910 ὡς γραμματεὴς τῆς λέσχης φέρεται ὁ Ναοὺμ Νάτσης. Ἡ λέσχη ἀριθμοῦσε τότε 70 μέλη περίπου, εἶχε ἐξαμελὲς διοικητικὸ συμβούλιο καὶ πρόεδρος καὶ ταμίης ἦταν ὁ Ἀβδούλ Καδρὴ, κτηματίας ἀπὸ τὸ Λιμπόχοβο. Τὰ μέλη τῆς λέσχης ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ πληρώνουν μηνιαῖες συνδρομὲς ποὺ χωρίζονταν σὲ 3 κατηγορίες: ἡ πρώτη τάξι πλήρωνε 20 γρόσια

113. Γιὰ τὴν ἵδρυση καὶ ἐξέλιξη τοῦ ἀλβανικοῦ διδασκαλείου στὸ Ἑλδασάν βλ. γενικὰ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 337 κ.έξ.

114. Βλ. HISTORIA E SHQIPËRISË, τ. 2, σ. 293—294, STAVRO SKENDI, Albanian Political Thought and Revolutionary Activity, 1881—1912, «Südost - Forschungen», τ. 13 (1954), σ. 177.

115. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσι.

116. Ὁ Ναοὺμ Νάτσης, ἀλβανόφωνος χριστιανὸς ἀπὸ τὴν Κορυτσά, ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ ἐλληνικοῦ σχολαρχείου καὶ ὁ ἀδελφὸς του Λεωνίδας, καθηγητὴς μαθηματικῶν, διδάκτορας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μὲ ὑπηρεσία στὸ ἐλληνικὸ γυμνάσιο Κορυτσᾶς. Ὁ Ναοὺμ δίδασκε πολλὰ χρόνια στὸ ἀλβανικὸ σχολεῖο τῆς πατρίδας του, ποὺ λειτουργοῦσε ἐκεῖ ἐπὶ ἀπολυταρχίας. Ὄταν αὐτὸ κλείστηκε τὸ 1903, ὁ ἴδιος καὶ ὁ ἀδελφὸς του συναλήφθησαν μαζί μὲ μερικὸς ἄλλους ἀλβανιστὲς βέηδες, παραπέμφθηκαν στὸ κακουργοδικεῖο Θεσσαλονίκης καὶ καταδικάστηκαν σὲ δυὸ χρόνια φυλάκιση. Οἱ Ἀλβανοὶ βέηδες ἀθωώθηκαν (βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσι).

117. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσι.

τὸ μήνα, ἡ δεύτερη 10 καὶ ἡ τρίτη 5. Καθὼς ἡ κατάστασις γινόταν δύσκολη, λιγότευε καὶ ἡ προθυμία ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν νὰ πληρώουν τὴ συνδρομὴ τους, γεγονός που δυσχέραινε τὸ ἔργο τῆς λέσχης¹¹⁸.

Ἡ μεταίωσις τῆς ἴδρυσις ἀλβανικῶν σχολείων, καθὼς καὶ ἡ μὴ μετατροπὴ τῶν κρατικῶν σ' ἀλβανικά, μπορεῖ, κατὰ κύριο λόγο, ν' ἀποδοθεῖ στὴ στάσις τῆς τουρκικῆς κυβέρνησις. Ἡ τελευταία δὲν εἶχε καμιά διάθεσις νὰ μετατρέψει τὰ τουρκικά σχολεῖα σὲ κέντρα παιδείας καὶ ἐθνικῆς ἀφύπνισις τῶν Ἀλβανῶν. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1908 ἡ κυβέρνησις κοινοποίησε διαταγὴ τῆς στὴν ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ὁποία γνώριζε ὅτι ἐπέτρεπε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς ὡς ὕλης μαθήματος στὰ κρατικά σχολεῖα τῶν ἀλβανικῶν ἐπαρχιῶν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποβληθεῖ ἡ τουρκικὴ, ποὺ παρέμεινε ὡς κύρια γλώσσα¹¹⁹. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ τὰ ξένα πραικτορεῖα, θεώρησαν τὸ περιεχόμενον τῆς κυβερνητικῆς διαταγῆς ὡς παγίδα¹²⁰. Ἡ λέσχη προσπάθησε νὰ τὴν ἐξουδετερώσει προβάλλοντας τὸ αἴτημα νὰ μετατραποῦν σ' ἀλβανικά ὅλα τὰ ξένα σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν σ' ἀλβανικὲς περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ, ἀφοῦ πρῶτα τὰ κρατικά μετατρέπονταν σ' ἀλβανικά, γεγονός που θὰ διευκόλυε καὶ τὴν ὑλοποίησις τοῦ προηγουμένου αἰτήματος.

Τὸ αἴτημα τῆς λέσχης Ἰωαννίνων γιὰ τὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα δὲ στρεφόταν μόνον ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῶν βορειότερων σαντζακιῶν τοῦ βιλαετιοῦ (Ἀργυροκάστρου, Βερατίου), ἀλλὰ καὶ τῶν νοτιότερων. Αὐτὸ ἐξάλλου ἦταν κοινὸ αἴτημα ὅλων τῶν ἀλβανικῶν λεσχῶν καὶ τῆς ἡγεσίας τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησις, ποὺ χαρακτηρίζε τὰ ἐλληνικά σχολεῖα ὡς ἀντιδραστικὰ ἐκκλησιαστικὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦσαν γιὰ νὰ καταπολεμοῦν τὶς ἐθνικὲς βλέψεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἔτσι ταυτίζονταν μὲ τὸν ἐλληνικὸ μεγαλοῦδεατισμὸ¹²¹.

Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, ἐπειδὴ καθυστεροῦσε τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας στὰ κρατικά σχολεῖα, ζήτησε μὲ ὑπόμνημά της ἀπὸ τὴν κυβέρνησις νὰ ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσις. Στὸ ὑπόμνημα διατύπωνε καὶ αἴτημα γιὰ τὴν ὑποχρεωτικὴ εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς στὰ σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσις τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὴν κατάργησις τῆς ἐλληνικῆς, ἡ ὁποία ἦταν ὑποχρεωτικὴ ὡς ὕλη μαθήματος¹²². Στήριζαν τὸ αἴτημά τους στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ πλειοψη-

118. Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεσις.

119. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 98.

120. Βλ. ὁ.π., σ. 98.

121. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες, ὁ.π., σ. 380 κ.έξ. Μιὰ τέτοια στάσις δημιουργοῦσε νέες αἰτίες ὑποψιῶν στοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς, σχετικὰ μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησις καὶ δικαιολογοῦσε τὶς ἀντιδράσεις τους, προπαντὸς στὴν πόλη καὶ τὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων, ἀντιδράσεις ποὺ εἶχαν καὶ δραματικὲς προεκτάσεις.

122. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 99. Τὸ ὑπόμνημα ὑποβλήθηκε ἀρχῆς Φεβρουαρίου 1909.

φία τῶν μαθητῶν ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς κι αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἓνα ἀκόμη ἐπιχείρημα γιὰ νὰ ζητήσουν καὶ τὴν ὑδρυσὴ ἐνὸς τμήματος γιὰ τὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα. Ἐὰν δὲ μπορούσε νὰ γίνει ὁ ὀλοκληρωτικὸς ἐξοβελισμὸς τῆς ἐλληνικῆς ἀπὸ τὰ κρατικὰ σχολεῖα, ἡ λέσχη θὰ ἔμεινε ἱκανοποιημένη ἀπὸ τὴν παράλληλὴ χρησιμοποίησιν καὶ τῶν ἰδῶν γλωσσῶν. Τὰ αἰτήματα, ὅμως, τὰ ἀπέρριψε ὁ βαλῆς, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς ἐνεργοῦσε μέσα στὸ πνεῦμα τῶν ἐντολῶν ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του. Ἀπάντησε ὅτι ἡ ἐλληνικὴ διδασκία στὰ σχολεῖα ἀπὸ πολλὰ χρόνια κι ἀποτελοῦσε τὴν ἐπικρατέστερη ἐγχώρια γλῶσσα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ περισσότεροὶ μουσουλμάνοι κάτοικοι. Ἀπέρριπτε ἀκόμη καὶ τὸ αἶτημα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀλβανικῆς ὡς ὕλης νέου μαθήματος, γιὰτὶ αὐτὸ ἀπαιτοῦσε δαπάνες μὲ τὸ διορισμὸ νέων δασκάλων.

Τόσο ἡ λέσχη Ἰωαννίνων ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἀλβανικὲς λέσχες συνέχισαν τὶς προσπάθειές τους γιὰ νὰ πείσουν ἢ μᾶλλον νὰ ὑποχρεώσουν τὴν κυβέρνηση νὰ σεβαστεῖ τὶς ὑποσχέσεις τῆς. Ἀποτέλεσμα τῶν προσπάθειῶν αὐτῶν ἦταν νὰ ἰδηλώσει τὸ κοιμῆτάρι ὅτι θὰ βοηθοῦσε τοὺς Ἀλβανοὺς σχετικὰ μὲ τὴν διάδοσιν κι ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσας τους ἐνῶ ἡ κυβέρνηση ἐπανακοινοποίησε τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1908, μὲ τὴν ὁποία ἐπιτρεπόταν νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ ἀλβανικὴ στὸν χῶρον τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσης (δημοτικὰ, ἀστικὰ, γυμνάσια) ¹²³.

Τὰ συμπεράσματα τῶν Ἀλβανῶν ἐρευνητῶν γιὰ ἄρνησιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἐπιτρέψουν τὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἀλβανικῆς στὰ κρατικὰ σχολεῖα, δὲ φαίνεται ν' ἀνταπακρίνονται ἐντελῶς ἐπὶ τὴν πραγματικότητά ¹²⁴. Οἱ ἐλληνικὲς προξενικὲς ἀρχὲς δεδαιώνουν ὅτι στὸ τουρκικὸ γυμνάσιον τῆς πόλης, μαζί μὲ τὴν ἐλληνικὴν εἰσῆχθη καὶ ἡ ἀλβανικὴ, «δικαιουμένων» —σημειώνει ὁ πρόξενος— «τῶν μαθητῶν κατὰ προαίρεσιν νὰ ἐκλέξωσιν οἵανδήποτε τῶν δύο τούτων γλωσσῶν θέλουσι» ¹²⁵. Ὅπως ἦταν φυσικόν, στὸ μάθημα τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας γράφτηκαν οἱ ἀλβανικῆς καταγωγῆς μαθητῆς. Συγκεκριμένα: κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1909—1910 ἀπὸ τοὺς 154 μαθητῆς τοῦ γυμνασίου ¹²⁶, 65 παρακολούθησαν μαθήματα ἐπὶ τὴν ἀλβανικὴν, ἐπὶ τὰς ἀνώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου, ἀπὸ τὴν τέταρτην ὡς τὴν ἑβδόμη. Τὴν ἀλβανικὴν τὴν δίδασκε ὁ Ναούμ Νάτσης, τὸν ὁποῖον μισθοδοτοῦσε ἡ λέσχη τόσο γιὰ τὸ διδακτικὸν τοῦ ἔργου ὅσο καὶ γιὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἑφημερίδας «Zgjim i Shqipërisë». Ὁ Νάτσης χρησιμοποιοῦσε ἰδῶν ἀλφαριθμητάρια, ἑκδόσεως τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ λατινικοὺς χα-

123. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 100.

124. Βλ. ὁ.π. Τὰ συμπεράσματα στηρίζονται, κυρίως, ἐν ἀυστριακῆς πηγῆς.

125. Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων.

126. «...καταγόμενοι ἐξ Ἀργυροκάστρου, Δελβίνου, Λεσκοβικίου, Αὐλῶνος καὶ Βερατίου καὶ ὄντες τὸ θρήσκευμα Μπεκτασίδες» (βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεσὴ).

ραικτῆρες. Στις ἐξετάσεις τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1909—1910, 9 ἀπὸ τοὺς μαθητὲς δὲν παρουσιάστηκαν γιὰ νὰ ἐξεταστοῦν, γιατί εἶχαν ταχθεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀραβικοῦ ἀλφάβητου. Τὸ σχολικὸ ἔτος 1910—1911 ἡ Πύλη ἀπαγόρευε τὴ διδασκαλία τῆς ἀλβανικῆς στὸ τουρκικὸ γυμνάσιο, ταυτόχρονα ὅμως κατάργησε καὶ τὴν ἐλληνικὴ. Μὲ τὸ μέτρο αὐτὸ ἀποσκαποῦσε νὰ περιορίσει τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς, γιὰ νὰ μὴ γεννηθοῦν ὅμως παράπονα ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν ἀπαγόρευε καὶ τὴν ἐλληνικὴ, ἂν καὶ γιὰ τοὺς Τουρκογιαννιωτὲς ἦταν ἀπόλυτα ἀπαραίτητη γιὰ τὶς συναλλαγές τους μὲ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο¹²⁷.

Οἱ ἐγγενεῖς δυσχέρειες γιὰ τὶς ὁποῖες κάναμε νύξη παραπάνω, καὶ ποὺ ἐμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξη τῆς λειτουργίας ἀλβανικῶν σχολείων, προέρχονταν ἀπὸ πολλὰς αἰτίες. Ἡ κυριότερη ἦταν ἡ δυσκολία νὰ ταυτιστοῦν οἱ ἀπόψεις ποὺ εἶχαν, τόσο γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἀγῶνα ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐλεύθερου ἀλβανικοῦ κράτους, ἡ μωαμεθανικὴ πλειοψηφία καὶ ἡ χριστιανικὴ μειοψηφία τῶν ἀλβανιστῶν, μὲ τὶς μεγάλες διαφορὰς στὸ πνευματικὸ, κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο. Σημαντικὴ πτυχὴ τῶν δυσχερειῶν ἀποτελοῦσε καὶ ἡ διένεξη γιὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀλφάβητου στὴ γραφὴ τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας.

6.- Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ ἀλφάβητο

Οἱ νεότουρκοι πίστεψαν ὅτι στὸ θέμα τοῦ ἀλφάβητου ὄρθηκαν ἕνα ἀποτελεσματικὸ μέσο γιὰ νὰ διασπᾶσουν τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα τῶν Ἀλβανῶν¹²⁸. Ἔτσι, ἔρριξαν τὸ δῆρον τους στὸν προσεταιρισμὸ τῶν καθυστερημένων μουσουλμανικῶν μαζῶν, καὶ κυρίως τοῦ ἱερατείου, τὶς ὁποῖες καὶ ἀντιπαράθεσαν μὲ τὴν προσθετικὴ μερίδα τῶν Ἀλβανῶν¹²⁹. Οἱ τελευταῖοι ζητοῦσαν τὴν χρῆσιν τῶν λατινικῶν χαρακτήρων, ἐνῶ τὸ ἱερατεῖο καὶ οἱ ὀπισθοδρομικοὶ ἐπέμεναν στοὺς ἀραβικοὺς. Παράλληλα, οἱ νεότουρκοι παρακίνοῦσαν καὶ τοὺς Τούρκους μουσουλμάνους ν' ἀντιδράσουν γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση τῆς καθολικῆς ἐξέγερσης.

Οἱ περισσότερες ἀλβανικὲς λέσχες ἀντιτάχθηκαν ἔντονα στὴν προσπάθεια αὐτή¹³⁰. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων πρωτοστάτησε σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Βέ-

127. Βλ. τὴν δ.π. ἔκθεσιν.

128. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἀλφάβητου βλ. STAVRO SKENDI, *The History of the Albanian Alphabet: A Case of Complex Cultural and Political Development*, «Südost - Forschungen», τ. 19 (1960), σ. 263 κ.ἐξ., τοῦ ΙΔΙΟΥ, *The Albanian National Awakening*, σ. 366 κ.ἐξ.

129. Σ' αὐτοὺς ἀνήκαν τὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν Ἀλβανῶν καὶ μορφωμένων μουσουλμάνων.

130. Στις θόρειες ἐπαρχίες τοῦ βιλαετιοῦ, μὲ τοὺς συμπαγεῖς ἀλβανικοὺς πληθυσμούς, οἱ ἀντιδράσεις τὶς ὁποῖες ὑποκίνοῦσαν οἱ λέσχες ἦταν πολὺ ἐντονότερες. Συγ-

θαια, οί αντιδράσεις της δέ μπορούσαν νά οδηγήσουν σέ μαζικές εκδηλώσεις, γιατί οί Ἀλβανοί τῆς πόλης καί τῶν περιχώρων ἦταν λίγοι. Γιαυτό τὸ συμβούλιό της ἀκολούθησε τὸ ἰδρόμο τῶν διαμαρτυριῶν, τῶν παραστάσεων καί τῶν ὑπομνημάτων πρὸς τὴν κυβέρνηση καί τοὺς ἐκπροσώπους της, καθὼς καί τῶν δημοσιεύσεων στὸν ἀλβανικὸ τύπο. Ὡστόσο πρέπει ν' ἀναγνωριστῆ, ὅτι ἡ ἀντίσταση τῆς λέσχης Ἰωαννίνων στὰ σχέδια τῶν νεότουρκων ἦταν σθεναρὴ καί πολύμορφη, καθοδηγητικὴ γιὰ τὶς ἄλλες λέσχες τοῦ βιλαετιοῦ¹³¹. Ἡ δραστηριοποίησή της γιὰ τὴ «μάχη τοῦ ἀλφάβητου» ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 1909, ὅταν ὁ μουφτής τοῦ Μοναστηρίου Redjeb Nureddin¹³² τῆς ἔστειλε γράμματα γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους τῶν Ἰωαννίνων.

Στὰ γράμματα αὐτὰ ὁ μουφτής ἀνέπτυσε τὰ ἐπιχειρήματά του γιὰ τὸ ἀραβικὸ ἀλφάβητο καί ἔδινε συστάσεις γιὰ νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ τουρκοαραβικοὶ χαρακτῆρες¹³³. Ταυτόχρονα, ἔστειλε στὴ λέσχη καὶ ἀλφάβητάρια τῆς ἀλβανικῆς γραμμῆς με ἀραβικοὺς χαρακτῆρες, πού αὐτὴ φυσικὰ δὲν ἀποδέχτηκε¹³⁴. Ἀντίθετα, ἀνέπτυξε τὶς ἐπιστημονικὲς θέσεις, οἱ ὁποῖες ἀποδείκνυαν γιὰτί δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις τῶν τουρκοαραβικῶν στοιχείων στὸ ἀλφάβητο καί ἔδινε οδηγίες στὰ συμβούλια τῶν ἄλλων λεσχῶν τοῦ βιλαετιοῦ, γιὰ τοὺς τρόπους με τοὺς ὁποῖους ἔπρεπε ν' ἀντιδράσουν στὶς πιέσεις τῶν νεότουρκων¹³⁵.

Στὸ μεταξύ, τὸ νεοτουρκικὸ κομμάτι κινητοποίησε τοὺς Τούρκους τῆς πόλης γιὰ νά διαμαρτυρηθοῦν ὡς ἐκπρόσωποι καί τοῦ κοινοῦ ἀλβανικοῦ φρονήματος, κάτι ἰδηλαδῆ πρὸ δρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα. Ἐπίσης τοὺς ἔβαλε νά τηλεγραφήσουν εἰς τὴν Πύλη, ὅτι γιὰ λόγους θρησκευτικῆς ἐνότη-
τας, ἀλλὰ καὶ ἄλλους, ἔπρεπε νά χρησιμοποιηθοῦν τὰ ἀραβικὰ γράμματα εἰς τὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα¹³⁶. Ἡ λέσχη Ἰωαννίνων, ὅταν πληροφορήθηκε τὸ γεγο-

κροῦσαν ὀγκώδη συλλαβητήρια, στὰ ὁποῖα ἐκδήλωναν καί ἔμπρακτα τὴ διαμαρτυρία τοῦ λαοῦ (κάψιμο τῶν ἀλβανικῶν βιβλίων με ἀραβικοὺς χαρακτῆρες) γιὰ ὅσα προσπαθοῦσαν νά ἐπιβάλουν οἱ Τούρκοι, ὅπως ἐγινε εἰς 23 Μαρτίου 1910 εἰς τὴν Κορυτσά, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν Κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σ. 217—218, καί ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ. 350.

131. Βλ. SKENDI, *The Albanian National Awakening*, σ. 385.

132. Ἦταν καὶ ὁ συντάκτης τοῦ ἀραβικοῦ ἀλφάβητου.

133. Βλ. SKENDI, ὁ.π., σ. 385.

134. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 117.

135. Βλ. ὁ.π., σ. 117. Τὰ στοιχεῖα τοῦ HOXHA στηρίζονται σὲ δημοσιεύματα τῆς ἐφημερ. «Zgjim» τῆς 17 Δεκεμβρίου 1909. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ, ὅτι καί ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση προσπάθησε νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ ἐλληνικοὶ χαρακτῆρες εἰς τὸ ἀλβανικὸ ἀλφάβητο, πού με ὀρισμένες προϋποθέσεις εἶχε γίνει δεκτὸ ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη κοινότητα Δυρραχίου· βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π. σ. 336.

136. Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων.

νός, διαμαρτυρήθηκε πρὸς τὴν Κυβέρνηση, μὲ τηλεγράφημα ποὺ τὸ υπέγραψαν 315 Ἄλβανοί¹³⁷, γιὰ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ τῶν μουσουλμάνων Τουρκογיאγγιωτῶν, ποὺ ἀντιποιήθηκαν τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Ἄλβανῶν. Ταυτόχρονα ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ χρησιμοποιοῦνται πλέον τὰ λατινικὰ στοιχεῖα στὴ γραφὴ καὶ παράλληλα ἔδωσε ὁδηγίες στὶς διάφορες ἄλβανικὲς λέσχες νὰ διαμαρτυρηθοῦν κι αὐτὲς τηλεγραφικὰ στὴν Πόλη καὶ νὰ καταστήσουν ἔτσι ἔντονα γνωστό, ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ προτιμοῦσαν ὁμόθυμα τὰ λατινικὰ κι ὄχι τὰ ἀραβικὰ στοιχεῖα¹³⁸.

Γιὰ τὴν καλύτερη ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος οἱ λέσχες δρίσκονταν σὲ διαρκὴ ἐπαφὴ κι ὀργάνωναν διαμαρτυρίες κοινῆς ἐμπνευσης¹³⁹. Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου τοῦ 1910 ἡ λέσχη Μοναστηρίου ἔστειλε στὴ λέσχη Ἰωαννίνων σχέδιο νέας διαμαρτυρίας γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ στὸ βαλὴ Ἰωαννίνων. Τὸ περιεχόμενον ἦταν ἀνάλογο μ' ἐκεῖνο τοῦ διαδήματος ποὺ ἐγένε πρὸς τὸ βαλὴ Μοναστηρίου. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ γενικοῦ προξένου Ἰωαννίνων¹⁴⁰, οἱ Ἄλβανοὶ ἐξέφραζαν μὲ τὴ διαμαρτυρία τους τὰ παράπονα γιὰ τὴ συστηματικὴ τους καταδίωξη ἀπὸ τοὺς νεότουρκους, οἱ ὁποῖοι ἐπενέδαιναν σ' ὅλα τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν προαγωγὴ κι ἀνάπτυξη τῆς φυλῆς τους, χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα δικαίωμα. Ἐπέκριναν, μὲ εἰρωνικὸ μάλιστα τρόπο, τὸ ζῆλο τῶν νεάτουρκων νὰ δημιουργοῦν τόσο θόρυβο γύρω ἀπὸ τὸ ἀλφάδιτο, ἐνῶ ἔπρεπε ν' ἀσχολοῦνται μὲ ἄλλα ζωτικότερα θέματα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦσαν καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ κράτους.

Ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης σέχης Ραζῆς ἦταν αὐτὸς ποὺ ἐπέδωσε στὴ διοίκηση Ἰωαννίνων τὴ διαμαρτυρία. Τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο σημείωνε ὅτι ὁ πρόεδρος δὲ γνώριζε καθόλου τὴν ἄλβανικὴ, πράγμα ὅμως ἀπίθανο. Ὁ βαλῆς, ὅταν εἶχε γνῶση τῆς διαμαρτυρίας, θορυβήθηκε καὶ κάλεσε τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς λέσχης στὸ διοικητήριον. Ἐκανε παραινήσεις καὶ συστάσεις σ' ὅλα τὰ μέλη γιὰ ἡσυχία καὶ τὰ διαβεβαίωσε ὅτι ἡ συνταγματικὴ Κυβέρνηση, ποὺ ἔδειχνε πατρικὴ φροντίδα γιὰ ὅλους τοὺς ὀθωμανοὺς πολίτες,

137. Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση καὶ ΗΟΧΗΑ, ὁ.π., σ. 118. Ὁ ΗΟΧΗΑ, στηριζόμενος στὴ «Zgjim» τῆς 1 Μαρτίου 1910, σημειώνει ὅτι τὸ τηλεγράφημα διαμαρτυρίας τὸ υπέγραψαν 150 ἄτομα.

138. Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση, ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910.

139. Μεγάλῃ ἀπήχηση εἶχε τὸ πολυπληθὲς συλλαλητήριον ποὺ συγκροτήθηκε στὸ Ἐλβασάν στὶς 5 Φεβρουαρίου 1910 καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο ἀρκετὲς λεπτομέρειες δίνει ἡ ὑπ' ἀριθμ. 112/8-2-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Μοναστηρίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/54 Ἡ δράσις τῶν ληστροσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ἠπειρον. Οἱ πληροφορίες βασίζονται σ' ἐκτενὲς δημοσίευμα τῆς ἄλβανικῆς ἐφημερίδας τοῦ Μοναστηρίου «Bashkimi i Kombit» (Ἡ ἔνωσις τοῦ Γένους).

140. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 258/1-4-1910 ἐκθεση πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Διάφορα Ἄλβανίας.

μεριμνά ιδιαίτερα για την αλβανική φυλή, ή οποία συμμετείχε σ' όλους τους αγώνες και τις περιπέτειες του κράτους.

Το νεοτουρκικό κοιτάτο πίστευε ότι το θέμα του αλβανικού αλφάδοτου είχε ζωτικότερη σημασία για τη διατήρηση της ενότητας της αυτοκρατορίας. Είχε δηλαδή τη γνώμη ότι με την χρήση των αραδικών χαρακτήρων θα περιορίζονταν και θ' αμβλύνονταν οι αποχωριστικές τάσεις των Άλβανών. Γιαυτό, για να εξουδετερώσει τους υποστηρικτές του λατινικού, αντιπαρέτασε τους καθυστερημένους Άλβανούς όρισμένων καζάδων, τους οποίους χαρακτήριζε γνήσιους Άλβανούς¹⁴¹. Έτσι, στον ήπειρωτικό χώρο χρησιμοποίησε ως όργανα τους Άλβανούς χοτζάδες κι αριθμό προκρίτων από τους καζάδες Μαργαριτιού και Παραμυθιάς. Στα μέσα Ιουλίου 1910, ύστερα από πρόσκληση των αρχών, συγκεντρώθηκαν 20 χοτζάδες για να εκπαιδευτούν στο αλβανικό αλφάδοτο με αραδικούς χαρακτήρες, ώστε να χρησιμοποιηθούν μετά ως δάσκαλοι της αλβανικής στις έπαρχίες τους¹⁴². Σ' όλες αυτές τις ενέργειες ή λέσχη Ιωαννίνων, μαζί με τις άλλες του διλαετιού, αντέδρασε με διαμαρτυρίες, τηλεγραφήματα και δημοσιεύματα στον αλβανικό τύπο της Πόλης και των έπαρχιών¹⁴³. Η Πύλη, ως κύριος αποδέκτης των διαμαρτυριών, για να τους καθησυχάσει, διέταξε τους δαλιήδες να δηλώνουν ουδέτεροτητα της κυβέρνησης απέναντι στο θέμα. Στην πραγματικότητα, όμως, συνέχιζε με διάφορα μέσα να υποκινεί αντιδράσεις των καθυστερημένων μαζών¹⁴⁴, αν και για να καθησυχάσει τις ανησυχίες και να προλάβει έξεγέρσεις προέδινε σε ανειλικρινείς δηλώσεις, ότι οι Άλβανοί μπορούσαν να χρησιμοποιούν και τα δύο αλφάδοτα¹⁴⁵.

7.- Έπίταση της διάσπασης Άλβανών — Τούρκων από την «υπόθεση Μπαϊκούση»

Η στάση των Τουρκογιαννιωτών και οι διωγμοί έξερέθιζαν τους Άλβανούς και ιδημιούργησαν χάσμα ανάμεσά τους. Η διάσπαση επιτάθηκε, εξαιτίας της σύλληψης μερικών αξιωματούχων Άλβανών, οι όποιοι ενέχονταν σε

141. Βλ. την υπ' αριθμ. 676/16-7-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Διάφορα Άλβανίας.

142. Βλ. την δ.π. έκθεση. Η συγκέντρωση αυτή πρέπει να ταυτιστεί με το αναφερόμενο από τον ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 119, συνέδριο, στο όποιο πήραν μέρος τα περισσότερο όπισθοδρομικά στοιχεία της έθνικης αλβανικής υπόθεσης.

143. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 119.

144. Βλ. δ.π.

145. Βλ. έφημ. «Άγών», αριθμ. φύλλ. 496/18-2-1910, με γενικότερη αναφορά στην έριδα γύρω από το αλβανικό αλφάδοτο.

σκευωρία σέ θάρος τοῦ Κων. Μπαϊκούση κι ἄλλων Ἑλλήνων τῆς πόλης. Ὅλοι τους κατηγορήθηκαν γιά συμμετοχή σ' ἐπαναστατικές ἐνέργειες¹⁴⁶.

Ἡ «ὕπόθεση Μπαϊκούση» ἦταν μιὰ χαλκευμένη σκευωρία. Ὁργανώθηκε ἀπό τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1910 ἀπὸ Ἄλβανούς ὑπαλλήλους τοῦ διλαετιοῦ σέ θάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου καί μὲ προθέσεις πού δὲν εἶναι καί τόσο εὐδιάκριτες. Πρὶν ἀποκαλυφθεῖ ἡ ἀλήθεια οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες τῆς Πόλης δημιουργήσαν ἀτιμόσφαιρα ἔντονων ἀνησυχιῶν γιά τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἡπείρου. Ἡ ἐφημερίδα «Ἰχδάμι» π.χ., τῆς 10 Ἰανουαρίου 1910, ἔγραφε ὅτι τηλεγραφήματα πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο ἀνέφεραν ὅτι παντοῦ στὴν ἐπαρχία τῶν Ἰωαννίνων εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἀνταρτικὲς συμμορίες καί ὅτι ἡ Κυβέρνηση δὲν ἦταν σέ θέση νὰ παγιώσει τὴν τάξη¹⁴⁷. Κατὰ τὸν ἠπειρωτικὸ τύπο σκεπὸς τῶν ψευδολογημάτων ἦταν νὰ ἐμφανιστεῖ ἡ νομοταγὴς Ἡπειροῦ ἐπανάστατη¹⁴⁸.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτιμόσφαιρα ἀνακαλύφθηκε ἡ «ὕπόθεση Μπαϊκούση» ἦταν ἐπόμενο νὰ προκαλέσει ἀνησυχίες στὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο τῆς πόλης, τίς ὁποῖες ἐπέτειναν τὰ δημοσιεύματα τῆς ἐφημ. «Ἰανίν» τῆς Κωνσταντινούπολης¹⁴⁹. Ἡ «Ἰανίν» μιλοῦσε γιά τὴν ὑπαρξὴ ἐλληνικῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης (κομιτάτο) πού ἐργαζόταν ἐν εὐερίῳ τῆς Τουρκίας, ὑπέθαλπε τὴ ληστεία καί συνεργαζόταν μὲ διασημοὺς κακούργους, ὅπως οἱ: Πουτέσης, Κροϊμιόδας, ὁ Πέτρος κ.ἀ. ἀποδειξή, πρόσθετε, ὅτι ὑπῆρχε ἐπαναστατικὴ ὀργάνωση ἦταν ἡ ἀπόλυτη Ἑλλήνων κομιτατζήδων καί ἡ κατάσχεση ἐγγράφων¹⁵⁰.

Στις ἀρχὲς τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Φεβρουαρίου 1910 ἡ πλεκτάνη ἀποκαλύφθηκε καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς δόθηκαν στὴ δημοσιότητα¹⁵¹. Σύμφωνα

146. Βλ. τὴν δ.π. ἔκθεση, ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910.

147. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 30/24-1-1910 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

148. Βλ. δ.π.

149. Βλ. φύλλα τῆς 17 καί 18 Φεβρουαρίου 1910. Τὰ ἀρθρα τῆς «Ἰανίν» ἀναδημοσίευσε ἡ «Ἡπειρος», ἄρα ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς πλεκτάνης, χαρακτηρίζοντάς τα ὡς μισθίατα. Βλ. φύλλ. 35/28-2-1910 τῆς «Ἡπείρου».

150. Στὴν πραγματικότητι ὑπῆρχε ἐπαναστατικὴ ὀργάνωση. Ἦταν ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία», πού ἱδρύθηκε στὴν Ἀθήνα στίς 25 Μαρτίου 1906 (γιά τὴ δράση τῆς δλ. ΑΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 30 κ.ἐξ.). Οἱ Πουτέσης καί Κροϊμιόδας ἦταν πράγματι ἀρχηγοὶ ἐνοπλίων σημάτων, πού ἄρραξαν κάτω ἀπὸ τίς διαταγὰς τῆς «Ἐταιρείας», ὅχι ὅμως κι ὁ Νικ. Πέτρος, κοινὸς ληστής, πού ἐξοντιώθηκε ἀπὸ ἐνοπλὴ ομάδα τῆς «Ἐταιρείας» τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 (δλ. δ.π., σ. 67). Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συνέβαινε καί μὲ τὸν Γρηγόριο Φαρμάκη, δράστη τοῦ φόνου τοῦ προέδρου τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων Καδρῆ' δλ. σχετικά παρακάτω.

151. Βλ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 34/21-2-1910. Τὴν ἀποκάλυψη ἐπισημοποίησε ἄρα ἀπὸ λίγες μέρες ἡ ἐφημερίδα τοῦ διλαετιοῦ, μὲ στοιχεῖα πού στηρίζονταν σ' ἐπίσημες πηγές' δλ. ἀριθμ. φύλλ. 35/28-2-1910 τῆς «Ἡπείρου». Στὸ πρῶτο δεκαήμερο

μέ τα στοιχεία αυτά και μεταγενέστερα δημοσιεύματα¹⁵² τὰ γεγονότα ἐξελιχθησαν ὡς ἑξῆς:

Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1910 ὄργανα τῆς ἀστυνομίας συνέλαβαν τὸν Κωνσταντῖνο Μπαϊκούση ἀπὸ τοὺς Καλιαρρύτες. Στὴ συστηματικὴ ἔρευνα ποὺ τοῦ ἔγινε οἱ ἀστυνομικοὶ ἔβαλαν στὶς τσέπες του πλαστὰ ἔγγραφα¹⁵³, τὰ ὁποῖα ἀποκάλυπταν τὴν ὑπαρξὴ ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης καὶ ἐνοχοποιούσαν πολλὰ πρόσωπα. Ἡ ὑπόθεση ἦταν σοβαρὴ, γιὰ αὐτὸ καὶ οἱ ἀνακρίσεις γίνονταν μὲ τὴν προσωπικὴ ἐπίβλεψη τοῦ βαλῆ Μουσταφᾶ Ζιχνῆ πασᾶ¹⁵⁴. Ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις ἀποδείχτηκε ἡ πλαστότητα τῶν ἐγγράφων καὶ ἐπισημάνθησαν οἱ δράστες ποὺ ἦταν οἱ Ἄλβανοί: 1) ὁ ἀστυνόμος Ἄλῆ Ριζᾶς, ἀπὸ τὸ Λιμπόχοβο, 2) ὁ οὐκονομικὸς ἔφορος Πωγωνίου, ποὺ εἶχε ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του, 3) ὁ Μουχτάρ βέης, ἀπὸ τὸ Λεσκοδίκι, 4) ὁ Σαλήχ ἐφέντης, ταμίας Κόνιτσας, παυμένος κι αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε στὸ καθαρὸ τίς πλαστὲς ἐπιστολὲς στὸ δωμάτιο τοῦ Μουχτάρ βέη ὅπου γίνονταν οἱ συσκέψεις, καὶ 5) ὁ Τζεμῆλ, εἰσπράκτορας ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Οἱ ἔργοι δικάστηκαν ἀπὸ τὸ στρατοδικεῖο καὶ καταδικάστηκαν¹⁵⁵.

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσουμε, ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ ὑπάλληλοι τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων ἦταν καὶ τὰ κύρια ἐρείσματα τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης. Οἱ ὑπάλληλοι ὅμως αὐτοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης, κίνδυνον ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου καὶ μολονότι τὸ νεοτουρκικὸ κομιτάτο κινήθηκε ἐναντίον τους μὲ μεταθέσεις ἢ διώξεις, δὲν ἔπαυαν νὰ συνεργάζονται στενὰ μὲ τοὺς Τούρκους. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ ἐλληνικὸ ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν ζήτησε ἀπὸ τὰ προξενεῖα τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων πλήρεις καταλόγους τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν. Ταυτόχρονα συνιστοῦσε στοὺς προξένους νὰ ἐνεργήσουν ἔμμεσα, ἔντεχνα, καὶ μὲ κάθε μυστικότητα στὶς κατὰ τόπους τουρκικὲς ἀρχές, γιὰ ν' ἀντικα-

τοῦ Μαρτίου ἐκδόθηκε ἀνακοινωθὲν τῆς «Ἀνιχνευτικῆς Ἐπιτροπῆς» τοῦ στρατοδικεῖου Ἰωαννίνων, ποὺ ἀποκάλυπτε τίς κυριότερες πτυχές τῆς συνωμοσίας καὶ τίς συλλήψεις τῶν ἐνόχων· βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 36/7-3-1910 φύλλο τῆς «Ἡπείρου».

152. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 127—131.

153. 4 ἐπιστολὲς γραμμένες ἐλληνικὰ καὶ μία προκήρυξις.

154. Εἶχε ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου 1909. Βλ. φύλλ. 24 τῆς 13 Δεκεμβρίου 1909 τῆς «Ἡπείρου».

155. Δικάστηκαν οἱ: 1) Ἄλῆ Ριζᾶ, σὲ 1σὸβια, 2) Μουχτάρ βέης καὶ Τζεμῆλ, σὲ 6ετὴ φυλάκιση, 3) Σαλήχ ἐφέντης, σὲ 4ετὴ φυλάκιση, καὶ 4) ὁ ἀστυνόμος Ἀζήζ, ποὺ βρέθηκε κι αὐτὸς ἐνοχος, σὲ 3ετὴ φυλάκιση. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Ρεφᾶτ ἐφέντης κι ὁ ἀστυνόμος Σεπάχ ποὺ παραπέμφθησαν στὸ στρατοδικεῖο, ἐπειδὴ κατατέθηκε ὅτι εἶχαν γνώση γιὰ τὴ σκευωρία, ἀθωώθηκαν· βλ. φύλλ. 39/27-3-1910 τῆς «Ἡπείρου». Γιὰ τὴν «ὑπόθεσιν Μπαϊκούση» βλ. καὶ στὰ φύλλα τῆς ἐφημ. «Ἀγών», ἀριθμ. 497/25-2-1910, 499/11-3-1910, 503/8-4-1910.

τασταθούν οί Ἄλβανοί ὑπάλληλοι μὲ ἄλλους μὴ ἄλβανικῆς καταγωγῆς¹⁵⁶. Ἐξάλλου τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου ἀνέφερε ὅτι κι ὁ ἴδιος ὁ μουτεσαρίφης τοῦ σαντζακιοῦ ἀποροῦσε γιὰ τὴν ἐγκληματικὴ ἀδιαφορία τῆς τουρκικῆς κυβέερνησης, ποὺ ἀνεχόταν νὰ ὑπηρετοῦν στὴν Ἄλβανία καὶ τὴν Ἡπειρο ὑπάλληλοι ἄλβανικῆς καταγωγῆς, οἱ ὁποῖοι ὅλοι τους ἦταν πράκτορες τῆς ἄλβανικῆς ἐπανάστασης. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖο, μὲ διαταγὴ τοῦ πρὸς τὴν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, ἔδινε ὁδηγίες νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, τοὺς βουλευτὲς ἐλληνικῆς καταγωγῆς κι ὁποιοδήποτε ἄλλο ἀρμόδιο, γιὰ παραστάσεις πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέερνηση, μὲ αἴτημα τὴν ἀντικατάσταση τῶν Ἄλβανῶν ὑπαλλήλων ποὺ καταπίεζαν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ τοὺς ἐξανάγκαζαν νὰ μετέχουν σ' ἐπαναστατικὲς ἐνέργειες παρὰ τὴ θέλησή τους¹⁵⁷. Ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις τῶν προξενείων διαπιστώθηκε ὅτι οἱ περισσότεροι ὑπάλληλοι ἦταν ἄλβανικῆς καταγωγῆς στὴ διοίκηση, δικαιοσύνη, δημοτικὲς ὑπηρεσίες καὶ χωροφυλακὴ¹⁵⁸. Αὐτὸ φυσικὰ ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στὴν ὁμαδικὴ ἀντικατάστασή τους. Ἐτσι, οἱ διώξεις περιορίστηκαν σ' ὀρισμένα μόνο στελέχη ποὺ μετακινούνταν σ' ἄλλες περιοχὲς, χωρὶς ὅμως αὐτὸ ν' ἀποδυναμώνει τὴ στελέχωση καὶ τίς δραστηριότητες τῆς ἐθνικῆς ἄλβανικῆς κίνησης. Τέλος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅτι σ' ὀρισμένες περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ, ὅπως π.χ. στὴν Πρεδέζα, ἡ συμπεριφορὰ τῶν ὑπαλλήλων ἄλβανικῆς καταγωγῆς, ἀπέναντι στοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ἦταν ἀψογή κι ὄχι σπάνια θετικὰ εὐνοϊκὴ, ἴσως ἐξαιτίας τοῦ μίσους ἀπέναντι στοὺς νεότουρκους¹⁵⁹.

Ἡ ἀποκάλυψη τῆς σχευωρίας σὲ θάρος τοῦ Μπαϊκούση εἶχε σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὶς σχέσεις μεταξὺ Ἄλβανῶν, Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Οἱ ἐχθρικὲς διαθέσεις τῶν Τουρκογιαννιωτῶν στράφηκαν τώρα ἐναντίον τῶν Ἄλβανῶν, ὅπως διαπίστωνε καὶ τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων¹⁶⁰. Προβλήθηκε

156. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 13978 ἐμπ./3-6-1911 (κρυπτογραφικὴ) διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου, ΑΓΕ, 1911, Β/52 Ἀλβανικά, Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι Ἀλβανῶν ἐν Ἡπειρῷ καὶ Κορυτσᾷ.

157. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 14662/15-6-1911 ἐμπιστευτικὴ διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου, ΑΓΕ, 8.π.

158. Βλ. τίς ἐκθέσεις τῶν προξενείων: 1) Αἰλῶνος, ὑπ' ἀριθμ. 234/25-6-1911, 2) Ἀργυροκάστρου, ὑπ' ἀριθμ. 369/3-7-1911, καὶ 3) Πρεδέζης, ὑπ' ἀριθμ. 498/12-6-1911, μὲ συνημμένους καταλόγους τῶν Ἀλβανῶν ὑπαλλήλων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὴν περιφέρειά τους, ΑΓΕ, 8.π.

159. Βλ. τὴν 8.π., ὑπ' ἀριθμ. 498/12-6-1911 ἐκθεση τοῦ προξενείου Πρεδέζης. Ἐξάλρεση ἀποτελοῦσε μόνον «ὁ μισαλλόδοξος καὶ ἀγρίων παθῶν» μοίραρχος τῆς χωροφυλακῆς Ἀβεδὶν ἐφέντης, «ἐκ τῆς σημαίνουσας οἰκογενείας Τσελεπήτσαρη καταγόμενος».

160. Βλ. τὴν 8.π., ὑπ' ἀριθμ. 163/25-2-1910 ἐκθεση.

και ή αποψη ότι ή σκευωρία οργανώθηκε από ομάδα της αλβανικής λέσχης 'Ιωαννίνων¹⁶¹. Αυτό δέ μπορεί να υποστηριχτεί με βεβαιότητα, αν και είναι δυνατό να υποτεθεί ότι οι 'Αλβανοί που πήραν μέρος στην υπόθεση επιδίωκαν να στρέψουν τους Τούρκους εναντίον των 'Ελλήνων και ν' αμυδλύνουν τις αντιθέσεις των πρώτων απέναντί τους. Με την αποκάλυψη της σκευωρίας έγινε το αντίθετο.

Το ελληνικό στοιχείο εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση και διαμαρτυρήθηκε στην τουρκική βουλή, το μεγάλο βεζίρη, την Πύλη και το Πατριαρχείο, τον ελληνικό τύπο της Τουρκίας και της 'Ελλάδας¹⁶². 'Ο γενικός πρόξενος στα Γιάννινα 'Αγγελος Φορέστης¹⁶³ σ' έγγραφό του προς την «'Ηπειρωτική 'Εταιρεία», αφού έδινε πληροφορίες για τις συλλήψεις των 'Αλβανών που είχαν γίνει¹⁶⁴, είχε τή γνώμη ότι πίσω απ' αυτούς κρυβόταν ολόκληρο το αλβανικό κομιτάτο. 'Υπογράμμιζε ακόμη την ανάγκη να γίνει θόρυβος μέσω του τύπου για την υπόθεση, που, όπως έλεγε, «ήλθεν ως από μηχανής θεός» για το ελληνικό στοιχείο την εποχή εκείνη¹⁶⁵.

'Αποτέλεσμα αυτών των αντιδράσεων ήταν να αποφυλακιστούν οι έταίροι της «'Ηπειρωτικής 'Εταιρείας» Γεώργιος Τζαβέλλας και Χαρ. Παππās, οι όποιοι δικάζονταν για έγκλημα προδοσία στη Θεσσαλονίκη¹⁶⁶. 'Από την πλευρά της αλβανικής λέσχης 'Ιωαννίνων ο χαρακτηρισμός της υπόθεσης έγινε με δημοσίευμα της εφημ. «Zgjim»¹⁶⁷. Περισσότερο ίσως μπορεί να ευσταθήσει ή αποψη ότι ή «υπόθεση Μπαϊκούστη» αποτελούσε φάση σχεδίου εξόντωσης του ελληνισμού της 'Ηπείρου από τους νεότουρκους¹⁶⁸.

'Η αντίθεση μεταξύ 'Αλβανών και Τούρκων συνεχίστηκε και πολλές φορές εκδηλώθηκε δυνάμει μ' επιπτώσεις και στις σχέσεις ακόμη των αξιωματικών μεταξύ τους. Το γενικό προξενείο 'Ιωαννίνων σ' έκθεσή του της 1 'Απριλίου 1910 σημείωνε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο, από το όποιο αποδεικνύεται ότι οι 'Αλβανοί αξιωματικοί έδειξαν θάρρος κι άντρική στάση στην

161. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 128.

162. Βλ. δ.π., σ. 276.

163. 'Από το Νοέμβριο του 1909 ήταν υπεύθυνος και για την Α' Διεύθυνση της «'Ηπειρωτικής 'Εταιρείας».

164. 'Ανέφερε ακόμη και τὰ όνόματα των 'Ελλήνων που ένοχοποιούνταν. 'Ανάμεσα τους ήταν κι ο 'Ιωάννης Λάμπας, διαρρηγέας του γαλλικού προξενείου 'Ιωαννίνων.

165. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 275.

166. Βλ. δ.π., σ. 128—129.

167. Βλ. το έπ' άρθρ. 40/4-4-1910 φύλλ. της «'Ηπείρου», όπου καταχωρίστηκε το δημοσίευμα με μετάφραση από την αλβανική. «Μολονότι δέ ή υπόθεση αυτή εκκαμεί κρότον μάχην εκ των υστέρων... ένοιόθη ότι ήτο μία υπόθεση ως ή παροιμία εκείνη, ήτις λέγει "Ώδιναν όρος και έτεκεν μόν'», κατέληγε το δημοσίευμα της «Zgjim».

168. Βλ. έφημ. «'Αγών» φύλλ. 503/8-4-1910.

πρόκληση τῶν Τούρκων ὅτι δωροδοκοῦνται ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, στάση ποὺ ἦταν σύμφωνη μὲ τὶς παραδόσεις τῆς φυλῆς τους, κι ἀδιαφόρησαν γιὰ τὶς τυχὸν συνέπειες¹⁶⁹.

8.- Οἱ ἐφημερίδες «ZGJIM» καὶ «ΗΠΕΙΡΟΣ»

Ἐργασιὰ τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἦταν ἡ ἐφημερίδα «Zgjim i Shqipërisë» ποὺ ὑποστήριζε τὶς ἀλβανικὲς θέσεις κατὰ τρόπο ποὺ νὰ μὴ δημιουργεῖ ἀκραῖες ἀντιδράσεις στοὺς σωβινιστὲς ἐκπροσώπους τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου¹⁷⁰. Ἡ «Zgjim» εἶναι συνδεμένη μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἀλβανικῆς λέσχης καὶ μὲ τὶς διακυμάνσεις ποὺ πέρασαν οἱ ἀλβανοτουρκικὲς σχέσεις. Ἡ λέσχη ἔδρασε στὴν ἀρχὴ πρόθυμη φιλοξενία τῶν ἀπόψεων τῆς στίς σελίδες τῆς τουρκικῆς «Ἰντιμπάχ», ποὺ δημοσίευε τὶς σελίδες τῆς «Zgjim». Οἱ δύο ἐφημερίδες ἦταν σαφῶς διαχωρισμένες μεταξὺ τους καὶ κάθε μία εἶχε τὸν τίτλο τῆς. Ἡ φιλοξενία συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὴν κατὰσταλὴ τῆς ἐπανάστασης τῶν παλαιότουρκων καὶ τῆ σκλήρυση τῆς στάσης τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ ἀντιδράσεις τῶν Τούρκων ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται ἔντονος καὶ στὰ Γιάννινα καὶ οἱ Τουρκογιαννιώτες ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴ λέσχη, ἡ «Zgjim» ἔπαψε νὰ φιλοξενηθεῖται ἀπὸ τὴν «Ἰντιμπάχ» κι ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται χωριστά. Ὡς τὰ μέσα Αὐγούστου 1910 τυπωνόταν στὸ τυπογραφεῖο τοῦ βιλαετιοῦ, ὅποτε μὲ διαταγὴ τῆς διοίκησης ἀπαγορεύτηκε ἡ ἐκτύπωσή της σ' αὐτό¹⁷¹. Μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὴν «Ἰντιμπάχ», ἡ ἐφημερίδα κυκλοφοροῦσε μίαν φορά τὴν ἐβδομάδα, κάθε Δευτέρα. Ἰδιοκτήτης φερόταν ὁ Ἀβδούλ Καδρὴ Γκιάτα, ποὺ εἶχε ἀναλάβει πρόεδρος καὶ ταμίας τῆς λέσχης μετὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν προκατόχων του. Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ «Zgjim» σταμάτησε νὰ τυπώνεται στὸ τυπογραφεῖο τοῦ βιλαετιοῦ, ἡ κυκλοφορία τῆς δὲν ξεπερνοῦσε τὰ 400 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα 150 στέλλονταν σὲ συνδρομητὲς. Οἱ τελευταῖοι δὲν πλήρωναν τακτικὰ τὴ συνδρομὴ τους κι αὐτὸ εἶχε φέρει σὲ δύσκολη θέση τὴν ἐφημερίδα. Διευθυντὴς καὶ συντάκτης ἦταν ὁ Ναούμ Νάτσης¹⁷². Ὁ Νάτσης, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴ συνέχισή τῆς ἐκδόσεως, κατέφυγε στὸ διευθυντὴ τῆς «Ἡπειροῦ» Γ. Χατζῆ καὶ

169. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 258/1-4-1910 ἐκθεσὴ τοῦ Φορέστη.

170. Μερικὲς μάλιστα φορές, ὅταν ἡ βάρεια Ἀλβανία βρισκόταν σ' ἐπαναστατικὸ ἀναδρασμὸ, δὲ δίστασε νὰ υποδείξει τὴν ἀνάγκη νομιμόφρονος στάσης ἀπέναντι στοὺς Τούρκους καὶ τὴν παράδοση τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν Ἀλβανῶν.

171. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/18-8-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων.

172. Βλ. β.π. ἐκθεσὴ.

τόν παρακάλεσε νά τοῦ ἐπιτρέψει τήν ἐκτύπωση τῆς ἐφημερίδας του στή τυπογραφεία τῆς «Ἡπείρου»¹⁷³. Ὁ Χατζής, στενός συνεργάτης τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων¹⁷⁴, ἐνημέρωσε τόν πρόξενο Φορέστη καί ζήτησε ὁδηγίες. Ὁ Φορέστης θεώρησε χρήσιμο καί ἐξυπηρετικό γιά τὰ ἐλληνικά συμφέροντα νά τυπώνεται ἡ «Zgjim» στό τυπογραφεῖο τῆς «Ἡπείρου». Συμβούλεψε, λοιπόν, τόν Χατζή ν' ἀποδεχτεῖ ἀνεπιφύλακτα τήν πρόταση, διευκολύνοντας μέ κάθε μέσο τοὺς Ἄλβανούς νά συνεχίσουν τήν ἐκδόση¹⁷⁵. Πίστευε ὅτι ἔτσι θά πετύχαινε κάποια προσέγγιση, τήν ὁποία θεωροῦσε ἀπαραίτητη τήν ἐποχή αὐτή πού οἱ Ἄλβανοί βρίσκονταν σέ δύσκολη θέση. Πρόθεση τοῦ Φορέστη ἦταν νά ἐκμεταλλευτεῖ τήν κατάσταση, ὅπως ἀναφέρεται σέ σχετική ἐκθεσή του¹⁷⁶. Τελικά, φαίνεται πὼς δέν καρποφόρησαν οἱ συνηγορίες ἀνάμεσα στήν «Ἡπειρο» καί τῆ «Zgjim», ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ μιάν εἰδηση πού δημοσιεύτηκε κατὰ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1910, ὅταν ἀνεστάλη προσωρινά ἡ ἐκδόση τῆς «Ἰντιμπάχ». Ἡ «Ἡπειρος» σημείωνε τότε: «Ἐπίσης καί ἡ ἀλβανόφωνος «Ζγκίμι» ἀπὸ μηνῶν ἔπαυσε νά ἐκδίδεται»¹⁷⁷. Ἡ «Zgjim» φαίνεται ὅτι ἐκδόθηκε πάλι, γιατί φέρεται νά κυκλοφορεῖ καί τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1911¹⁷⁸.

Ἡ ἀλβανική λέσχη Ἰωαννίνων χαιρέτησε τήν ἀπόφαση τοῦ γνωμοδοτικοῦ συμβουλίου τοῦ βιλαετιοῦ γιά νά χρησιμοποιεῖται καί ἡ ἀλβανική γλώσσα σέ δύο σελίδες τῆς ἐφημερίδας τοῦ βιλαετιοῦ «Γιάνγια» (Ἰωάννινα). Ὁ βαλῆς ἀποδέχτηκε τήν πρόταση, δέν τήν ἐφάρμοσε ὅμως ποτέ, γιατί ἀντέδρασε ἡ Πύλη καί τὸ νεοτουρκικὸ καμιάτο. Τήν ἴδια τύχη εἶχε καί ἡ ἀπόφαση τοῦ ἴδιου συμβουλίου γιά τὸ ἀνοιγμὰ τῶν σχολείων, ἀστικῶν καί μέσης

173. Βλ. δ.π.

174. Τὸ προξενεῖο περνοῦσε καί τήν πολιτικὴ γραμμὴ στήν ἐφημερίδα.

175. Στὴν ἐκθεσή του ὁ Φορέστης ἐπισήμανε πάντως ὅτι ἡ ἀλβανικὴ ἐφημερίδα κύριον αὐτῆς πρόγραμμα προέθετο σὺν τῇ ἀφυπνίσει τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς συνειδήσεως, νά φανατίσῃ συγχρόνως τοὺς Ἄλβανούς κατὰ παντός ἐλληνικοῦ, ἐπωφελομένη πάσης εὐκαιρίας καί περιστάσεως, ὅπως ἐπιτίθεται κατὰ τῆς πολιτείας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καί κατὰ τῆς δράσεως τῶν ἐλληνικῶν σχολείων (βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση).

176. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 864/30-8-1910 ἐκθεσή του, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Ἄλβανικά διάφορα. Ὁ Ἄγγελος Φορέστης σημείωνε: «ἀναντιρρήτως συμφέρον ἡμῶν ἦθελον εἶσθαι ἡ μὴ ἐκδόσεις ἐνταῦθα μάλιστα ἀλβανικῆς ἐφημερίδος, οὐχ ἤττον ἔκρινα σκόπιμον νά περιποιηθῶμεν ὅσον τὸ δυνατόν αὐτοὺς εἰς στιγμὰς μάλιστα γενικῆς καταδιώξεως ἐναντίον τῶν ἐκ μέρους τῶν νεοτουρκῶν, ἐπιφυλασσόμενοι βραδύτερον ὑπὸ εὐσχημόν τινα πρόφασιν, τῆς ὁργῆς π.χ. τῶν Ἀρχῶν ἐναντίον τῶν, νά παύσωμεν παρέχοντες τὰ μέσα τῆς ἐκτυπώσεως, καί τοῦτο ἀφοῦ πρότερον πεισθῶμεν ὅτι ἡ περαιτέρω ἐκδοσις καθίσταται ἀδύνατος».

177. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 76/12-12-1910 φύλλο τῆς.

178. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 103, σημ. 56.

ἐκπαίδευσης, σὲ πόλεις τῆς νότιας Ἀλβανίας, στὰ ὁποῖα θὰ γινόταν χρήση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας¹⁷⁹.

Παρά τὶς διαφορὲς ποὺ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὴν ἑλληνικὴ καὶ ἀλβανικὴ ἐθνότητα, ἡ «Ἡπειρος» τοῦ Χατζῆ δὲν ἔδειχνε τὸν στενόκαρδο φανατισμὸ, ποῦ, ὄχι σπάνια, ἦταν διάχυτος σ' ὅλες τὶς ἀλβανικὲς ἐφημερίδες τοῦ βίλαετιοῦ, ἀλλὰ καὶ στὶς ἐκιδιδόμενες ἔξω ἀπ' αὐτό. Ἡ «Ἡπειρος» εἶχε στρέψει τὴν ἀρθρογραφία της κυρίως ἐναντίον τῆς τουρκικῆς διοίκησης καὶ γενικὰ ἐναντίον κάθε πτυχῆς τῆς διεφθαρμένης κρατικῆς μηχανῆς. Αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε ἕμμεσα καὶ τὶς πολιτικὲς προθέσεις τῶν Ἀλβανῶν. Δὲ φαίνεται ὅμως νὰ ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρὰ κάποια ἀνταπόκριση στὸν τόνο τοῦ ἀγώνα ποὺ εἶχε προσδώσει ἡ «Ἡπειρος» στὰ δημοσιεύματά της σχετικά μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐθνότητά τους ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συχνὰ φιλοξενοῦσε δημοσιεύματα τῆς «Zgjim» ἢ περιλήψεις τους ἀσχολίαστα, γιὰ νὰ προβληθοῦν οἱ ἀλβανικὲς θέσεις, καὶ σχολιασμένα, ὄχι ὅμως σὲ ὄξυ τόνο, ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τὴν προστασία τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων¹⁸⁰.

Ἄλλες φορές ἡ «Ἡπειρος» βρισκόταν στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὶς θέσεις τῆς «Zgjim» στὴν προσπάθεια ν' ἀντικρουστοῦν τὰ ἐπιχειρήματα τῆς «Ἰντιμπάχ» ποὺ συνήθως διέστρεφε τὴν πραγματικότητα. Παράδειγμα μιᾶς τέτοιας, κατὰ ἓνα τρόπο, συμπαρατάξεως εἶναι τὰ δημοσιεύματα τῆς «Ἡπίρου» σχετικά μὲ τὸ θέμα τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας στὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων¹⁸¹ καὶ τῆς χρησιμοποίησης τοῦ ἀραβικοῦ ἢ λατινικοῦ ἀλφάβητου¹⁸². Ἡ ἀρθρογρα-

179. Βλ. ὅπ., σ. 103. Εἶναι ἀδιευκρίνιστο τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφέας μὲ τὸν ὄρο «νότια Ἀλβανία».

180. Βλ. ἐνδεικτικὰ κείμενα τῆς «Zgjim» ἀναδημοσιευμένα στὴν «Ἡπειρο», ἀριθμ. φύλλου 43/30-5-1910.

181. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 55/18-7-1910 φύλλο τῆς «Ἡπίρου».

182. Ἡ «Zgjim» ὑπὲρμαχος τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου καὶ ἐκφραστὴς τῶν θέσεων τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων, κατέκρινε τὶς ἐνέργειες τῶν Τουρκογιαννιωτῶν ποὺ εἶχαν ἐκδόσει ψηφίσματα καὶ τηλεγραφήματα γιὰ νὰ εἰσαχθεῖ τὸ ἀραβικὸ ἀλφάβητο. Ὑποστήριξε ὅτι δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ κάνουν τέτοιες ὑποδείξεις, γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχε ἀντικείμενο γι' αὐτούς. Σὲ ἀναλυτικότερη περίληψη τῶν θέσεων τῆς «Zgjim» τῆς 1 Μαρτίου 1910, ποὺ καταχωρῆται στὴν «Ἡπειρο», σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «...ἄνθρωποι οἷτινες τὴν γλῶσσαν ταύτην δὲν ὁμιλοῦσιν, ἄνθρωποι οἷτινες οὐδὲ (σγράπ) γρῦ δὲν γνωρίζουσιν ἐκ τῆς ἀλβανικῆς, πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς μιᾶς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ προλειάνωσι τὴν ὁδὸν τῆς συμφιλίωσης τούτου τοῦ Βίλαετιοῦ; Ἡ Κυβέρνησις ἄραγε θὰ ἐκλάβῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο ὡς ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν ἀποστελλόμενον; Ἐάν λοιπὸν τὸ ἐκλάβῃ ὡς τοιοῦτον, τότε θὰ διαπράξῃ μέγα σφάλμα, τὸ ὁποῖον δὲν θέλομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἔχεται ἀληθείας. Ἐάν ἐν ἐναντίῳ περιπτώσῃ τὸ ἐκλάβῃ ὡς Ἀλβανικόν, τότε ἂς μὴ κουράζῃται πολὺ, ἀλλὰ νὰ στείλῃ καὶ εἰς τὸ Κουρθεστάν καὶ Τουρκεστάν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ συλλέξῃ καὶ ἐκεῖθεν τη-

φία τῆς «Zgjim», μαχητική θέβαια ὅπως ὄλων τῶν ἀλβανικῶν ἐφημερίδων, χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτοσυγκράτηση. Ὅρισμένες φορές ὑποχρεώνεται ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ κρατήσῃ τέτοια στάση, σύμφωνα μὲ τὴν κατευθύνσει που ἔπαιρνε ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ λέσχη. Ἡ ἀρθρογραφία τῆς πάντως ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴν ἀκραῖες θέσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐθνικιστῶν, που ὡς κύριο ὄπλο τῆς ἀνόρθωσης καὶ ἀνέγερσης τῆς Ἀλβανίας θεωροῦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ἐνδεικτικὸ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς εἶναι ἀρθρο που δημοσιεύτηκε στὴ «Zgjim» στὴς 9 Αὐγούστου 1910¹⁸³. Ἀναφέρεται στὴν ἐκστρατεία τοῦ Τουργούτ Σεφκέτ πασᾶ στὴν Ἀλβανία, γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς τάξεως καὶ τὴν καταστολὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων¹⁸⁴. Ἀπὸ τὸ ἀρθρο δια-

λεγραφήματα καὶ τότε ἄς αποφασίσω νὰ τὴν γράφωμεν ὅπως θέλουσιν» (βλ. ἀριθμ. φύλλ. 36/7-3-1910 τῆς «Ἡπειροῦ»). Ἡ «Ἡπειρος» ἦταν θέβαια σύμφωνη μὲ τὴν ἀπόφει τῶν Ἀλβανῶν. Ἦταν, ὁμως, ριζικὰ ἀντίθετη μὲ τὴν θέσει που ὑποστήριξε ἡ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἡπειρος ἀνήκε στὴν Ἀλβανία καὶ ὅτι τὰ Γιάννινα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς νότιας Ἀλβανίας, θέσει μὲ τὴν ὁποία συμπαράτασσόνταν — ὄχι πάντοτε — καὶ ἡ Τουρκία, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι ἔτσι θὰ διαφύλαγε τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας. (βλ. σχετικὰ δημοσιεύματα τῆς «Ἡπειροῦ» στὸ φύλλο τῆς 52/27-6-1910, ὅπου ἀπαντᾷ σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας τοῦ διλατσιού).

183. Περίληψή του δημοσιεύεται στὸ ὄπ. ἀριθμ. 60/22-8-1910 φύλλο τῆς «Ἡπειροῦ».

184. Ἡ θερμὴ ὑποδοχὴ που ἐπιφύλαξαν οἱ κάτοικοι τῆς Σκόδρας — ἀναδημοσίευσε ἡ «Ἡπειρος», ὁ.π., — ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν Ἀλβανῶν, ἡ ἐναρξὴ τῆς καταγραφῆς τῶν στρατεύσιμων μὲ τὴν κήρυξη τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου «μᾶς ἐχαροποίησαν, διότι σήμερον δὲν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν ἐκδικήσεων διὰ τῶν ὄπλων, ἀλλὰ σήμερον εἶναι ἐποχὴ τῆς ἐργασίας, ἐποχὴ τῆς παιδείας, ἐποχὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως». «Ὅλες αὐτὲς οἱ εἰδήσεις, συνέχιζε, μᾶς πείθουν ὅτι πρέπει νὰ θέσουμε τὴν ἐπιθυμίαν μας σὲ ὑποδεέστερη μοῖρα ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς κυβερνήσεως, ἂν θέλουμε ν' ἀποφύγουμε μομφὰς καὶ κατηγορίας ἐναντίον τοῦ ἔθνους μας. Τὰ καλύτερα χρόνια σκοπὸς τῶν Ἀλβανῶν ἦταν νὰ ζοῦν ὄπλισμένοι γιὰ νὰ ὑπερασπίσων τοὺς Ἀλβανούς. Τὸ ἔργο αὐτό, πρόσθετε, τὸ ἔχει ἀναλάβει ὁ κυβερνητικὸς στρατὸς γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἔπρεπε ν' ἀποδείξουν ἐμπρακτὰ τὴν ἀφοσίωσή τους στὴν κυβέρνηση, ὅπως ἔκαναν οἱ κάτοικοι τῆς Σκόδρας.

Συνεχίζοντας τὴ δημοσίευση εἰδήσεων καὶ σχολίων ἡ «Zgjim» ἀνέφερε ὅτι ὁ Σεφκέτ πασᾶς, ἀφοῦ τελείωσε τὴν ἀποστολὴν του στὴ βόρεια Ἀλβανία, θὰ κατέβαινε μὲσω Ἐλβασᾶν καὶ Τιράνων πρὸς τὰ νότια γιὰ ν' ἀφοπλίσει τοὺς κατοίκους: «Ἐλπίζομεν», συμπόλλευε, «ὅτι οἱ ἀδελφοὶ μας ὑπεύκοντες εἰς ἀγαθὰς συμβουλὰς θὰ παραδώσωσιν τὰ ὄπλα των καὶ θὰ ὑποδεχθῶσιν μετὰ τιμῶν καὶ ἐθνουσιασμῶν τὸν στρατὸν ὡς ἀληθεῖς πατριῶται. Μᾶς ἐπιβάλλεται μεγάλως ν' ἀποδείξωμεν ὅπως πάντοτε τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Κυβερνήσιν μας. Οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν ὑπάρχει ὅτι ἐὰν ὑπακούωμεν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως θ' ἀπολαύωμεν τῶν συμπαθειῶν τῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σήμερον πολὺ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖον καὶ τοῦ ὁποίου ἐστερηθήμεν, ὄχι διότι εἴμεθα ἐναντίοι τῇ Κυβερνήσει, ὡς γράφουσιν δημοσιογράφοι τινὲς αὐτοκαλούμενοι πατριῶται, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀμαθείας, ἣτις βασιλεύει παρ' ἡμῖν, ἣτις μᾶς ἀπήλπισεν καὶ μᾶς ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς. Ὅθεν οἱ ἐλπιδες μας δὲν πρέπει νὰ στηρίζωνται εἰς τὰ ὄπλα, διότι πρὸ πολλοῦ τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβεν ἡ παιδεία...» (βλ. τὸ ὄπ. φύλλο τῆς «Ἡπειροῦ»).

φαίνεται, ότι ή «Zgjim» εξέφραζε τις απόψεις του συντηρητικού τμήματος τής εθνικής αλβανικής κίνησης, που έκτιμούσε όρθά τήν εποχή εκείνη τήν κατάσταση, αφού ή εξέγερση των Άλβανών τήν άνοιξη του 1910 είχε κατασταλεί αίματηρά από τον Τουρκοϋτ Σεφικέτ πασά και ή θόρεια Άλβανία είχε πληρώσει βαρύ φόρο αίματος στο επαναστατικό κίνημα¹⁸⁵. Γιαυτό είναι σαφείς οι αίχμές τής «Zgjim» έναντίον όρισμένων μελών του αλβανικού κοινοτάτου που υποστήριζαν τή συνέχιση του άγώνα, άδιαφορώντας για τα αποτελέσματα και τις καταστροφές.

9.- Συνέχιση διώξεων των Άλβανών

Αναφέραμε ήδη ότι οι νεότουρκοι άρχισαν τις διώξεις έναντίον τής αλβανικής κίνησης, τής οποίας φορείς ήταν τα βιοικητικά συμβούλια των κατά τόπους λεσχών. Όπως κι άλλου, έτσι και στα Γιαννίνα ή λέσχη ήταν υποχρεωμένη κάθε τόσο ν' αναδιαρθρώνει το διοικητικό της συμβούλιο, ανάλογα με τις επιπτώσεις που είχαν οι διώξεις στη λειτουργία της. Στα μέσα του 1909 το συμβούλιο τής «Bashkimi» αποδεκατίστηκε. Ο πρόεδρος Ζιά βέης διώχτηκε, φυλακίστηκε και τελικά μετατέθηκε σε πόλη του Ίκονίου¹⁸⁶. Τήν ίδια τύχη είχαν και οι σύμβουλοι Άλή Κεμάλ κι Όσμάν Νουρή¹⁸⁷. Ως αίτια αναφερόταν ή άρνησή τους ν' ανταποκριθούν στο αίτημα Τούρκων αξιωματικών νά διαγραφούν από τήν αλβανική λέσχη και νά έγγραφούν στη δική τους. Οι διώξεις είχαν ως αποτέλεσμα και τήν αυτοεξορία όρισμένων που πίστευαν ότι κινδύνευαν άμεσα ή συνέχιση των διώξεων υποχρέωσε τή λέσχη Γιαννίνων, αλλά και τις άλλες, νά στείλουν έντονα τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας στην Πύλη¹⁸⁸. Οι διώξεις είχαν τον αντίκτυπό τους και στον κοινωνικό περίγυρο. Έτσι, ανεξάρτητα από τις διαφορές που χώριζαν τήν ελληνική κι αλβανική εθνότητα, το ελληνικό στοιχείο ούτε εξέφρασε τήν ικανοποίησή του ούτε ενθάρρυνε αυτές τις διώξεις, όπως ισχυρίζεται ή αλβανική πλευρά¹⁸⁹. Απ' ό,τι τουλάχιστο δημοσίευε ο ελληνικός τύπος των Γιαννίνων

185. Οι Άλβανοί που άποπλίστηκαν είχαν συγκεντρώσει 147.000 δπλα. 17 καταδικάστηκαν σε θάνατο από τα στρατοδικεία, πολυάριθμοι σε φυλάκιση, σε καταναγκαστικά έργα και έξορία στην Άφρική (βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 219).

186. Βλ. τις δ.π., υπ' αριθμ. 217/22-3-1910 και 793/18-8-1910 έκθέσεις, και ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 109. Ο Ηοxha μιλάει για έξορία του Ζιά βέη στη Θεσσαλονίκη.

187. Τόν Άλή Κεμάλ τόν έστειλαν στη Σμύρνη και τόν Όσμάν Νουρή τόν εκτόπισαν στο Χαλέπι τής Συρίας.

188. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 110.

189. Βλ. δ.π., σ. 111.

κι από το περιεχόμενο των προξενικών εκθέσεων δεν επιστημαίνονται τέτοιες προθέσεις¹⁹⁰.

Οι διώξεις των στελεχών της αλβανικής κίνησης επεκτάθηκαν και σ' άλλες περιοχές της Ήπειρου, με άπώτερο σκοπό τη διάλυση των λεσχών και τον προσεταιρισμό των Αλβανών. Ενδεικτικά σημειώνουμε τις διώξεις των ήγετων της αλβανικής κίνησης στον καζά Λούρου τον Ιούλιο του 1910, με το πρόσχημα ότι ενέχονταν στο φόνο του Τούρκου προέδρου του νεοτουρκικού κοιμητιού Λούρου. Συνελήφθησαν έτσι οι Αλβανοί πρόκριτοι Ίζέπ εφέντης, Τζεμάλ βέης δήμαρχος, κι ο άνεψιός του Φουάτ βέη Φράσαρη, πράγμα που δημιούργησε μεγάλη ένταση ανάμεσα στους Τούρκους και τους Αλβανούς¹⁹¹.

Για να διασπάσουν την ενότητα των Αλβανών οι Τούρκοι δέ δίστασαν να χρησιμοποιούν μέσα που δημιουργούσαν εξεγέρσεις και ταραχές στα στρατό, με αποτέλεσμα την ένταση των διώξεων¹⁹². Στόν ίδιο σκοπό απέδλεπε και ή συγχώνευση όλων των οργανώσεων των νεότουρκων στα Γιάννινα σέ μία λέσχη μέ τήν επωνυμία «Meshrutijetit» (Σύνταγμα) που δημιουργούσε τις δυνατότητες ένταξης σ' αυτήν και της «Bashkimi» έτσι ώστε ή τελευταία να χάσει τή δύναμή της ως ανεξάρτητη πολιτική δύναμη¹⁹³. Όταν δέν τό κατάφεραν, υποχρέωσαν τόν πρόεδρο της λέσχης Νεζιρ Ρεμιζή εφέντη να παραιτηθεί¹⁹⁴. Ως αίτια της παραίτησης του πρόβαλε τό γεγονός, ότι ή λέσχη δέν είχε κατορθώσει ν' ανύψει ξεχωριστό αλβανικό σχολείο στα Γιάννινα, πράγμα που δέν ευσταθείσε γιατί επρόκειτο για θέμα που ρύθμιζε ή κυβέρνηση. Αντικαταστάτης του εξελέγη ο Αβδούλ Καδής Γκιάτα, γαιοκτήμονας από τό Λιμπιχό, για τόν όποιο έγινε ήδη λόγος¹⁹⁵.

190. Η δ.π., υπ' αριθμ. 793/18-8-1910 έκθεση περιέχει κολακκευτικούς χαρακτηρισμούς για τούς δύο προέδρους της αλβανικής λέσχης, τόν Ζιά βέη και τόν Νεζιρ Ρεμιζή εφέντη. Ο πρώτος χαρακτηρίζεται ως «φιλέλληνας» κι ο δεύτερος «εμπαιδευτός κι ενάρετος Αλβανιστής». Οι χαρακτηρισμοί αυτοί δέ θα διατυπώνονταν, αν οι διπλωματικοί εκπρόσωποι της Ελλάδας διακνέονταν από μίσος, σύμφωνα μέ τούς ισχυρισμούς της αλβανικής πλευράς. Η άποψη δέν έρχεται σέ αντίθεση μέ τήν υπόθεση της ελληνικής κυβέρνησης να γίνονται παραστάσεις στο θαλή για αντικατάσταση των Αλβανών υπαλλήλων μέ άλλους (βλ. και σ. 50 της μελέτης). Η αντικατάσταση άφοροδσε υπαλλήλους που μέ τό φανατισμό τους προξενούσαν προβλήματα και διώξεις στο ελληνικό στοιχείο, για να δημιουργήσουν περισσότερα έρεθίσματα στην εθνική αλβανική κίνηση.

191. Βλ. έφημ. «Άγών», αριθμ. φύλλ. 520/5-8-1910.

192. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 112.

193. Βλ. δ.π., σ. 114.

194. Ήταν και καίμακάμης του καζά Ίωκνίνων. Ο ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115 αναφέρει ως πρόεδρο τόν Ρεζή εφέντη. Πρέπει να είναι ο Νεζιρ Ρεμιζή εφέντης σύμφωνα μέ τήν δ.π., υπ' αριθμ. 793/18-8-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωκνίνων.

195. Βλ. και ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115.

10.- Ἑλληνικὲς ἀντιδράσεις σιὰ ἀλβανικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα

Μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων τῶν Ἀλβανῶν, οἱ σχέσεις μεταξὺ γεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ ἀλβανικῶν λεισχῶν ὀξύνθησαν ἀκόμη περισσότερο. Ἡ δραστηριότητα τῶν τελευταίων περιορίστηκε καὶ φανερὰ σχεδὸν σταμάτησε.

Στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμό τὰ κινήματα αὐτὰ προκαλοῦσαν τὴ δυσπιστία, γιὰ τὸ λόγον ὅτι ἡ ἡγεσία τους δὲν ἄφηγε εὐκαιρία πού νὰ μὴ διακηρύσσει ὅτι ἡ Ἡπειρος δὲν ἀποτελοῦσε παρά τμήμα τῆς Ἀλβανίας, τῆ Νότια Ἀλβανία. Ἐξάλλου ὁ ἑλληνισμὸς ἀντιδροῦσε καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ Ἡπειρωτῆς πλήρωσαν τὶς συνέπειες μιᾶς ἀνώμαλης κατάστασης, ἀφοῦ δεινοπαθοῦσαν τόσο ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς τουρκικὲς καταδιωκτικὲς ἀρχές. Ὑπῆρχε καὶ κίνδυνος πρὸ ὀδυνηρῶν ἐπιπτώσεων, στὴν περίπτωση πού οἱ Τούρκοι σχηματίζαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ὑπῆρχε συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ Ἡπειρωτῶν ἐναντίον τους. Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ προσπαθοῦσαν νὰ δημιουργήσουν καὶ οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες, πού ἀπέδιδαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἀλβανῶν σὲ ὑποκίνηση τῆς Ἰταλίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ἑλλάδας, καὶ στὴν ἀποστολὴ ὀπλων στοὺς ἐπαναστάτες ἐκ μέρους τῶν χωρῶν αὐτῶν¹⁹⁶. Ἡ ἄποψη τῆς συνεργασίας Ἀλβανῶν — Ἡπειρωτῶν κυκλοφοροῦσε ἤδη στὶς εὐρωπαϊκὲς χώρες, ἰδιαίτερα στὴν Αὐστρουγγαρία, τῆς ὁποίας ὁ τύπος ὑποστήριζε ἐνθερμα τὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση, γιὰ σκοποὺς πού δὲν εἶχαν μεγάλη σχέση μετὰ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀλβανῶν. Αὐτὸ ὑπαχρέωσε τὸ «Ἀθηναϊκὸ Πρακτορεῖο» ν' ἀπευθύνει τηλεγράφημα πρὸς ὅλα τὰ κεντρικὰ τηλεγραφικὰ πρακτορεῖα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Τὸ τηλεγράφημα, μετὰ ἡμερομηνία 7 Ἰουλίου 1911, διέφευδε τὶς φήμες πού κυκλοφοροῦσαν¹⁹⁷. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ στάσις τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης δὲν τὴν ἐμπόδιζε τὸν ἐπόμενον χρόνον νὰ ἐκτιμῆσει ἀλλιῶς τὰ πράγματα καὶ νὰ δοηθῆσει, ἄμεσα καὶ ἕμμεσα, τὴν ἀλβανικὴν ἐπανάστασι¹⁹⁸. Ἡ δοή-

196. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 104/26-6-1911 φύλλο τῆς «Ἡπείρου», ὅπου ἀναδημοσιεύεται κείμενο τῆς «Ἰντιμπαχ».

197. Βλ. ἐφημ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 106/10-7-1911. Τὸ τηλεγράφημα ἔχει ὡς ἐξῆς: «Αἱ εἰδήσεις τῶν διεθνῶν φύλλων, αἱ ἀφορῶσαι τὴν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐνθάρρυνσιν τῆς ψευδοεπαναστάσεως τῆς Ἡπείρου, στεροῦνται πάσης βάσεως. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐνταῦθα καὶ ὁ τύπος ἀποδακνιάζουσι τοὺς μεμονωμένους στασιασμοὺς Τουρκαλβανῶν τῶν ἐξωθεν παρακινουμένων, Παρὰ πᾶσαν δὲ τὴν πρὸς τοὺς πόθους τῆς Ἀλβανίας συμπάθειαν αὐτῶν οἱ Ἡπειρωτῆς οὐδένα ἔχουσι λόγον νὰ μιμηθῶσι συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ὁμιλοῦντες δ' ἀπαντες ἀνεξαιρέτως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν οἱ Ἡπειρωτῆς δὲν δύνανται νὰ ζητήσωσι τὴν εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῶν εἰσαγωγὴν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου οὐδὲ καὶ νὰ ὑποστηρίξωσιν ἄλλα καθαρῶς ἀλβανικὰ αἰτήματα».

198. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, σ. 229.

θεια πού έδωσε το 1912 ή έλληνική κυβέρνηση στην έθνική αλβανική κίνηση έγινε αντιληπτή από τις τουρκικές αρχές, όπως αποδεικνύεται από τις έκμιστηρεύσεις του θαλή Ιωαννίνων προς τον εκεί Γάλλο πρόξενο. Σύμφωνα με αυτές, οι Τούρκοι είχαν σχηματίσει τή γνώμη ότι ή βοήθεια δινόταν, γιατί υπήρχε συμφωνία συνεργασίας ανάμεσα στους Άλβανούς και Έλληνες. Η γνώμη αυτή είχε διαμορφωθεί από τις πληροφορίες για τή συγκέντρωση μεγάλου αριθμού επαναστατών στην Κέρκυρα. Επίσης από τις φήμες πού κυκλοφορούσαν, ότι ο Έλληνας πρόξενος στο Βεράτι είχε έπαφές με τους επαναστάτες και είχε δώσει υποσχέσεις στον Αζίζ πασά, πού μετείχε στην αλβανική κίνηση, για παροχή όπλων και πολεμοφοδίων και γενικά για βοήθεια του αλβανικού αγώνα. Ο θαλής χαρακτήρισε ακόμη πολύ ύποπτες τις σχέσεις του Έλληνα γενικού προξένου Ιωαννίνων Φορέστη με τον Αυστριακό συνάδελφό του K. Bilinski. Αυτό ή τουρκική πλευρά το θεώρησε ως ένδειξη συμπάραστασης τής Ελλάδας προς τους Άλβανούς, μιά και ή Αυστρία υποκινούσε, καθώς πίστευε, τά επαναστατικά τους κινήματα. Ο Γάλλος πρόξενος, γνώστης τής κατάστασης, κατόρθωσε να πείσει το θαλή ότι οι πληροφορίες ήταν άνυπόστατες, για τον κύριο λόγο ότι οι Έλληνες δε θα συμφωνούσαν ποτέ στην άλλοίωση του έθνολογικού χαρακτήρα του ήπειρωτικού χώρου. Άλλά κι ο Έλληνας πρόξενος διατύπωσε τά ίδια επιχειρήματα σε συνάντησή τους πού έγινε στις 30 Ιουλίου 1912, χωρίς και να τον πείσει απόλυτα. Παράλληλα, ο Έλληνας πρόξενος πίστευε ότι ο Αζίζ πασάς ήταν υπεύθυνος για τή διαρροή των παραπάνω πληροφοριών και επέκρινε τή διαγωγή του¹⁹⁹.

Η έναρξη των επαναστατικών κινήματων των Άλβανών πού άρχισε από το Κόσοβο το Μάρτιο του 1910, κατά τις διαπιστώσεις του γενικού προξένου Ιωαννίνων, δεν είχε ανάλογο αντίκτυπο και στη νότια Άλβανία. Οι φήμες για τή δράση Άλβανικών σωμάτων στην περιοχή ευθύνης του γενικού προξένου, δράση πού απέβλεπε κυρίως στον προσηλυτισμό των κατοίκων τής επαύθρου στην έθνική αλβανική κίνηση, δε φαίνεται να είχαν υπόσταση. Το γενικό προξενείο διαπίστωνε, ότι οι νότιοι Άλβανοί είχαν φοβηθεί, ύστερα από τήν έκρηξη των επαναστατικών κινήματων, σε σημείο πού έφταναν ν' αποδέχονται μοιρολατρικά τις αφομοιωτικές τάσεις των σωβινιστών νεότουρκων, παρά να έλθουν σε συνεννόηση με τους θόρειους Άλβανούς. Όσοι μάλιστα από τή νότια Άλβανία ήταν ευκατάστατοι και διέθεταν έπιρροή, γεγονός πού τους επέτρεπε να βοηθήσουν τους δημοφύλους των στον αγώνα ή και να ξεγεραθούν ακόμη, ήταν περισσότερο άπαθείς από τους άλλους, από το φόβο μήπως χάσουν τά τσιφλίκια τους ή τις θέσεις πού κατείχαν. Το προξενείο διαπίστωνε πάντως, ότι όλοι οι νότιοι Άλβανοί, με εξαίρεση εκείνους

199. Βλ. τήν υπ' αριθμ. 1623/31-7-1912 έκθεση του γενικού προξένου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Άλβανική επανάσταση.

τοῦ καὶζᾶ Μαργαριτίου, τοῦ καὶζᾶ τῆς Πρέβεζας, καθὼς καὶ τοὺς Τσάμηδες τῆς Παραμυθιάς καὶ τῶν Φιλιατῶν, εἶχαν ἀφυπνιστεῖ καὶ προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο ν' ἀναπτύξουν τὴ γλῶσσα καὶ τὴν ἐθνικότητά τους, μὲ τὴν ἔδρυση σχολείων καὶ τὴν ἐκδόση ἐφημερίδων, γεγονότα ποὺ ἀνησυχοῦσαν τοὺς νεότουρκους. Οἱ τελευταῖοι διέβλεπαν σ' αὐτὲς τὶς ἀλβανικὲς ἐνέργειες ἀποχωριστικὲς τάσεις. Ἔτσι, ἡ ὑπολανθάνουσα δυσαρέσκεια ποὺ ἐπικρατοῦσε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος, ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους μουσουλμάνους καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς ὁμοθρήσκους τῶν δὲν ἄργησε νὰ μετατραπῆι σὲ πραγματικὴ ἀποστροφή μεταξὺ τους. Τεκμήριο τῆς μεταβολῆς τῶν αἰσθημάτων τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων ἀποτελοῦσε ἡ ψυχρότητα καὶ ἡ ἀδιαφορία τους στὰ ἀνθεγνωτικὰ συλλαλητήρια ποὺ διοργάνωναν οἱ Τούρκοι γιὰ τὴν Κρήτη. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων εἶχε τὴ γνώμη, ὅτι τὴ δυσαρέσκεια αὐτὴ δὲν ἔπρεπε ἢ ἐλληνικὴ πλευρὰ νὰ τὴν ὑπερτιμῆσει καὶ νὰ τὴ θεωρήσει ὡς μεταβολὴ τῶν διαθέσεων τῶν Ἀλβανῶν ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος²⁰⁰.

Ἀνάλογες διαπιστώσεις, ὅχι ὅμως πάντοτε ἀντικειμενικὲς, γιὰ τὴ στάση τῶν Ἀλβανῶν τῶν Ἰωαννίνων ἀπέναντι στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 1911, ποὺ ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Μαλισσόρι, ἔκανε καὶ τότε τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Ἀγέφερε ὅτι «ἐπιτηδεύονται ἄκραν ψυχραιμίαν καὶ ἀπάθειαν διὰ τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ συμβαίνοντα, τηροῦσι δ' ἐχεμύθειαν χαρακτηριστικὴν καὶ μυστικισμόν»²⁰¹. Περιορίζονταν νὰ λέγε, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Μαλισσόρι δὲν ἀποτελοῦσε σπουδαῖο γεγονός, γιατί προκλήθηκε ἀπὸ τοπικοὺς λόγους καὶ συμφέροντα καὶ δὲν ἀπέδρασε εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς γενικότερης ἐθνικῆς ἰδέας. Θὰ μπορούσε, ὅμως, ἔλεγαν νὰ ἐπεκταθεῖ ἢ ἐπανάστασις καὶ σὲ ἄλλα ἀλβανικὰ διαμερίσματα, ἂν δὲν καταστυλλόταν τὸ κίνημα τῶν Μαλισσόρι. Οἱ γνώμες αὐτὲς, ποὺ ἤθελε νὰ πιστεύει ὡς ὀρθὴς τὸ γενικὸ προξενεῖο, καθὼς καὶ ἡ γενικότερη ἐκτίμησίν του γιὰ τὴν κατάστασις ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων, δὲν ἀπέδιναν σωστὰ τὴν πραγματικότητά ποὺ διαμορφώθηκε, ὅπως ἄλλωστε ἀπέδειξαν τὰ γεγονότα ποὺ ἤδη ἀναφέραμε. Τὸ δέδαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Ἰωαννίνων ἔκρυβαν τὰ πραγματικὰ τους αἰσθήματα, ἀπὸ τὸ φόβον τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ προσπαθοῦσαν νὰ παραπλανήσουν Ἕλληνας καὶ Τούρκους²⁰².

200. Βλ. τὴν 481/6-6-1910 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/53 Ἀναφορὰὶ προξενείων Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης.

201. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 378/5-5-1911 ἐκθεσὴ, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίητα, φάκ. 1.

202. Ὡς τέτοια ἀπόκρυψη φρονήματος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ γνώμη Ἀλβανοῦ ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῆς γενικῆς διοικήσεως, ποὺ ἐκφράστηκε στὸ διερμηνεῖα τοῦ γενικοῦ προξενείου. Θεωροῦσε, δῆθεν, μύθους ὅσα λέγονταν καὶ γράφονταν γιὰ τὴν ἔδρυση ἀλβανικοῦ κράτους καὶ ὅτι θεωροῦσε οὐτοπία τὴν ἰδέαν γιὰ τὴν ἔδρυση ἀλβανικῆς ἡγεμονίας, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος δυσφοροῦσε (βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεσὴ).

Σύμφωνα με την εκτίμηση του γενικού προξενείου ή κατάσταση στα σαντζακία Ίωαννίνων και Πρέβεζας, στους καζάδες που υπήρχε κι αλβανικός πληθυσμός, ήταν η εξής:

Στόν καζά Λεσκοβικίου δέν παρατηρήθηκε καμιά επαναστατική κίνηση. Οί ανταποκρίσεις ανέφεραν ότι «οί Άλβανοί κοιμῶνται ὑπὸ μανδαγόραν», κάτι που ὀπωσδήποτε δέν ανταποκρινόταν ἐντελῶς στὴν πραγματικότητα. Μπορεῖ θέβαια, κατὰ τὴν ἔκφραση Ἄλβανοῦ ἀξιωματικοῦ²⁰³, οἱ ἐκεῖ Ἄλβανοὶ νὰ χαρακτηρίζονταν «Ἑβραῖοι, μὴ ἔχοντες οὐδέν τὸ ἰδανικόν», με τὴν ἔννοια πὼς νοιάζονταν μόνο γιὰ τὰ συμφέροντά τους, ὑπῆρχε ὅμως καὶ ἐκεῖ αλβανικὴ λέσχη. Ἐπιφανειακὰ εἶχε θέβαια ἀδρανοποιηθεῖ, δέν ἔπαυε ὅμως νὰ ἐργάζεται με μυστικὲς διασυνδέσεις, ὅπως ἔκαναν ὅλες οἱ λέσχες ὅταν δέν ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν φανερά.

Στόν καζά Παραμυθιάς ἐπίσης δὲ σημειώθηκε καμιά κίνηση. Ἡ ἀδράγεια ὀφείλεται, ὅπως σημειώσαμε, στὸ ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ τῆς περιοχῆς, φανατικοὶ μουσουλμάνοι, διακρίνονταν γιὰ τὴν ἀφοσίωσή τους στὸ καθεστῶς.

Καὶ στόν καζά Μαργαριτίου τοῦ σαντζακιοῦ Πρέβεζας πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους κατοίκους εἶχαν προσχωρήσει στὴν αλβανικὴ κίνηση. Διέτρεξε ἀκόμη κίνδυνο καὶ ἡ ζωὴ τοῦ μουφτή Μαργαριτίου, ἐξαιτίας τῆς φανατικῆς ἐμμονῆς τοῦ πληθυσμοῦ στὸ καθεστῶς. Ἐγίνε ἀπόπειρα δολοφονίας ἐναντίον του, πού ἀποδιδόταν στὴν πεισματικὴ καὶ ἔντονη ἀντίστασή του ἐναντίον κάθε αλβανικῆς ἰδέας.

Μόνο στόν καζά Φιλιατῶν παρατηρήθηκε ἔντονη αλβανικὴ κίνηση. Οἱ ἐκεῖ αλβανιστὲς ἐργάζονταν ἐντατικὰ καὶ σχημάτισαν μάλιστα καὶ δυὸ ἀνταρτικὰ σώματα, τὸ ἓνα με ἀρχηγὸ τὸν «αἵμοχαρῆ» Μουχαρέμ ἀπὸ τὴν Κότσκα τῆς Παραμυθιάς, καὶ τὸ ἄλλο με ἀρχηγὸ τὸν Ντέμο Ἐμίνη. Οἱ τουρκικοί, ὅμως, κύκλοι τῶν Ίωαννίνων χαρακτηρίζαν καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ σώματα ὡς καθαρά ἠμετρικὲς συμμορίες, πού ἡ δράση τους δέν εἶχε καμιά πολιτικὴ σημασία. Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Μουχαρέμ λεγόταν ὅτι σχημάτισε σῶμα γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τοὺς κατοίκους τῆς Πλεσίδουσας πού εἶχαν σκοτώσει τὸ γιό του²⁰⁴.

203. Εἶχε ἔρθει στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι.

204. Ἄποψη πού φαίνεται πιθανή, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη τὸ πατροπαράδοτο αἷσθημα ἀντεκδίκησης πού χαρακτηρίζε ὅλους τοὺς Ἄλβανούς. Βλ. τὴν ὀ.π. ἔκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου. Στὴν ἴδια ἔκθεση γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴν ἐξακρίβωση μιᾶς εἰδησης, λίγο παράξενης, γιὰ τὴν ὁποία τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ζήτησε τηλεγραφικὰ πληροφορίες. Ἐγίνε, δηλαδή, γνωστὸ ὅτι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1911 κυκλοφόρησαν στὴν Αὐλώνα εἰκόνες τοῦ Ἑλληνα πρίγκιπα Νικολάου, με στέμματα καὶ τὴν αλβανικὴ σημαία, καὶ τὴν ἐπιγραφή στὰ αλβανικά καὶ τὰ γαλλικά: «Ζήτηω ἡ Α.Β.Γ. ὁ πρίγκηψ Νικόλαος». Τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων δὲ μπόρεσε νὰ πάρει καμιά πληροφορία ἀπὸ τοὺς Ἄλβανούς πού ὑποκριτικὰ, ὅπως ἀναφέρεται, δήλωναν πλήρη ἄγνοια καὶ χαρακτηρίζαν τὶς εἰδήσεις ὡς ἀδέσποτες φήμες. Τὸ προξενεῖο βολιδοσκοπήσε καὶ τὸ βαλῆ. Ὁ τελευταῖος ἄκουσε τὴν

Ἡ γενική διοίκηση Ἰωαννίνων φαινόταν πῶς δὲν ἀνησυχοῦσε ἀπὸ τὴν ἀλβανική κίνηση στὴν περιοχὴ τῆς, ὥστόσο παρακολουθοῦσε ἀγρυπνα τὴν κατάσταση καὶ τὶς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1911 μετακίνησε ἓνα λόχο στρατοῦ γιὰ τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ἓναν γιὰ τὸ Βεράτι. Ἀκόμη ἔστειλε δύναμη 90 ἀνδρῶν στὴν Παραμυθιά, πού κάθε μέρα ἔκανε ἐπιδεικτικά γυμνάσια καὶ παρελάσεις στὸ κέντρο τῆς ἀγορᾶς γιὰ νὰ καταπτοήσει τοὺς κατοίκους²⁰⁵.

Οἱ διαπιστώσεις τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων γιὰ τὴν κατάσταση στὶς θόρειες περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ δὲ συμπίπτουν μ' ἐκεῖνες τῆς ρουμανικῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως εἶναι ἀποτυπωμένες σ' ἐκθεση τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου Ἰωαννίνων²⁰⁶. Στὸν ἀλβανικὸ χῶρο εἶχε περιοθεύσει αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ὁ σύμβουλος τῆς ρουμανικῆς πρεσβείας στὴν Πόλη Q. Pisoski. Τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν περιοδεία αὐτὴ τὶς ἐκμυστηρεύτηκε αὐστηρὰ ἐμπιστευτικά, ὅπως σημειώνεται, στὸν Αὐστριακὸ ὑποπρόξενο, ὅταν κατέβηκε στὰ Γιάννινα²⁰⁷. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ του ὁ σύμβουλος εἶχε πολλὰς εὐκαιρίες νὰ ἔρθει σ' ἐπαφή μὲ τοὺς ἀλβανικοὺς κύκλους καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχε πάντα συνεργασία ἀνάμεσα στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση καὶ στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα²⁰⁸, οἱ παρατηρήσεις τοῦ Ρουμάνου συμβούλου στηρίζονταν σ' ἐκμυστηρεύσεις τῆς φίλης γι' αὐτὸν ἡγεσίας τῶν Ἀλβανῶν τῶν περιοχῶν ἀπὸ τὶς ὁποῦες πέρασε.

Ὁ Pisoski σχημάτισε τὴν ἐντύπωση ὅτι στὶς περιοχὲς πού ἐπισκέφτηκε ὑπόβραζε μιὰ θαυμάσια δυσσέσκεια ἐναντίον τῆς τότε τουρκικῆς κυβέρνησης.

εἶδηση μὲ δυσφορία καὶ ἐξέφρασε τὴ λύπη του, γιατί δινόταν προσοχὴ σὲ συνηθισμένες φήμες καὶ σπέρμιολογίες στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, πού, κατὰ τὴ γνώμη του, προέρχονταν ἀπὸ μερικοὺς Τουρκογιαννιωτῶν, τοὺς ὁποίους χαρακτήρισε ὡς «χαλκεῖον ψευδῶν». Ὁ δαλῆς ἀπέκλεισε καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ μοιράστηκαν τέτοιες εἰκόνας ἐπίτηδες ἀπὸ ἐχθροὺς τῶν δυὸ κρατῶν γιὰ νὰ ψυχράνουν τὶς μεταξὺ τους σχέσεις.

205. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση ἀριθμ. 378.

206. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. ἐμπιστευτικὴ 54/14-8-1911 ἐκθεση τοῦ Αὐστριακοῦ ὑποπρόξενου Frossard πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας Alois von Aehrenthal, Haus - Hof - und Staatsarchiv, Politisches Archiv XXXIX Karton 384 (Janina 1911—1912) καὶ MAX DEMETER PEYFUSS, Die Aromunische Frage, Wien 1974, σ. 111.

207. Ὁ Pisoski ἐπισκέφτηκε τὸ Μοναστήρι, Κορυτσά, Λεσκοβίκι, Βεράτι, Ἐλβασάν καὶ Δυρράχιο. Ἡ περιοδεία του, πού κράτησε 6 ἑβδομάδες, ἀποσκοποῦσε στὴ μελέτη τῶν κουτσοβλαχικῶν σχέσεων στὰ πλαίσια τῆς ἀπόφασης πού εἶχε πάρει ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση νὰ περιστείλει τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴ νότια Ἀλβανία. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ στηρίζονταν στὴν ἐλπίδα πού ἔτρεφε ἡ ρουμανικὴ κυβέρνηση ὅτι τὰ «ἀρωμονικὰ ἐδάφη» θὰ ἐνσωματώνονταν σὲ μιὰ ὑπὸ δημιουργία Ἀλβανία, βλ. PEYFUSS, δ.π., σ. 111.

208. Ἰδιαιτέρα ὕστερα ἀπὸ τὴν τουρκικὴ μεταπολίτευση.

Ἡ δυσπιστία πού ἐπικρατοῦσε ἀνάμεσα σ' αὐτή καί τοὺς Τόσκηδες ἀποδεικνυόταν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς συστήματος κατασκόπευσης, ἴδιου σχεδὸν μ' ἐκεῖνο πού ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ χαμιτικῆς καθεστώτος. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ στὴ δάση τῆς ἦταν ὀρθή. Ἀντίθετα, ἐκεῖνη πού ἀναφερόταν στὴν ἀπόλυτη σύμπνοια πού ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴν Τασκερία, σχετικὰ μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση, δὲν ἀνταποκρινόταν στὰ πράγματα, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἡγετικὴ τάξη τῶν Ἀλβανῶν ἔμεινε πιστὴ στὸ νεοτουρκικὸ καθεστῶς, στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς²⁰⁹. Ὁ σύμβουλος ἀνέφερε, ὡς παράδειγμα τῆς συμμετοχῆς τῶν Τόσκηδων στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση, τὸν μπαμπά τοῦ τεκέ τῶν μπεκτασήδων στὴν Φράσαρη, πού ξόδευε κάθε μέρα μεγάλα ποσὰ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν προμήθεια τοῦ ψωμοῦ στοὺς ἐπαναστάτες. Ἡ προετοιμαζόμενη κίνηση χαρακτηρίσταν ἀκόμη ἀπόλυτα μυστικὴ, ἀλλά, ὅπως τὸν δεδαίωσαν οἱ Ἀλβανοὶ μπέηδες, θὰ ἔπαυρε σημαντικὲς διαστάσεις στὴν κατάλληλη στιγμή. Εἶναι τώρα γνωστὸ, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δράση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴς περιοχὲς τῆς νότιας Ἀλβανίας, κυρίως τῆς Πρεμετῆς καί τοῦ Ἀρμυρόκαστρου, δὲ σημειώθηκε καθολικὴ ἐξέγερση. Κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἡγετικὴν τῆς γενικῆς ἀμνηστίας πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες Ἀλβανούς (3/16 Ἰαννου 1911), πού ἔδωσε τὴ τουρκικὴ κυβέρνησις, καθὼς καί οἱ παραγωγικότητες πού ἐγίναν, ὁδήγησαν στὴν ὑποταγὴ τῶν φύλων πού εἶχαν ἐπαναστατήσει καί στὴ διάλυση τῶν ἐπαναστατικῶν ἀλβανικῶν σωμάτων τὸν Αὐγούστο τοῦ 1911²¹⁰.

Ὁ Ρουμάνος σύμβουλος ἀνακοίνωσε στὸν Αὐστριακὸ ὑπαπρόξενο καί μιὰ πληροφορία²¹¹, τὴν ὁποία οὗτος τελευταῖος δέχτηκε μ' ἐπιφύλαξη καί σκεπτικισμό. Ἀνάμεσα στὸς Ἀλβανούς ἐπαναστάτες, ἔλεγε, καί στὰ ἑλληνικὰ σώματα, πού δρούσαν στὰ νότια τοῦ διλαετιοῦ Μοναστηρίου²¹², εἶχε πραγματοποιηθεῖ συμφωνία. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δυὸ ἐθνοτήτων διαπραγματεύονταν ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ μὲ τρεῖς ἐκπροσώπους τῶν βουλγαρικῶν σωμάτων γιὰ μιὰ κοινὴ ἐνοπλὴ δράση ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κυβέρνησις. Κατὰ τὰ λεγόμενα πάντα τοῦ Ρουμάνου συμβούλου, μόλις ἔκλειναν τὴ συμφωνία θὰ καθόριζαν τὴν ἡμερομηνία τῆς καθολικῆς ἐξέγερσης, πού ἦταν ἡ 6 Αὐγούστου 1911 (π.ῆ.)²¹³. Σκοπὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἦταν νὰ ἐνοποιήσουν στὸ Μακεδονικὸ

209. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 226.

210. Βλ. ὁ.π., σ. 218—220.

211. Τὴν πληροφορία, ὅπως εἶπε, τὴν εἶχε ἀπὸ ἀπόλυτα ἐμπιστευτικὴ πηγὴ.

212. Σώματα πού στὴν πραγματικότητά, τόνιζε, τὰ διοικοῦσαν ἀδαιοδχοὶ Ἕλληνες ἀξιομαχτικοί.

213. Τὸ πρῶτο χτύπημα θὰ γινόταν πρὸς τὸ Μοναστήρι, γιὰ τὸ ἀντάρτες ἦταν καλὰ πληροφορημένοι γιὰ τὴν ὀχύρωσή του ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς πού εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὰ στρατιωτικὰ ἔργα τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἡ κοινὴ ἐπαναστατικὴ κίνησις διέθετε ὑπερῆρα κατὰ μέτρα οὐ χρήμα καί οὐ ὄπλα.

Ζήτημα και την αλβανική υπόθεση, να διαφωτίσουν την Ευρώπη γύρω από το πρόβλημα των εθνοτήτων της ευρωπαϊκής Τουρκίας σ' όλες τις διαστάσεις του, και να εκδιώξουν τις Μεγάλες Δυνάμεις να επέμβουν, για να εξασφαλίσουν σωστές συνθήκες διαδίωξης για τους μη τουρκικούς λαούς.

Ήταν δικαιολογημένος ο σκεπτικισμός του Αυστριακού διπλωμάτη πάνω στις πληροφορίες που του προσκόμιζε ο Ρουμάνος σύμβουλος. Η εξέλιξη των γεγονότων απέδειξε ότι αυτές δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους.

Η έντονη αντίθεση των ήγγετων της εθνικής αλβανικής κίνησης έναντι της τουρκικής κυβέρνησης διαπιστώνεται κι από μια παρατήρηση που έκανε ο Έκρεμ Βλιώρας βέης προς το Ρουμάνο σύμβουλο: «Προτιμούμε, είπε, μια δεύτερη Βοσνία από την τωρινή κατάσταση»²¹⁴.

Σχετικά με την κατάσταση που υπήρχε στο σαντζάκι Βερακίου, ο Ρουμάνος διπλωμάτης επισήμανε τη δυσαρέσκεια των εθνικιστικών αλβανικών κύκλων έναντι του 'Αζίζ πασά Βρυώνη, ή οποία ήταν και η αιτία της απόπειρας δολοφονίας που είχε γίνει έναντι του. Ο 'Αζίζ πασάς είχε συμβουλέψει έναν Αλβανό πατριώτη, που για πολύ καιρό τον καταδίωκε ο τουρκικός στρατός, να παραδοθεί, κι ο ίδιος θα εγγυόταν για μια δίκαιη μεταχείριση. Μόλις όμως ο Αλβανός παραδόθηκε, ή χωροφυλακή τον μεταχειρίστηκε με το χειρότερο τρόπο, τον έδεσε και τον διαπόμπεψε. Το γεγονός ζημίωσε σε μεγάλο βαθμό το γόητρο του 'Αζίζ, όπως και το γόητρο της τουρκικής εξουσίας στην περιοχή.

Ας σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον που έδειχνε το αυστριακό προξενείο για τη ζωή και τη δράση του 'Αζίζ πασά Βρυώνη, από τα σημαντικότερα στελέχη της εθνικής αλβανικής κίνησης, προερχόταν κι από το γεγονός ότι ήταν από τους έμπιστους πράκτορες της αυστριακής προπαγάνδας στην Αλβανία²¹⁵.

Ανάμεσα στα αιτήματα της επαναστατικής εξέγερσης του 1911 ήταν και ή ίδρυση αλβανικών σχολείων, ή χρήση της αλβανικής γλώσσας με λατινικούς χαρακτήρες²¹⁶, αλλά και ή εισαγωγή της αλβανικής στα ελληνικά σχολεία, πράγμα που, όπως τονόστηκε, δε μπορούσε να γίνει δεκτό από την ελληνική πλευρά. Ακόμη δε γινόταν δεκτό από τους Έλληνες να διοριστούν Αλβανοί γενικοί διευλητές στα τέσσερα βιλαέτια της ευρωπαϊκής Τουρκίας, γιατί αυτό θα οδηγούσε σίγουρα σε καταδυνάστευση και εξαφάνιση του ελληνισμού από τις πατρογονικές εστίες. Η θέση της Έλ-

214. Για την προσάρτηση της Βοσνίας και 'Ερζεγοβίνης στη Μοναρχία, το φθινόπωρο του 1908, βλ. γενικά ΒΛΑΧΟΥ, β.π., σ. 61 κ.έξ.

215. Περισσότερα για τη δράση του πανίσχυρου πράγματι 'Αζίζ πασά βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Σένας προπαγάνδας, σ. 70—71, 149, 248, 360—361, 374, 376.

216. βλ. ΒΛΑΧΟΥ, β.π., σ. 218.

λάδας ήταν στάση άμυνας κι όχι επίθεσης ή καταπολέμησης δίκαιων αξιώσεων των Άλβανών· ούτε ήταν στάση συμπαράταξης με τις τουρκικές αρχές, οι οποίες έδλεπαν τὰ επαναστατικά κινήματα των Άλβανών από διαφορετική σκοπιά από εκείνη που τὰ έδλεπαν οι Έλληνες. Μέσα σ' αυτό το κλίμα των άνησυχιών εντάσσεται και ή αντίδραση του έλληνικού στοιχείου τής Ήπειρου, που έδλεπε να διακυβεύεται ή τύχη του, με τήν αποδοχή των άλβανικών αιτημάτων. Έτσι, το δεύτερο δεκαήμερο του Ιουλίου 1911 συγκροτήθηκε στη Ζωσιμαία σχολή μεγάλη σύσκεψη των έλληνορθόδοξων εκπροσώπων των καζάδων του βιλαετιού και των οργανώσεων τής πόλης. Στη σύσκεψη προήδρευε ο μητροπολίτης Γερδάσιος και σ' αυτήν οι εκπρόσωποι συζήτησαν τους κινδύνους που διαγράφονταν. Ταυτόχρονα έστειλαν στην κυβέρνηση τηλεγράφημα διαμαρτυρίας, όπου εξέφραζαν τήν έπιθυμία του έλληνικού στοιχείου για να διατηρηθεί το υπάρχον καθεστώς, με τήν προϋπόθεση τής ειλικρινούς εφαρμογής του συντάγματος. Οι χριστιανικοί πληθυσμοί του βιλαετιού, τότε, στρέφονταν έναντίον των Άλβανών, τους οποίους συμπαθούσαν ως αδελφή έθνότητα· οι προθέσεις των Ελλήνων συνέπρεταν με τις βλέψεις των Άλβανών, όταν αυτές δεν κατέτειναν σε χωριστικές τάσεις, αλλά στην εξασφάλιση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων σ' όλες τις έθνότητες τής αυτοκρατορίας²¹⁷. Η αρχή τής πλήρους ίσονομίας και ίσοπολιτείας έπρεπε να εφαρμοστεί το ταχύτερο για να σωθεί ή Τουρκία, αφού ή πολιτική των νεότουρκων είχε εντελώς χρεωκοπήσει.

Τόν Ιούνιο του 1911 ο σουλτάνος παραχώρησε άμνηστία στους επαναστάτες κι αποδέχτηκε όρισμένα βασικά αιτήματα των βόρειων Άλβανών,

217. Βλ. το υπ' αριθμ. 107/17-7-1911 φύλλο τής «Ήπειρου». Η «Ίντιμπαχ» καταφέρθηκε έντονώτατα έναντίον τής σύγκλησης τής συνέλευσης των αντιπροσώπων, τους οποίους υπολόγιζε σε 80. Υποστήριζε ότι έπρεπε να διαλυθεί, γιατί ήταν αντισυνταγματική. Χαρακτηριστικά έγραφε: «Συμβιβάζεται άραγε ή αίτησις τοιούτων πολιτικών ζητημάτων προς τας συνταγματικάς διατάξεις; Είναι άραγε πρόπον να ισχυρίζονται ότι είναι Έλληνες χριστιανοί (Έλλέν - Γιουνανλή), να λέγωσι ότι έδω είναι Ήπειρος και ούχι κάτω Άλβανία, ενώ παραδέχονται ισότητα να ζητῶσι παλαιά προνόμια;... Έλπίζομεν ότι ή Κυβέρνησις, ήτις δεν έπληροφορήθη έγκαίρως να έμποδίση τήν τοιαύτην παράνομον συνέλευσιν, το όλιγώτερον το όποιον έχει να κάμη είνε να δώση εν ώραϊον παραδειγματικόν μάθημα εις τους τολμητάς αυτούς, οι όποιοι ακόμα δεν δύνανται να έννοήσωσι τί έστιν Σύνταγμα». Τήν απάντηση για το τί είναι σύνταγμα και συνταγματικό πολίτευμα έδωσε ευστοχα σε σημείωσή της ή «Ήπειρος». Πάντως το τηλεγράφημα διαμαρτυρίας είχε ευρύτατη απήχηση σ' όλο τον έλληνισμό. Οι έλληνικές έφημερίδες τής Τουρκίας, πέραν από τή δημοσιογραφική ενημέρωση των αναγνωστών τους, το σχολίασαν σε κύρια άρθρα τους, στα όποια υπογράμμιζαν το περιεχόμενό του, πού, κατά τήν κρίση των άρθρογράφων, αν εφαρμοζόταν ως πολιτική τής κυβέρνησης, θα έβγαζε τή χώρα από το άδιέξοδο. Βλ. ένδεικτικά κύριο άρθρο με τίτλο: «Το ψήφισμα των Ήπειρωτών» στην έφημ. «Πολιτική Έπιθεώρησις» τής Κωνσταντινουπόλεως, αριθμ. φύλλ. 62/24-7-1911.

ανάμεσα στα όποια και την χρήση του λατινικού αλφάβητου στη γλώσσα. Όλα αυτά ανέστειλαν προσωρινά το επαναστατικό κίνημα, χωρίς να το εξαλείψουν, γιατί τα λειτουργικά αίτια, στα όποια συγκαταλέγεται και η έμμονη των νεότουρκων να πετύχουν την τουρκοποίηση των μουσουλμανικών μειονοτήτων της αυτοκρατορίας, εξακολουθούσαν να υπάρχουν²¹⁸. Οι επαναστατικές, όμως, ιδέες γίνονταν κτήμα όλοένα και περισσότερων Άλβανών κι αυτό άνησυχούσε το νεοτουρκικό κομμάτι που προσπαθούσε μέσω των έφημερίδων που κυκλοφορούσαν στην Ήπειρο και τις άλβανικές περιοχές, να πείσει τους Άλβανούς ότι τα επαναστατικά κινήματα δεν είχαν καμιά σχέση με τις λαμπρές παραδόσεις της φυλής τους, αλλά όφείλονταν σε ξένες εισηγήσεις και ραδιουργίες. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην «Ίντιμπαχ» το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου του 1911. Σ' αυτό γίνεται αναφορά στην ως τότε άφασίωση, τον πατριωτισμό και τον ήρωισμό των Άλβανών και επίκληση στις ψυχές των ένδοξων προγόνων τους που από αιώνες είχαν σταθεί οι στυλοβάτες της αυτοκρατορίας και είχαν σταλίσει με τους ήρωικούς άγώνες τους τις ώραιότερες σελίδες της ιστορίας της. Το άρθρο κατέληγε με την προτροπή ν' απέχουν από πράξεις που στρέφονταν έναντίον της άκεραιότητας του κράτους, ύποκινούμενοι και χρηματοδοτούμενοι από ξένες δυνάμεις, γιατί οι ψυχές των μεγάλων προγόνων τους θα έστελναν από τους τάφους τους κατάρες και βλασφημίες στους ανάξιους απογόνους που μετέχαν στα επαναστατικά κινήματα²¹⁹.

Η αναζωογόνηση των επαναστατικών κινήματων την άνοιξη του 1912 δημιούργησε περισσότερα προβλήματα τόσο στην Ελλάδα²²⁰ όσο και στον υπόδουλο έλληνο κόσμο. Με τη νέα έξέγερση αναδραστηριοποιήθηκαν και οι άλβανικές συμμορίες που διέτρεχαν όλη την Ήπειρο και δεν άσχολούνταν μόνο με την επανάσταση, αλλά και με την τρομοκράτηση των έλληνοκων πληθυσμών, την κακοποίηση και τη δολοφονία όσων δεν υπάκουαν στις επιθυμίες τους²²¹. Ο έλληνοκός τύπος είναι γεμάτος από τέτοιες ειδήσεις που δικαιολογούσαν τους

218. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 219.

219. Βλ. την ύπ' 980/16-8-1911 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, στην όποια είναι συνημμένη μετάφραση όλόκληρου του άρθρου της «Ίντιμπαχ». Με την ίδια έκθεση ο πρόξενος έστελνε στο ύπουργείο έξωτερικών αντίτυπο της ήμιοπίσημης έφημερίδας του βιλαετιού τα «Ίωάννινα», του δεύτερου δεκαήμερου του Αυγούστου 1911. Σ' αυτήν αναφέρονται περιληπτικά το ιστορικό του κινήματος των νότιων Άλβανών, σημειώνονται τα όνόματα των πρωτεργατών, ο αριθμός εκείνων που πήραν μέρος στο κίνημα και οι παραχωρήσεις που έγιναν από την κυβέρνηση στα άλβανικά αίτήματα (ΑΓΕ, 1911, Β/52 Άλβανικά, Έπαναστατικά ένέργεια Άλβανών εν Ήπειρω και Κορυτσά).

220. Όστόσο διευκολύνθηκε η διακίνηση των άρχηγών των επαναστατών μέσω Κέρκυρας, καθώς και η είσαγωγή όπλων από το λιμάνι του Βουθρωτού και των Αγίων Σαράντα, όλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 229.

221. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ό.π., σ. 230.

φόδους τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἀνησυχίες ἐπιτάθησαν κι ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀλβανικὲς ἀξιώσεις θεωροῦσαν τὴν Ἡπειρο μέχρι τὸν Ἀμβρακικὸ ὡς Ἀλβανία. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται, ἴσχι μόνον ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἀλβανικῶν ἐφημερίδων, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴ συνείδηση ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν ἄρχουσα τάξη, τὴν ἐνταγμένη στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση. Κατὰ τὶς ἀπόψεις τῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔδρυση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους ἔπρεπε ἢ Ἀλβανία καὶ ἢ Ἡπειρος, κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς αὐτοκρατορίας, νὰ στελεχωθοῦν μὲ διοικητικὰ στελέχη ἀπὸ Ἀλβανούς ἢ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἱεραρχίας. Ἡ πρόθεση αὐτὴ θὰ ὑποβληθεῖ στὸ μέλλον ὡς ἐπίμονο αἴτημα. Σύμφωνα μὲ τὶς προθέσεις αὐτὲς εἶναι καὶ οἱ δηλώσεις τοῦ καϊμακάμη Αὐλιώνας Ἐκρέμ βέη πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς του στὰ Γιάννινα στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1911. Ὁ Ἐκρέμ, ἀδελφὸς τοῦ βουλευτῆ Ἀργυροκάστρου Μουφὴτ βέη, ἀποκάλυπτε ὅτι εἶχαν προχωρήσει οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ διορίζονται στὸ μέλλον ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀλβανίᾳ, ἐννοώντας τὴν Ἡπειρο, γενικὸς διοικητῆς, μουτεσαρῆφης καὶ καϊμακάμηδες Ἀλβανοί. Ὅταν θὰ γινόταν αὐτό, πρόσθετε ὁ Ἐκρέμ, δὲ θὰ ἦταν εὐκολο στοὺς «Γιουνάνηδες» νὰ δημιουργοῦν παρεπιστημιακὰ συνέδρια, συλλόγους καὶ συλλαλητήρια καὶ νὰ διαμαρτύρονται μὲ τέτοια τόλμη²²². Ὁ Ἐκρέμ ἐκπροσωποῦσε στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἴσχι μόνον τὶς σωβινιστικὲς θέσεις τῆς ἄρχουσας ἀλβανικῆς τάξης, ἀλλὰ καὶ τὶς προθέσεις τῆς ν' ἀντικαταστήσει τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τοὺς Ἕλληνας, μ' ἕναν ἐξίσου καταπιεστικὸ ἀλβανικὸ ζυγὸ.

Στὴ γενικὴ ἀντίδραση τοῦ ἐλληνισμοῦ ἢ στάσι τῶν Ἡπειρωτῶν, κυρίως ὅμως τῶν Γιαννιωτῶν, ἔδινε τὸν τόνο τῆς ἀποφασιστικότητος τῶν Ἑλλήνων ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἐθνικῶν πάθων.

11.- Ἡ περιοδεία τοῦ Χατζῆ Ἀδῆλ καὶ τὸ «Ἐπίσημον» τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, γιὰ νὰ μορφώσει ὑπεύθυνη γνώμη σχετικὰ μὲ τὴν κατάστασι ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, ἔστειλε ἐπὶ τόπου τὸν ὑπουργὸ τῶν ἐσωτερικῶν Χατζῆ Ἀδῆλ βέη ἐπικεφαλῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὀνομαζόμενης «Ἐπιτροπῆς Ἀναθεωρήσεων». Κατὰ τὴν ἀλβανικὴ ἀποψη, ποὺ δὲ στερεῖται βάσις, σκοπὸς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ προσπαθήσει νὰ ἐξαλείψει τὴν ἀλβανικὴ κίνηση. Ἡ ἐπιτροπὴ ἔφτασε ἀπὸ τὸ Ἐλδασάν στὰ Γιάννινα στὶς 2 Ἀπριλίου 1912 καὶ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ἰστήριξε πάνω τῆς πολλὰς ἐλπίδες, προπαντὸς γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῆς τάξης κι ἀσφάλειας. Φαίνεται

222. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1742/2-2-1911 ἐκθεσι τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, Β/52, 8.π.

ὅτι ὁ Τούρκος ὑπουργὸς ἔδειξε κατανόηση πρὸς τὰ ἑλληνικὰ αἰτήματα, ἐνῶ ἡ στάση του πρὸς τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο ἰδὲν ἦταν καὶ τόσο εὐμενής. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὶς ἐπικρίσεις τῶν Ἀλβανῶν ἐναντίον του καὶ τόν, ὄχι σωστό, χαρακτηρισμὸ του ὡς φιλέλληνα²²³. Παραγνωρίζεται ὅτι ὁ Χατζῆ Ἀδῆλ ἐκπροσωποῦσε μιὰ κυθέρνηση ἔντονα σωδινιστικὴ καὶ ἐχθρική πρὸς ὅλες τὶς ἐθνοτήτες ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ προβάλουν τὴν ἐθνικὴ τους ταυτότητα. Οἱ ἠπειρωτικὲς ἐφημερίδες περιέγραφαν παραστατικὰ τὸ σκηνικὸ τῶν τότε συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν καὶ ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν ὑψηλὸ ἐπισκέπτη τὴν κατανόηση καὶ τὴ θεραπεία τῶν «κακῶς ἐχόντων»²²⁴. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν προσδοκιῶν γιὰ μιὰ καλύτερευση τῆς κατάστασης, ἐντάσσεται καὶ ἡ πάνδημη ὑποδοχὴ ποὺ ἐπιφύλαξε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὸν Χατζῆ Ἀδῆλ, ἡ ὁποία φέρεται ὅτι τὸν ἐντυπωσίασε καὶ τὸν ἐνθουσίασε. Αὐτὸ ἰδὲ διέφυγε ἀπὸ τὴν προσοχὴ τοῦ μισέλληνα προξένου τῆς Αὐστρίας στὰ Γιάννινα K. Bilinski, ἐνθερμοῦ ὑποστηρικτῆ τῶν ἀλβανικῶν θέσεων. Ὁ Bilinski ἐνημέρωνε μὲ λεπτομερεῖς ἐκθέσεις τὴ Βιέννη γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα στὸ χῶρο τοῦ διλαετιοῦ Ἰωαννίνων. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκθέσεις αὐτῆς²²⁵, ὁ Τούρκος ὑπουργὸς κατέδειξε μὲ τὴν στάση του ὅτι μόνον τὶς γνώμες τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων λάβαινε ὑπόψη του, ἐνῶ γιὰ τοὺς Ἀλβανοὺς (Τόσκηδες) εἶχε σχηματίσει τὴ γνώμη ὅτι ἀποτελοῦσαν κοινότητα χωρὶς ἀξία, γιὰ αὐτὸ οἱ ἐπιθυμίαι τους σχεδὸν ἀγνοήθηκαν. Ἡ ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων, τὴν ὁποία δὲν ἐπισκέφτηκε ὁ Χατζῆ Ἀδῆλ, σχημάτισε τὴ γνώμη ὅτι αὐτὸς ἐνεργοῦσε μὲ προκατάληψη ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν καὶ τελικὰ δὲν τοῦ ἐπέδωσε τὸ ὑπόμνημα ποὺ εἶχε συντάξει. Στὸ αὐτὸ ἡ λέσχη διατύπωνε τὰ γνωστὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα, καθὼς καὶ θέματα φορολογικὰ, συγκοινωνίας κλ.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Ἕλληνες ἐπέδωσαν ἑκτενὲς «ὑπόμνημα» στὸν ὑπουργὸ, ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Γερβάσιο, τὶς συντεχνίες καὶ τὶς κοινοτικὲς ἀντιπροσωπεῖες. Στὸ «ὑπόμνημα» ἀνέφεραν ὅλα τὰ θέματα ποὺ

223. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115 κ.ἐξ., 122 κ.ἐξ.

224. Βλ. ἐνδεικτικὰ ἐφημ. «ἠπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 144/9-4-1912. Ὁ Χατζῆς ἔγραφε: «Ὁ ἑλληνορθόδοξος πληθυσμὸς, ὑποφέρει, πᾶσχει, πονεῖ, γογγύζει, βασανίζεται, ἐξοχώτατε. Ἀσφάλειαν δὲν ἔχει, ἰσονομίαν δὲν ἔχει, ἰσπολιτεῖαν δὲν ἔχει, τίποτε ἐξ ὧν ἐπηγγέλθη τὸ Σύνταγμα δὲν ἔχει. Κιλέπτεται, ληστεύεται, δέρνεται, ζημιοῦται, ραδιουργεῖται, ἀδικεῖται παντοῦ, σκοτώνεται εἰς στραδοὺς δρόμους, πνίγεται εἰς ἀγεφύρωτα ποτάμια, κλείεται εἰς μαῦρα μπουδρούμια, ἀκόμη καὶ σήμερον μὲ τὸ Σύνταγμα εἶνε ἔρμαιον κακοποιῶν στοιχείων, ἐκπατρίζεται, φεύγει, χάνεται, ἐρημώνει τὴν πατρίδα του...».

225. Βλ. ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 115 κ.ἐξ. Ἀναφέραμε ἤδη, ὅτι ἡ μελέτη αὐτὴ στηρίζεται κατὰ μέγα μέρος στὶς ἐκθέσεις τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων γίνεται ἀποδεκτὸ ὅπως εἶναι.

ἀπασχολοῦσαν τὴν ἑλληνορθόδοξη κοινότητα, ἀλλὰ κι ἄλλες τὶς ἐθνότητες τοῦ βιλαετιοῦ²²⁶.

Τὸ «Ἐπιτόμιον» ἔθιγε, κατὰ κύριο λόγο, τὰ ἑξῆς σημεῖα:

1) Ἡ βασικὴ πληγὴ τῆς ἑθνομόσιας διοικήσεως ἦταν ἡ ἔλλειψη ἀσφάλειας. Ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ πρότεινε ν' ἀναδιοργανωθεῖ ἄμεσα ἡ Χωροφυλακὴ καὶ νὰ συγκροτηθεῖ ἀπὸ ντόπιους, γνώστες τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Αὐτὸ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ συνεννοοῦνται ἄμεσα μὲ τοὺς κατοίκους. Μιὰ τέτοια, ὅμως, ὀργάνωση θ' ἀπαιτοῦσε σημαντικὸ χρόνο. Γιαυτό, ὡς ἄμεση λύση, πρότεινε τὴν διανομὴ ὅπλων ἐν ἑκάστῳ χωριῷ, γιὰ αὐτοάμυνα τῶν κατοίκων, κάτω ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῶν μουχταροδημογερόντων καὶ τὴν ἐποπτεία κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων.

2) Ἐπειδὴ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τὴ μιλοῦσαν οἱ κάτοικοι σ' ὅλο τὸ βιλαέτι σὲ ἀναλογία 3/4, καθολοκληρία δὲ στὸν καζὰ Ἰωαννίνων, ὅσασι καθε μεταρρυθμίσεως ἔπρεπε ν' ἀποτελέσει ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην, γιὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου τῶν κυβερνητικῶν ἀποφάσεων καὶ τὴν καλύτερην ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης²²⁷.

3) Ἡ ἰδιορρυθμίσις τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, ποὺ ἀπασχολοῦσε τὴν κυβέρνησιν, ἔπρεπε νὰ βασιστεῖ ἐπὶ τὴν ἐγκαιρίαν, καθε χρόνο, κατακύρωσιν τῆς δεκάτης. Ἡ βραδύτητα ποὺ σημειωνόταν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐξέθετε σὲ κινδύνους τὰ προϊόντα, ἀνοίγε τὸ δρόμον γιὰ καθε εἶδος ἀθέμιτων τῶν μουλτεζιμῶν²²⁸.

4) Ἡ ἔλλειψη καὶ τῶν στοιχειωδέστερων μέσων συγκοινωνίας ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικῶς, γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ καὶ τὸ ἐμπόριον.

5) Ἡ μελετώμενη σιδηροδρομικὴ σύνδεσις τῆς Ἡπείρου μὲ κατάληξιν τὸ Ρεσαδιέ²²⁹, ἔπρεπε νὰ μὴν ἰσχυρῶς ἐκτελέσει σὲ οἰκονομικὸν μαρμασμὸν τὶς πόλεις τοῦ Λούρου καὶ τῆς Πρέβεζας καὶ νὰ μὴ ζημιώσῃ τὴν ἀγορὰν τῶν Ἰωαννίνων.

6) Οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ ἐπὶ τὸν ὑπαιθρον μετὰ

226. Ὁλόκληρον τὸ «Ἐπιτόμιον» καθὼς καὶ περιγραφή τῆς ὑποδοχῆς, εἶναι δημοσιευμένα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 144/9-4-1912 φύλλῳ τῆς «Ἡπείρου» καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 63/9-4-1912 φύλλῳ τῆς ἐφημ. «Ἠχώ τῆς Ἡπείρου».

227. Ἡ ἀνάγκη νὰ εἰσαχθεῖ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἐπὶ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ βιλαετιῷ, ἀποτελοῦσε παλιὸν αἶτημα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη τοῦ Βερολίνου Συνεδρίου. Γιὰ τὶς συζητήσεις ποὺ ἐγένοντο ἐν τῷ βιλαετιῷ Ἰωαννίνων, σχετικῶς μὲ τὶς διοικητικὰς ἀναδιορθώσεις καὶ εἰδικότερα γιὰ τὸ θέμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων πρὸς τὸ σχέδιον μεταρρυθμίσεων τῆς Πύλης (1879—1880), «Δωδώνη», τ. 10 (1981), σ. 348 κ.ἑξ.

228. μουλτεζιμῆς: Mültezim, ὁ πακτωτῆς τοῦ δημοσίου φόρου.

229. Πρόκειται γιὰ τὸ σαντζάκι Ἡγουμενίτσας.

τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος καὶ στρέφονταν ἐναντίον τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Οἱ ἐπιδρομὲς αὐτές, ἐξαιτίας τῆς ἀδικαιολόγητης δυσπιστίας τοῦ σύνοικου μουσουλμανικοῦ στοιχείου, δημιούργησαν μιὰ κατηγορία πολιτικῶν ἐγκληματιῶν, ἱερέων, προκρίτων καὶ χωρικῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι συλλαμβάνονταν μὲ τὴν κατηγορία τῆς συνεργασίας, καταδικάζονταν ἢ κρατοῦνταν ὡς ὑπόδικοι κι ἄλλοι φυγοδικοῦσαν. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου «περὶ συμμοριῶν» δὲ θελίωσε τὴν κατάστασι, γεγονός που ὑπαχρέωσε τὴν κυβέρνησι ν' ἀποφασίσαι τὴν ἄρσι του, χωρὶς ὅμως νὰ συμπεριλάβει στὴν ἀμνηστία ποὺ δόθηκε καὶ τοὺς Ἑλληνας τῶν παραπάνω κατηγοριῶν. Αἴτημα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἦταν νὰ χορηγηθεῖ ἀμνηστία σ' ὅλους.

7) Χρέος τῆς κυβέρνησις, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἦταν ν' ἀποδώσει τὰ δημόσια τσιφλίκια (ἑμιλίκια) τῆς περιφέρειας Ἰωαννίνων στοὺς πραγματικοὺς κατόχους των, γιατί σ' αὐτοὺς ἀνήκαν. Αἴτημα τῶν κατοίκων ἦταν νὰ τοὺς ἐπιστραφοῦν τὰ κτήματα καὶ νὰ πληρώσουν κάποιο τμήμα μὲ δόσεις.

8) Ἡ διοικητικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ ἐγένε μὲ τὴ σύστασι τοῦ νέου σαντζακιοῦ Ρεσαδιέ, εἶχε σκοπὸ νὰ εὐνοήσαι ἐκλογικὰ τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο. Κι αὐτὸ γιατί ἀπὸ τὸ σαντζάκι Ἰωαννίνων ἀποσπάστηκε τόσος πληθυσμὸς, ὥστε ἐκεῖνος ποὺ ἔμεινε (ὄχι περισσότερος ἀπὸ 75.000) ἔδινε δικαίωμα γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἑνὸς μόνο βουλευτῆ κι ὄχι δύο, πράγμα ποὺ ἦταν κεκτημένο δικαίωμα τοῦ σαντζακιοῦ Ἰωαννίνων²³⁰. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτά, στὴ διαρρύθμιση τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων καὶ τμημάτων χρησιμοποιοῦνταν διάφορα κριτήρια, γιὰ νὰ εὐνοεῖται πάλι τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο²³¹.

9) Ἡ κυβέρνησι παραγνώριζε τὴν ἐλληνορθόδοξη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διορίζε δικαστικοὺς καὶ διοικητικοὺς ὑπαλλήλους ἄλλων ἐθνοτήτων. Στὸ «ὑπόμνημα» ὑπῆρχε αἴτημα γιὰ νὰ διορίζονται δικαστὲς καὶ ὑπάλληλοι ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ποὺ πλειοψηφοῦσε.

10) Ἦταν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ σταματήσαι ἢ χωροφυλακὴ νὰ χρησιμοποιεῖ στα καταδικαστικά της ἀποσπάσματα ἄτομα ποὺ εἶχαν σὲ δάρος τοὺς ἀτιμωτικὲς καταδίκες ἢ ἐκκρεμεῖς λογαριασμοὺς μὲ τὴ δικαιοσύνη. Τὰ

230. Γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐγέναν οἱ ἐκλογές τοῦ 1912 στὸ σαντζάκι Ρεσαδιέ βλ. ΤΙΤΟΥ ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ, Συμβολαὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς παραμεθορίου Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τ. 14(1965), σ. 350—357.

231. Ἔτσι, ἂν ἓνα μουσουλμανικὸ χωριὸ ἀριθμοῦσε 259 ἐκλογεῖς, ἴδρυν ἐκλογικὸ κέντρο, ἐνῶ γιὰ τὰ χριστιανικὰ χωριά ἐξαντλοῦσαν τὸ ἀνώτατο ὄριο τοῦ νόμου, δηλαδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογέων ἔπρεπε νὰ φτάνει τοὺς 750. Γιὰ νὰ νοθεύσουν τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα χρησιμοποίησαν κι ἄλλο τρόπο: τὰ χριστιανικὰ χωριά, ἀντὶ νὰ τὰ ἐνώσουν μὲ ἄλλα χριστιανικά, γιὰ ν' ἀποτελέσουν ἓνα ὁμοιογενὲς ἐκλογικὸ κέντρο, τὰ προσάρτουσαν σκόπιμα σὲ πολυπληθέστερα μουσουλμανικὰ καὶ τὰ ἐξουδετέρωναν.

ἄτομα αὐτὰ καταπίεζαν τοὺς χωρικούς, κοίταζαν μόνο τὸ συμφέρον τους καὶ ἐξέθεταν στὸν κόσμον τὰ ὄργανα τῆς χωροφυλακῆς ποὺ δροῦσαν μὲ θάση τίς ὑποδείξεις τους²³².

11) Ἡ ἐφαρμογὴ γιὰ πρώτη φορά τοῦ μέτρου τῆς καθολικῆς στρατολογίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπαιδευσίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ἢ ὁποία δυσκόλευε τὴν κατανόησιν τῆς σημασίας ποὺ εἶχε αὐτὸ στὸ σύνολο τῶν ἐθνοτήτων τῆς αὐτοκρατορίας, ἔγινε αἰτία πολλῶν περιπτώσεων «φυγαστρατίας» ἀνάμεσα στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο. Τὸ φαινόμενο ἔπρεπε νὰ τὸ ἀντιμετωπίσει ἡ κυβέρνησις μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν φυγαστρατῶν ἀπὸ τίς συνέπειες τοῦ νόμου, ὅπως εἶχε γίνῃ καὶ μ' ἄλλους λαοὺς τῆς αὐτοκρατορίας.

12) Ὁ ἐλληνορθόδοξος πληθυσμὸς τοῦ διλαετιοῦ ἐπιθυμοῦσε νὰ ζεῖ ἀδελφωμένους «μετὰ τῶν συνοίκων μουσουλμάνων». Τίς ἀγαθές, ὅμως, ἐπιπτώσεις μιᾶς τέτοιας συνεννόησιν τίς ἐξουδετέρωναν μερικοὶ μουσουλμάνοι, ποὺ καὶ ἐπὶ ἀπολυταρχίας χρησιμοποιοῦσαν τὴ δύναμίν τους γιὰ νὰ προσποριστοῦν ὠφελήματα. Παράλληλα, ὑπέβαλαν ὑπομνήματα ὅτι οἱ κομισταγεῖς κάτοικοι τῆς Ἠπείρου «δυσσοδομοῦσι κατὰ τοῦ καθεστώτος καὶ ὑποθάλλουσι κομιτάτα», ποὺ τὰ υἱοθετοῦσαν οἱ ἀρχές. Οἱ ἀνακρίσεις ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἀποδείκνυαν τὴν ἀναλήθεια τῶν ἰσχυρισμῶν· ἡ κατάσταση ἐγκυμονοῦσε κινδύνους, ὅπως ἀπέδειξε ἡ «ὑπόθεσις Μπαϊκούση». Γιαυτὸ οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ «ὑπόμνημα» τοὺς ζητοῦσαν νὰ μὴ λαμβάνεται ὑπόψη τὸ περιεχόμενον τέτοιων καταγγελιῶν, ποὺ προκαλοῦσαν στὸ λαὸ τῆς ὑπαίθρου διώξεις καὶ βασανιστήρια. Ἀνάλογα μέτρα ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν καὶ γιὰ τὰ ὄργανα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ διαιρέσουν τὸ ἐλληνορθόδοξο στοιχεῖο μὲ τίς εἰσηγήσεις τους σὲ ὀρισμένα κυβερνητικὰ ὄργανα.

Στὸ «ὑπόμνημα» πρὸς τὸν Χατζή Ἀδὴλ μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ὑπερβολές σ' ὀρισμένα αἰτήματα, ἀκόμη καὶ προσπάθεια παραποίησης τῶν γεγονότων. Στὸ σύνολό του, ὅμως, ἀποτελοῦσε τεκμηριωμένη ἔκφρασις τῆς βούλησιν τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ ποὺ ἦταν ἐλληνορθόδοξοι. Στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ μιλοῦσε ἀποκλειστικὰ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἀλθανόφωνοι χριστιανοὶ τῆς θόρειας Ἠπείρου — ὄχι οἱ Ἄλβανοι χριστιανοὶ — μὲ τὴν καθαρὰ ἐλληνικὴ συνείδησιν, ὅπως ἀπέδειξαν τόσο οἱ ἀγῶνες τους (π.χ. οἱ Χειμαρριῶτες) ὅσο καὶ ἡ συμμετοχὴ τους σ' ὅλες τίς ἐκδη-

232. Πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀφίξις τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ στὰ Γιάννινα, τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων εἶχε ἐνημερώσει τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὴν ἀνθελληνικὴν στάσιν τοῦ βαλῆ Ἰωαννίνων καὶ τὴν ἀγρία καταδίωξιν τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Ὁ πρόξενος ὑποδείκνυε πρὸς τὴν κυβέρνησιν νὰ ἐνεργήσῃ μὲ κάθε μέσο γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ τὰ Γιάννινα (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 568/13-3-1912 ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, μὲ κοινοποίησιν καὶ πρὸς τὴν πρεσβεῖαν Κωνσταντινουπόλεως, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίητα, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἰδία ἀρχῶν, φάκ. 2).

λώσεις που προσδιορίζουν τή συνείδηση μιᾶς ἐθνότητας (παιδεία, εὐποιΐα). Ἄν περιοριζόμαστε μόνο στή γλώσσα γιά νά τεκμηριώσουμε κρίσεις ἐθνότητας, τότε θά χαρακτηρίζαμε ὅλους τοὺς Τουρκογιαννιώτες ὡς Ἕλληνες, ἀφοῦ μόνο τήν ἐλληνική γινώριζαν νά μιλοῦν. Ἐξάλλου πληθυσμιακά στοιχεία ξένων ἐρευνητῶν πιστοποιοῦν τήν πλειοψηφία τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου στό διλαέτι Ἰωαννίνων²³³, κάτι πού συμφωνοῦσε καί μέ τήν τουρκική ἀπογραφή τοῦ 1908²³⁴. Ἀπό τήν πλευρά, λοιπόν, αὐτή, ἀπό τήν ἀποψη δηλαδή ἂν τὸ «Ἰπόμνημα» ἐκπροσωποῦσε ἢ ὄχι ὡς γενική θέση τίς ἀπόψεις τῆς πλειοψηφίας, οἱ ἀλβανικές ἀντιρρήσεις τότε καί τώρα δέν εὐσταθοῦν²³⁵. Στίς λεπτομέρειες, ἂν τήν ἐλληνική τή μιλοῦσαν τὰ 3/4 τοῦ πληθυσμοῦ ἢ ὄχι, ὑπάρχει βέβαια ὑπερβολή. Εἶχε, ὁμως, τὸ ἀντίκρουμά της στό γεγονός ὅτι καί οἱ Ἄλβανοί, ἰδιαίτερα οἱ Ἄλβανοί χριστιανοί, χρησιμοποιοῦσαν τήν ἐλληνική γλώσσα σέ βασικούς τομείς τῆς ζωῆς τους²³⁶. Τὸ αἴτημα γιά τὸ διορισμὸ ντόπιων σέ διοικητικές θέσεις ἦταν ὀρθό. Ἡ ἀξίωση, ὁμως, νά εἶναι σ' ὅλο τὸ διλαέτι οἱ ὑπάλληλοι Ἕλληνες ἀποτελοῦσε καί αὐτὴ ὑπερβολή, ἀφοῦ παραγινώριζε τίς ἀνάγκες ἄλλων ἐθνοτήτων, κυρίως τῆς ἀλβανικῆς πού πλειοψηφοῦσε στίς θόρειες ἐπαρχίες τοῦ διλαετιοῦ. Διαφοροποίηση κατὰ ἐπαρχίες ἔπρεπε νά γίνει καί στή χρήση τῆς γλώσσας, ἔτσι ὥστε νά ὑπάρχει πλήρης

233. Τὰ στοιχεία αὐτὰ εἶχαν ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὸ φόρτο τῶν πολιτικῶν καί προπαγανδιστικῶν σκοπιμότητων, ὡς συνέβαινε μέ τοὺς Αὐστριακοὺς προξένους.

234. Βλ. Γ. Σ. ΠΕΤΡΟΠΙΔΗ, Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου στίς παραμονές τῆς ἀπελευθέρωσής του (1908 περ. —1912), «Δωδώνη», τ. 6 (1977), σ. 357. Σύμφωνα μέ τὰ στοιχεία αὐτὰ τὸ διλαέτι Ἰωαννίνων εἶχε γύρω στοὺς 550.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 300.000 περίπου ἦταν Ἕλληνες, οἱ 210.000 Ἄλβανοί, 25.000 Βλάχοι, 20.000 Τοῦρκοι καί 5.000 Ἑβραῖοι. Στοιχεῖα ἐξάλλου παραθέτει καί ὁ Ἰταλὸς περιηγητὴς F. GUICCIARDINI, πού στὰ 1900 πέρασε ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἀναφέρει ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἦταν 20.000 κάτοικοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 10.000 ἦταν Ἕλληνες χριστιανοί, οἱ 5.000 μουσουλμάνοι καί οἱ 5.000 Ἑβραῖοι. Ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους ἢ συντριπτικὴ πλειοψηφία ἦταν Τοῦρκοι ἐλληνοφώνοι. Τὴν ἀλβανική τή χρησιμοποιοῦσαν οἱ λίγες οἰκογένειες πού κατᾶγονταν ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καί ἦταν ἐγκαταστημένες στὰ Γιάννινα, βλ. ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Περίπατος στὰ Γιάννινα, 6' ἐκδ., Ἰωάννινα 1965, σ. 26—27.

235. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 122 κ.ἑξ.

236. Ὅπως σημειώσαμε, στὸν καζά Ἰωαννίνων ἡ πλειοψηφία σχεδὸν μιλοῦσε τὴν ἐλληνική, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τοὺς ξενόφερτους Ἄλβανοὺς ὑπαλλήλους, πού ἦταν πολὺ λιγότεροι ἀπὸ τὸ 20% τοῦ πληθυσμοῦ πού ἀναφέρει ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης KARL BUHBERGER, Vjetët e mija në Shqipëri (Τὰ χρόνια μου στὴν Ἀλβανία), «Studime Historike», τ. XXVI (IX) 1972, τεῦχ. 4, σ. 146, καί HOXHA, ὁ.π., σ. 122, σημ. 217. Ἡ πόλη, γράφει ὁ διπλωμάτης, εἶχε περίπου 25.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ 80% ἦταν Ἕλληνες καί τὸ 20% Ἄλβανοί μωχαμεθανοί. Ὅλοι δηλαδή οἱ Τοῦρκοι Γιαννιώτες, ἐξισλαμισμένοι Ἕλληνες τοῦ τόπου (γιαυτὸ καί χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἐλληνική γιά μητρική τους γλώσσα) ἐξαφάνιστηκαν γιά ν' ἀξήρουν τὸ ποσοστὸ τῶν Ἄλβανων.

ἐξυπηρέτηση τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ αἴτημα, πάλι, γιὰ τὴν ἀνακατανομὴ τῶν πληθυσμῶν καὶ τὸν ἐκλογικὸ νόμο εὐσταθοῦσε, ὅπως δίκαιο ἦταν καὶ τὸ αἴτημα γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ἱμλιακιῶν, τὴν ἀνακατανομὴ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τὴν κατασκευὴ δρόμων κλ., πράγματα δηλαδή ποὺ ἐνδιέφεραν ὅλες τὶς ἐθνότητες.

Τὰ σημεῖα τοῦ «Υπομνήματος» ποὺ ἀποκτοῦσαν ἐπικαιρότητα ἦταν ὅσα ἀναφέρονταν στὴ δημόσια τάξη κι ἀσφάλεια. Στὰ ἐλληνικὰ αἰτήματα ἐπισημαίνονται θέσεις ποὺ στηρίζονταν σὲ πραγματικὰ δεδομένα, ὑπῆρχαν ὅμως κι ἄλλες ποὺ ἐπιχειροῦσαν νὰ ἐμφανίσουν τὰ γεγονότα μὲ διαφορετικὸ περιεχόμενο. Παράδειγμα: ἡ τέλεια ἀποσιώπηση τοῦ ρόλου ποὺ διαδραμάτιζαν τὰ ἐλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα στὴ διατάραξη τῆς ἀσφάλειας τῆς περιοχῆς. Οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ τὰ ἐξουδετερώσουν χρησιμοποιοῦσαν τοὺς ὀδηγοὺς - καταδότες καὶ καικοποιοῦσαν τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου, γιὰ νὰ ὑποδείξουν τὰ κρησφύγετά τους. Τὰ σώματα αὐτά, στὰ πλαίσια τῆς ἐθνικῆς τους δράσης, προχωροῦσαν καὶ σὲ ληστρικές ἐνέργειες καὶ σὲ φόρους μουσουλμάνων²³⁷.

Ἡ δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐντάσσεται στὶς γενικότερες δραστηριότητες τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας», ποὺ τὰ ὀργάνωνε καὶ τὰ κατηύθυνε²³⁸. Οἱ παρεκτροπές, ὅμως ἀπὸ τὴν καθαυτὸ ἐθνικὴ τους ἀποστολὴ ἦταν λίγες συγκρινόμενες μὲ ἐκεῖνες τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων (συμμοριῶν) ποὺ ὀροῦσαν στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, ἰδιαίτερα κατὰ τὸ 1911 καὶ 1912. Οἱ τουρκικὲς ἀρχές, ὅχι σπάνια, κάλυπταν τὴ δράση τους καὶ χρησιμοποιοῦσαν ὡς ὀδηγοὺς - καταδότες Ἀλβανοὺς ἢ ρουμανίζοντες²³⁹. Ἐξάλλου οἱ τουρκικὲς ἀρχές ὑποστήριζαν τὰ ἀλβανικὰ σώματα καὶ μὲ ἄλλον τρόπο: ἀπέκρυβαν τὴν ὑπαρξή τους ἀπὸ τὸν κυβερνητικὸ τύπο. Τὴν τακτικὴ αὐτὴ τὴν καυτηρίαζαν οἱ ἐλληνικὲς ἐφημερίδες, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐπικήρυξη ληστῶν σὲ παράρτημα ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ γενικὴ διοίκηση Ἰωαννίνων²⁴⁰. Ἡ «Ἡ-

237. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 133.

238. Βλ. ὁ.π., σ. 101, 123, 136.

239. Αὐτοὺς, ποὺ παραπάνω χαρακτηρίστηκαν στὸ «Υπόμνημα» ὡς «μισοθαρνα ὄργανα». Οἱ πράκτορες τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας δημιουργοῦσαν τὶς διενέξεις ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς μουσουλμάνους, καθὼς καὶ τὶς ἀφορμὲς διάστασης μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, κι ὅχι οἱ Ἀλβανοί, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὁ ΗΟΧΗΑ, ὁ.π., σ. 123. Κατὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ ἡ εὐθύνη τῶν Τούρκων κι Ἀλβανῶν μουσουλμάνων εἶχε σχέση μὲ τὶς συνεχεῖς καταγγελίες γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς δραστηριότητες τῶν Ἑλλήνων, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἦταν φανταστικὲς ἢ σκηνοθετημένες, ὅπως ἡ «ὑπόθεση Μπαϊκούση».

240. Στὴν ἐπικήρυξη, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ ὑπ' ἀριθμ. 157/1-7-1912 φύλλο τῆς «Ἡπέρου» περιλαμβάνονταν μόνο τὰ ὀνόματα τῶν «ληστῶν» Γιάννη Πουτέτση, Γρηγ. Πουτέτση, Φουρτούνα, Κωτούπη, Σπ. Κρομμύδα, Ζαρκάδα. Τὰ ποσὰ τῆς ἐπικήρυξης, ποὺ κυμαίνονταν ἀπὸ 250—100 λίρες, θὰ δίνονταν σ' ἐκεῖνους ποὺ θὰ ἐξόντωναν τοὺς «ληστές» ἢ θὰ βοηθοῦσαν στὴν ἐξόντωσή τους. Ἡ κυβέρνησις ἀπειλοῦσε τοὺς χωρικοὺς μὲ

πειρος» επικρότησε χωρίς να τὸ θέλει τὴν κυβερνητικὴ ἀπόφαση, ὑπογράμμισε ὅμως ὅτι ἰδὲ γινόταν λόγος γιὰ τὴ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων ποὺ ἦταν πολὺ μεγαλύτερη²⁴¹.

12.- Ἡ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων κι ὁ φόνος τοῦ προέδρου τῆς λέσχης «BASHKIMI» Ἰωαννίνων

Ἡ ἔνταση τῆς δράσης τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων²⁴², σὲ συνδυασμὸ μὲ τις παράλογες ἐθνικὲς ἀλβανικὲς διεκδικήσεις ποὺ συμμεριζόταν ἡ λέσχη Ἰωαννίνων ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς τουρκικῆς μεταπολίτευσης²⁴³, πρέπει νὰ δημιουργήσαν τὸ κλίμα γιὰ τὸ φόνο τοῦ προέδρου τῆς λέσχης, Καθὸν Γκιιάτα δέη. Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ ἀρχεῖκου ὕλικου διαπιστώνεται ὅτι τὸ ἔγκλημα δὲν ἦταν πολιτικὸ, ὅπως χαρακτηρίστηκε, κυρίως ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρά, οἱ συνθήκες ὅμως ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ γεννοῦσαν θάσιμες ὑποψίες γιὰ κάτι τέτοιο. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὰ ἀλβανικὰ σώματα καταδυνάστευαν τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ περισσότερο τοὺς ἀλβανόφωνους, γιὰ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ ταχθοῦν μὲ τὸ μέρος τῶν ἐπαναστατῶν, ν' ἀπαρνηθοῦν τὸν ἐθνισμό τους καὶ τὴν ἡγεσία τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ νὰ συνυπογράψουν μὲ τις ἀλβανικὲς λέσχες τις αἰτήσεις πρὸς τὴν Πύλη γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν παραχωρήσεων ποὺ εἶχαν ὑποσχεθεῖ στοὺς Ἀλβανούς. Σ' αὐτὲς ὑπῆρχε σαφὴς πρόθεση ν' ἀντικατασταθεῖ ἡ τουρκικὴ κυριαρχία στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ²⁴⁴. Ἡ μορφή τῆς καταδυνάστευσης αὐτῆς ἦταν ποικίλη, ἀνάλογα μὲ τὴν καθοδήγηση ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν ἡγεσία τῶν ἀλβανικῶν

αὐτοκράτες ποινές, ἀν δὲν κατέδιναν τις συμμορίες ἢ βοηθοῦσαν τις κινήσεις τους καὶ τοὺς τροφοδοτοῦσαν.

241. Βλ. τὸ δ.π. φύλλο τῆς «Ἠπειροῦ». «Ἀλλὰ λείπουν», ἔγραφε μὲ θάρρος, «καὶ ἄλλων αἱ κεφαλαί, ἴσως δὲ λείπουν αἱ περισσότεραι κεφαλαί διὰ νὰ ὑποτεθῇ ἀσφαλῆς ἡ ἡσυχία τῆς ὑπαίθρου, ἥτις θ' ἀνακουφίζετο μὲν πραγματικῶς κάπως μὲ τὰς κεφαλάς τοῦ Κουτούπη, Ζαρκάδη καὶ Γρηγόρη, θὰ ἐξηκολούθει ὅμως ἐξόχως ἐπισφαλῆς οὖσα, ἐφ' ὅσον παντοδαπαὶ καὶ ποικίλαι συμμορίαὶ Τουρκαλβανικαί... βασανίζουσι κόσμον καὶ κοσμάκην, ξεγυμνώνουσι καρσάβνια, ξεφορτώνουσι φορτία ἐλαίου καὶ κατήντησαν ἐκεῖ κάτω τοὺς δρόμους καὶ τὰς στράτας ἀδιαδάτους καὶ ἐπικινδύνους ἄνθρωποι ὀπλισμένοι ὡς ἀστακοὶ καὶ περιφερόμενοι φανερά τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ξεγυμνώνοντες καὶ κλέπτοντες τοὺς χωρικοὺς». Ἡ ἐφημερίδα ἀνέφερε ὀνομαστικὰ δυὸ Ἀλβανούς, τὸ Σαλὴ Μπούτκα στὴν Κόνιτσα καὶ τὸν Μουχαρέμ στὴν Πλεσίβιτσα τῆς Θεσπρωτίας, καὶ τὴ ληστρικὴ δράση τους.

242. Τὰ φύλλα τῆς «Ἠπειροῦ» τοῦ 1912 ἔχουν πολλὰς περιγραφὰς σχετικὰ μὲ τις δραστηριότητές τους.

243. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 53.

244. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 336.

λεσχών, ανάλογα ακόμη με τις ειδικές τοπικές συνθήκες και τις διαθέσεις των επικεφαλής. "Αρχιζε από την επίβολή υποχρεωτικής εισφοράς, προχωρούσε στις πιέσεις για συμπόρευση με τους επαναστάτες, και έφτανε ως τη διαρπαγή των περιουσιών και την εκτέλεση φόνων. "Όλα αυτά μπορούσαν ν' αποτελέσουν αιτίες για το φόνο του Καδρή Γκιάτα και δικαιολογούνται, κατά ένα τρόπο, οι υποψίες των Άλβανών που πίστευαν ότι έλληνικά κέντρα αποφάσεων έδωσαν τις εντολές για την εκτέλεση του Άλβανού προέδρου, με σκοπό να περιστείλουν τη δράση των αλβανικών σωμάτων.

Η ανώμαλη κατάσταση που δημιουργήθηκε στο βιλαέτι Ίωαννίνων από τη δράση των αλβανικών σωμάτων αποτυπώνεται ενδεικτικά στα επεισόδια της Πρεμετής, που συνέπεσαν χρονικά με το φόνο του Γκιάτα. Τα επεισόδια εξελίχτηκαν ως εξής: Στις 30 Ιουλίου 1912 πολυμελές αλβανικό επαναστατικό σώμα, με αρχηγούς το Μεινδούχ Ζαβαλιάνη, τον αξιωματικό Μελέκ και τον Σπύρο Μπελκαμένη, κατέλαβε το χωριό Λίππα κοντά στην Πρεμετή. Στη συνέχεια, μ' επιστολή γραμμένη στα αλβανικά, απευθύνθηκαν προς τους "Έλληνες πρόκριτους της Πρεμετής Κωνσταντίνο Μπίμπη, Ζήση Στεφανίδη, Γρηγόριο Στεφάνου και γιατρό Ίωσήφ και τους ζητούσαν να συνεργηθούν με τους χριστιανούς κατοίκους της πόλης, αφού πρώτα πήγαιναν στη Λίππα για να συζητήσουν πάνω στα γενικά αίτήματα των Άλβανών επαναστατών. "Υστερα από σύσκεψη στη μητρόπολη καταρτίστηκε επιτροπή, που στις 31 Ιουλίου συνάντησε τους επαναστάτες, στους οποίους δήλωσε ότι ο έλληνορθόδοξος πληθυσμός της υποδιοίκησης Πρεμετής είχε διατυπώσει από καιρό στην κυβέρνηση τις αξιώσεις του για το σεβασμό των προνομίων, την πιστή εφαρμογή του συντάγματος και την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των κατοίκων. Το έλληνοχριστιανικό στοιχείο δεν είχε άλλο αίτημα εκτός απ' αυτά. Η δήλωση, όμως, της επιτροπής εξερέθισε τους επαναστάτες, που απέδωσαν τη στάση του έλληνοχριστιανικού στοιχείου σ' ενθαρρυντικές εισηγήσεις του καϊμακάμη. Για αντίδραση κατέβηκαν τα μέσα νυχτιά από τη Λίππα και περικύκλωσαν την Πρεμετή.

Την άλλη μέρα οι επαναστάτες κάλεσαν και πάλι τους εκπροσώπους του έλληνοχριστιανικού στοιχείου στο Δημαρχείο, για να υπογράψουν μαζί με τους Άλβανούς κοινό τηλεγράφημα προς την κυβέρνηση. Η άρνηση των προκρίτων είχε ως συνέπεια να στείλουν οι Άλβανοί δεύτερη επιστολή, με την απειλή ότι αν δεν υπέγραφαν το τηλεγράφημα έπρεπε να φύγουν για την Ελλάδα. Τη νύχτα της 1ης Αυγούστου οι επαναστάτες, χωρισμένοι σε ομάδες, μπήκαν στην πόλη, συνέλαβαν και έδιωξαν τον καϊμακάμη και τον αστυνόμο κι αποφάσισαν να χτυπήσουν τη μητρόπολη και τα σπίτια των προκρίτων, πράγμα που τελικά δεν πραγματοποίησαν. Την άλλη μέρα αποσύρθηκαν από την πόλη και στις 3 Αυγούστου έστειλαν νέα επιστολή από το κοντινό χωριό "Άγιος Νικόλαος με το ίδιο περιεχόμενο και με την εντολή να

φύγουν άμέσως από τήν πόλη ο άρχιερατικός επίτροπος κι ο γραμματέας τής μητρόπολης. Η συνέλευση που συγκροτήθηκε στη μητρόπολη αποφάσισε να σταλεί απάντηση ίδια με τις προηγούμενες και με τή δήλωση ότι ο άρχιερατικός επίτροπος κι ο γραμματέας θα έκλειναν τή μητρόπολη και θάφευγαν.

Οι επαναστάτες κατάλαβαν στο μεταξύ ότι το κλείσιμο τής μητρόπολης θα είχε γενικότερα δυσμενή αντίκτυπο. Γιαυτό απέσυραν τήν αξίωσή τους και έδωσαν τριήμερη προθεσμία για να υπογραφεί το τηλεγράφημα με τα άλδανικά αιτήματα, αφού συνεννοούνταν με τον εκπρόσωπο των οπλαρχηγών τής περιφέρειας και του άλδανικού κοιμιτάτου Μωχάμετ βέη Κλεισούρα. Στις 5 Αυγούστου έγινε ή συνεδρίαση των έλληνοχριστιανών, οι οποίοι συνέταξαν πρακτικό που περιλάμβανε τις αποφάσεις. Οκταμελής επιτροπή παρέδωσε το πρακτικό στο Μωχάμετ βέη Κλεισούρα, που όμως δήλωσε ότι δεν είχε καμιά πληρεξουσιότητα από τους άρχηγούς. Ο Μωχάμετ Κλεισούρας, ενεργώντας όπως οπωσδήποτε έκ μέρους του κοιμιτάτου, συνέστησε να συγκροτήσουν επιτροπή από Άλδανούς, Τούρκους και Έλληνες για τή διοίκηση τής πόλης και για ν' αποσταλούν αντιπρόσωποι στο άρχηγείο των επαναστατών. Δεύτερη συνεδρίαση που έγινε τήν ίδια μέρα από το έλληνοχριστιανικό στοιχείο απέρριψε τις προτάσεις κι ανέθεσε στην ίδια επιτροπή να υπερασπίσει τα προνόμια τής εκκλησίας και τις ελευθερίες, με βάση το σύνταγμα. Σ' ένβουση των έλληνοχριστιανών ήρθε ή προσφορά από έξη πρόκριτους Πριζανιώτες και Ριζιώτες, για να υπερασπίσουν τα έθνικά συμφέροντα, με τήν κατάληψη τής Λίππας από 100 ένοπλους άνδρες τους²⁴⁵.

245. Βλ. τήν υπ' αριθμ. 1701/10-8-1912 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το υπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Άτακτοπονητά, Έμπιστευτική άλληλογραφία μετά των προξενικών άρχων, φάκ. 2. Στην έκθεση είναι συνημμένο αντίγραφο από το «Πρακτικόν Γεν. Συνελεύσεως τής ολομελείας τής κοινότητος Πρεμετής μετά των προκρίτων έπαρχιωτών (5 Αυγούστου)», το οποίο περιλάμβανε δέκα σημεία: 1) ν' αναπτύξει ο Μωχάμετ Κλεισούρας τις βάσεις πάνω στις οποίες θα γινόταν ή προσέγγιση χριστιανών και μουσουλμάνων, 2) να δηλώσει ο βέης αν αντιπροσώπευε το κοιμιτάτο και τους οπλαρχηγούς, 3) να δηλωθεί, αν στο θέμα που δημιουργήθηκε, το κοιμιτάτο έξασκοῦσε δια σέ θάρος των χριστιανών, για να παραδεχτοῦν το πρόγραμμά του, αφού τα γράμματα των οπλαρχηγών αυτό έδειχναν, 4) ν' αναγνωρίσει το κοιμιτάτο ότι ο χριστιανικός πληθυσμός του καζά Πρεμετής είναι ορθόδοξος (Ρόμ) του Οίκουμενικού Πατριαρχείου. Ν' αναγνωριστοῦν ακόμη: 5) ότι ο πληθυσμός είχε τήν ελληνική γλώσσα ως πρωτεύουσα στην εκκλησία και στα σχολεία του, 6) ότι το θρησκευτικό καθεστώς του πληθυσμού στηριζόταν στα προνόμια του Πατριαρχείου, 7) ότι ο πληθυσμός ήταν αποφασισμένος να πολεμήσει και να χύσει το αίμα του για να υποστηρίξει το σύνταγμα, 8) ότι ο πληθυσμός ζητούσε τήν πλήρη εφαρμογή του συντάγματος, τήν έξασφάλιση των προνομίων τής εκκλησίας και τήν ασφάλεια τής ζωής, τής τιμής και τής περιουσίας του, 9) ότι έπρεπε προηγουμένως να υπογράψουν το πρόγραμμα του κοιμιτάτου όλοι οι πρόκριτοι όθωμανοί τής πόλης και του καζά, ιδιαίτερα

Τὰ ἐπεισόδια τῆς Πρεμετῆς χαρακτηρίζουν τὴ στάση ποὺ ἔπαιρνε κάθε μερίδα γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν τῆς. Ἡ κατάσταση πάντως χειροτέρευσε, ὅταν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀποδέχτηκε τὰ αἰτήματα τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν, στίς 5 Αὐγούστου 1912.

Ἄλλα στοιχεῖα ποὺ πιστοποιοῦν τὴ φορτισμένη ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων προέρχονται ἀπὸ πληροφορίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ δράση τῶν ἀλβανικῶν σωμάτων ποὺ κινουῦνται στὶς περιοχὲς Κόνιτσας καὶ Λεσκοδικίου τὸν Ἰούλιο τοῦ 1912. Σύμφωνα μὲ τις πληροφορίες, στὸ τμήμα Κολώνιας ὑπῆρχαν 5 ἀλβανικὲς συμμορίες, στὸ τμήμα τοῦ Λεσκοδικίου μία 25μελής, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Περτέφ βέη Ρούσση, καὶ στὸ τμήμα Κόνιτσας μία 30μελής, μὲ ἀρχηγούς τοὺς Ρουστέμ βέη καὶ Δορμιζ (Βαρμούς) Μουσαῖ ἀπὸ τὴν Κολώνια²⁴⁶. Ἡ συμμορία τοῦ Σαλῆ Μπούτκα, ἀπὸ τὴν ὁποία πολὺ δοκιμάστηκε ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας, δροῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν περιοχὴ τῆς Πρεμετῆς. Ἄλλη, 40μελής, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ λιποτάκτη ἀρχηγὸ Μελέκη, δροῦσε στὸ τμήμα Φράσαρης²⁴⁷.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς ἀναταραχῆς ἔγινε ὁ φόνος τοῦ Καδρῆ Γκιάτα, στίς 27 Ἰουλίου 1912, στὴ θέση «Μάρμαρα» ἀνάμεσα στὴ Ζονδῆλα καὶ τὸ Ροδοτόδι, χωριὸ ποὺ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ Καδρῆ. Στὸ Ροδοτόδι ὁ Ἀλβανὸς πρόεδρος πήγαινε ἔφιππος, μὲ τὴ συνοδεία τοῦ ἐπιστάτη του Γιασάρ, λίγο πρὶν βασιλέψει ὁ ἥλιος. Ἀπὸ τὴν ἀμάδα ποὺ τοῦ ἔστησε τὴν ἐνέδρα, δυὸ ἦταν ντυμένοι σὰν χωροφύλακες καὶ δάδιζαν στὸ δημόσιο δρόμο σέρνοντας δεμένο μαζί τους κάποιον, ποὺ ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε συλληφθεῖ ἀπὸ τοὺς «χωροφύλακες» ὡς κακοποιός. Τὸ ἴδιο ὑπέθεσε καὶ ὁ Καδρῆς ποὺ σταμάτησε καὶ ζήτησε ἐξηγήσεις. Οἱ ἄλλοι ποὺ ἐνέδρευαν, μόλις ὁ Καδρῆς ξεκίνησε, πυροβόλησαν, σκότωσαν τὸν ἐπιστάτη του καὶ ἔπιασαν ἀίχμάλωτο τὸ βέη, παρὰ τὴν ἀντίσταση ποὺ πρόβαλε πυροβολώντας μὲ τὸ ὄπλο του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ τραυματιστεῖ. Τὴν ἀμάδα τὴν καταδίωξαν οἱ ἀγροφύλακες τοῦ Ρο-

οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ 10) ὅτι, σὲ περίπτωση ἐνοπλῆς ἐξέγερσης, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς δὲ θὰ ἔπαιρνε μέρος.

246. Ἡ συμμορία τοῦ Ρουστέμ, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, εἶχε καταρτιστεῖ στὸν πύργο τοῦ Γκανῆ βέη Φράσαρη στὸ Κεράσοβο. Μὲ τὴ συμμορία αὐτὴ ἐπισημάνθηκε ἐπικοινωνία ποὺ ἰσοχαιροῦ τῆς χωροφυλακῆς Κόνιτσας, κάτι ποὺ δικαιολογοῦσε τὴν προσηγορευτὴ ἀγνοία τῶν ἀρχῶν, ὅταν στίς 29 Ἰουλίου 1912 δρέθηκε τοιχοκολημένη προκήρυξη στὸ διοικητήριον, στὰ τουρκικά. Ἡ προκήρυξη ἀνέγραφε τὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα καὶ ἔφερε τίς ὑπογραφὰς τοῦ Ρουστέμ καὶ τοῦ πρώην δημάρχου Νταλίπ βέη. Τὴν ἴδια μέρα τὸ μικρὸ κορίτσι τοῦ Ρουστέμ βέη μοίραζε τηλεγραφήματα πρὸς τίς ἀρχές, μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο, σταλμένα ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸ σῶμα.

247. Βλ. γενικὰ γιὰ τίς συμμορίες τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1649/3-8-1912 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ τὴν ἐπιστολὴ τῆς μητρόπολης Κονίτσης, τῆς 29-7-1912, συνημμένη στὴν ὑπ' ἀριθμ. 1627/31-7-1912 ἐκθεση τοῦ ἴδιου προξενείου, ΑΓΕ, δ.π., φάκ. 3.

τοπίου, πού κινητοποιήθηκαν από τούς πυροβολισμούς, οί δράστες όμως κατόρθωσαν νά διαφύγουν στο μικρό κοντινό δάσος, όπου και σκότωσαν τόν αιχμάλωτο.

Ο φόνος είχε αντίκτυπο στόν πληθυσμό τής ήπειρωτικής πρωτεύουσας. Οί Άλβανοί και οί Τουρκοί τρομοκρατήθηκαν, αλλά και έξαγριώθηκαν, γιατί ο φόμος είχε γίνει τόσο κοντά στην πόλη και μέ τρόπο πού φανέρωνε ότι τά μέτρα ασφάλειας δέν επαρκούσαν. Έξάλλου ο αντίκτυπος γινόταν περισσότερο αίσθητός από τò γεγονός ότι τò θύμα είχε τήν ιδιότητα του προέδρου τής αλβανικής λέσχης και διακρινόταν για τήν ευφυΐα και τò θάρρος του²⁴⁸. Η «Ήπειρος» καυτηρίασε έντονα τò γεγονός και έπλεξε τò εγκώμιο του Καδρή²⁴⁹. Έξύμνησε τήν πατρική συμπεριφορά του πρòς τούς χωρικούς, τή φιλανθρωπία και τά ευγενικά του αισθήματα και τόνιζε ότι τò θλιβερό έπεισόδιο συγκίνησε ολόκληρη τήν κοινωνία, ανεξάρτητα από φυλή και θρήσκευμα. Περιέγραφε ακόμη τήν οδύνη των χωρικών του Ροδοτοπίου, πού κυριαλεκτικά λάτρευαν τò δέη και συνώδευσαν τή σαρò του στα Γιάννινα «όδυρόμενοι». Θα μπορούσε ν' αντιπαραταχθεί ή άποψη, ότι όλα αυτά γράφονταν για νά εξασφαλιστεί ένα άλλοθι. Τò ύφος, όμως, του κειμένου και οί αντιδράσεις τής έφημερίδας τις επόμενες μέρες, όταν τουρκικές και ξένες έφημερίδες κατηγορούσαν τò έλληνικό στοιχείο ως υπεύθυνο για τò φόνο, δείχνουν ότι επρόκειτο για γνήσια συναισθηματική αντίδραση πού δέν προσπαθούσε νά καλύψει ένοχές²⁵⁰.

Οί Τουρκοί θορυβήθηκαν από τò φόνο κι αντέδρασαν πρòς δυò κατευθύνσεις: ζήτησαν πρòτα από τήν έλληνική κυβέρνηση τή συνδρομή της για ν' ανακαλύψει τούς δράστες, πράγμα πού ή τελευταία τò υποσχέθηκε και κινήθηκε μέ ελληκρινείς προθέσεις πρòς τήν κατεύθυνση αὐτή²⁵¹. Στη συνέχεια, μέσω τής τουρκικής έφημερίδας των Γιαννίνων «Γιάνγια Σααντασί» (Ήχώ των Γιαννίνων)²⁵², προσπάθησαν νά εκμεταλλευτούν τò φόνο για νά φέρουν σέ διάσταση Έλληνες κι Άλβανούς²⁵³.

248. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ό.π., σ. 135.

249. Βλ. αριθμ. φύλλ. 161/29-7-1912.

250. Βλ. σχόλιο τής έφημερίδας στο ύπ' αριθμ. 163/12-8-1912 φύλλο της, σέ απάντηση άρθρογραφίας αλβανικής έφημερίδας τής Θεσσαλονίκης, πού καταλόγιζε ευθύνη στους Έλληνες. Τέτοιες αιχμές δημοσίευαν και έφημερίδες τής Βιέννης.

251. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ό.π., σ. 136.

252. Η «Γιάνγια Σααντασί» εκδόθηκε τò 1912, στα τουρκικά, από τόν Άμπτουλά έφέντη· βλ. ΣΟΥΛΗ, Η έκθεση του ήπειρωτικού τύπου, ό.π., σ. 277, 282 και ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ο ήπειρωτικός τύπος κατά τήν προαπελευθερωτική περίοδο, ό.π., σ. 20.

253. Βλ. σχόλιο στο ύπ' αριθμ. 162/5-8-1912 φύλλο τής «Ήπειρου». Άς σημειωθεί έδω ότι ο Καδρής άσκούσε μεγάλη έπιρροή στους δημοφύλους του. Άλλοι δέηδες κι άγάδες, έγκαταστημένοι στα Γιάννινα, πού είχαν κάποια έπιρροή, ήταν οί: 1) ο Φεχρήμ

Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, διαπιστώνοντας τὴ σοβαρότητα τοῦ θέματος, ἀνήγγειλε τηλεγραφικὰ τὴ δολοφονία στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν καὶ πρόσθεσε ὅτι γινόταν προσπάθεια ν' ἀποδοθῆι ὁ φόνος στοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ χαρακτηριστεῖ τὸ ἔγκλημα πολιτικόν. Οἱ πληροφορίες τοῦ προξενείου ἔφεραν ὡς δολοφόνου τὸν ἐπικηρυγμένον ἀνεψιὸν τοῦ Πουτέτση Γρηγόρη Φαρμάκη γιὰ ἄγνωστους λόγους²⁵⁴. Ἐκτενέστερο τηλεγράφημα τοῦ προξενείου τὴν ἐπόμενῃ μέρᾳ (30-7-1912) ἀνακοίνωνε ὅτι ἡ γενικὴ διοίκησις εἶχε σχηματίσει τὴ γνώμη, ὅτι τὸ ἔγκλημα δὲν ἦταν πολιτικόν, ὅπως προσπαθοῦσαν νὰ τὸ χαρακτηρίσουν καὶ νὰ τὸ ἐκμεταλλευτοῦν οἱ Ἄλβανοὶ καὶ οἱ Τούρκοι. Ὁ βαλῆς παρακάλεσε τὸν Ἕλληνα πρόξενον Φορέστη νὰ βοηθήσει στὴ διελεύκανσιν τοῦ ἐγκλήματος καὶ στὴ σύλληψιν τῶν δράστῶν. Ὁ Φορέστης ἔδωκε ἀνεπιφύλακτα τὴν ὑπόσχεσιν, γιὰτὶ εἶχε καὶ τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἐξόντωσις τοῦ ληστῆ, πιθανοῦ δράστη τοῦ φόνου τοῦ Γκιάτα, θὰ ὠφελούσε τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρόξενος μάλιστα δήλωσε, ὅτι θὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξοντωθῆι ὁ Φαρμάκης, πού οἱ Τούρκοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ πιστεύουν ὅτι ἐνεργοῦσε ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ κοιμητάτου καὶ τοῦ γενικοῦ προξενείου. Ὁ Φορέστης ζήτησε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο νὰ τοῦ ἐγκρίνει ἐνέργειαι καὶ δαπάναι γιὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Φαρμάκη²⁵⁵.

Ἡ σύγχυσις καὶ ὁ ἐρεθισμὸς πού δημιουργήθηκε στὰ Γιάννινα μὲ τὸ φόνο τοῦ Γκιάτα ἐξακολούθησε καὶ τίς ἐπόμενες μέρες. Σύμφωνα μ' ἐκθεσιν τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων²⁵⁶, οἱ Τουρκογιαννιώτες ἀπέδιδαν τὸ φόνο στὸν Γρηγόριον Μάντζαρο ἢ Φαρμάκη. Οἱ γνώμες τῶν Ἄλβανῶν διχάζονταν. Μερικοὶ ἔλεγον ὅτι ἡ δολοφονία ἐγένετο ὕστερα ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμητάτου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ πρόσωπον τοῦ Καδρῆ Γκιάτα ἤθελε νὰ ἐκδικηθῆι τὸ φόνο τοῦ προέδρου τῆς νεοτουρκικῆς λέσχης Φιλιππιάδας, πού εἶχε συμβεῖ τὴν προηγούμενῃ χρονίᾳ. Ἄλλοι Ἄλβανοὶ ὑποστήριζαν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κοιμητάτο διέπραξε τὸ φόνο, ἐνέργεια πού ἀποτελοῦσε κάτι σὰν προμήκωμα τῶν μέτρων πού σκεπτόταν νὰ χρησιμοποιοῦν ἐναντίον ἐκείνων τῶν

θέης ἀπὸ τὸ Λεσκοδίκι, διευθυντῆς τοῦ τελωνείου ἐμμέσων φόρων, 2) ὁ Χουσεῖν ἐφέντης Ἄδνας ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, εἰσαγγελέας πλημμελειοδικῶν, 3) ὁ καϊμακάμης Νεζιρ Ραμζῆς, πού μετατέθηκε στὴ Χίο, 4) ὁ ἀστυνόμος Φεχμὴ ἐφέντης Ἀρσιῆς ἀπὸ τὸ Τεπελένι, 5) ὁ ἀστυνόμος Ραγῆπ θέης ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, πού μετατέθηκε στὴ Φιλιππιάδα, 6) ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Κεμάλ θέης ἀπὸ τὸ Δέλβινο· βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 793/28-10-1910 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου.

254. Βλ. τὸ τηλεγράφημα τῆς 29-7-1912, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἄλβανικὴ ἐπανάστασις.

255. Βλ. τὸ τηλεγράφημα τῆς 30-7-1912 δ.π.

256. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1624/31-7-1912 ἐκθεσιν, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίητα, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἰδία ἀρχῶν, φάκ. 3.

Ἄλθανων, οἱ ὁποῖοι τολμοῦσαν ν' ἀποκαλοῦν τὴν Ἡπειρο Ἄλθανία. Κυκλοφοροῦσε ἀκόμη καὶ ἡ φήμη, ὅτι τὸ ἴδιο τὸ ἄλθανικὸ κομιτάτο διέπραξε τὸ φόνο, γιατί εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Καδρὴ, ποὺ ἦταν πλουσιότατος, σοβαρὸ χρηματικὸ ποσό, γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθεῖ ἡ ἄλθανικὴ ἰδέα, χωρὶς ὅμως ἀνταπόκριση.

Σύμφωνα μὲ νεώτερα στοιχεῖα τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, τὸ φόνο διέπραξε ὁ Γρηγόριος Φαρμάκης²⁵⁷ καὶ ἐλατήριο εἶχε τὴν κλοπὴ, ποὺ ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους δὲ μπόρῃσε νὰ πραγματοποιήσῃ, ἀφοῦ τὰ χρήματα ποὺ κουβαλοῦσε μαζί του ἰὸ Καδρὴ ἰδρέθησαν. Τὸ γενικὸ προξενεῖο ἐπέμενε ὅτι ὁ Φαρμάκης ἦταν κοινὸς ληστής καὶ πολλὰς φορές ἐγένε αἰτία προστριβῶν καὶ δημιουργίας ζητημάτων ἀνάμεσα στὸ προξενεῖο καὶ στὶς ἀρχές. Οἱ τελευταῖες, παρὰ τὴ γνώμη ποὺ εἶχε ἐκφράσῃ ὁ βαλῆς καὶ τὲς ἐξηγήσεις τοῦ προξενείου, δὲν εἶχαν πειστεῖ ἐντελῶς ὅτι ὁ Φαρμάκης ἦταν κοινὸς ληστής, φυγῶδικος ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα²⁵⁸. Ὁ βαλῆς πάντως, ὕστερα ἀπὸ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα τοῦ προξένου, ἀναγκάστηκε καὶ πάλι νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ ἐγκλημα δὲν εἶχε σχέση μὲ τὰ ἐλληνικὰ κομιτάτα καὶ τὴν ἴδια γνώμη σχημάτισαν καὶ οἱ ἄλλοι πρόξενοι. Κυκλοφοροῦσαν ἐπίσης φήμες, ὅτι οἱ Ἄλθανοὶ περιμέναν τὴ διελεύκανση τοῦ φόνου γιὰ νὰ προχωρήσουν σὲ ἀντεκδικήσεις. Οἱ ἄλθανικὲς λέσγες ἐνημερώθηκαν γιὰ τὰ γεγονότα κι ἀπὸ παντοῦ ἔφταναν στὰ Γιάννινα τηλεγραφήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ζητοῦσαν ἐπίμονα τὴν ἀνακάλυψη τῶν δράστῶν. Ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ καθιστοῦσε ὑπεύθυνον τὸ βαλῆ γιὰ τὴν ἐξακρίβωση καὶ σύλληψη τῶν ἐνόχων, ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνῃ μέσα σὲ τρεῖς μέρες.

Χαρακτηριστικὸ τῶν προθέσεων τῶν Τούρκων νὰ ἐκμεταλλεῦτοῦν τὸ φό-

²⁵⁷ Συμφωνοῦν σ' αὐτὸ οἱ ἀπόψεις τοῦ προξενείου καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ὁ.π., σ. 135—136. Ὁ Λιβαδέω, ὅμως, πιθανολογεῖ ὅτι ὁ φόνος ἐγένε μ' ἐντολὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἀπευθείας πρὸς τὴν ὁμάδα Γρ. Φαρμάκη, μὲ τὴν ὁποία συνεργάστηκαν κατώτερα ὄργανα τῆς Α' Διεύθυνσης τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας», χωρὶς ν' ἀναμιχθεῖ τὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων. Ἀνάμιξη δὲν πρέπει νὰ εἶχε κι ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Γερβάσιος, ὅπως ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ΗΟΧΗΑ, ὁ.π., σ. 121. Ἡ ἐντολὴ τῆς Ἀθήνας πρέπει νὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ κύκλους ἄσχετους μὲ τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, μᾶλλον τῆς κεντρικῆς διοίκησης τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας», γιατί σ' ἀντίθετη περίπτωσι θὰ εἶχε ἐνημερωθεῖ ὁ πρόξενος Φορέστης, ποὺ καθοδηγοῦσε τὴν Α' Διεύθυνση τῆς Ἐταιρείας, κι ἀπ' αὐτὸν ἡ διοίκηση τῆς τοπικῆς ὀργάνωσης. Ἄλλη ἐνδειξη, ποὺ ἐννοεῖ τὴν ἀποψη τοῦ Λιβαδέω, εἶναι ὅτι ὁ Χατζῆς, ποὺ ἔπαιρνε «γραμμὴ πλεύσεως» ἀπὸ τὸν Φορέστη σχετικά μὲ τὴν ἀρθρογραφία τῆς ἐφημερίδας του, δὲν ἦταν ἐνημερωμένος στὴν ὑπόθεσι, πράγμα ποὺ θὰ γινόταν ἂν ἦταν γνωστὴ στὸν πρόξενον. Ἡ εἰδησεογραφία τῆς «Ἡπείρου» τὸ πιστοποιεῖ. Ὁ Χατζῆς δείχνει ἐκπληξῆ γιὰ τὸ φόνο, πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ νεκροῦ κι ὁ σχολιασμὸς του φανερώνει ἄγνοια ὄλων ὄσων προηγήθηκαν.

²⁵⁸ Τὸν Φαρμάκη τὸν εἶχαν ἐπικηρύξει οἱ τουρκικὲς ἀρχές γιὰ 200 λίρες.

νο, για να φέρουν σε διάσπαση Ἀλβανούς και Ἕλληνες, ἦταν τὸ ἐκρηκτικὸ ἄρθρο ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν τουρκικὴ ἑφημερίδα «Γιάνγια Σααντασί». Ἡ ἑφημερίδα καλῶς μετέφραζε με ὑποκριτικὸ τρόπο τοὺς Ἀλβανούς, λησμονώντας τὶς καταδιώξεις τῶν νεότουρκων ἐναντίον τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος κι ἀπέδιδε τὸ ἔγκλημα στοὺς Ἕλληνες²⁵⁹.

Ὅλα ὅσα ἔχουν ἀναφερθεῖ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ φόνος διαπράχτηκε ἀπὸ τὸν Φαρμάκη καὶ εἶχε κίνητρο τὴ ληστεία. Ἀνάμιξη δὲν εἶχε τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων οὔτε ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία», παρὰ τὴν κατοπινὴ προσπάθεια νὰ ὑπολογιστεῖ καὶ ἕνας ἀκόμη ἄθλος στὸ ἐνεργητικὸ της²⁶⁰. Ὁ σύνδεσμος τοῦ δράστη μετὰ τὸν ἀρχηγὸ τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωση, ὅτι τὰ αἷτια τοῦ ἐγκλήματος ἦταν πολιτικά, κάτι ποὺ ἐξυπηρετοῦσε πολὺ τὶς θέσεις Τούρκων κι Ἀλβανῶν.

Στὶς ἀπόψεις ποὺ ἀναφέραμε γιὰ τοὺς πιθανοὺς δολοφόνους τοῦ Καδρῆ, πρέπει νὰ ἐπανέλθουμε στὴν ἐκδοχὴ νὰ διαπράχτηκε ὁ φόνος ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ παραδοξολογία. Ἐν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι ἡ κατάστασις ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν Ἡπειρωτικοαλβανικὸ χῶρο εἶχε φανατίσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐδίλεπαν τὴ χαώδη κατάσταση στὴν ἰσοποδία εἶχε περιέλθει τὸ κράτος. Ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, γραμμμένη σὲ ἀνύποπτο χρόνο²⁶¹, δημιουργεῖ προβληματισμοὺς γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐνόχων. Ὁ Ἕλληνας πρόξενος σημείωνε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Ἰωαννίνων εἶχαν γίνει τόσο προκλητικοὶ ποὺ δὲν ὑπολόγιζαν καθόλου τὶς τουρκικὰς ἀρχές. Συγκροτοῦσαν καθημερινὲς συσκέψεις, συνενοοῦνταν διαρκῶς μετὰ τοὺς ὁμόφρονές τους στὸ Λεσκοδίκι, τὸ Ἀργυρόκαστρο κι ἄλλοῦ, μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀρχῶν, ποὺ ἂν καὶ τὰ γνώριζαν δὲν τολμοῦ-

259. Ἐγραφε χαρακτηριστικὰ: «Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μακαρίτης καὶ ἀγαπητὸς οὗτος ἀδελφὸς πρὸς οὐδένα θιέκετο ἐχθρικῶς ὡς ἄτομον καὶ ἐνῶ μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερεν εἴκοσι τέσσαρας λίρας δὲν ἀφηρέθησαν αὗται παρὰ τῶν φονέων καὶ ὅτι ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου διετέλει ὢν πρόεδρος τῆς ἐκπαιδευτικῆς λέσχης Bashkimi, ἐξάγεται μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὸ τραγικὸν τοῦτο ἔγκλημα διεπράχθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοῦ Ὀθωμανισμοῦ καὶ τῆς Ἀρβανιτιᾶς. Οἱ ἐλπίζοντες ὅμως ὅτι διὰ τοῦ φόνου τῆς ὑψηλῆς ταύτης φυσιογνωμίας θὰ ἐξυπηρετήσωσι τὴν «μεγάλην ἰδέαν» ἀπατῶνται. Εἶναι πολὺ ἀπατημένοι ἐὰν σκέπτονται ἰδιὰ τοιούτων τραγικῶν κακουργημάτων νὰ ἀνανεώσωσι τὰ κακουργήματα καὶ τοὺς φόνους τῆς Κρήτης. Διότι διὰ τοιούτων χαμερπῶν κινήσεων ἡμεῖς οἱ ὀθωμανοὶ δὲν ἀπελπιζόμεθα, τουναντίον μάλιστα καθιστάμεθα προσεκτικοί. Διότι ἐδῶ δὲν εἶναι Κρήτη, εἶναι Ἀρβανιτιᾶ». (Βλ. ὁλόκληρο τὸ ἄρθρο, μεταφρασμένο, μετὰ τίτλο: «Θάνατος ἀλγεινός, θλίψις μεγίστη», συνημμένο στὴν ὑπ' ἀριθμ. 1624/31-7-1912 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων, β.π.).

260. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, β.π.

261. Γράφτηκε μιὰ ἐβδομάδα πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία κι ἀναφέρεται στὴν κατάστασις ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἡπειρο, ὕστερα ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Στρατιωτικοῦ συνδέσμου.

σαν να πάρουν μέτρα έναντίον τους. Ἡ κατάσταση ἦταν χαώδης, οἱ ἀρχές ἀδρανοῦσαν καὶ ἦταν ἐφεκτικές καὶ αὐτὸ ἀποθράσυνε τοὺς Ἀλβανούς²⁶².

Τὸ χαρακτηριστικότερο γεγονός τῆς ἀποθράσυνσης τῶν Ἀλβανῶν ἦταν τὸ ἐπεισόδιο ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴ σύλληψη καὶ τὴν προφυλάκιση στὰ Γιάννινα τοῦ δικηγόρου Γιουσούφ ἐφέντη ἀπὸ τὴν Πρεμετή. Τὸν Γιουσούφ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ὑπόθαλψη καὶ διέγερση τοῦ πληθυσμοῦ ἐναντίον τῶν ἀρχῶν. Στὸ ἐπεισόδιο πῆραν ἐναργὸ μέρος ὁ πρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Καδρὴ Γκιάτα καὶ ὁ Φελήμ θέης, διευθυντῆς τοῦ τελωνείου. Παρουσιάστηκαν ἀμέσως στὸ βαλὴ καὶ ὅπως σημειώνει ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων, «ἀπήτησαν μετ' ἀσυνήθους γλώσσης» τὴν ἀμεση ἀποφυλάκιση τοῦ Γιουσούφ, πράγμα ποὺ ἐγένε. Σὲ φιλικὴ παρατήρηση τοῦ βαλὴ γιὰ τὴν ἀπαράδεκτη συμπεριφορὰ τους, οἱ Ἀλβανοὶ ἐρεθίστηκαν σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὅταν ἔφυγαν ἐκτόξευσαν τὴν ἀπειλή: «πρέπει νὰ προσέχη ὁ ἴδιος μᾶλλον μὴ πάθῃ τι καὶ ὅτι οὐδὲν κατ' αὐτῶν δύναται οὗτος νὰ πράξῃ»²⁶³.

Ὅταν αὐτὰ εἶναι ἰδεδομένα, ἡ ἐκδοχὴ νὰ διέπραξαν οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι τὸ φόνο εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ὑπολογίζεται, πολὺ περισσότερο ὅταν ἡ ἀποψη ποὺ ἔγινε γενικότερα ἀποδεκτὴ — ὑπόθεση Φαρμάκη — πάσχει ἀπὸ τὸ ὅτι δὲ διαπιστώθηκαν οἱ προθέσεις ληστείας.

Ὁ φόνος πάντως τοῦ Γκιάτα ἐπιδύρυνε τὴν ἤδη τεταμένη κατάσταση. Τὴν αἴσθησι αὐτὴ, ποὺ ἦταν διάχυτη ἀκόμα καὶ στὴν τουρκικὴ πρωτεύουσα, ἐξέφραζε ὁ ἐκεῖ Ἑλληνας πρεσβευτῆς. Σὲ τηλεγράφημά του ἀνακοίνωνε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἐξέφραζαν τὴ δυσαρέσκειά τους γιὰ τὸ φόνο τοῦ Γκιάτα καὶ ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ προκληθοῦν ἀντεκδικήσεις σὲ θάρος Ἑλλήνων λαϊκῶν καὶ κληρικῶν²⁶⁴.

13.- Συνέχισι τῶν ἐλληνικῶν ἀντιδράσεων — Συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων

Ἡ ἀποδοχὴ τῶν βασικῶν αἰτημάτων τῶν Ἀλβανῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὴν Πύλη, μὲ τὸ διάταγμα τῆς 5/18 Αὐγούστου 1912²⁶⁵, ὄξυνε περισσότερο

262. Οἱ περισσότερο φανατικοὶ Ἀλβανοὶ μιλοῦσαν ἀπροκάλυπτα, ὅτι ἔτσι ὅπως ἐὰν διζαν τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας γρήγορα θὰ καταλύονταν οἱ ἀρχές σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἀλβανίας. Ἐλεγαν ἀκόμη, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ κατέβουν στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν ἐστὴν κυβέρνησι νὰ δεχτεῖ τὰ αἰτήματά τους. Οἱ μετριοπαθέστεροι πάντως θεωροῦσαν πολὺ παρακινδυνευμένες αὐτὲς τὶς σκέψεις καὶ ἀνησυχοῦσαν γιὰ τὴ στάσι τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

263. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1525/20-7-1912 ἐκθεσι τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

264. Βλ. τὸ μὲ ἡμερομηνία 6-8-1912 τηλεγράφημα τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ.π.

265. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 357.

τήν κατάσταση στον ήπειρωτικό χώρο και μεγάλωσε τή διάσταση ανάμεσα στους Άλβανούς και τους Έλληνες. Φορείς τής αντίδρασης του έλληνικού πληθυσμού στην επιχειρούμενη άλβανοποίηση του βιλαετιού στάθηκαν οί έλληνικές κοινότητες, οί σύλλογοι και οί οργανώσεις, μ' επικεφαλής τήν Ιεραρχία, κι ο έλληνικός τύπος. Τίς αντιδράσεις διερμήνευε μέ τήν άρθρογραφία τής ή «Ήπειρος»²⁶⁶. Ωστόσο οί άλβανικές αξιώσεις έγιναν αποδεκτές. Η λέσχη «Bashkimi» τών Ίωαννίνων ιστή συνέχεια ζήτησε από τήν κυβέρνηση τόν Αύγουστο του 1912 τήν αντικατάσταση βλων τών Έλλήνων και Τούρκων υπαλλήλων του βιλαετιού μέ Άλβανούς. Οί παραχωρήσεις τής Πύλης επέτρεψαν νά υλοποιηθεί κι αυτό τó αίτημα. Η αντικατάσταση άρχισε κι άποφασίστηκε νά διοριστεί βαλής άλβανικής καταγωγής. Για τó αξίωμα προκρίθηκε ο στρατηγός Χασάν Ταχσίν πασάς Μεσαρέγιας από τó Λεσκοβίκι²⁶⁷. Επίσης ο άρχιστυνόμος Ίωαννίνων, ο καιμακάμης του καζά Ήωγωνίου κι ο μουτεσαρίφης Αργυροκάστρου ήταν από τούς πρώτους που αντικαταστάθηκαν μέ Άλβανούς²⁶⁸.

Τó Πατριαρχείο και ή έλληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκαν έντονα πρós τήν Πύλη για τίς παραχωρήσεις πρós τούς Άλβανούς, πρίν ακόμη άνακοινωθούν επίσημα²⁶⁹. Στίς έπαρχίες και στα Γιάννινα επικράτησε όργη κι άγανάκτηση, ή όποία στράφηκε και έναντίον τών Τούρκων. Οί τελευταίοι για νά κολακέψουν τούς Άλβανούς έστειλαν τηλεγράφημα πρós τήν Πύλη, μέ τó όποιο όχι μόνον αποδέχονταν τά άλβανικά αίτήματα, αλλά δήλωναν ότι κι αυτοί ήταν Άλβανοί²⁷⁰. Τó γεγονός προκάλεσε τή δριμεία κριτική ακόμη και του ίδιου του βαλή Ίωαννίνων. Αυτό δέν έμπόδισε λίγο άργότερα, τó Σεπτέμβριο του 1912, τó βαλή ν' άπαιτήσει νά στείλουν οί πρόκριτοι μωαμεθανοί και χριστιανοί του σαντζακιού Βερατίου τηλεγράφημα πρós τó μεγάλο βεζίρη, μέ τó όποιο θ' άναγνώριζαν ως νότια Άλβανία δλόκληρη τήν Ήπει-

266. Βλ. ένδεικτικά άρθρο μέ τίτλο: «Από τής Σκύλλης εις τήν Χάρυδιν», στο ύπ' αριθμ. 163/12-8-1912 φύλλο τής.

267. Είναι ο στρατηγός που παρέδωσε τή Θεσσαλονίκη στους Έλληνες ύστερα από λίγο, βλ. και ΗΟΧΗΑ, δ.π., σ. 123. Έσφαλμένα ο Ηοχha σημειώνει ότι θά ήταν ο πρώτος Άλβανός βαλής ύστερα από τó θάνατο του Άλη πασα, γιατί στα 1850—1851 βαλής Ίωαννίνων διατέλεσε ο έγγονός του Άλη, ο Ίσμαήλ, βλ. ΕΙΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, «Η στάση τής Τουρκίας άπέναντι στους Άλβανούς σέ συνάρτηση μέ τή διάδοση τής Μεγάλης Ίδέας στην Ήπειρο (μέσα του 19ου αι.)», «Δωδώνη», τ. 8 (1979), σ. 81 κ.έξ. Έσφαλμένα επίσης κι ο ΛΙΒΑΔΕΥΣ, δ.π., σ. 53 σημειώνει ότι ο Χασάν Ταχσίν πασάς τοποθετήθηκε βαλής στις άρχές του 1912.

268. Βλ. τó ύπ' αριθμ. 168/16-9-1912 φύλλο τής «Ήπειρου».

269. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, δ.π., σ. 343.

270. Βλ. τó ύπ' αριθμ. 162/5-8-1912 φύλλο τής «Ήπειρου», όπου δημοσιεύεται άρθρο μέ τόν τίτλο: «Αί μεταμορφώσεις».

ρο και θα ζητούσαν, γιατί το θεωρούσαν απαραίτητο, το διορισμό Ἀλβανού θαλῆ²⁷¹.

Τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων τοῦ βιλαετιοῦ ἐκφράστηκαν μὲ τις τηλεγραφικὲς διαμαρτυρίες τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἀργυροκάστρου, Βερατίου, Πρέβεζας, Πρεμετῆς κλ. πρὸς τὴ μεγάλη βεζιρία. Ἀπὸ τὰ Γιάννινα διαμαρτυρήθηκαν στὶς 24 Αὐγούστου 1912 καὶ τὸ τηλεγράφημα διατυπώθηκε μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μὴ ἰδημιουργεῖ ἔντονες ἀντιδράσεις²⁷². Τὰ ἴδια ἐξάλλου αἰσθήματα ἐξέφραζαν μὲ ψήφισμά τους καὶ οἱ Ἡπειρωτὲς τῶν ἐλληνικῶν παρουνικῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ²⁷³. Οἱ Ἡπειρωτὲς ἀπηύθυναν διαμαρτυρίες καὶ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, ἡ σύνοδος τοῦ ὁποίου ἀσχολήθηκε μὲ τὸ θέμα κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 21 Αὐγούστου 1912²⁷⁴. Ὅμως, σὲ λίγο ἄρχιζε ὁ πόλεμος τοῦ 1912 ποὺ διαμόρφωσε τὸ νέο χάρτη τῆς Βαλκανικῆς.

Στὸ «Ἰπόμνημα» πρὸς τὸν Χατζῆ Ἀδῆλ βέη γινόταν σαφὴς λόγος καὶ

271. Βλ. σχετικὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 513/7-9-1912 ἐκθέση τοῦ προξενεῖου Βερατίου, ΑΠΕ, 1912, Β/45, Δράσεις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον. Πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶχε δοθεῖ ἐντολὴ νὰ σταλοῦν ἀνάλογα τηλεγραφήματα καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τοῦ βιλαετιοῦ, ὅπου ἐπικρατοῦσε τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο. Τὸ τηλεγράφημα τὸ υπέγραψαν οἱ: Ἀζίζ πασάς, Ἰλιάζ βέης, δημάρχος τοῦ Βερατιοῦ, ὁ μουφτής, ὁ Μουσταφά βέης, ὁ Ἰσλιὰμ βέης Βρυώνης, ὁ Καραμάν βέης καὶ ἄλλοι ἑξὸς βέηδες. Τελικὰ, τὸ υπέγραψαν καὶ οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοι Κόνα, Νόση, Τιτουλιάνη, Χατζηστάσα, Χασάπη, Στέφα, καὶ Χ. Γοτζαμάνος, ἀπὸ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ὁ τελευταῖος.

272. Μὲ τὸ τηλεγράφημα ζητούσαν, ἐξ ὀνόματος τῶν ἐλληνοθωμανῶν τοῦ βιλαετιοῦ, νὰ μὴ θεωρηθεῖ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς Ἀλβανίας καὶ νὰ μὴ προχωρήσει ἡ κυβέρνησις στὸ διορισμὸ Ἀλβανοῦ θαλῆ. Ἀντίθετα, συνέχιζαν, οἱ ἀρχὲς τῆς ἐσότητος, τῆς ἰσοπολιτείας καὶ δικαιοσύνης ἐπέβαλαν νὰ εἶναι Ἕλληνες οἱ περισσότεροι ὑπάλληλοι, ὅπως καὶ ὁ θαλῆς. Τὸ ψήφισμα κατέληγε μὲ τὴν ἐυχὴ, ὅτι ἡ νέα «φυλελεύθερη» κυβέρνησις (τὸν Ἰούλιο τοῦ 1912 ἡ κυβέρνησις τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμιτάτου ἀνατράπηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις τοῦ Ἀχμέτ Μουχτάρ πασᾶ στὶς 10/23 Ἰουλίου 1912, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 330) θὰ σεβόταν τὶς κατηγορηματικὲς ἐπαγγελίες τῆς γιὰ τὰ δίκαια τῶν ἐθνοτήτων καὶ θὰ λάβαινε ὑπόψη τῆς τὰ αἰτήματα τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου (βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 165/26-8-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου»).

273. Ἐνδεικτικὸ ἦταν τὸ ψήφισμα ποὺ ἐξέδωκαν καὶ ἔστειλαν στὴν Πύλη, στὶς Μεγάλες Δυνάμεις καὶ τὸν τύπο οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ἡπειρωτῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σουδάν. Στὶς 26/8-9-1912 ἔγινε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στὸν περίβολο τοῦ Ἀβερωφείου γυμνασίου τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ μὲ τὸ ψήφισμα ποὺ συνέταξαν ζητούσαν: νὰ μὴν ἐφαρμοστοῦν οἱ παραχωρήσεις ποὺ δόθηκαν στοὺς Ἀλβανοὺς γιὰ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων, νὰ μὴ διοριστεῖ Ἀλβανὸς θαλῆς, ἀλλὰ Ἕλληνας, καὶ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν Ἡπειρωτικῶν πληθυσμῶν. Τέλος, ἐξέφραζαν τὴν ἀπόφαση ν' ἀμυνθοῦν μὲ ὅλα τὰ μέσα σὲ περίπτωση ποὺ θὰ καταπατοῦνταν τὰ δίκαια τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ θὰ γινόταν πλαστογράφηση τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρα τῆς Ἡπείρου (βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 168/16-9-1912 φύλλο τῆς «Ἡπείρου»).

274. Βλ. ἐφημ. «Πρόδοξ» Κωνσταντινουπόλεως, ἀριθμ. φύλλ. 2885/22-8-1912.

για τις έχθρικές ενέργειες τής ρουμανικής προπαγάνδας έναντι του έλλη-
νικού στοιχείου. Σ' αυτό υπήρχε τὸ αἶτημα νὰ σταματήσει καὶ ἡ χρησιμο-
ποίηση ἀτόμων ποὺ εἶχαν ὁσοληψίες μὲ τὴ δικαιοσύνη καὶ χρησίμευαν ὡς
ὀδηγοὶ τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων. Τὰ ἄτομα αὐτὰ ἀνῆκαν, κυρίως,
στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ὅπως κατήγγειλε τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννί-
νων στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν. Ἡ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων
ἐπεκτεινόταν καὶ ὡς τὴ σύμπραξη ἢ τὸν καταρτισμὸ μικτῶν ἐνόπλων ἀνταρ-
τικῶν ἰσωμάτων, ποὺ δροῦσαν ἰδίως στὴ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ στὸ χῶρο τοῦ
βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων. Γινόταν ἐπίσης ἐντονη προσπάθεια γιὰ τὸν προσεταιρι-
σμὸ τῶν κατοίκων τῶν βλαχόφωνων χωριῶν στὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση.
Ὁ ἐπικεφαλῆς ἀλβανικοῦ σώματος στὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας Ρουστὲμ ὁδῆς
ἀγωνιζόταν νὰ πείσει τὰ βλαχόφωνα χωριά Πάδες, Ἀρμάτοβο, Βριόζα καὶ
Παλαιοσέλι νὰ σχηματίσουν ἐπαναστατικὸ σῶμα, «Πατριωτικὸν Κομιτάτον»,
γιὰ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Ἀφῆγε ἀκόμη νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι θὰ ὑ-
ποχρέωναν τὰ χωριά νὰ δεχτοῦν ρουμανοδασκάλους, τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοι
ὡς τότε ἐδιώχναν²⁷⁵.

Οἱ καταγγελίες ποὺ διατύπωνε ἡ ἐλληνικὴ πλευρὰ σὲ θάρος τῆς ρουμα-
νικῆς προπαγάνδας ἰδὲν ἀποτελοῦσαν παραπλανητικὴ ἀντίδραση, ἀλλὰ γεγο-
νὸς ποὺ ἀποδεικνυόταν ἀπὸ πλῆθος περιστατικῶν. Οἱ μαρτυρίες ἐξάλλου τοῦ
αὐστριακοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων εἶναι ἀποκαλυπτικὲς γιὰ τὴ σύμπραξη καὶ
συμπόρευση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνη-
σης στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων²⁷⁶. Σ' ἐκθεσὴ του τὸ προξενεῖο τόνιζε τὰ ἑξῆς:

Στὴ Μακεδονία οἱ φυλετιστὲς Βλάχοι, στὸν ἀγῶνα τοὺς ἐναντίον τῶν
Ἑλλήνων, εἶχαν ἐπιζητήσει πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια τὴν ὑποστήριξη τῶν ἄλ-
λων ἀντιπάλων τῶν Ἑλλήνων, ὥστε σὲ στενὸ σύνδεσμο μ' αὐτοὺς νὰ ἐνισχύ-
σουν τὴ θέσιν τους. Βρῆκαν αὐτὴ τὴν ὑποστήριξη πρῶτα ἀπὸ τοὺς Βουλγά-
ρους καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων δὲν υπῆρχαν
τέτοιοι ἀντίπαλοι τῶν Ἑλλήνων. Μωαμεθανοὶ ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀλβα-
νοὺς, ἦταν λίγοι. Μὲ τοὺς Ἀλβανούς, ὅμως, ἦταν δύσκολη ἡ συγγένησις στὸ
παρελθόν, γιὰτὶ ἐπρόκειτο γιὰ ἐθνότητα κατακερματισμένη, ἐξαιτίας τῶν
θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν διαφορῶν ποὺ υπῆρχαν, καὶ μέχρι τὴν ἐγκα-
θίδρυση τοῦ νέου καθεστῶτος (τῶν γεότουρκων) δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ λόγος

275. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1677/7-8-1912 ἐκθεσὴ τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων
πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1912, 48, 52 Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

276. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/29-3-1909 ἐκθεσὴ τοῦ προξένου Dr. Ranzi πρὸς τὸν Αὐ-
στριακὸ ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν Alois von Aehrenthal, Haus - Hof - und Staats-
archiv, PA XXXVIII Konsulate, Karton 383 (Janina, 1904—1910), καὶ
PEYFUSS, ὁ.π., σ. 111.

για ένα έθνικό κόμμα. Έτσι οι Βλάχοι²⁷⁷ εγκαταλείφθηκαν μόνοι τους κι από την απομόνωση αυτή προήλθε ή πλήρης ήττα στην πάλη έναντι ενός ισχυρότερου αντίπαλου.

Η γεοτουρκική επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα την αναγνώριση των Άλβανών ως έθνικού παράγοντα, που θεώρησε την καταπολέμηση του έλληνισμού ως μία από τις κύριες αποστολές του. Έτσι, άλλαξε ή κατάσταση προς όφελος των Βλάχων, γιατί τώρα είχαν ένα φυσικό σύμμαχο, που τα συμφέροντά του ταυτίζονταν με τα δικά του. Έσπευσαν, λοιπόν, να συνάψουν στενή συμμαχία. Στην πρωτεύουσα του βιλαετιού προπαντός επισημαινόταν τώρα συνεργασία μεθοδευμένης μορφής με τους φυλετιστές Άλβανούς. Οι δασκαλοι των ρουμανικών σχολείων γίνονταν δεκτοί ως μέλη στα άλβανικά σχολεία²⁷⁸ και έπαιρναν μέρος στις συνελεύσεις τους. Δυο από τους ρουμανοδασκάλους, που ασχολούνταν με τή σπουδή της άλβανικής γλώσσας, ανέλαβαν να πραγματοποιήσουν διαλέξεις στην άλβανική λέσχη Ιωαννίνων, γύρω από την άλβανική γλωσσολογία. Στα ρουμανικά σχολεία των Ιωαννίνων επικρατούσε ή σκέψη να εισαχθεί τὸ μάθημα τής διδασκαλίας τής άλβανικής, όπως είχε γίνει στα ρουμανικά σχολεία του Βερατίου και τής περιοχής Φράσαρης²⁷⁹. Στις βουλευτικές εκλογές του σαντζακίου Ἀργυροκάστρου οι φυλετιστές Βλάχοι συμφώνησαν να υποστηρίξουν τους Άλβανούς υποψηφίους και να συνεργαστούν για τή νίκη τους.

Τὸ αὐστριακὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων ἐξέφραζε τή γνώμη, ὅτι ή συμμαχία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων, θὰ συντελοῦσε στὸ ν' ἀποσπάσει τοὺς χριστιανοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τὸν ἑλληνισμό, με τή βοήθεια τῶν σχολείων καὶ τῶν ἄλλων μέσων τής ρουμανικῆς προπαγάνδας. Ἀπὸ τήν πλευρά τους οἱ Ἀλβανοὶ ἐβλεπᾶν στή συνεργασία αὐτή καὶ τήν ἐκπλήρωση ἑνὸς χρέους εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Ρουμάνους, γιατί ἰσὰ προηγούμενα χρόνια τὸ Βουκουρέστι, μετὰ τή Σόφια, στάθηκε τὸ σπουδαιότερο κέντρο τής λογοτεχνικῆς τους δραστηριότητας, ἀπ' ὅπου ή ἑθνικὴ άλβανικὴ ἰδέα πῆρε τήν ἰσχυρότερή της ὄθηση.

Τόσο ή ἔκθεση ἴσο καὶ οἱ κρίσεις τοῦ προξένου Ranzì δικαιώνουν τις αἰτιώσεις τής ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ὅπως αὐτὲς περιγράφηκαν στὸ «Ἐπίγραμμα» πρὸς τὸν Χατζή Ἀδὴλ βέη καὶ ἐπιβεβαιώνουν τή σύμπραξη καὶ τή συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων στὸ χῶρο τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων.

277. Ἐπίτηδες δὲν χρησιμοποιεῖ τώρα ὁ Ranzì τὸν ὄρο «φυλετιστές», γιὰ νὰ μεγεθύνει μιὰ κίνηση, τή ρουμανικὴ, πὸ ἀποτελοῦσε μικρὴ μειοψηφία ἀνάμεσα στὸ κουτσοβλαχικὸ στοιχεῖο τοῦ βιλαετιοῦ.

278. Πρέπει νὰ ἐννοεῖ τήν άλβανικὴ λέσχη.

279. Τὰ σχολεία αὐτὰ ἔπαψαν νὰ λειτουργοῦν τὸ 1909· βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐένες προπαγάνδες, ὁ.π., σ. 257.

14.- "Άλλες δραστηριότητες τῆς λέσχης «BASHKIMI» — Τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων

Ἀνάμεσα στὶς δραστηριότητες ποὺ ἀνέπτυξε ἡ λέσχη «Bashkimi» στὰ πρῶτα χρόνια ἦταν καὶ οἱ γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις ποὺ γίνονταν γιὰ τὴ σύσφιγξη τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανούς, ἡ διοργάνωση διαλέξεων, στὶς ὁποῖες καλοῦσαν κι ὁμιλητὲς ἀπὸ ἄλλους καζάδες, καὶ θεατρικῆς παράστασης, μὲ τὸ δράμα τοῦ Sami Frashëri «Besa»²⁸⁰. Τὸ ἔργο, παρὰ τὶς δυσχέρειες, τὸ ἔπαιξαν μ' ἐπιτυχία στὶς 9 Αὐγούστου 1909, στὸ καφενεῖο «Ihsanie»· μαζί μ' αὐτὸ παίχτηκε καὶ μιὰ κωμωδία. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παράστασης ὁμάδα νέων ἔψαλλε ἔθνικὰ τραγούδια. Ὅλα αὐτὰ, κατὰ τοὺς Ἀλβανούς ἐρευνητὲς, ἦταν ἐκδηλώσεις μεγάλης πολιτικῆς σημασίας, ποὺ ἀποκοτοῦσαν θάλασσα κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὄχι μόνον στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ κι ἄλλοῦ, ὁ ἀριθμὸς τῶν μορφωμένων Ἀλβανῶν ἦταν ἐλάχιστος.

Στὶς προσπάθειες τῆς λέσχης γιὰ τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν Ἀλβανῶν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἐκδοσιμὴ τῶν τομῶν τομμάτων ἀπὸ τὸν Mahmut Përmeti, μὲ τίτλο: «Marte's Qeroxit» (ἡ γάμος τοῦ Κασιδιάρη) τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1909. Τὸ προϊόν τῆς πώλησής του διατέθηκε γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν οἰκονομικῶν πόρων τῆς λέσχης²⁸¹.

Ἀνάμιξη τῆς λέσχης γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀλβανικῶν συμφερόντων παρατηρήθηκε καὶ στὴν κατάρτιση τοῦ Meclis - i - Idare, τοῦ διοικητικοῦ δηλαδὴ συμβουλευτικοῦ σώματος τοῦ βασιλῆ, καθὼς καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ ἔπρεπε νὰ καλυφθοῦν ἀνάλογες ἀνάγκες κρατικῶν τομέων σ' ἄλλους καζάδες τοῦ βιλαετιοῦ, τὶς λέσχες τῶν ὁποίων καθοδηγοῦσε²⁸². Ἡ λέσχη πῆρε ἐπίσης ἐνεργὸ μέρος στὰ ἀλβανικὰ συνέδρια τῆς Δίβρας καὶ τοῦ Μοναστηρίου κι ἄρχισε ἐργώδη προετοιμασία γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰωαννίνων ποὺ ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ στὶς 3 Ἰουλίου 1910 (π.ῆ.)²⁸³.

Στὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων δόθηκε ἰδιαίτερη πολιτικὴ σημασία²⁸⁴. Οἱ ἀλβανιστὲς στήριζαν στὸ συνέδριο αὐτὸ πολλὲς ἐλπίδες γιὰ τὴν ἐπίλυση ὅλων τῶν μεγάλων ζητημάτων ποὺ ἀπασχολοῦσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὴν ἀλβανικὴ

280. Λεπτομέρειες γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν παράσταση βλ. στοῦ HOXHA, ὁ.π., σ. 100 κ.εξ.

281. Βλ. HOXHA, ὁ.π., σ. 101.

282. Βλ. ὁ.π., σ. 102—103.

283. Βλ. ὁ.π., σ. 108. Σὲ δημοσίευμα τῆς «Bashkimi i Kombit» τοῦ Μοναστηρίου (25-3-1910 π.ῆ.), ὅπου καὶ καταχωρίζονται οἱ ἀποφάσεις τοῦ δευτέρου συνεδρίου τοῦ Μοναστηρίου, ὡς ἡμερομηνία σύγκλησης τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰωαννίνων φέρεται ἡ 20ῆ Ἰουλίου 1910 (π.ῆ.). Βλ. ἐφημ. «Ἡπειρος», ἀριθμ. φύλλ. 40/4-4-1910, ποὺ δημοσιεύει σὲ μετάφραση τὶς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου. Θὰ πρόκειται μᾶλλον γιὰ τυπογραφικὸ λάθος.

284. Βλ. γενικὰ γιὰ τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων στοῦ HOXHA, ὁ.π., σ. 105 κ.εξ.

φυλή. Τὸ συνέδριο τοῦ Μοναστηρίου τὸ ὀνόμασε στὶς ἀποφάσεις του «Μέγα Συνέδριο»²⁸⁵ καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία του ἄρχισαν νὰ ἐργάζονται πυρετωδῶς ἀλβανικὸ κομιτάτο, λέσχες καὶ τύπος. Οἱ ἐφημερίδες ὑπογράμμιζαν μὲ λυρικοὺς τόνους τὴ σημασία του καὶ τόνιζαν τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπιλεγοῦν ὡς ἀντιπρόσωποι ἀπὸ κάθε ἐπαρχία οἱ πιὸ μορφωμένοι καὶ κατάλληλοι. Τὰ θέματα τοῦ συνεδρίου ἦταν πολλὰ καὶ κάλυπταν καίριους τομεῖς τῆς ἐθνικῆς κίνησης, μὲ τίς προεκτάσεις πού εἶχε αὐτὴ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, στὸ ἄμεσο παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἀλβανίας. Ἡ σημασία πού ἔδιναν στὸ συνέδριο οἱ ὀργανωτὲς φαίνεται κι ἀπὸ τὴν ἐκκλήση πού ἀπηύθυναν στὶς ἀλβανικὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, γιὰ νὰ στείλουν σ' αὐτὸ ἀντιπροσώπους, γιὰ ν' ἀποδειχτεῖ ἔτσι ἡ πανεθνικὴ σημασία του. Ὑποδείκνυαν ἐπίσης, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέρος καὶ οἱ Ἀλβανοὶ πού δὲ συμφωνοῦσαν μὲ τὴ γενικὴ γραμμὴ τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης καὶ προπαντὸς ὅσοι εἶχαν ἀντίθετη γνώμη μὲ τὸ θέμα τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου²⁸⁶.

Τὸ θέμα αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ κυρίαρχο στὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων²⁸⁷. Ἀπὸ τὰ ἄλλα θέματα βαρύτητα εἶχαν ὅσα ἀναφέρονταν στὴν ἵδρυση σχολείων, στὴν καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας καὶ στὴν ἐπίτευξη τῆς ἐνότητας.

Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ πλευρὰ τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων ἀποκτοῦσε ἰδιαίτερη σημασία ἀπὸ ἄλλη ὅμως ἀποψη. Τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, στηριγμένο σὲ πληροφορίες τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, ὑπολόγιζε σὲ 4.000 τοὺς Ἀλβανοὺς ἐκπροσώπους πού θὰ ἔπαιρναν μέρος. Σύμφωνα μὲ τίς ἀπόψεις του, ἡ συγκρότηση παναλβανικοῦ συνεδρίου στὰ Γιάννινα εἶχε μὲν φαινομενικὰ ὡς κύρια ἀφορμὴ τὸ ζήτημα τῆς χρήσης τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου στὴν ἀλβανικὴ, κυρίως ὅμως ἀπέδλεπε στὸ νὰ παρουσιάσουν τὴν Ἠπειρο στὰ μάτια τῆς Εὐρώπης ὡς ἀλβανικὴ καὶ τὰ Γιάννινα ὡς πρωτεύουσα τῆς Ἀλβανίας, πράγμα πού κι αὐτὲς οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς κι ἐλόκληρος ὁ ντόπιος μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς δὲν ἔδλεπαν μὲ δυσαρέσκεια. Κι αὐτὸ γιὰτί, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἐκάστοτε διαφωνίες τους μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς, προκειμένου νὰ χαρακτηριστεῖ ἓνα τμῆμα τοῦ κράτους ὡς ἐλληνικὸ ἢ ἀλβανικὸ προτιμοῦσαν γιὰ εὐνόητους λόγους τὸ τελευταῖο²⁸⁸.

285. Βλ. ἐφημ. «Ἠπειρος», δ.π.

286. Βλ. HOXHIA, δ.π., σ. 107, σημ. 85.

287. Βλ. ἐφημ. «Zgjim» τῆς 3-5-1910, τῆς ὁποίας τὸ κείμενο, τὸ σχετικὸ μὲ τὴ σημασία τοῦ θέματος τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου, ἀναδημοσίευσε ἡ «Ἠπειρος» στὸ ὑπ' ἀριθμ. 45/9-5-1910 φύλλο τῆς. Ἡ «Ἠπειρος», σχολιάζοντας σύντομα τὸ κείμενο, παρατηροῦσε: «Ἐν γένει δὲ τὸ ἄρθρον τῆς 'Ζγκίμι' ἀποθέτει τὸν διακανονισμὸν τοῦ ἀλφαβήτου εἰς τὸ συνέδριον, χωρὶς ἢ ἰδίᾳ ἢ 'Ζγκίμι', ἢ ὑπερμαχοῦσα τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, νὰ ποιῆται σήμερον μνεῖαν αὐτοῦ».

288. Βλ. τὴν 289/9-4-1910 ἐκθεσὴ πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910—11, Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

Ο γενικός πρόξενος Ἰωαννίνων ἐξέθεσε τὶς ἀνησυχίες του καὶ στὸ βαλὴ στίς 4 Μαΐου 1910. Τόνισε στὸν τελευταῖο, ὅτι ἡ συγκρότηση παναλβανικοῦ συνεδρίου σὲ μιὰ πόλη κατοικούμενη μόνον ἀπὸ Ἑλληνας καὶ Τούρκους μουσουλμάνους, καθὼς καὶ ἡ ἀφιξὴ χιλιάδων Ἀλβανῶν στὸν καζὰ Ἰωαννίνων, ὅπου ἴδεν ὑπῆρχε κανένα ἀλβανόφωνο χωριό, τουρκικὸ ἢ χριστιανικὸ, θὰ δυσχεραστοῦσε τὸν φιλήσυχο χριστιανικὸ πλῆθυσμὸ καὶ ἦταν πιθανὸ νὰ γίνῃ ἀφορμὴ θλίψεων ἐπεισοδίων. Ὁ βαλὴς, ἀν καὶ ἔδειχνε ὅτι δυσφοροῦσε ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἀπὸ τὴν πιθανότητα νὰ δημιουργηθοῦν ταραχές, διαβεβαίωσε ὡστόσο τὸν πρόξενο ὅτι ὁ λαὸς ἴδεν ἔπρεπε ν' ἀνησυχεῖ, γιατί ἦταν ἀποφασισμένος νὰ πάρῃ αὐστηρὰ μέτρα καὶ νὰ τηρήσῃ τὴν τάξη. Παράλληλα, ὁ πρόξενος ζήτησε καὶ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν ὁδηγίες σχετικὰ μὲ τὴ στάση ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο²⁸⁹. Οἱ ἐντολές τοῦ ὑπουργείου ἦταν: σὲ περίπτωσι συγκρότησι τοῦ συνεδρίου, ἡ στάσι τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ εἶναι οὐδέτερη, ἐκτὸς ἀν σὶ Ἀλβανοὶ προχωροῦσαν σ' ἐχθρικές ἐκδηλώσεις πρὸς τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος, ὅποτε σὶ Ἑλληνας τῶν Ἰωαννίνων ἔπρεπε νὰ συγκροτήσουν πάνδημο ἀντιλαϊκὸ κέντρο καὶ νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Τὸ ὑπουργεῖο εἶχε ἀκόμη τὴ γνώμη ὅτι ἡ ματαίωσι τοῦ συνεδρίου ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχτεῖ μέσω τῶν ἰσχυρῶν Ἀλβανῶν βέηδων καὶ ὄχι ἀπὸ τὶς τουρκικές ἀρχές. Καὶ αὐτὸ γιατί ἐστὴν ἀντίληψι τῶν Ἀλβανῶν δὲ θ' ἀποτελοῦσε ὀρθὴ πολιτικὴ πράξι ἢ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὶς τουρκικές ἀρχές, κυβέρνησι καὶ ντόπιους παράγοντες²⁹⁰.

Στὸ μεταξύ, μὲ τὴν προαπτική τῆς συγκρότησι τοῦ συνεδρίου, ἡ ἀλβανικὴ λέσχη Ἰωαννίνων ἄρχισε τὴν προεργασία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους τῶν ἀειφῶν ἐπαρχιῶν συγκεντρώθηκαν ἐστὴν πόλι καὶ σ' αὐτοὺς, ὅπως καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς τῶν Ἰωαννίνων, μίλησε στίς 8 Μαΐου 1910 ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κυανή πασᾶ τοῦ Λεσκοβικίου στὸ κτίριο ὅπου στεγαζόταν ἡ λέσχη. Ἐστὴν ἀναφερόμενος ὁ ὁμιλητὴς ἀναφέρθηκε ἐστὴν καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν, ὑπογράμμισε τὴν ἰδιαιτερότητα τῆς φυλῆς, ὑποστήριξε τὴ χρῆσι τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου καὶ συνέστησε στὸ ἀκροατήριο ὁμόνοια, σύμπνοια, ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ τυφλὴ ὑπακοή στοὺς Ἀλβανοὺς πρόκριτους καὶ τοὺς ἀνώτερους. Ἐθιξε ἔμμεσα τὴν καταδίωξι τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἔκανε συστάσεις γιὰ εὐγενὴ καὶ ἀδελφικὴ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς Ἑλληνας. Ἡ ὁμιλία του προξένησε ἰδιαίτερη ἐντύπωσι στὸ ἀκροατήριο.

289. Βλ. τὴν 379/4-5-1910 ἐκθεσι τοῦ γενικοῦ προξενεῖου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 8.π.

290. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 939/12-5-1910 ἔγγραφο τοῦ ὑπουργεῖου ἐξωτερικῶν πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 8.π. Ἐκινώντας ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψι τὸ ὑπουργεῖο ἀπευθύνθηκε μέσω τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως στὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ βέη γιὰ τὴ ματαίωσι τοῦ συνεδρίου, ὅπως θ' ἀναφερθεῖ ἐστὴ συνέχεια.

Γιὰ νὰ δώσουν μάλιστα στό συνέδριο πανηγυρικότερο χαρακτήρα, ἀποφάσισαν ἐπὶ τὴν παραπάνω συγκέντρωση νὰ προσκαλέσουν τὴν ἀλβανικὴ μουσικὴ μὲ πάντα τῆς Κορυτσᾶς²⁹¹.

Ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὶς ἐργασίες, τὶς ἀποφάσεις καὶ τὰ παρασκήνια τοῦ ἀλβανικοῦ συνεδρίου στό Μοναστήρι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων περιέχουν οἱ ἐκθέσεις τοῦ προξενείου Μοναστηρίου²⁹². Σύμφωνα μ' αὐτὲς στό συνέδριο Μοναστηρίου ἐστειλαν ἀντιπρόσωπους 32 κοινότητες καὶ λέσχες²⁹³. Στὴν πραγματικότητά οἱ ἐκπρόσωποι ἦταν 22, γιατί μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀντιπροσώπευαν περισσότερο ἀπὸ μία κοινότητες. Ὅλοι τους ἦταν Ἀλβανοὶ μουσουλμάνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χριστιανὸ Πιέτρο Νίνη, ἀπὸ τὴν Κολώνια, ποὺ ἀντιπροσώπευε τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Νεγκοβάνης καὶ τῆς Μπελκαμένης (περιοχὴ Φλώρινας). Τὰ Ἰωάννινα, μαζί μὲ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὰ Τίρανα, τὰ ἐκπροσώπουσε ὁ Φερίτ βέης, ποὺ μίλησε στό συνέδριο κυρίως γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἀλφάβητου²⁹⁴. Ἐκπρόσωπος περιοχῶν τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων ἦταν ὁ Φεχίμ βέης, ἀντιπρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Μοναστηρίου καὶ ἐκδόστης τῆς ἐκεῖ ἐφημερίδας «Bashkimi i Kombit». Ἀντιπροσώπευε τὶς λέσχες Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Πωγωνίου, Δελβίνου καὶ Αἰδονάτ. Φυσιογνωμία ποὺ κυριάρχησε στό συνέδριο ἦταν ὁ γνωστὸς Δερβίς Χίμα²⁹⁵, ἐκπρόσωπος τῆς λέσχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἴποιου οἱ προτάσεις διαμόρφωσαν καὶ τὴ φυσιογνωμία τοῦ συνεδρίου.

Ἡ ἀρχικὴ ἀπόφαση, ποὺ πρόβλεπε τὴ συγκρότηση τοῦ συνεδρίου στό Μοναστήρι, εἶχε προγραμματίσει διάρκειά ἐργασιῶν τουλάχιστον μιᾶς ἐβδομάδας. Ἡ γρήγορη καὶ διαστικὴ μᾶλλον λήξη τῶν ἐργασιῶν δικαιολογήθηκε μὲ τὴν ἀπόφαση ποὺ πῆραν νὰ συγκροτήσουν νέο στά Γιάννινα, ἔπου καὶ

291. Βλ. τὴν 401/10-5-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, ὁ.π.

292. Βλ. τὶς ὑπ' ἀριθμ. 243/20-3-1910, 255/22-3-1910 καὶ 266/28-3-1910 ἐκθέσεις πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐκθέσεις.

293. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκπροσώπουσαν: τὸ Πωγωνί, Φιλιάτες, Τεπελένι, Κουρβελέσι, Σκόδρα, Ἐλβασάν, Φράσαρη, Πρεμετή, Αἰδονάτ, Τίρανα, Στάροβο, Ἀχρίδα, Κόνιτσα, Στρούγκα, Μητροβίτσα, Ἰωάννινα, Νεγκοβάνη, Μπελκαμένη, Δίβρα, Θεσσαλονίκη, Γενιτσά, Σκόπια, Τέτοβο, Ἰπέκ, Γκάλιας, Διάκοβα, Βούτσιτριν, Κορυτσά, Κοζάνη, Μοναστήρι, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη.

294. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεση τοῦ προξενείου Μοναστηρίου, ἀριθμ. 255/22-3-1910 (βλ. ὁ.π.), ὁ Φερίτ ἐπετέθηκε «διὰ δριμυτάτης γλώσσης κατὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν αἰσχυρῶν μέσων, ἅτινα μετήλθεν ἢ κυβέρνησις, ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν διάρκειαν καὶ διάσπασιν τοῦ ἔθνους...».

295. Γιὰ τὸν Δερβίς Χίμα καὶ τὶς διασυνθέσεις του μὲ τὶς προπαγάνδες βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ἐνέες προπαγάνδες, σσ. 349, 370—378.

θά συζητούσαν διεξοδικά όλα τα θέματα²⁹⁶. Η βασική απόφαση που σφράγιζε το κλείσιμο των εργασιών ήταν: 1) Η συγκρότηση στις 20 Ιουνίου στα Γιάννινα νέου μεγάλου παναλβανικού συνεδρίου, και 2) Η συζήτηση απ' αυτό το όλων των σημείων του προγράμματος που καταρτίστηκε από το συνέδριο του Μοναστηρίου. Κατά την κρίση του έκει προξενείου, η σπουδαιότερη απόφαση που πήραν ήταν εκείνη που είχε σχέση με τη συγκρότηση του νέου συνεδρίου στα Γιάννινα, γιατί το πρώτο δεν υπήρξε αντίξιο του μεγάλου θορύβου που έγινε.

Τελικά, το συνέδριο των Ιωαννίνων δεν πραγματοποιήθηκε. Τα επαναστατικά κινήματα που άρχισαν στη βόρεια Αλβανία έδωσαν επιχειρήματα σ' αυτούς που αντιδρούσαν στη σύγκλησή του να το ματαιώσουν²⁹⁷. Τη ματαίωση επισημοποίησε και η κεντρική λέσχη της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία εκτιμώντας την κατάσταση αποφάσισε στις 2 Ιουνίου 1910 ν' αναβάλλει τη σύγκληση για εύθετοτερο χρόνο²⁹⁸. Τη ματαίωση ανήγγειλε νωρίτερα η «Zgjim» των Ιωαννίνων, με δημοσίευσμά της στις 17 Μαΐου 1910. Η «Zgjim» έτρεφε την ελπίδα ότι τελικά το συνέδριο θα γινόταν, γιαυτό σε άρθρο της συμβούλευε τους Αλβανούς να μην απελπιστούν, αλλά να έξακολουθήσουν να εργάζονται με τον ίδιο ένθουσιασμό για την επιτυχία του συνεδρίου²⁹⁹.

296. Βλ. την υπ' αριθμ. 243/20-3-1910 έκθεση, όπου αναγράφονται αναλυτικά τα δέκα θέματα που περιλάμβανε το πρόγραμμα εργασιών του συνεδρίου στο Μοναστήρι και τα όποια απέθηκαν για να συζητηθούν διεξοδικά στα Γιάννινα.

297. Την άποψη αυτή, ότι δηλαδή η ματαίωση του συνεδρίου είχε σχέση με την έκρηξη των επαναστατικών κινήματων, διατύπωνε και το προξενείο Ιωαννίνων, στηριζόμενο σε πληροφορίες σημανόντων Αλβανών. Οι Τούρκοι από την πλευρά τους απέδιναν τη ματαίωση σε αξίωση της τουρκικής κυβέρνησης. Βλ. την υπ' αριθμ. 476/26-5-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ιωαννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, 1910—11, Αλβανικά, Αλβανική επανάσταση.

298. Βλ. HOXHA, δ.π., σ. 109. Βλ. και το υπ' αριθμ. 1965/31-5-1910 τηλεγράφημα του υπουργείου εξωτερικών προς την πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως. Το τηλεγράφημα αναφέρεται σε πληροφορίες του προξενείου Μοναστηρίου, από τις οποίες πιστοποιείται ότι η αλβανική λέσχη Κωνσταντινουπόλεως ειδοποίησε νωρίτερα τους Αλβανούς του Μοναστηρίου για την αναβολή «επ' άοριστον» του συνεδρίου στα Γιάννινα, ΑΓΕ, δ.π.

299. Βλ. έφημ. «Ήπειρος», αριθμ. 43/30-5-1910. Κάποιο λάθος θα υπάρχει στην ημερομηνία που η κεντρική λέσχη της Πόλης πήρε την απόφαση ν' αναβάλλει το συνέδριο. Ο HOXHA, δ.π., σ. 109, σημ. 101, στηριζόμενος στην έφημ. «Shqipetari» της Κωνσταντινουπόλεως, ημερομηνία 22 Ιουνίου / 4 Ιουλίου 1910, υποστηρίζει ότι η απόφαση πάρθηκε στις 2-6-1910. Η «Zgjim» έγραψε ότι αυτό έγινε στις 17-5-1910, όποτε δημοσίευσε και το σχετικό τηλεγράφημα. Η 17-5-1910 (π.ή.) αντιστοιχεί με την 30-5-1910 (ν.ή.). Βλ. επίσης και την υπ' αριθμ. 476/26-5-1910 έκθεση του προξενείου Ιωαννίνων προς το υπουργείο εξωτερικών, ΑΓΕ, δ.π. Η ίδια έκθεση αναφέρεται και σε καταγγελίες της «Zgjim», ότι μουσουλμάνοι πρόκριτοι από τα Γιάννινα είχαν στείλει τηλεγράφημα στον ύπουργό δικαιοσύνης, με το όποιο τον παρακαλούσαν να μη διορίζονται στην πόλη Αλβανοί υπάλληλοι, όσοι δέ υπηρετούσαν έπρεπε να μετατεθούν ως

Στήν αναβολή, ὅμως, τοῦ συνεδρίου φαίνεται ὅτι συνέβαλε κι ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ θέης πού θρυσκόταν τότε στήν Πόλη. Τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν³⁰⁰, υἱσθετώντας τίς ἀνησυχίες τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων³⁰¹, διέταξε τήν πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως νά ἐνεργήσει μέσω ἰσχυρῶν ἀλβανικῶν παραγόντων νά ματαιωθεῖ τὸ συνέδριο, κάτι πού ἡ πρεσβεῖα πέτυχε, ὕστερα ἀπὸ σχετική ἐπαφή μὲ τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ. Ὁ τελευταῖος φέρεται νά ὁμολογεῖ, ὅτι γιὰ τήν αναβολή τοῦ συνεδρίου εἶχε προβεῖ σὲ κάθε ἀπαραίτητη ἐνέργεια³⁰².

β. Καζὰς Κόνιτσας

Ὁ καζὰς Κόνιτσας ἀριθμοῦσε 35 χωριά, ὅλα χριστιανικά ἐλληνοφώνη, ἐκτὸς ἀπὸ 5 ὀλαχόφωνα. Ἀλβανόφωνο χωριὸ δὲν ὑπῆρχε. Μέσα στήν Κόνιτσα μιλοῦσαν τήν ἀλβανική μόνον οἱ ὀθωμανοὶ ὑπάλληλοι, πού στήν ὀλότητά τους ἦταν Ἀλβανοί. Οἱ μουσουλμάνοι Κονιτσιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες ἀλβανικές οἰκογένειες, εἶχαν ὡς μητρική τους γλώσσα τήν ἐλληνική, ὅπως καὶ οἱ Τουρκογιαννιῶτες.

Ἡ ἀλβανική λέσχη Κόνιτσας ὑδρύθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὴ «Bashkimi» Ἰωαννίνων, τήν ἀνοιξη τοῦ 1910, μὲ πρωτοδουλία τοῦ Ἀλβανοῦ καϊμακάμη Κόνιτσας, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Αἰλίνα. Ἡ λέσχη ἀριθμοῦσε 27 μέλη, ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ μερικοὶ Τούρκοι. Οἱ καταδιώξεις ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν δημιούργησαν δύσκολη κατάσταση στή λειτουργία τῆς λέσχης ἀπὸ τὴν ὀποία ἀποχώρησαν οἱ Τούρκοι.

Πρόεδρος τῆς λέσχης ἔγινε ὁ Χουσεῖν θέης, ἀδελφὸς τοῦ Τούρκου προξένου τῆς Κέρκυρας καὶ τοῦ Φαήκ θέη Σίσκου, ἐγκαταστημένου στή Βαστώνη τῆς Ἀμερικής³⁰³. Ἀλβανικὸ σχολεῖο ὀδὲ λειτούργησε οὔτε στήν Κόνιτσα οὔτε σ' ἄλλο χωριὸ τοῦ καζᾶ. Ὁ καϊμακάμη προσπάθησε νά εἰσαγάγει ὡς μάθημα στὸ τουρκικὸ σχολεῖο τῆς Κόνιτσας τὴ διδασκαλία τῆς ἀλβανικής, ἀλλ' ἀπέτυχε. Κι αὐτὸ γιὰ τὴ διοἰτηση τοῦ ὀβιλαετιοῦ εἶχε ἀπαγορεύσει αὐστηρά τὴ διδασκαλία τῆς στᾶ τουρκικά σχολεῖα. Ἔτσι, ὅπως ἔγινε καὶ στᾶ Γιάννινα, τὰ μέλη τῆς λέσχης στήν Κόνιτσα ἀλληλοδιδάσκονταν ἐκεῖ τήν ἀλβανική μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες.

ἀνίκανοι. Ὁ ἀρθρογράφος τῆς «Zgjim» διέβλεπε στήν ἐνέργεια αὐτὴ ἐπιδεδαιῖωση τοῦ κλονισμοῦ τῆς φιλίας τῶν Τούρκων Γιαννιωτῶν πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὀτι ἡ κυβέρνηση δὲ θᾶ ἔπαιρνε σοβαρὰ ὑπόψη τὸ περιεχόμενο τοῦ τηλεγραφήματος.

300. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 939/12-5-1910 ἔγγραφο του, ὀ.π.

301. Βλ. τὴν ὀ.π., ὑπ' ἀριθμ. 289/9-4-1910 ἔκθεση.

302. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 619 ἔμπ./5-6-1910 ἔκθεση τῆς πρεσβεῖας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, ὀ.π.

303. Βλ. τὴν 793/18-8-1910 ἔκθεση. Ὡς πρόεδρος τῆς λέσχης τῆς Κόνιτσας ἀναφέρεται, χωρὶς ἀκριβεῖς χρονολογίες, κι ὀ πλοῦσιος Ἀλβανὸς πραπεζῖτης Σουλεῖμᾶν ἐφέντης, πού σκοτώθηκε, ἄγνωστο ἀπὸ ποιούς· ὀλ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΣΑΚΑ, Μητροπολίτης

γ. Καζάς Λεσκοβικίου

Ο καζάς περιλάμβανε 50 χωριά, από τα όποια τα 35 αλβανόφωνα και τα 15 έλληνόφωνα. Μετά την ανακήρυξη του συντάγματος ιδρύθηκε και στο Λεσκοβίκι λέσχη, που τον Αύγουστο του 1910 αριθμούσε 35 μέλη. Ανάμεσά τους υπήρχαν 4—5 χριστιανοί που γράφτηκαν από το φόβο των θείδων και για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους³⁰⁴.

Πρόεδρος της λέσχης ήταν ο καδής του Λεσκοβικίου, ο όποιος στις 9 Ιουλίου 1910 μίλησε για τή γιορτή και κατηγορήσε με όριμετες έκφράσεις τήν πολιτεία των νεότουρκων απέναντι στο αλβανικό στοιχείο³⁰⁵. Αυτό προκάλεσε τήν άμεση αντίδραση της Πύλης, ή όποια διέταξε τηλεγραφικά και τήν παύση του. Ο καδής υποχρεώθηκε να φύγει νύχτα από τήν πόλη για να μή συλληφθει. Και οι δύο λέσχες, Κόνιτσας και Λεσκοβικίου, είχαν άμεση εξάρτηση από τήν αλβανική λέσχη της Κωνσταντινουπόλεως.

Ίδρυση αλβανικού σχολείου στο Λεσκοβίκι ή άλλο αλβανικό χωριό του καζά δέν έγινε δυνατή, εξαιτίας των διαιρέσεων και των φιλονικιών ανάμεσα στους θείδες και τους αγάδες. Μόνο στή λέσχη του Λεσκοβικίου οργανώθηκε αλβανικό σχολείο με 15—20 μαθητές, αλλά ή λειτουργία του δέν ήταν τακτική. Δάσκαλος διορίστηκε ο αλβανόφωνος χριστιανός από τήν Κορυτσά Βίτσκος, ο όποιος έμεινε στο σπίτι του Κυανή πασά, Άλβανού με μεγάλη έπιρροή. Η διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας γινόταν με το λατινικό αλφάβητο και με βάση τα αλφάβητάρια που είχαν εκδοθει. Στο τουρκικό σχολείο της πόλης, όπως κι άλλου, απαγορεύτηκε ή διδασκαλία της αλβανικής. Απόπειρα έγινε για να ιδρυθει σχολείο στο αλβανικό χωριό Μεσσαριά, αλλά ή προσπάθεια ναυάγησε, εξαιτίας των λίγων μαθητών και της έλλειψης οικονομικών πόρων για τή συντήρηση του δασκάλου³⁰⁶. Στα τέλη Αύγούστου 1910 ο βαλής διέταξε τον καϊμακάμη του Λεσκοβικίου ν' απελάσει τον Βίτσκο από τήν κωμόπολη.

Στον καζά ασκούσαν έπιρροή άρχετοι Άλβανοί θείδες, οι όποιοι και έμεγαν στο Λεσκοβίκι³⁰⁷. Όλοι τους ήταν πλούσιοι, κάτοχοι κτημάτων ή τσιφλικιών στή Θεσσαλία. Σωβινιστές και διώκτες του έλληνισμού ήταν οι Κε-

Σπυρίδων και Σουλεϊμάν έφέντης, «Μνήμη της Πολιτείας, Συλλογή αφηγήσεων από τήν παλιά Κόνιτσα», Αθήναι 1965, σ. 34—35.

304. Οι χριστιανοί ήταν οι: Στέφανος Μίσης, κτίστης από το Λεσκοβίκι, Θωμάς Στεφάνου από το Ραδίχοβο, έμπορος, και 3 άλλοι «άσήμαντοι» δλ. τήν δ.π. έκθεση αριθμ. 793.

305. Βλ. και τήν υπ' αριθμ. 664/14-7-1910 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΓΕ, 1910, Β/35 Αναφοραί προξενείων Ίωαννίνων και Πρεδέζης.

306. Βλ. τήν δ.π. έκθεση, αριθμ. 793.

307. Βλ. τήν υπ' αριθμ. 864/30-8-1910 έκθεση.

μάλ και Έκρέμ βέηδες³⁰⁸. Η πίεση που άσκούσαν γενικά οι βέηδες πάνω στο χριστιανικό στοιχείο έγινε πιο έντονη με την παρουσία αλβανικών επαναστατικών σωμάτων και συμμοριών, οι οποίες πολλαπλασιάστηκαν την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1912. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής ήταν να παίρνει καθημερινά διαστάσεις η αλβανική κίνηση, τέτοιες που να δημιουργούνται κίνδυνοι για τα ελληνικά συμφέροντα, όπως διαπίστωνε το γενικό προξενείο Ίωαννίνων³⁰⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπογραφή τηλεγραφήματος προς την Πύλη, για την αποδοχή των αλβανικών αιτημάτων, στις 26 Ιουλίου 1912, όχι μόνον από τους βέηδες του Λεσκοβικίου, αλλά και από τους πρόκριτους του ελληνικού σχολείου: Γεωργάκη Κήτα, Βαγγέλη Τάσιο και Λάζο από την Αρίζα. Η υποχώρηση αυτή, προφανώς εξαναγκασμός, δημιούργησε νέες απαιτήσεις. Έτσι, στη γενική συνέλευση των Αλβανών του τμήματος Λεσκοβικίου, που συγκροτήθηκε την άλλη μέρα στο χωριό Βρέστικο (Βρέπτσκο) πήραν μέρος και 4 από τους Έλληνες πρόκριτους. Οι Άλβανοί, ενθαρρυμένοι από την επιτυχία τους³¹⁰, ζήτησαν από τους Έλληνες να τους στείλουν 15 ένοπλους με αρχηγό έναν από τους πρόκριτους του Λεσκοβικίου³¹¹. Στο αίτημά τους, όμως, αυτό συνάντησαν σταθερή άρνηση, γιατί στο μεταξύ το γενικό προξενείο Ίωαννίνων πέτυχε να στείλει στους Έλληνες του Λεσκοβικίου οδηγίες για τη στάση που θα κρατούσαν. Οι Άλβανοί υποχρεώθηκαν να στείλουν στους πρόκριτους απειλητική επιστολή³¹², με την οποία τους έθεταν σε δίλημμα: ή θα έστελναν τους όπλοφόρους ή θα έφευγαν για την Ελλάδα³¹³. Η απειλή δεν έπιασε. Οι πρόκριτοι δήλωσαν ότι δεν ή-

308. Οι βέηδες που επηρέαζαν τον πληθυσμό ήταν οι εξής: 1) οι δυο αδελφοί Τακίπ και Περτζέφ, παιδιά του Χουσνί βέη Ρούση, 2) οι εξάδελφοί τους Ραχμή και Τσόκες, παιδιά του Μπεσίμ βέη, 3) ο Μουχαρέμ βέης και ο αδελφός του, παιδιά του Νουρή βέη, 4) ο Κυανή πασάς, γιός του Ρουστέμ πασά, και ο γιός του ίδιου, 5) ο Χαϊδάρ βέης, γιός του Μπεκίρ βέη, 6) ο Κεμάλ βέης, γιός του Αιμπάς βέη, και 7) ο Έκρέμ βέης, γιός του Άλη πασά που είχε πεθάνει και ανεψιός του άνωτέρω Κεμάλ βέη. Βλ. την 793 έκθεση της 18-8-1910.

309. Βλ. την υπ' αριθμ. 1627/31-7-1912 έκθεση, στην οποία υπάρχει συνημμένη επιστολή της μητρόπολης Βελλας και Κονίτσας, σταλμένη από την Κόνιτσα στις 29-7-1912. Η επιστολή περιέχει πληροφορίες για την κατάσταση στην περιοχή, ΑΥΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ατακτοποίητα, Εμπιστευτική αλληλογραφία μετά των προξενικών ιδία αρχών, φάκ. 3.

310. Δηλαδή από την υπογραφή των αιτημάτων και από χριστιανούς.

311. Βλ. την υπ' αριθμ. 1649/3-8-1912 έκθεση του γενικού προξενείου Ίωαννίνων, ΑΥΕ, δ.π., φάκελος 3. Συγκεκριμένα οι Άλβανοί ζητούσαν έναν όπλοφόρο από κάθε 13 οικογένειες και αρχηγούς τον Γ. Κήτα και τον Βαγγέλη. Βλ. την δ.π. επιστολή της μητρόπολης Κονίτσας.

312. Φέρει χρονολογία 28-8-1912 και είναι συνημμένη στην δ.π. έκθεση.

313. Η επιστολή είναι γραμμένη στα ελληνικά, από τα οποία σε δρισμένα σημεία δε θγαίνει νόημα. Πάντως κατέληξε: «Σύμφωνα των νόμων του Κομιτάτου όπου έχουμε,

ταν διατεθειμένοι να υποχωρήσουν σε καμιά απαίτηση των Άλβανών κι ότι ήταν έτοιμοι ν' αντισταθούν με κάθε θυσία. Η απάντηση αποθάρρυνε τους Άλβανούς και ενίσχυσε το ήθικό των Ελλήνων, οι όποιοι, για ν' αντιμετωπίσουν την κατάσταση ζήτησαν από το προξενείο Ιωαννίνων την αποστολή ελληνικού ανταρτικού σώματος κι όπλων που θα δοθηούσαν στη συγκρότηση ντόπιων σωμάτων για την άμυνά τους³¹⁴.

δ. Καζάς Μετσόβου

Έκτός από τους λίγους Άλβανούς υπαλλήλους της κομόπολης, αλβανική οικογένεια δεν υπήρχε στον καζά Μετσόβου. Λέσχη και σχολείο δεν ιδρύθηκαν.

II. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΡΕΣΣΑΔΙΕ Ή ΗΙΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ³¹⁵

α. Καζάς Παραμυθιάς ή Αϊδονάτ

Από τα 62 χωριά του καζά τα 42 ήταν αλβανόφωνα και τα 20 ελληνόφωνα. Στην περιοχή δε λειτουργήσε αλβανική λέσχη ούτε αλβανική σχολή. Όπως παντού, έτσι και εδώ ή δυσκολία της αλβανικής στα τουρκικά σχολεία ήταν άπρηταρμένη. Η δυσκολία να δημιουργηθεί λέσχη έρμηνεύεται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της προξενικής αρχής³¹⁶, από το ότι οι Άλβανοί της Παραμυθιάς εξισλαμίστηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα. Από θρησκευτικό λοιπόν, φανατισμό έκλιναν περισσότερο προς τον τουρκισμό παρά προς τον αλβανισμό, γιατί ή αλβανική τους συνείδηση δεν είχε άφυπνιστεί. Ακόμη και στις παραμονές της αποδοχής των αλβανικών αλτημάτων από την

και ή Αφεντιά σας καθώς σας έχει διατάξη ή έπαρχία σας, έως αύριον ή έρχεται ο αρχηγός της συμμορίας» (της ένοπλης ελληνικής ομάδας) «ή να κλείσετε τα μπαζιά σας και να φύγητε διά την Ελλάδα (δηλ. Greqi)».

314. Βλ. την δ.π., υπ' αριθμ. 1649 έκθεση.

315. Το σαντζάκι Ρεσσαδιέ δημιουργήθηκε το 1911, με την απόσπαση των καζάδων Παραμυθιάς και Φιλιατών (από το σαντζάκι Ιωαννίνων) και Μαργαριτίου (από της Πρέβεζας). Ονομάστηκε έτσι για να τιμηθεί ο σουλτάνος Μωάμεθ Ε', που καταγόταν από το χωριό Ρεσσαδιέ της περιοχής της Σμύρνης, κι απέβλεπε στο να μειωθεί ο αριθμός των Ελλήνων δουλευτών της Ηπείρου, έπειδή εκεί πλειοψηφούσαν οι μουσουλμάνοι. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, Ιστορία των κρατών της χερσονήσου του Αΐμου, σ. 129, και ΠΛΟΥΜΙΔΗ, δ.π., σ. 356, σημ. 3.

316. Βλ. την δ.π., υπ' αριθμ. 793 έκθεση.

τουρκική κυβέρνηση (Αύγουστος 1912) οί Ἄλβανοί τῆς Παραμυθιάς ἀπάντησαν ἀρνητικὰ σέ τηλεγραφική πρόσκληση τοῦ ἀλβανιστῆ Χακῆ Μουσαῖ ἀπὸ τοὺς Φιλιάτες. Ὁ Χακῆ τοὺς ζήτησε νὰ συνταχτοῦν μὲ τοὺς Ἄλβανούς τῶν Φιλιατῶν, νὰ ζητήσουν νὰ γίνουν δεκτὰ τὰ ἀλβανικὰ αἰτήματα καὶ νὰ ἐνισχύσουν ἔτσι τὴν ἀλβανικὴ ἀντιπροσωπεία ποὺ διαπραγματευόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μὲ τὴν τουρκικὴν κυβέρνηση τὶς ἀλβανικὲς ἀξιώσεις. Οἱ Ἄλβανοί τῆς Παραμυθιάς ἀπάντησαν ὅτι δὲν ἐπιδοκιμάζουν αὐτὰ τὰ κινήματα καὶ ἐννοοῦν νὰ παραμείνουν πιστοὶ στὴν κυβέρνηση³¹⁷.

Ὑπῆρχε καὶ ἓνα μικρὸ τμήμα ποὺ ἔδειχνε συμπάθεια πρὸς τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα τῶν Ἄλβανῶν καὶ καταφέρονταν ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τῶν νεότουρκων. Οἱ ἴδιοι ἀλληλοδιδάσκονταν τὴν ἀλβανικὴν στὰ σπίτια τους, μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο καὶ παρακολουθοῦσαν τὴν ἀλβανικὴν κίνηση ἀπὸ τὶς ἀλβανικὲς ἐφημερίδες ποὺ ἔφταναν ἐκεῖ.

Καὶ στὴν Παραμυθιά ὑπῆρχαν ἰσχυροὶ θέηδες, τσιφλικῆδες οἱ περισσότεροι, ποὺ ἀσχοῦσαν σημαντικὴ ἐπιρροὴ στὸν πληθυσμὸν³¹⁸.

β. Καζὰς Φιλιατῶν

Ἀπὸ τὰ 62 χωριὰ τοῦ καζᾶ τὰ 39 ἦταν ἐλληνόφωνα καὶ τὰ 23 ἀλβανόφωνα. Στοὺς Φιλιάτες ὑδρῦθηκε ἀλβανικὴ λέσχη· στὴν ἀρχὴ ἀριθμοῦσε 60 περίπου μέλη, ποὺ σιγὰ σιγὰ περιορίστηκαν στὰ 30. Παρὰ τὶς ἐνέργειες τοῦ νεοτουρκικοῦ κομιτάτου, γιὰ νὰ τὴ διαλύσουν, ἡ λέσχη κατόρθωσε νὰ κρατηθεῖ. Πρόεδρός τῆς ἦταν ὁ Ρετζέπ Χαμῆτ, μὲ μεγάλη δύναμη στὴν περιοχὴ. Τὰ μέλη τῆς λέσχης εἶχαν διαιρεθεῖ σὲ τάξεις. Ἀπ' αὐτὲς ἡ πρώτη πλήρωνε 20 γρόσια, κάθε μῆνα ὡς συνδρομὴ, ἡ δευτέρα 10 καὶ ἡ τρίτη 5. Κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1909—1910 λειτούργησε γιὰ λίγους μῆνες στοὺς Φιλιάτες καὶ ἀλβανικὴ σχολή, ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Ρετζέπ Χαμῆτ, ὁ ὁποῖος δώρισε καὶ ἓνα οἰκόπεδο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἀνέβηκε στοὺς 25. Δάσκαλοι τῆς ἀλβανικῆς ἦταν δύο: ὁ Χασάν Χαμῆτ, ἀδελφὸς τοῦ Ρετζέπ Χαμῆτ, ποὺ δίδασκε

317. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1675/7-8-1912 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΓΕ, 8.π., φάκ. 3.

318. Βλ. τὴν 8.π., ὑπ' ἀριθμ. 793 ἐκθεση. Οἱ ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ θέηδες τῆς περιοχῆς ἦταν: 1) ὁ Ἀγάκος Πρόνιος, μὲ σημαντικὴ ἐπιρροή, καὶ Φουάτ ἀγάς Πρόνιος, τσιφλικοῦχοι καὶ οἱ δύο, περισσότερο Τούρκοι παρὰ Ἄλβανοί. 2) Γιουσούφ πασάς, ἀλβανιστῆς καὶ τσιφλικοῦχος, μὲ λίγους ὀπαδοὺς. 3) Ὁσμάν ἀγάς, ἀλβανιστῆς καὶ κτηματίας. 4) Ὁμέρ ἀγάς, τσιφλικοῦχος καὶ μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς Παραμυθιάς, περισσότερο Τούρκος, ἀντίθετος μὲ τὶς ἀλβανικὲς ἰδέες. 5) Χασάν ἐφέντης Χότζας, κτηματίας, μέλος καὶ αὐτὸς τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἀντίθετος τοῦ ἀλβανισμοῦ.

δωρεάν, κι ένας γτόπιος χότζας, μ' ἐτήσια ἀντιμισθία 40 λίρες. Οἱ δάσκαλοι χρησιμοποίησαν ἀλφαιθητάρια μὲ λατινικούς χαρακτήρες, ἡ δὲ σχολὴ λειτούργησε ὡς τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1910, μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ ὕλική συνδρομὴ τοῦ προέδρου τῆς. Ὑποχρεώθηκε, ὅμως, νὰ κλείσει ἐπειδὴ δὲν εἶχε πόρους κι ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς ποὺ ἄρχισαν οἱ Τοῦρκοι ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν.

Γενικὰ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῶν Φιλιατῶν, ἂν καὶ στήν πλειοψηφία τους εἶχαν ταχθεῖ μὲ τὶς ἀλβανικὲς ἰδέες ἀντίθετα μὲ τοὺς Παραμιυθιώτες, ἔμοιαζαν μ' αὐτοὺς ἐν τῇ γενικότερῃ συμπεριφορᾷ τους. Οἱ περισσότεροι ἦταν ἐφεκτικοὶ καὶ καιροσκόποι³¹⁹.

γ. Καζὰς Μαργαριτιοῦ

Ἐδῶ δὲν ἰδρύθηκε λέσχη. Ἀλβανικὸ σχολεῖο λειτούργησε στὸ χωριὸ Μαζαρακιά ἢ Ματσαράκια κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1908—1909. Τὸ σχολεῖο τὸ συντηροῦσε ὁ Ταχῆρ ἀγάς Μέτη, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριὸ καὶ ἐπηρέαζε τοὺς κατοίκους³²⁰. Τὸ 1909—1910 δίδασκε τὴν ἀλβανικὴ μὲ λατινικὰ στοιχεῖα στὸ τουρκικὸ σχολεῖο τῆς Μαζαρακιάς κάποιος αὐτοδίδακτος³²¹. Ἡ στάση τῶν Ἀλβανῶν τοῦ καζᾶ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλὰς ἐκδηλώσεις, ἦταν περισσότερο συντηρητικὴ ἀπὸ ἐκείνη τῶν ὁμοφύλων τους

319. Βλ. γενικὰ τὴν δ.π. ἐκθεση. Στὸν καζᾶ Φιλιατῶν ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ βέηδες ἦταν οἱ: 1) οἱ ἀδελφοὶ Ρετζέπ καὶ Χασάν Χαμῆτ, ἐνθερμοὶ ἀλβανιστὲς πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση. Γιὰ τὶς ἰδέες του ὁ Ρετζέπ καταδικάστηκε τότε σὲ φυλάκιση 3 ἐτῶν. Ἡ ἠγεσία τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης, ἀνταμείβοντας τὶς μεγάλες ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφεραν τὰ δυὸ ἀδέλφια στήν ἀλβανικὴ ἰδέα, ἔστειλε τὸ γιὸ τοῦ Ρετζέπ νὰ σπουδάσει στὴ Βιέννη πολιτικὲς ἐπιστῆμες καὶ τοῦ χορήγησε ὑποτροφία. Ἄλλες πληροφορίες ἔλεγαν ὅτι ὁ νέος σπουδάζε μὲ δαπάνες τῆς αὐστριακῆς κυβέρνησης κι ὄχι τοῦ ἀλβανικοῦ κομιτάτου. 2) ὁ Σαμπάν ἀγάς, τσιφλικοῦχος καὶ μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῶν Φιλιατῶν, ὁ ὁποῖος, ὅμως, δὲ συμμεριζόταν καὶ πολὺ τὶς ἰδέες τῶν ἀλβανιστῶν. 3) ὁ Μεχμέτ Χότζας, τσιφλικοῦχος καὶ δήμαρχος Φιλιατῶν, περισσότερο Τοῦρκος παρὰ ἀλβανιστῆς. 4) Ἀμπετὴν ἀγάς, κτηματίας καὶ 5) Χαμῆτ ἀγάς, κτηματίας. Καὶ οἱ δυὸ ἐκλιναν περισσότερο πρὸς τὸν τουρκισμό.

320. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

321. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 526/25-6-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Πρέβεζας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΔΙΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἠπείρου, Ἀλβανικὰ διάφορα. Ὁ πρόξενος σημειώνει ὅτι οἱ 16.629 μουσουλμάνοι (Τσάμηδες) τοῦ καζᾶ Μαργαριτιοῦ (ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἦταν 11.200) διακρίνονταν γιὰ τὴν παχυλότατη ἀμάθειά τους, τὴν ἀμώτητα καὶ τὸ θρησκευτικὸ φανατισμὸ τους καὶ ἦταν ἔρμαιο τῆς καθοδήγησης τῶν χότζάδων. Δὲν ἀποδημοῦσαν ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀλβανοί, γιὰ ν' ἀποκτήσουν περιουσία, ἀποστρέφονταν τὴν ἐργασία καὶ τὶς «τέχνες» (τὰ ἐπαγγέλματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν τεχνικὴ κατάρτιση) καὶ ζοῦσαν μέσα στὴ φτώχεια. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ διάδοση τῆς ἐθνικῆς ἰδέας στοὺς Ἀλβανοὺς τοῦ καζᾶ δὲν εἶχε μεγάλη ἔκταση.

στούς Φιλιάτες και την Παραμυθιά. Έτσι, το 1911, ενώ η μύηση στο αλβανικό κοιτάτο είχε επεκταθεί στις δυο αυτές περιοχές, οι Άλβανοί του Μαργαριτιού απέκρουσαν τη συμμετοχή τους³²². Για τη διάδοση της αλβανικής ιδέας εργάζονταν πάντως ο καϊμακάμης Μαργαριτιού³²³, ο υπάλληλος του δημοσίου χρέους στην Πάργα Τεθφική έφέντης, ο τελώνης Σεϊφουλάχ βέης κι ο τηλεγραφετής Σαϊδήκ έφέντης³²⁴.

Έκτός από τους μόνιμα εγκαταστημένους στην περιοχή αλβανιστές, πράκτορες της αλβανικής προπαγάνδας περιέτρεχαν κατά καιρούς τον καζά, για να έμψυχώνουν τους όμοιόδεάτες τους και να επεκτείνουν τη διάδοση των αλβανικών ιδεών. Οι πράκτορες αυτοί, κατά την τελευταία φάση των επιτυχημένων αλβανικών επαναστατικών εξεγέρσεων, δεν περιόριζαν τη δράση τους μόνον ανάμεσα στον κύκλο των Άλβανών. Πρασπαθούσαν επίσης να πειθαναγκάσουν και το έλληνικό στοιχείο να υποστηρίξει τα αλβανικά αιτήματα. Δυο τέτοιους πράκτορες επισήμανε το προξενείο Ίωαννίνων. Ήταν ο Όμέρ βέης Τσαπάρης από το Λιουγκαράτι κι ο Ραμζής από την Κονίσπολη Φιλιατών. Το τελευταίο δεκαήμερο του Ίουνίου του 1912 όρουσαν στα όρια των καζάδων Μαργαριτιού και Πρέβεζας κι αγωνίζονταν να προσεταιριστούν το χριστιανικό στοιχείο εκφοβίζοντάς το. Για τη συμπεριφορά αυτή το γενικό προξενείο Ίωαννίνων έφιστουσε την προσοχή του ύπουργείου έξωτερικών³²⁵.

322. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, ό.π., σ. 284.

323. «Ο... άθορύβως, άλλ' αποτελεσματικώς καλλιεργήσας την αλβανικήν ιδέαν».

324. Βλ. την ό.π. έκθεση του προξενείου της Πρέβεζας. Οι σπουδαιότεροι από τους Άλβανούς αγάδες και βέηδες του καζά ήταν οι: 1) ο Ίσά Χούσα και οι γιοί του. 2) ο Άδέρ έφέντης μουφτής. 3) ο Χατζή Μπράχος. 4) ο Ρεφάτ βέης. 5) ο Κασήμ Ρούσης. 6) ο Άχμέτ Κασήμ. 7) ο Άδέρ έφέντης, δικολάβος. Και οι έφτά ήταν από το Μαργαριτι. 8) οι άδελφοί Τατρ και Δαμίν, από τη Μαζαρακιά. 9) ο Σάχος Γιουσούφ, από το Κούτσι. 10) ο Ίζέτ Άμπάζης. 11) ο Μπελές Μπέμπος. 12) ο Άλεζάτ Μπέμπος και οι τρεις από το Σούλεσι. 13) ο Μάζης Μουχός. 14) ο Χασάν Τσάνης. 15) ο Ρετζέπ Ίσάς και οι τρεις από τα Γραικοχώρια. 16) ο Μεχμέτ Μαχμούτ Ζέρ. 17) ο Μαχμούτ Κάσος. 18) ο Μεχμέτ Χαμήτ και οι τρεις από τη Βόλα - Μούρτου. 19) ο Μερσίν Τσάνης κι ο άδελφός του, από την Άρπιτσα. 20) ο Χαλήλ Γκίρας κι ο άδελφός του, από το Βράχωνα. 21) ο Άγός Χατζή βέης Τσαπάρ, από το Γρηγορότ, και 22) ο Ίλιάζ αγάς από την Πάργα.

325. Βλ. την ύπ' αριθμ. 1582/27-7-1912 έκθεση, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Άπακτοποίητα, φάκ. 3.

III. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

α. Καζάς Πρέβεζας

Οί αλβανικές οικογένειες πού διέμεναν μόνιμα στον καζά Πρέβεζας ήταν λίγες, οί περισσότερες ξενοφερμένες. Ἄλβανική λέσχη δέν ιδρύθηκε ούτε σχολεῖο λειτούργησε. Ἀντίθετα μέ ὅ,τι συνέβαινε στους ἄλλους καζάδες τοῦ βιλαετιοῦ, στό τουρκικό ἡμιγυμνάσιο τῆς Πρέβεζας, ὅπου φοιτοῦσαν 50 μαθητές, ἡ διδασκαλία τῆς αλβανικῆς γλώσσας μέ λατινικούς χαρακτήρες ἦταν ὑποχρεωτική. Δάσκαλος ἦταν ὁ αὐτοδίδακτος Σαμπρή ἐφέντης. Ἐκτός ἀπό τούς ἰσχυροὺς βέηδες τῆς περιοχῆς³²⁶, στήν Πρέβεζα ὑπῆρχαν καί πολλοί δημόσιοι υπάλληλοι, αλβανικῆς καταγωγῆς, ὑποστηρικτές τῆς αλβανικῆς ἰδέας³²⁷.

β. Καζάς Λούρου (Φιλιππιάδας)

Στόν καζά Λούρου λειτούργησε αλβανική λέσχη μ' ἔδρα τή Φιλιππιάδα. Ἡ λέσχη ιδρύθηκε ἀργά, στίς 4 Ἰουνίου 1910 (π.ῆ.). Πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, πού εἶχε ἐξαμελῆ σύνθεση, ἐξελέγη ὁ Ἰζέτ ἐφέντης Μουσλή, ἀπό τό Ἀργυρόκαστρο. Ὁ ἀριθμός τῶν μελῶν τῆς λέσχης τήν ἐποχή τῆς ἰδρυσῆς της ἔφτανε στούς 50. Ἡ μηνιαία συνδρομή καθορίστηκε ἀπό 3 γρόσια καί πάνω. Οἱ δραστηριότητες τούς πρώτους μῆνες τῆς λειτουργίας της ἦταν περιορισμένες, πιθανόν ἐξαιτίας τῆς μεταστροφῆς τῶν διαθέσεων τῶν Τούρκων ἀπέναντι στό αλβανικό στοιχεῖο. Ἡ λέσχη εἶχε ἐξάρτηση ἀπό τή λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πίσω ἀπό τήν ὁποία βρισκόταν τό αλβανικό κομιτάτο. Σύμφωνα μέ τήν ἐκθεση τοῦ προξενείου τῆς Πρέβεζας, ὅταν ἡ ὀθωμανική κυβέρνησις ἀπαγόρευσε τή χρήση τοῦ ὄρου «αλβανικό κομιτάτο», αὐτό μετονομάστηκε σέ «Μερτζι - οὔμουρί», μέ περιορισμένο κύκλο ἐργασιῶν καί ἐνεργειῶν. Ἀπό τότε οἱ λέσχες εἶχαν ἐξάρτηση ἀπό τήν ὁμοειδή ἐπιτροπή τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖτο ἀπό Ἀλβανούς βουλευτές καί γερουσιαστές³²⁸.

326. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς ἦταν οἱ: 1) ὁ Χουσεῖν πασάς Ντίνος, ἀδελφός τοῦ Ἀβεδίν πασά Ντίνου, πού εἶχε διατελέσει γενικός διοικητής τοῦ Ἀρχιεπαύγου για πολλά χρόνια. 2) ὁ Ἐμίν ἀγάς Μουσλή, γαιοκτήμονας ἀπό τό Ἀργυρόκαστρο. 3) ὁ Σαμπρή ἐφέντης, σέχης τοῦ μικροῦ τεκέ τοῦ Ὁμέρ πασά, πού ἐκτελοῦσε καί χρέη δασκάλου, ὅπως ἀναφέραμε, ἐμπιστος τοῦ πρωτεργάτη τῆς ἐθνικῆς αλβανικῆς κίνησις Ἰσμαήλ Κεμάλ. 4) ὁ Χακὴ ἐφέντης, μουφτής.

327. Βλ. τήν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 526 ἐκθεση τοῦ προξενείου τῆς Πρέβεζας.

328. Βλ. τήν ὁ.π. ἐκθεση. Στήν πραγματικότητα εἶχε συμβεῖ τό ἐξῆς: Τό δεύτερο αλβανικό συνέδριο τοῦ Μοναστηρίου εἶχε ἐγκρίνει τή συγκρότηση «Κεντρικῆς Λέσχης»

Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Ἀλβανῶν τοῦ καζᾶ Λούρου καὶ τὴν ἴδρυση τῆς λέσχης τὸ ἔδαφος προετοιμάστηκε ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1909. Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου ἔφτασε στὴ Φιλιππιάδα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ διευθυντὴς καὶ συντάκτης τῆς ἔφημερίδας «Lirija» (Ἐλευθερία) Μιδχάτ βέης Φράσαρης³²⁹. Ὁ Μιδχάτ Φράσαρης εἶχε τὴν ἰδιότητα τοῦ κυβερνητικοῦ ὑπαλλήλου. Ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ τὸν χαρακτήριζε ὡς μισέλληνα, ἀναγνώριζε ὅμως τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἔφημερίδας του ποὺ εἶχε καὶ τὴ μεγαλύτερη κυκλοφορία ἀπὸ τίς ἄλλες ἀλβανικὲς³³⁰.

Ὁ Μιδχάτ Φράσαρης, μὲ συνοδεία βέηδων ἀπὸ τὴ Φιλιππιάδα, ἐπισκέφτηκε τὰ χωριά: Λέλοβα, Παπαδάταις, Ποδογόρα καὶ Νικολίτσι τοῦ πηγάματος Λάκκας - Λελόβου καὶ ζήτησε πληροφορίες γιὰ τὸν πληθυσμὸν, γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ἱερέων, τῶν σχολείων καὶ δασκάλων. Ἐπίσης ζήτησε νὰ μάθει ἂν μιλοῦσαν τὴν ἀλβανικὴν στὰ ἀλβανόφωνα χωριά Ποδογόρα, Παπαδάταις καὶ Νικολίτσι. Τοῦ ἀπάντησαν ὅτι οἱ χωρικοὶ δὲ μιλοῦσαν τὴν ἀλβανικὴν, τὴν ὁποία μόνο μερικοὶ γέροι χρῆσιμοποιοῦσαν. Οἱ ἐντυπώσεις ποὺ ἀποκόμισε ὁ Μιδχάτ δὲν ἦταν εὐχάριστες γιὰ τὴν ἀλβανικὴν κίνηση. Γιαυτό, ὅταν συνάντησε κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Φιλιππιάδα τὸν μητροπολίτη Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Ναθαναήλ (1908—1910) τοῦ ἐξέφρασε τὴν πικρία του, γιατί ἡ δράση τοῦ κλήρου συνέβαλε στὴν ἐξαφάνιση τῆς μητρικῆς γλώσσας στὰ ἀλβανόφωνα χριστιανικὰ χωριά.

Κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Φιλιππιάδα ὁ Μιδχάτ προετοίμασε τὴν ἴδρυση τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, μὲ ὁμοῦς διοικητικὸ συμβούλιο. Στὴν προσπά-

στὴν Πόλη, ποὺ θὰ εἶχε τὴν ἐποπτεία ὅλων τῶν λεσχῶν. Ἔτσι ἰδρύθηκε ἡ λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ὁμοῦς διοικητικὸ συμβούλιο ἀπὸ τοὺς: τὸ γερουσιαστὴ Σουλεϊμάν πασᾶ Κολώνια, καὶ τοὺς βουλευτὲς: Νετζίπ βέη Δράγα, Χασάν βέη Πριστίνα, Γκανή βέη Φράσαρη, Μουφὴτ βέη. Ὁ Δράγα ἀσχοῦσε μεγάλη ἐπιρροὴ στοὺς βόρειους Ἀλβανούς, ὁ Πριστίνα εἶχε ἐργαστεῖ πολὺ γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἀλβανικοῦ διδασκαλείου τοῦ Ἐλδασάν κι ὁ Γκανή ἦταν μέλος τοῦ κοινοβουλίου. Γενικὸς γραμματεὺς ὁρίστηκε ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης «Bashkimi» τῆς Πόλης Σαμπρὴ βέης Κιουτίτσα. Πρῶτη φροντίδα τῆς «Κεντρικῆς Λέσχης» ἦταν νὰ ζητήσῃ ὅλους τοὺς κανονισμοὺς τῶν λεσχῶν τῶν διοικήσεων καὶ ὑποδιοικήσεων· βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 747/10-7-1910 ἐκθεσὴ τῆς Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΠΗ', ΙΘ, Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπειροῦ, Ἀλβανικὰ διάφορα.

329. Ἦταν γιὸς τοῦ Ἀβδούλ βέη Φράσαρη, τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφάβητου κι ἀνεψιὸς τοῦ ἐγκατεστημένου στὴ Φιλιππιάδα γαιοκτήμονα Φουάτ βέη Ἰμπραήμ Φράσαρη. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1142/3-10-1909 ἐκθεσὴ τοῦ προξενείου τῆς Πρεβέζας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1909, ΚΒ' Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων, Πρεβέζης.

330. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910, στὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν διωγμῶν τῶν νεότουρκων, ὁ Μιδχάτ Φράσαρης μετατέθηκε στὴ Βαγδάτη γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 747/10-7-1910 ἐκθεσὴ τῆς πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως.

θειά του τὸν βοήθησαν οἱ ὀλιγάριθμοι Ἄλβανοὶ τοῦ καζᾶ³³¹ καὶ πολλοὶ γτόπιοι Τούρκοι. Οἱ προετοιμασίες αὐτὲς ὑλοποιήθηκαν ὕστερα ἀπὸ ἑπτὰ μῆνες.

Ἡ λέσχη τῆς Φιλιππιάδας δὲν ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα ἀλβανικῆς γλώσσας, γιατί αὐτὴ διδασκόταν στὸ ἀλβανικὸ σχολεῖο ποῦ εἶχε ὑδρυθεῖ ἐκεῖ μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος. Γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς χρησιμοποιοῦσαν τὰ λατινικὰ στοιχεῖα. Ἀργότερα τὸ σχολεῖο συγχωνεύτηκε μὲ τὸ τουρκικὸ καὶ τὴν ἀλβανικὴ τὴ διδασκε ὁ γιατρός Ραμιζ ἐφέντης Ἐμὶν Μουσλή, ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, ἀπόφοιτος τῆς ἰατρικῆς σχολῆς τῆς Πόλης. Μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης γιὰ τὴν καθιέρωση τῶν ἀραβικῶν στοιχείων στὴν ἀλβανικὴ, σταμάτησε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς στὸ τουρκικὸ σχολεῖο³³².

Στὸν καζᾶ Λούρου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὑσχυροὺς Ἄλβανοὺς βέηδες³³³ ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ Ἄλβανοὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἐνίσχυαν τὴν ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση. Ἐπίσης, γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς κίνησης στὴν περιοχὴ τῆς Πρέβεζας ἐργάζονταν οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἄλβανοὶ τσιφλικάδες, χρησιμοποιοῦντας σκληρὰ μέσα, ὅπως διαπίστωνε ἡ Μητρόπολις Ἡρεδέζης. Σ' ἐγγράφο τῆς 11 Μαρτίου 1910 πρὸς τὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸ προξενεῖο κατηγοροῦσε τοὺς ἀγάδες καὶ βέηδες τσιφλικάδες τῆς περιοχῆς, ὅτι ἐργάζονταν μεθοδικὰ γιὰ τὸν ἐκπατρισμὸ καὶ τὴν ἀραίωση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, μὲ σκοπὸ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀλβανικὴ προπαγάνδα. Ὡς παραδείγματα ἀνέφερε τὴν ἐκδίωξη, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ δικαστικὴ ἀπόφαση τοῦ πρωτοδικείου Πρέβεζας, 3 ἐγκριτῶν κατοίκων τῆς κωμόπολης τοῦ Λούρου, ἀπὸ τὸν Χουσεῖν πασᾶ Ντινο³³⁴. Ἐπίσης ὁ Φουὰτ βέης Ἰμπραήμ, μὲ ἀπόφαση τοῦ πρωτοδικείου Φιλιππιάδας, ἀφῆρεσε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ Ἰμάμ Τσαοῦς τὴν κοινοτικὴν βοσκή καὶ συνιστοῦσε φανερὰ στοὺς χωρικοὺς νὰ ὑδρῦσουν ἀλβανικὰ σχολεῖα³³⁵.

Στὸ σαντζάκι τῆς Πρέβεζας δὲν ἐκδίδονταν ἀλβανικὲς ἐφημερίδες. Οἱ διαθέσεις τῶν Ἄλβανῶν γιὰ τοὺς Τούρκους, μετὰ τοὺς διωγμοὺς ποῦ ἀρχι-

331. Ὁ ἀριθμὸς τους σ' ἔβλον τὸν καζᾶ ἀνερχόταν στοὺς 150—200.

332. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 526/25-6-1910 ἐκθεση.

333. Ἰσχυροὶ ἀγάδες καὶ βέηδες στὴν περιοχὴ ἦταν οἱ: 1) ὁ Φουὰτ βέης Ἰμπραήμ, κτηματίας ἀπὸ τὴ Φράσαρη καὶ ἔμπορος. 2) ὁ Ἰζέτ ἐφέντης Μουσλή ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, κτηματίας καὶ ἔμπορος. 3) ὁ Μουσλή ἐφέντης Ἰζέτ ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, φαρμακοποιός. 4) ὁ Ραμιζ ἐφέντης Ἐμὶν ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, γιατρός, καὶ 5) ὁ Σαμπρή ἐφέντης.

334. Ὁ Ντινο εἶχε τὸ Λοῦρο τσιφλίκι του. Ἀνάμεσα στοὺς ἐκδιωχθέντες ἦταν ὁ παπᾶς καὶ ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ.

335. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 276. Τελικὰ ὁ ὀπλαρχηγὸς Γιάννης Πουτέτσος ὑποχρέωσε τὸν Φουὰτ βέη νὰ σταματήσῃ τὴν καταδίωξη τῶν χωρικῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πάψῃ ἡ δραστηριότητά του ὡς ἐνεργοῦ στελέχους τῆς ἀλβανικῆς κίνησης, βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 51—52.

σαν οί τελευταῖοι, ἦταν ἐχθρικές. Οἱ Ἄλβανοὶ τοὺς μισοῦσαν καὶ ἐκφράζονταν ἐναντίον τους χωρὶς ἐνδοιασμούς. Ἐπὶ τὴν πλευρὰ τους οἱ Τούρκοι δυσπιστοῦσαν γιὰ τὶς προθέσεις τους³³⁶.

IV. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ

Ἡ κατάσταση ποὺ διαμορφώθηκε στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου, δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἐκεῖ ἐλληνικοῦ προξενείου³³⁷, ἦταν ἡ ἑξῆς:

Γιὰ τὴν διάδοση τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας στὸ σαντζάκι πρωτοστατοῦσαν οἱ μουσουλμάνοι, βοηθοῦσαν ὅμως καὶ ὀρισμένοι χριστιανοί, οἱ λιγότεροι ἀπὸ ἰδεολογικὰ κίνητρα, οἱ περισσότεροι ἀπὸ συμφέρον. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης παρουσίαζε γενικὰ καθυστέρηση, ἐπειδὴ ἔλειπε ἀπὸ τὸ σαντζάκι ὁ ἡγέτης ποὺ θὰ ἐνέπνεε τὶς μάζες. Ἐξαιτίας τῆς λειψανδρίας ἔγιναν σηματοφόροι τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας ἄνθρωποι ἀγράμματοι³³⁸. Ἔτσι, ἀντὶ νὰ προσελκύουν ἀπομάκρυναν ἀνθρώπους καὶ οἱ ἐνέργειές τους συσπείρωσαν τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἰδέα τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ δυὸ χρόνια τοῦ συνταγματικοῦ βίου δὲν ἐπισημάνθηκαν στὸ χῶρον τῆς ἀλβανικῆς κίνησης γενναῖες ὑλικές χειρονομίες γιὰ τὴν ἐνίσχυσή της καὶ δὲν ἰδρύθηκε αὐτοτελῆς ἀλβανικὴ σχολὴ ἀκόμη καὶ στὸ Ἀργυροκάστρο, ἡ ἀλβανικὴ ἰδέα κατακτοῦσε ἔδαφος ἀνάμεσα στὸ μουσουλμανικὸ πλῆθος καὶ οἱ Ἄλβανοὶ διαφοροποιοῦνταν. Ἔτσι, ἐνῶ πρῶτα βασίλευε παντοῦ ἀκρατὸς ἰσλαμικὸς φανατισμὸς, ποὺ χαρακτήριζε ὡς δεσθήλωση καὶ θανάσιμο ἀμάρτημα τὶς φυλετικές διακρίσεις ἀνάμεσα στοὺς μουσουλμάνους, μὲ τὸ χρόνο ἡ ἀντίδραση ἀμβλύνθηκε καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας αὐξήθηκαν.

Ἡ ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος ἔφερε σὲ διάσταση τὸ χριστιανικὸ καὶ τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο. Οἱ πρῶτοι φανέρωναν τώρα τὶς συμπάθειές τους γιὰ τὸν ἐλληνισμό, ἐνῶ οἱ μουσουλμάνοι διασπάζτηκαν μεταξὺ τους. Κι αὐτὸ γιὰτὶ οἱ περισσότεροι πίστευαν ὅτι μὲ τὴν μεταπολίτευση ἡ Τουρκία δὲ διέτρεχε τὸν κίνδυνον τοῦ διαμελισμοῦ. Ἡ ἀκεραιότητά της τοὺς ἦταν ἐπιθυμητή, ἀφοῦ θὰ διατηροῦσαν τὴν προνομιούχα θέση τους ἀπέναντι στὸ χριστιανικὸ

336. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση, ἀριθμ. 526.

337. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247/20-7-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ, 1910, ΑΑΚ/ΠΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπείρου, Ἀλβανικά διάφορα.

338. Ἡ ἐκθεση σημείωνε χαρακτηριστικὰ ὅτι στὸ πρόσωπο αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων «παρουσιάζεται καταφανῆς ἡ ἀντίθεσις τῶν ἀρχῶν ἰσότητος, ἀδελφότητος, δικαιοσύνης, ἀς ὑποκρίνονται, πρὸς τὴν ἐαυτῶν κτηνωδίαν καὶ τὰ ἄγρια ἐνστικτα».

στοιχείο που καταπίεζαν. Το γεγονός ότι πολλοί σοφτάδες³³⁹ αποδέχτηκαν την αξίωση της τουρκικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσουν το αραβικό αλφάβητο στην αλβανική γλώσσα, έδειχνε τη διάσταση που υπήρχε. "Άλλες αποδείξεις της ύφεσης του πατριωτικού ζήλου των Άλβανών του σαντζακίου ήταν: η οικονομική καχεξία της αλβανικής λέσχης του Άργυροκάστρου, η αδυναμία να συσταθεί ανεξάρτητη αλβανική σχολή και να εκδοθεί τοπική εφημερίδα. Το έλληνο προξενείο ωστόσο αναγνώριζε ότι η αλβανική προπαγάνδα ήταν θορυβώδης σε λόγια, με πρωταγωνιστές τους νεώτερους Άλβανούς και τους μαθητές, που τραγουδούσαν στη λέσχη και στους δρόμους πατριωτικά αλβανικά τραγούδια, από τα οποία τα περισσότερα «απέπνευαν μίσος» έναντι των Τούρκων, των Ελλήνων και των Βουλγάρων ακόμη.

Η έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου δεν απέδινε την πραγματικότητα, όπως είχε διαμορφωθεί. Το προξενείο προσπαθούσε να σμικρύνει τις διαστάσεις της έκτασης της αλβανικής κίνησης, γιατί πίστευε ότι υπηρετούσε έτσι την υπόθεση του έλληνο στοιχείου της περιφέρειας, υποδαθμιζοντας τους παράγοντες που δρούσαν έναντι του. Παραδεχόταν βέβαια ότι οι όπαδοί της κίνησης αύξαιναν, αυτή όμως την όρθη διαπίστωση την άναιρούσε με άλλη αναφερόμενη στη διαίρεση των Άλβανών, σε μερικούς από τους οποίους απέδινε προθέσεις διατήρησης της τουρκικής κυριαρχίας, γιατί έτσι θα εξακολουθούσαν να έχουν την υπεραχμή απέναντι στο χριστιανικό στοιχείο.

Τα πράγματα ήταν διαφορετικά σε αρκετά σημεία από τις διαπιστώσεις αυτές. Στην πραγματικότητα το προξενείο ακολουθούσε τη γραμμή που είχε χαράξει πριν τρία χρόνια, από τις αρχές του 1908. Και τότε, όπως και τώρα, όταν ζήτησε το υπουργείο εξωτερικών την άποψή του για την ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης, το προξενείο Άργυροκάστρου άδυνατούσε «παρ' όλης της ενδελεχής και επιμόνου έρευνας του» να επισημάνει στοιχεία για την ανάπτυξη της κίνησης³⁴⁰. Παρά την αδυναμία αυτή, που μαρτυρούσε πιστή τήρηση συνωμοτικών κανόνων από την πλευρά των Άλβανών, το προξενείο διαπίστωνε ότι: «από τινος διάφορα γεγονότα, άτινα αυτά καθ' έαυτά και υπό άλλοιας συνθήκας δέν θα ήδύναντο να επισύρουν ιδιαίτερος την προσοχήν, υπό το κράτος ήδη των όλων ώριμαζουσών, εν άνω ιδίως Άλβανία, πολιτικών σχέσεων συνδυαζόμενα προς άλληλα, δύνανται να θεωρηθώσιν ως ένδεικτικά άήθους τινός από τινος καταστάσεως, υποκρυπούσης πιθανώς κυοφορουμένην τινά προς άμεσοτέραν όρασιν πολιτικήν ζύμωσιν των Άλβανικών σχέσεων και σχεδίων».

Στο πλαίσιο αυτού του άόριστου και υποθετικού σχήματος προθέσεων

339. σοφτάδες: softa: μουσουλμ. ιεροσπουδαστής, θεολόγος.

340. Βλ. την υπ' αριθμ. 36/11-2-1908 έκθεση, ΑΓΕ, 1908, ΑΑΚ/ΚΒ' Προξενικά Αλβανίας.

καὶ κινήσεων, τὸ προξενεῖο ἀγωνιζόταν νὰ συλλάβει τὸ νόημα κάποιων ἐκδηλώσεων, ξεκινώντας καὶ τότε ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένη βάση νὰ ὑποτιμήσει τὴν ὀργάνωση τῆς ἀλβανικῆς κίνησης καὶ ν' ἀγνοήσει τὴν ἀγωνιστικὴ παράδοση τῶν Ἀλβανῶν κατοίκων τοῦ σαντζακιοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἔτσι, ἀποφαινόταν ἐσφαλμένα ὅτι ὁποιοσδήποτε ἀποφάσεις κι ἂν παίρνονταν κι ὁποιαδήποτε ἴδραστήρια καὶ ριζικὰ μέτρα ἂν χρησιμοποιούνταν, γιὰ νὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ ἐπιδιωκόμενος πολιτικὸς σκοπός, οἱ ἐνέργειες αὐτὲς δὲ θὰ εὑρισκαν ἀπήχηση στὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο τῆς περιοχῆς, τὸ ὁποῖο χαρακτήριζε ὡς ἄτονον³⁴¹. Ἄν ὑπολογιστεῖ τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότερες παλιές ἀλβανικὲς οἰκογένειες τῶν βέργων εἶχαν χαθεῖ, καθὼς καὶ τὸ ὅτι τὸ συμφέρον καθόριζε τὴ στάση τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπέναντι στὸ τουρκικὸ καθεστῶς, συμφέρον ποῦ ξεκινούσε ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκογενειῶν ἀπὸ τὸ κράτος, στὸ ὁποῖο ὑπηρετοῦσαν ὡς ὑπάλληλοι, μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ μεγάλη ἐπιφυλακτικὴ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ ἀπέναντι στὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀλβανικῆς κίνησης. Τὸ προξενεῖο, ὡς πρόσθετη αἰτία γιὰ τὴν τήρηση αὐτῆς τῆς στάσης, ἔδρασε τὴ διάσταση ποῦ ὑπῆρχε ἀνάμεσα στὴν ἀνώτερη τάξη τῶν Ἀλβανῶν τοῦ σαντζακιοῦ. Ἡ διάσταση αὐτὴ δυσκόλευε τὴ συνεννόηση γιὰ κοινὴ δράση, μείωνε τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ μεγάλωνε τοὺς φόβους καταδόσεων στὶς ἀρχές γιὰ λόγους ἐκδίκησης. Ὡστόσο τὸ προξενεῖο, αὐτοανααιρούμενο, διαπίστωνε ὅτι ὁ πόθος γιὰ νὰ ὑδρευθεῖ μιὰ ἀυτόνομη ἀλβανικὴ ἡγεμονία ἦταν κοινὸς σ' ὅλους τοὺς Ἀλβανούς. Μόνο ποῦ στὸ σαντζάκι τοῦ Ἀργυροκάστρου δὲν ἐξωτερικεύονταν παρὰ ὡς «εὐσεβὲς πόθος πρὸς τὴν αὐτόματον τοῦ ὁποῖου ἐκπλήρωσιν μοιρολατρικῶς ἀποδέχονται οἱ ἐνταῦθα Τουρκαλβανοί».

Ἄν μοιρολατρικὰ ἢ ὄχι οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ σαντζακιοῦ ἀνέμεναν τὴν ἐκπλήρωση τῶν πόθων τους, θὰ διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὰ περιστατικὰ ποῦ ἀναφέρει ἐν τῇ συνέχειᾳ τὸ προξενεῖο, τὰ ὁποῖα ἀπέδειχναν τὰ ἀντίθετα ἀπὸ κεῖνα ποῦ ὑποστήριζε. Ἡ ἀναφορά π.χ. στὸ ρόλο ποῦ διαδραμάτιζαν οἱ τεκέδες καὶ οἱ ἐπικεφαλῆς τους μπαμπάδες ἀποκαλύπτει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν συμπερασμάτων τί πραγματικὰ κρυβόταν. Πάντοτε, ἔγραφε ὁ πρόξενος, οἱ τεκέδες στὴν περιοχὴ τοῦ χαρακτηρίζονταν ὡς κέντρα τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς κίνησης. Κιὰτὰ τὴ διάρκεια ὅμως τῆς δικτῆς του θητείας στὴν περιοχὴ δὲν τοῦ κίνησε τὴν ὑποψία κανένα γεγονός ὅτι κάτι τέτοιο συνέβαινε. Στὰ τέλη τοῦ 1907 ἔβλεπε ἔκτανη κίνηση στὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς δύο τεκέδες ποῦ ἦταν κοντὰ στὸ Ἀργυροκάστρο, ἀλλ' αὐτὴ τὴν ἀθρόα προσέλευση τῶν Ἀλβανῶν ἐκεῖ τὴν ἐρμήνευε περισσότερο ὡς πρόθεση τῶν Ἀλβανῶν νὰ χαιρετήσουν τὸ νέο μπα-

341. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τὸ χαρακτήριζε τὸ προξενεῖο «ὡς ἄτονον, ὡς μὴ ἱκανὸν νὰ ἠλεκτρισθῆ ὑπὸ γενναίων ὀρμῶν, καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἀρκεῖ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν καταδίωξις νὰ καταστήσῃ τοσοῦτον ἐμφοβον, ὥστε οὔτε ὡς σκέψεις ἐλευθέρως νὰ ἐκφράζῃ πολιτικὰς ἰδέας».

μπά που είχε εγκατασταθεί πρόσφατα, παρά ως πολιτική έκδηλωση. Η άποψη του ενισχύθηκε από το αρνητικό αποτέλεσμα των έρευνών που έκανε, για ν' ανακαλύψει αν κατά τις επισκέψεις των Άλβανών στους τεκέδες θίγονταν και πολιτικά ζητήματα σχετικά με την αλβανική υπόθεση, καθώς κι από το γεγονός ότι ανάμεσα στους νέους μουϊπηδες³⁴² συγκαταλεγόταν κι ο αδελφός του μουτεσαρίφη Άργυροκάστρου, κάτι που δε θα επέτρεπε ο μουτεσαρίφης αν διαπίστωνε διακίνηση αλβανικών υδρών στους τεκέδες.

Οί τεκέδες, όμως, παρά τή γνώμη του προξενείου, στάθηκαν πραγματικά τα σπουδαιότερα κέντρα δράσης τής αλβανικής κίνησης στην περιοχή³⁴³. Εξάλλου οί διαπιστώσεις του προξενείου υπογραμμίζουν έμμεσα τὸ ρόλο των τεκέδων στην ιστορία τής κίνησης. Η έλευθεριότητα με τήν οποία μιλούσε τήν εποχή αυτή για τὸ Άλβανικό Ζήτημα μερῶτα φιλελεύθερων Άλβανῶν, δέν ὀφειλόταν μόνο στή διοικητική χαλάρωση, ὅπως πίστευε ὁ προξενός. Πρέπει προπαντός ν' αποδοθεῖ σὸν καθοδηγητικό ρόλο των τεκέδων που ἐπηρέαζαν και τούς Άλβανούς ὑπαλλήλους, πολλοί ἀπὸ τούς ὁποίους εἶχαν ὀργανωθεί στήν κίνηση³⁴⁴.

Ἀπὸ τήν πλευρά τους οί τουρκικές ἀρχές ἀντίκρουζαν τήν κατάσταση περισσότερο ρεαλιστικά. Ἦταν θέβαιες για τήν ὑπαρξη ὀργάνωσης, παρακολουθοῦσαν τīs κινήσεις των αλβανιστῶν και πιθανολογοῦσαν αλβανικές ἐξεγέρσεις για τήν ἀνοιξη του 1908. Για νὰ ἐξουδετερώσουν τήν αλβανική κίνηση, ὀργάνωσαν μονάδες καταστολής, ἔκαναν συνεχεῖς ἔρευνες στα σπίτια των Άλβανῶν, μόνον που όλα αὐτά δε γίνονταν με σύστημα και τρόπο που ν' ἀποδίδει, ἐξαιτίας κυρίως τής στρατιωτικής ἀνεπάρκειας. Ἔτσι, οί ἔρευνες κατέληγαν ἀκαρπές και περιορίζονταν σχεδόν στήν πόλη του Άργυροκάστρου, αν και οί ὑποψίες των ἀρχῶν για τή διακίνηση ὀπλων ἦταν βάσιμες. Τὸ προξενεῖο εἶχε κι αὐτὸ διαπιστώσει τὸ λαθρεμπόριο ὀπλων, δέν προχώρησε όμως στήν ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Και ἐνῶ ἔγραφε ὅτι με τὰ ὀπλα που εἰσάγονταν κρυφά ἀπὸ τήν Κέρκυρα, σὲ λίγο θὰ ἐξοπλιζόταν ὀλόκληρος ὁ αλβανικός

342. Οί κατηγούμενοι στή θρησκευτική αἵρεση των μπεκτασήδων.

343. Βλ. γενικά για τὸ ρόλο των τεκέδων στοῦ SKENDI, *The Albanian National Awakening*, σ. 212.

344. Τὸ προξενεῖο ἀνέφερε κι ἄλλες ἐκδηλώσεις που ἔδειχναν ὅτι κάτω ἀπ' αὐτές ὑπῆρχε καθοδηγητικός πυρήνας, δέν τīs ἀξιολογοῦσε όμως ὅπως ἔπρεπε. Ἀκούγονταν δηλαδή αλβανικά θούρια, τονισμένα σ' εὐρωπαϊκή μουσική, με τὰ ὁποῖα οί Άλβανοί παρ-ορμοῦνταν σ' ἐνεργὸ δράση, σημαίνοντες αλβανιστῆς ἔκαναν ἀόριστους ὑπαιτιγμούς, ὅπως π.χ. ὁ Τεφὴκ βέης ἀπὸ τή Μεσσαριά του Λεσκοβικίου, για τήν ἀναμονή σπουδαίων γεγονότων, και βολιδοσκοπήσεις για τή στάση που θὰ τηροῦσε τὸ ἑλληνικό στοιχεῖο σὲ περί-πτωση ἐξέγερσης των Άλβανῶν, κ.ἄ., χωρὶς νὰ δίνεται ἡ σημασία που ἔπρεπε, βλ. τήν ὀ.π. ἔκθεση.

πληθυσμός, δὲ δάθαινε στή σκέψη ὅτι λαθρεμπόριο τέτοιας ἔκτασης ἀπαιτοῦσε καὶ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ὀργάνωσης³⁴⁵.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεπάρκειας τῶν τουρκικῶν καταδιωκτικῶν ἀρχῶν ἦταν ἡ δραστηριότητα τοῦ ἑνοπλοῦ σώματος τοῦ Τσιαρτζήζ Τόπουλη. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητα ἀναιρεῖ τὰ προηγούμενα συμπεράσματα τοῦ προξενείου γιὰ τὸ φόβο, τὴν ἀτολμία, τὴν ἀτονία καὶ τὴν ἀπροθυμία τοῦ ἀλβανικοῦ στοιχείου νὰ πάρει μέρος σ' ἐπαναστατικὲς κινήσεις. Ἡ δράση τοῦ σώματος τοῦ Τσιαρτζήζ στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου, μαρτυροῦσε κι ἀγωνιστικὴ παράδοση καὶ τὴν ὑπαρξὴ μυστικοῦ καθοδηγητικοῦ κομιτάτου.

Οἱ ἐκθέσεις τῶν κατὰ τόπους ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων ἐμφάνιζαν τὸ σῶμα τοῦ Τσιαρτζήζ νὰ περιέρχεται τὰ χωριὰ τῶν καζάδων καὶ νὰ διαδίδει τίς ἀλβανικὲς ἰδέες³⁴⁶. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1908 ἀνέπτυξε ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὸν καζὰ τῆς Πρεμετῆς κι αὐτὸ προκάλεσε τὴν ἀντιδρασίαν τῆς διοικήσεως, πού ἔστειλε ἀποσπάσματα χωροφυλακῆς γιὰ νὰ τὸ καταδιώξουν. Ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Πρεμετῆς σ' ἐκθέσῃ του σημείωνε, ὅτι φιλοξενήθηκε στὴν Πρεμετὴ ἀπὸ μιὰ βλαχόφωνη οἰκογένεια. Ἐπίσης διατύπωνε τὴν ὑποψία, ὅτι ἡ ἐκεῖ παρουσία του εἶχε σχέση μὲ σχέδιο δολοφονίας τοῦ νέου μητροπολίτη Κορυτσᾶς³⁴⁷, πού βρισκόταν στὴν περιοχὴ τῆς Πρεμετῆς κι ἀναγκάστηκε νὰ φύγει νύχτα γιὰ τὴν ἔδρα του. Ἡ φιλοξενία τοῦ ἑνοπλοῦ σώματος ἀπὸ βλαχόφωνη οἰκογένεια πού ρουμάνιζε ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν ἐπίτροπο ἰσχυρὴ ἐνδειξη, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Τσιαρτζήζ τὸ μισθοδοτοῦσε ἢ ρουμανικὴ προπαγάνδα· αὐτὸ δὲν ἦταν ἔξω ἀπὸ τίς προθέσεις τῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλβανικῆς κίνησε, ἡ ὁποία συνδεόταν στενὰ μὲ τὴν πρώτη. Σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐκθέσεώς του ὁ ἐπίτροπος μιλοῦσε γιὰ τίς δραστηριότητες τοῦ σώματος, γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τίς ἀλβανικὲς ἰδέες. Ἔτσι, πήγαιναν στὰ χωριὰ, προσηλύτῳ στὰ ἀλβανόφωνα, συγκέντρωναν τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς ἐδίωκαν ἐντολές νὰ χρησιμοποιοῦν στὴν ἐκκλησία τὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα, ἔχοντας ἀλβανικὰ βιβλία πού τὰ μοίραζαν ἄλλοι ἀλβανιστές.

Γιὰ τὴν καταδίωξη τοῦ σώματος οἱ Τούρκοι ἔστειλαν δύναμη μ' ἐπικεφαλῆς τὸ μπίμπαιση (χιλίαρχο) τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ὁ μπίμπαισης ἔπειτα ἀπὸ ἀνακρίσεις συνέλαθε ἀρκετοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τὴν Πρεμετὴ κι ἀπὸ τὸ

345. Τὸ προξενεῖο συνιστοῦσε στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση νὰ πάρει μέτρα, ὥστε οἱ ἀρχές τῆς Κέρκυρας νὰ σταματήσουν τὸ λαθρεμπόριο. Οἱ ἀρχές Ἀργυροκάστρου ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν ἀποσπάσματα γιὰ νὰ καταδιώξουν τοὺς λαθρέμπορους, κυρίως στὴν περιοχὴ τῆς Χειμάρρας, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἐκεῖ γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια. Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση.

346. Τὸ σῶμα ἦταν ὀλιγομελὲς καὶ εἶχε 8—9 ἑνοπλους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἀναγνωρίστηκε καὶ ἓνας χριστιανός.

347. Διάδοχος τοῦ Φωτίου ἦταν ἀπὸ τίς 10 Ὀκτωβρίου 1906 ὁ Γερβάσιος Σαρασίτης.

χωριό Τρεμέστι. Οί άνακρίσεις σ' όλα τὰ χωριά ήταν έκτεταμένες και διεξάγονταν σέ ατμόσφαιρα τρομοκρατίας και φόβου. Οί κινήσεις του Τσιαρτζήζ ήταν άνετες, εξαιτίας τής άνεπάρκειας τών καταδιωκτικών άρχων, και δέ δημιουργούσαν κινδύνους έμπλοκής σέ σύγκρουση με τούς Τούρκους. Το κατασκοπευτικό δίκτυο που διέθετε ο Τσιαρτζήζ του επέτρεπε νά ξεφεύγει έγκαιρα, όπως συνέβη και στην περίπτωση τών χωριών τής Πρεμετής. Κινήθηκε άφοβα προς τό Άργυροκάστρο και στη συνέχεια πήγε στο έλληνοφώνο χριστιανικό χωριό Τεριαχάτες, όπου ο άρχηγός ανέπτυξε τούς σκοπούς του άλθανικού κινήματος και ζήτησε τήν έθελοντική συμπαράταξη τών κατοίκων, γιατί διαφορετικά θα τούς ύποχρέωνε με τή δία νά προσφέρουν τή βοήθεια τους³⁴⁸.

Το σώμα του Τσιαρτζήζ συνέχισε τή δράση του για τή διάδοση των άλθανικών ιδεών κι αποτέλεσε ένα από τὰ κύρια έρείσματα τής κίνησης στο διλαέτι: Ίωαννίνων ως τή νεοτουρκική επανάσταση. "Όπως αναφέραμε, κατέδθηκε και στα Γιάννινα ως έθνικός ήρωας τών Άλθανών και ύποχρέωσε τις άρχές νά τόν δεχτούν επίσημα. Η δράση του πριν τό 1908 αύξησε τήν επιφυλακτικότητα του έλληνικού στοιχείου τής περιφέρειας, σέ σημείο που τό προξενείο του Άργυροκάστρου νά συγκεντρώνει με πολύ κόπο τις πληροφορίες που χρειαζόταν, στηριζόμενο, κυρίως στους κατά τόπους άρχιερατικούς επιτρόπους.

Η ανάπτυξη πάντως τής άλθανικής κίνησης στο σαντζάκι Άργυροκάστρου ιδημιούργησε άνησυχίες και τό εκεί έλληνοπροξενείο ύποχρεώθηκε νά εξετάσει με μεγαλύτερη προσοχή τήν κατάσταση. Το 1909 οι άνησυχίες του στράφηκαν στους άλθανόφωνους χριστιανικούς πληθυσμούς του σαντζακίου και στη θέση που έπαιρναν απέναντι στην κίνηση³⁴⁹. Το φρόνημα τών

³⁴⁸ Ο Τσιαρτζήζ ανέπτυξε τις ιδέες του στο Θωμά, γνωστό του πρόκριτο του χωριού, για νά τις ανακοινώσει σ' όλους τούς κατοίκους. Του δήλωσε ότι τό σώμα του ήταν όργανο του άλθανικού κομιτάτου, που αγωνιζόταν ν' απελευθερώσει τήν Άλθανία από τό σουλτανικό ζυγό και ν' ανακηρύξει τήν άλθανική ήγεμονία. Πρόσθεσε, ότι τό άλθανικό κίνημα τό ύποστήριζαν όλες οι δυνάμεις, απ' αυτές όμως μόνο τήν Ίταλία ανέφερε. Του διάδασε άλθανικές και έλληνικές έφημερίδες, στις όποιες καυτηριαζόταν ή τουρκική διοίκηση και δήλωσε ότι θα επέστρεφε ύστερα από τρεις εβδομάδες για νά πάρει τήν όριστική απάντηση του χωριού. Ο άρχιερατικός επιτροπος είχε τή γνώμη ότι, αν αντί του πρόκριτου Θωμά ήταν κάποιος άλλος έξυπνότερος, θα μπορούσε ν' άνιχνεύσει πόθεν συντηρείται και παρά τίνος λαμβάνει διαταγές τό έν λόγω άλθανικό κομιτάτο. Διαπιστώθηκε πάντως, ότι ο Τσιαρτζήζ στις όμιλίες του ανέφερε συχνά τήν Ίταλία κι ότι τόν τελευταίο καιρό όρισκόταν στο Πρίντσι, πράγμα που πιθανολογούσε καθοδήγηση και συντήρηση του σώματος από τήν Ίταλία.

³⁴⁹ Στο σαντζάκι Άργυροκάστρου, κατά τις εκτιμήσεις του νέου προξένου Ν. Μαυρουδή, σέ συνολικό αριθμό 145.000 περίπου κατοίκων, οι 75.000 ήταν χριστιανοί.

άλθανόφωνων χριστιανῶν περνοῦσε ἀπὸ κλίμακα μὲ πολλές διαβαθμίσεις. Ἄρχιζε ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐλληνοικῆς συνειδήσεως (κατὰ τὸν πρόξενο «ἐν νάρκη») καὶ ἔφτανε ὡς τὴ ζωηρὴ ἐκδήλωση τῆς ἐλληνοικῆς ἰδέας ἀπὸ τὴν πλειοψηφία. Σὲ γενικὲς γραμμές, ἰδὲν ὑπῆρχε ἀμφισβήτηση τῆς ἐλληνοικῆς συνειδήσεως τῶν ἀλθανόφωνων χριστιανικῶν πληθυσμῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προπαγάνδας τῆς ἀλθανοικῆς κίνησεως δὲν κρίνονταν ὡς σοβαρά³⁵⁰. Οἱ εὐάριθμες ἐξαιρέσεις ἀποτελοῦσαν γιὰ τὸ πρόξενο ἐπιβεβαίωση αὐτῆς τῆς διαπίστεως. Περιπτώσεις ἐνταξίσεως ἀτόμων ἢ μικρῶν ομάδων στὴν κίνηση παρατηροῦνταν στὸ Ἀργυροκάστρο, στὸν Βοῦνο τῆς Χειμάρρας, στὸ Μαλέσοβο τῆς Πρεμετῆς καὶ στὸ Λάμποβο. Τὶς ἀπέδιδαν, ὅμως, περισσότερο σὲ ἰδιοτελῆ προσωπικὰ συμφέροντα καὶ σὲ κοινοτικὰ πείσματα. Ἀντίθετα, ὁ σύνδεσμος τῶν ἀλθανόφωνων χριστιανῶν μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησία ἦταν στενόπατος, ὅπως ἀπέδειχναν οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές, κατὰ τίς ὁποῖες τὰ ἀλθανόφωνα χωριά, «πρὸς ἀπορίαν τῶν Ἀλθανῶν», ὅπως λέγει ὁ πρόξενος, ψήφισαν, μ' ἐξαιρέση τὸ Λάμποβο, «τοὺς ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως ὑπαδειχθέντας ἐκλέκτορας, θυσιάζοντα ἴσως συμφέροντα αὐτῶν ἐκ τῆς ἐχθρικοῦς ἀπέναντι τῶν ἀγάδων στάσεώς των»³⁵¹.

Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ἀλθανόφωνων πληθυσμῶν ἀνησυχοῦσε τὸ πρόξενο, πολὺ περισσότερο γιὰ τὴν συμπαγῆ «κατὰ ζώνας»³⁵². Ἡ διάταξη τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν εὐνοϊκὴ γιὰ τὴ διείσδυση τῆς ἀλθανοικῆς προπαγάνδας, καὶ ὅπως παρατηροῦσε ὁ πρόξενος, ὁ κίνδυνος ἀπ' αὐτὴ οὔτε μακρινὸς ἦταν οὔτε χιμαιρικός. Ὡς μέσο προσηλυτισμοῦ θὰ χρησιμοποιοῦσαν φυσικὰ τὴν ἀλθανοικῆ γλῶσσα, καὶ θ' ἀποτελοῦσε καὶ τὸ ὄργανο γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἐλληνοικῆς ἰδέας. Ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὐτὴ πηγάζει ἡ ἀνάγκη νὰ θωρακιστοῦν οἱ ἀλθανόφωνοι χριστιανοί, γιὰ νὰ μποροῦν ν' ἀποκρούσουν κάθε προπαγανδιστικὴ ἐπίθεση. Ἡ ἄμυνα θὰ μποροῦσε νὰ ὀργανωθεῖ μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐλληνοικῆ φρονήματος τῶν ἀλθανόφωνων χωριῶν³⁵³, κάτι ποὺ ἔπρεπε ν' ἀ-

³⁵⁰ Ἀπ' αὐτοὺς οἱ 30.000 (οἱ περισσότεροι γινώστες καὶ τῆς ἐλληνοικῆς) εἶχαν ὡς μητρικὴ γλῶσσα τὴν ἀλθανοικῆ.

³⁵⁰. «Οὐδὲν παράδειγμα ἔχομεν», τόνιζε ὁ πρόξενος, «χωρίου ἐπιδείξαντος τάσιν ἀλθανοικῶν ἢ ἄλλων πόθων».

³⁵¹. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 219/26-5-1909 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν.

³⁵². Οἱ 30.000 τῶν ἀλθανόφωνων κατανέμονταν ὡς ἐξῆς: Πρεμετῆ: 12.500, Ρίζα καὶ Λιούτζη: 6.025 καὶ Ζαγοριά: 3.468. Τὸ ὑπόλοιπο ἦταν διασπαρμένο στὰ χωριά τῆς Χειμάρρας (3.300), στὰ χωριά τοῦ καζῆ Δελβίνου (2.677) καὶ στὸ Ἀργυροκάστρο (1.500).

³⁵³. «...διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατὸν εὐρυτέρας διαδόσεως τῆς ἐλληνοικῆς γλώσσης εἰς τὰ ἀλθανοικῆ χωριά», σημείωνε τὸ πρόξενο.

πατελέσει τὸ κυριότερο μέλημα τοῦ προξενείου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη³⁵⁴.

Στὸ ὑπόλοιπο χρονικὸ διάστημα μέχρι τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, οἱ ἀλβανικὲς λέσχες, τόσο τοῦ Ἀργυροκάστρου ἔσο καὶ τῶν ἄλλων σαντζακιῶν τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων, προσάρμοζαν τὴ δράση τους στὰ δεδομένα ποὺ κάθε φορά δημιουργοῦνταν καὶ κυρίως σ' αὐτὰ ποὺ μορφολογοῦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ 1910, 1911 καὶ 1912. Ἀδρανώντας ἐπιφανειακά, ὅταν οἱ καταδιώξεις τοῦ νεοτουρκικοῦ κοιμητάτου ἰδὲν τὸ ἐπέτρεπαν, συνεργαζόμενες φανερά μὲ τὰ ἐπαναστατικὰ κοιμιάτα, ὅταν ὑπῆρχαν πρόσφορες συνθήκες, κατηύθυναν τὴ δράση τους καὶ καθόριζαν τὶς ἀποφάσεις τους σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀγώνα, στὶς περιπτώσεις ποὺ οἱ ἀλβανικὲς ανταρτικὲς ομάδες εἶχαν συνείδηση γιὰ τὸ τί ἀγωνίζονταν, γιατί, ὅπως ἀναφέραμε, ὑπῆρχαν καὶ καθαρά ληστρικές ἀλβανικὲς συμμορίες. Εὐδαιμόνητα γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου τὸ ἔχει ἐλληνικὸ προξενεῖο ἐπιστημαίνει σαφέστερα τὶς διασυνδέσεις ποὺ ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὴν ἡγεσία τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης τῶν Ἀλβανῶν καὶ στὶς κατὰ τόπους ἀλβανικὲς λέσχες τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου³⁵⁵.

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ προξενεῖο, τὸ μυστικὸ ἀλβανικὸ κοιμιάτο εἶχε ἔδρα στὴν Κορυτσά καὶ συνδεόταν μὲ πολλὰ κέντρα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ. Ἦταν π.χ. βέβαιον ὅτι στὴν Κέρκυρα λειτουργοῦσε ἓνα τέτοιο κέντρο³⁵⁶. Στὸ ἐσωτερικὸ οἱ τεκέδες, οἱ πύλλογοι καὶ οἱ λέσχες εἶχαν μεταβλη-

354. Βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση. Στὴ συνέχεια ὁ πρόξενος Μαυρουδῆς ἀνέπτυξε τὶς δυσχέρειες ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸ προξενεῖο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ του προγράμματος, οἱ κυριότερες ἐπὶ τὶς ὁποῖες ἦταν: 1) Ὁ ἀραιὸς συνοικισμὸς τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Κατοικοῦσε σὲ 270 περίπου κωμοπόλεις καὶ χωριά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα ἀριθμοῦσαν 300 περίπου ἄτομα, ἐνῶ ὑπῆρχαν καὶ πολλὰ μὲ λιγότερα ἀπὸ 150 κατοίκους. Ἐτσι, ἡ ἐκπαίδευση γινόταν πολὺ δαπανηρὴ καὶ αὐτὸ ἀποτελοῦσε ἀνασταλτικὸ παράγοντα γιὰ τὴν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σχολείων. 2) Τὸ ἀκατάρτιστο διδασκαλικὸ προσωπικὸ, γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ ὁποῖου ὁ πρόξενος ἐξέφραζε ὄχι κολακευτικὲς κρίσεις. Οἱ κρίσεις τοῦ Μαυρουδῆ πιθανὸν νὰ εἶναι κάπως ὑπερβολικὲς, δικαιώνονται, ὅμως, ὡς ἓνα σημεῖο ἀπὸ τὰ συγκριτικὰ στοιχεῖα ποὺ παρέθετε μὲ τὸ συντελούμενο ἀπὸ τοὺς δασκάλους ἔργο σ' ἄλλες περιοχές, ὅπως π.χ. στὶς Σέρρες. Στὴ συνέχεια ἀνέφερε καὶ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ βοηθοῦσαν στὴ βελτίωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων στὴν περιοχὴ.

355. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 303 ἐμπ./16-5-1911 ἐκθεση πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἀτακτοποίητα, φάκ. 1.

356. Ἀπόδειξη ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἀλβανῶν τοῦ 1912, ἡ Κέρκυρα χρησιμοποιοῦντο ὡς κέντρο λήψης ἀποφάσεων, μὲ τὴν ἀνοχὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης. Πενήντα ἀντιπρόσωποι τῆς νότιας Ἀλβανίας συγκεντρώθηκαν γιὰ νὰ συζητήσουν γιὰ τὴν πορεία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνηση διευκόλυνε καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀντιπροσώπων στὴ Φράσαρη τῆς Πρεμετής, καθὼς καὶ τὴν εἰσαγωγὴ ὁπλων καὶ πολεμικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὰ λιμάνια τοῦ Βουθρωτοῦ καὶ τῶν Ἀγίων Σαράντα. Βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 229.

θεῖ σ' ἐπαναστατικές ἐστίες. Μυστικοὶ πράκτορες ὄργωναν τὰ ἀλβανικά χω-
ριά τῆς Ἠπείρου καὶ προετοίμαζαν τὸ λαὸν γιὰ ἐξέγερση, ἐνῶ ταυτόχρονα ὀ-
πλα καὶ πολεμοφόδια ἔφταναν κρυφὰ ἀπὸ πολλές κατευθύνσεις. Ἐντολὲς δί-
νονταν σὲ ἀλβανιστὲς βέηδες καὶ ἀγάδες γιὰ νὰ καταρτίσουν ἐπαναστατικά σώ-
ματα ποὺ τὰ χρηματοδοτοῦσαν οἱ λέσχες. Οἱ ἀμφίρροποι καὶ διστακτικοὶ πα-
ραμερίζονταν καὶ ἐπιλέγονταν στελέχη ποὺ εἶχαν παχθεῖ μὲ τὴν ἀποψη τῆς
ἐναπλης δράσης, ὅπως ἔγινε στὸ Δελβίνο, ἅπου ἡ διοίκηση τῆς λέσχης ἀνα-
συγκροτήθηκε κατὰ πρῶτο ποὺ νὰ συμπαρίσταται στοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς ἐ-
ξέγερσης. Οἱ φυγόμενοι Σιοῦκος Κένης καὶ Σιάκε Μπουῆζος ἀπὸ τὸ Προγο-
γάτι εἶχαν ἤδη καταρτίσει ἀνταρτικά σώματα καὶ περίμεναν διαταγὲς γιὰ
ν' ἀρχίσουν ἐναπλη δρᾶση. Πρόγραμμα τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἦταν:
οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν ταχυδρομείων καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῶν χρημάτων καὶ λοι-
πῶν εἰδῶν, ἡ προσβολὴ ὀλιγάριθμων στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, ἡ λεηλα-
σία τοῦ λιμανιοῦ τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ ἄλλων ἀνυπεράσπιστων κέντρων,
καθὼς καὶ ὁ ἐκδιασμὸς τῶν εὐπορῶν μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν γιὰ νὰ
πληρώσουν μεγάλες χρηματικές εὐφορές.

Οἱ μυστικὲς προετοιμασίες γιὰ τὴν σύμπραξη τῶν Ἀλβανῶν πῆς περιο-
χῆς τοῦ Ἀργυροκάστρου μὲ τοὺς ἐπαναστάτες τῆς θόρειας Ἀλβανίας (κυρίως
Κοσσόβου) ἔγιναν γνωστὲς στὴν τουρκικὴ κυβέρνησι. Ὁ Ἐλμάζ βέης Μεν-
τζάλας ἀπὸ τὸ Δελβίνο, στὸν ὅποιο οἱ Ἀλβανοὶ ἀπευθύνθηκαν γιὰ νὰ σχημα-
τίσει ἐπαναστατικὸν σῶμα, πρόδωσε τὰ σχέδια καὶ τίς προετοιμασίες, καθὼς
καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ κινήματος στὸν καϊμακάμη Δελβίνου. Στὰ Γιάννινα μά-
λιστα διαδόθηκε ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχε ἐκτραγεῖ στὸ Δελβίνο καὶ ὁ θαλῆς διέ-
ταξε ἕνα τάγμα στρατοῦ νὰ κινήθῃ πρὸς τὰ κεί. Τὸ τάγμα γύρισε πάλι πρὸς
τὴν θάλασσαν, γιὰ τὴν ἐπιτυχράτησαν νεώτερες σκέψεις, πὼς ἡ ἀποστολὴ ἐκεῖ στρα-
τοῦ καὶ ὁ θόρυβος θὰ ἰδοθῆκε τοὺς Ἀλβανούς στὴν ἐξέγερση. Δόθηκαν μόνον
ἐντολὲς στὸν καϊμακάμη Δελβίνου νὰ νοθεύσῃ τοὺς Ἀλβανούς πρόκριτους,
στελέχη τῆς ἀλβανικῆς κίνησης, ὅπως καὶ ἔγινε. Ὁ καϊμακάμης ἔκανε ἐκ-
κλήσιν στὰ μουσουλμανικά, τοὺς αἰσθήματα, τοὺς ἐπισήμανε τὸν κίνδυνον τῆς
διάσπασης τῶν μουσουλμάνων καὶ τέλος τοὺς ἀπειλήσεν, ὅτι ἡ κυβέρνησις θὰ
στελεῖ στρατιωτικὰς δυνάμεις ἀποφασισμένες ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξιν,
ἀδιαφορώντας γιὰ τίς καταστροφές. Οἱ πρόκριτοι διέφευσαν πρὸς διαδόσεις καὶ
τίς ἀπέδωσαν σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἤθελαν νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ στὴν κυβέρνησις
καὶ ταυτόχρονα νὰ ἱκανοποιήσουν προσωπικά πάθη τους. Οἱ πρόκριτοι ἐννο-
οῦσαν μ' αὐτὰ τὸν Ἐλμάζ βέην καὶ τὸν Ἑλληνα γιατρὸν Εὐάγγελον Γκιάτη,
ποὺ ἦταν ἐμπιστος φίλος τοῦ καϊμακάμη καὶ τὸν ὅποιο οἱ Ἀλβανοὶ ὑποπτεύ-
ονταν ὡς κατάσκοπος ποὺ τὸν πλήρωνε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις. Οἱ ἀπειλὲς τοῦ
καϊμακάμη πάντως ἰδὲν φόβησαν τοὺς Ἀλβανούς, ἡ καταγγελία ὁμῶς τῶν σχε-
δίων τους τοὺς ἔκανε προσεκτικότερους.

Στὸ μεταξὺ ἡ ἀλβανικὴ λέσχη Ἀργυροκάστρου προσκάλεσε πρόκριτους

από διάφορα αλβανικά χωριά. Όπως διαπιστώθηκε από ακριτομύθιες προκρίτου από τη Νιβίτσα (είχε κληθεί κι αυτός), σκοπός ήταν να ληφθούν αποφάσεις για την εξέγερση. Περισσότερες λεπτομέρειες δεν έγιναν γνωστές, γιατί ο Άλβανός πρόκριτος, που είχε όρκιστεί στην αλβανική λέσχη, δὲ φανέρωσε άλλα σχέδια τῆς κίνησης. Ἡ περίπτωση ἀποτελεῖ μιὰ ἀκόμη μαρτυρία γιὰ τὴν ἐπιβεβαιωθεῖ ἢ ἄποψη, ὅτι τὰ κατὰ τόπους ἐπαναστατικὰ κινήματα τὰ κατηύθυναν οἱ αλβανικὲς λέσχες. Τὸ δεύτερο μάλιστα δεκαήμερο τοῦ Μαΐου τοῦ 1911 ἡ λέσχη Ἀργυροκάστρου ἄρχισε νὰ πραγματοποιεῖ ἐράνους γιὰ τὴν ἐπανάσταση ποὺ ἐκδηλώθηκε τὸν ἐπόμενον μῆνα. Ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας μέρες εἰσέπραξε περισσότερες ἀπὸ 1.000 λίρες³⁵⁷.

Οἱ τοπικὲς ἀρχές, μὲ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις ποὺ διέθεταν, δὲν ἦταν σὲ θέση ν' ἀποτρέψουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς κίνησης, καθὼς καὶ τὴν προετοιμαζόμενη εξέγερση. Στὸ Ἀργυροκάστρο ὑπῆρχε δύναμη μόνο 120 ἀνδρῶν, στὸ Δέλβινο 80 καὶ ἰσάριθμα στρατιωτικὰ ἀσπασμάτα περιπολοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὶς ἑδρες τους, κάτι ποὺ γινόταν μόνο στὶς περιπτώσεις γυμνασίων³⁵⁸.

Οἱ αλβανικὲς λέσχες προσπάθησαν νὰ ἐντάξουν τὸν ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα καὶ τὸ ἐλληνοχριστιανικὸ στοιχεῖο, μὲ ἰδεολογικὲς προτάσεις γιὰ πλήρη ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κατορθώσουν. Κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ προξενεῖου Ἀργυροκάστρου, ἡ βασικὴ αἰτία τῆς ἀρνήσεως ἦταν ἡ βαθειὰ ἀντιπάθεια ποὺ αἰσθάνονταν οἱ Ἕλληνες ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς, γιατί αὐτοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς τυράννοῦσαν, ὄντας μουσουλμάνοι, κατὰ τὴ μακραίωνη δουλεία³⁵⁹.

Στὶς περιοχὲς Χειμάρρας, Δελβίνου καὶ Δρόπολης ὁ συμπαγὴς χριστιανικὸς πληθυσμὸς δὲν ἐπέτρεπε εὐκόλη δράση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων καὶ τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν. Κινδύνους διέτρεχαν κυρίως τὰ μικρὰ καὶ ἀνάμικτα χωριά τοῦ Ἀργυροκάστρου (Ζουλιάτι, Μασχολούρι, Προγγί, κ.ἄ.), τὰ χριστιανικὰ χωριά τοῦ Τεπελενίου καὶ τῆς Πρεμετῆς, καθὼς καὶ τὸ Πωγώνι,

357. Ὁ ἔρανος ἔγινε μὲ μυστικότητα καὶ πρωτοστάτησαν σ' αὐτόν, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες δραστηριότητες τῆς λέσχης, οἱ: Ἰδρίζ Γούρος, ἀπόστρατος ἀξιωματικός, Ἀσάφ ἐφέντης, δικηγόρος, Χαϊρουλάχ, γιατρός, Μπεςήμ ἐφέντης, φαρμακοποιός, Σαλήχ ἐφέντης, ἀρχιγραμματέας τῆς διοικήσεως, κ.ἄ. Στὸ Τεπελένι δραστήρια ἐργάστηκε ὁ Σεϊδουλάχ ἐφέντης, στὸ Δέλβινο ὁ δήμαρχος Ναμήκ βέης Σελήμ, ὁ Νιμέτ ἐφέντης Ἀμπάζης καὶ ὁ Χαμίτ ἀγὰς Τσινής. Οἱ μπαμπάδες ὄλων τῶν τεκέδων τοῦ σαντζακιοῦ Ἀργυροκάστρου ἐνίσχυναν μὲ κάθε τρόπο τὴν αλβανικὴ κίνηση.

358. Τὸν στρατὸ δὲν τὸν χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως στὸ παρελθόν, οὔτε καὶ στὴν καταδίωξη τῆς ζωοκλοπῆς, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μάλιστα τὸν τόπο. Οἱ ζωοκλοπὲς δὲν ἦταν ἀσχετες καὶ μὲ τὴν προετοιμαζόμενη εξέγερση, ἀφοῦ προσπόριζαν σημαντικὰ ἔσοδα στὸ ἐπαναστατικὸ κομιτάτο.

359. «Ὁ Ἡπειρώτης παλαίει πρὸ αἰῶνων ὄχι πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἀρβανίτας», ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση τοῦ προξενεῖου Ἀργυροκάστρου, ἀριθμ. 303/16-5-1911.

στά χωριά του οποίου οι περισσότεροι κάτοικοι ήταν γυναικόπαιδα. Έκφραζονταν φόβοι ότι τα άνταρτικά σώματα θα χρησιμοποιούσαν βία, τόσο για την είσπραξη χρηματικών ποσών όσο και για τη στρατολογία χριστιανών, φόβοι που σε λίγο έγιναν πραγματικότητα. Το φρόνημα ωστόσο των χριστιανών ήταν άκμαιο και έλληγικό. Έλάχιστοι από τους κατοίκους είχαν ταχθεί με τους Άλδανούς. Τέτοιοι αναφέρονται οι: Παπαπάνου από το Άργυροκάστρο, Παναγιωτίδης από το Κάτω Λάμποδο, Νικόλαος Κώτσος, από το ίδιο χωριό, συγγενείς των αδελφών Τσάκου στο Σέπερι που ήταν μορφωμένοι και μπορούσαν να επηρεάσουν τους κατοίκους, ή οικογένεια Καζνέτση στον Βούνο της Χειμάρας και μερικά άλλα δευτερεύοντα πρόσωπα³⁶⁰. Σε καμιά όμως περίπτωση τα πρόσωπα αυτά δε μπορούσαν να επηρεάσουν το έλληγικό φρόνημα των χριστιανών και να τους παρασύρουν σε κοινή εξέγερση με τους Άλδανούς³⁶¹.

Το 1912, λίγους μήνες πριν από την έκρηξη του έλληγοτουρκικού πολέμου, η κατάσταση στο σαντζάκι Άργυροκάστρου παρουσίαζε εικόνα πλήρους αποσύνθεσης, εξαιτίας της δράσης των επαναστατικών σωμάτων και των συμμοριών. Η γενική διοίκηση Ιωαννίνων δρόθηκε σε αδυναμία να εξασφαλίσει την τάξη. Στις 25 Ιουλίου 1912 π.χ. ο βαλής διέταξε τηλεγραφικά το διοικητή Άργυροκάστρου να καλέσει τα άνταρτικά σώματα, να τα απειλήσει ότι θα τα καταδιώξει ο στρατός και να τους πεί να διαλυθούν το συντομότερο. Το τηλεγράφημα του βαλή ανακοινώθηκε μ' έμπιστο πρόσωπο στον επικεφαλής άνταρτικού σώματος, στον γνωστό Δερβίς Χίμα, που αρνήθηκε να συμμορφωθεί δηλώνοντας ότι θεωρεί την περιοχή αναπόσπαστο τμήμα της Άλδανίας. Θα κατέθετε τα όπλα, όταν γίνονταν δεκτά τα αιτήματα των Άλδανών, και δήλωσε ότι έπαιρνε τις σχετικές οδηγίες από το γενικό αρχηγείο του έλληγικού κινήματος. Η απάντηση διαβιβάστηκε και πάλι τηλεγραφικά στο βαλή, ο οποίος αντέδρασε με την αδράνειά του, επιβεβαιώνοντας έτσι την αδυναμία της διοίκησης να καταδιώξει τα επαναστατικά σώματα. Ο Δερβίς Χίμα έμεινε ανένοχλητος μέσα στο ίδιο το Άργυροκάστρο, απ' όπου βγήκε πάλι στο δουνό με 50 άντάρτες στις 28 Ιουλίου 1912³⁶².

360. «έκφυλα» και «μίσθαρνα» όργανα του κομιτάτου αποκαλούνται.

361. Βλ. την 303/16-5-1911 έκθεση.

362. Βλ. την υπ' αριθμ. 695/30-7-1912 έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου προς το ύπουργείο έξωτερικών, ΑΥΕ, 1912, Β/45, Δράσεις ένόπλων συμμοριών εις Μακεδονίαν και Ήπειρον. Η ίδια προκλητική παρουσία αρχηγών άνταρτικών σωμάτων σημειώθηκε και σ' άλλα σημεία του σαντζακίου. Στο Δέλβινο π.χ. ο Νιμέτ έφέντης Άμπάζης έμεινε στο σπίτι του πατέρα του πολλές μέρες και είχε συχνή επικοινωνία με τον άλδανιστή καϊμακάμη του Δελβίνου. Με 8 όπαδούς του έφυγε προς το Ζουλιάτι μόνον όταν έκρινε εθθετη την περισταση.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐξαγριωμένοι οἱ Ἄλβανοὶ δὲν ἀποκρύπτουν τὶς ἐχθρικές τους διαθέσεις ἀπέναντι στὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο, ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ δερβίση τοῦ τεκέ Μπάτσκας ποὺ εἶχε γίνει³⁶³ ἀπὸ τοὺς Θύμιο Λόλη καὶ κάποιον Χαϊδούση, ἀπὸ τὴν Πλεσίδοτσα. Οἱ Ἄλβανοὶ ἀνακήρυξαν τὸ δερβίση ἔθνομάρτυρα καὶ στὸ Δέλδικο, ὅπου ἔγινε ἡ ταφὴ του, ὀρκίστηκαν ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἐκδίχηση, ἂν καὶ μέχρι τότε δὲν εἶχε γίνει γνωστὸ ποιοὶ ἦταν οἱ ἰδράστες. Ὁ Ἰσμαήλ Κεμάλ συνιστοῦσε ψυχραιμία καὶ μετριοπάθεια, πιστεύοντας ὅτι τὰ ἐλατήρια τοῦ φόνου ὀφείλονταν περισσότερο σὲ ἀτομικὲς διαφορὲς, παρὰ σὲ φυλετικὴ ἢ πολιτικὴ αἰτία. Τόνιζε, ἀκόμη, ὅτι δὲν ἦταν συμφέρον γιὰ τὴν ἀλβανικὴ ὑπόθεση νὰ διαταραχτοῦν οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς Ἄλβανούς καὶ τοὺς Ἕλληνες. Οἱ παραινήσεις τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἦταν δύσκολο νὰ ἱεροῦν ἀπήχηση στοὺς φανατικούς ἀλβανιστὲς, γιατί ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχε φορτιστεῖ ἐπικίνδυνα κι ἀπὸ τὴν ἰδολοφονία τοῦ προσέδρου τῆς λέσχης Ἰωαννίνων Καδρῆ Γκιάτα³⁶⁴.

Στις 26 Ἰουλίου 1912, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἐρεθισμοῦ, οἱ ἀλβανιστὲς τοῦ Ἀργυροκάστρου συγκρότησαν συνέλευση στὴν ἐκεῖ ἀλβανικὴ λέσχη, γιὰ νὰ σκεφτοῦν γιὰ τὰ ἀντίποινα ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Ἡ συνέλευση ἀποφάσισε τὴ δολοφονία σημαινόντων Ἑλλήνων κληρικῶν ἀκόμη κι ἀρχιερέων³⁶⁵. Στὴ σύσκεψη ἔγινε λόγος καὶ γιὰ τὶς βουλευτικὲς ἐκλογές, στὴν ὁποία ἀποκρούστηκε κάθε σκέψη συνεργασίας καὶ συνεργασίας μὲ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Ἀποφάσισαν ἀκόμη νὰ καταπολεμήσουν τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Μουφήτ βέη, γιατί τὰ ἐθνικιστικὰ του φρονήματα θεωρήθηκαν ἀμφίβολα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε «ἐγκαλιπῶθεϊ» τὸ ἀλβανικὸ κίνημα, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ προξένου Ἀργυροκάστρου. Ἀποφάσισαν ἐπίσης νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς Ναμῆκ βέη καὶ Γεώργιο Τσάκο, γνωστοὺς κι ἀπὸ τὶς τελευταῖες ἐκλογές.

Στὸ μεταξύ τὰ χωριὰ τῆς ὑπαίθρου δεινοπαθοῦσαν ἀπὸ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα³⁶⁶. Οἱ συγκοινωνίες εἶχαν ἰδιοκοπεῖ καὶ ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ χωριὰ εἶχε σταματήσει. Τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο ἦταν ἀπελπισμένο, γιατί ἡ κυβέρνηση δὲν ἔπαιρνε κανένα μέτρο προστασίας. Τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ προστατεύσει τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ³⁶⁷.

363. «... καὶ δὴ ἀναίτιως», ἀναφέρεται στὴν ἐκθεση.

364. Ὁ Καδρῆς εἶχε συγγενεῖς στὴν πολυμελὴ οἰκογένεια τῶν Καραγκιοζάτων στὸ Ἀργυρόκαστρο, ποὺ ἦταν γνωστοὶ ὡς λησταποδόχοι.

365. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση, ἀριθμ. 695/30-7-1912.

366. «...κατ' εὐφημισμὸν ὀνομαζόμενα», βλ. τὴν β.π. ἐκθεση, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ δράση τῶν συμμοριῶν σὲ δάρος τῶν χριστιανῶν τῶν χωριῶν Πωγωνίου, Λιούντζης, Τεπελενίου, ὁ ἐκδιασμός Ἑλλήνων γιὰ νὰ πληρώσουν λύτρα ἑκατοντάδες λίρες, ἡ λεηλασία καταστημάτων κι ὁ φόνος ἀτόμων.

367. Τὸ προξενεῖο συνέταξε τηλεγράφημα καὶ μέσω τοῦ μητροπολίτη τὸ ἔστειλε στὴν κυβέρνηση.

καὶ νὰ στείλει δυνάμεις γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν ληστανταρτικῶν συμμοριῶν.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Ἄλβανοὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση. Τὸ μεσημέρι τῆς 31 Ἰουλίου ἔγινε στὸ Ἀργυροκάστρο μεγάλη συγκέντρωση Ἄλβανῶν τῆς πόλης καὶ τῶν γύρω χωριῶν, στὴν ὁποία ἀποφασίστηκε ἡ ἐπαναστατικὴ δραστηριοποίησή τους σ' ὅλη τὴν περιοχὴ. Ἔτσι, συμφώνησαν νὰ ἐνισχύσουν τὸ σῶμα τοῦ Δερβίς Χίμα μὲ νέους ἀντάρτες, οἱ 60 πρῶτοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔφυγαν γιὰ νὰ ἐνωθοῦν μαζί του³⁶⁸. Κοντὰ σ' αὐτοὺς θὰ πῆγαιναν κι ἄλλοι, γιατί ἡ συγκέντρωση ἀποφάσισε ὅτι ὅλοι οἱ Ἄλβανοὶ τῆς περιφέρειας, ποὺ μποροῦσαν νὰ κρατοῦν ὄπλα, ἔπρεπε νὰ ἔγινον ἀντάρτες. Ἡ συγκέντρωση θὰ γινόταν ἰστὸ Κούτσι ἢ τὴ Νίβιτσα Κουρθελεσίου κι ἀπὸ κεῖ θὰ ὑπέβαλαν πάλι πρὸς τὴν κυβέρνησι τὸ αἶτημα ν' ἀναγνωριστῆ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ὡς χώρα ἀλβανικὴ καὶ νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ στὴν περιοχὴ οἱ μεταρρυθμίσεις ποὺ θὰ ἔδινε. Ἄν ἡ κυβέρνησι δὲ δεχόταν τὰ αἰτήματά τους θ' ἀρχίζαν τὶς ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῶν τοπικῶν ἀρχῶν. Θὰ ἐξανάγκαζαν ἀκόμη τοὺς χριστιανούς νὰ ἐνισχύσουν χρηματικὰ τὸν ἀγῶνα τους καὶ νὰ ὑπογράψουν δημοψηφίσματα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ζητοῦσαν τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς Ἠπείρου ὡς Ἀλβανίας. Τέλος, ἡ ἡγεσία τῆς ἀλβανικῆς κίνησης ἀποφάσισε τὴν ἀναβολὴ φόνων καὶ αἰματηρῶν ἀντεκδικήσεων σὲ βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ἡ στάσις τοῦ ὁποίου ἀπέγαντι στὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα θὰ καθόριζε τὶς παραπέρα ἀποφάσεις τοῦ κομιτάτου. Γιὰ νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ ἐπαναστάτες ὄρισαν νὰ προσφέρει ἡ πόλις τοῦ Ἀργυροκάστρου τὸ ποσὸ τῶν 5.000 ληρῶν.

Τὸ βράδυ τῆς 31 Ἰουλίου 1912 ἔγινε νέα συγκέντρωση τῆς ἡγεσίας τῶν Ἀλβανῶν στὴ λέσχη Ἀργυροκάστρου. Ἐκεῖ καταρτίστηκε ἐπιτροπὴ ποὺ πῆγε στὸ μουτεσαρίφη γιὰ νὰ τοῦ ἀναφέρει ὅτι, σύμφωνα μὲ ἀσφαλεῖς πληροφορίες, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων προετοίμαζε πραξικόπημα ἐναντίον τοῦ καθεστώτος, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἐνωσὴ του μὲ τὴν Ελλάδα. Οἱ Ἄλβανοὶ, πρόσθεσε ἡ ἐπιτροπὴ, μπροστὰ στὴν ἀδράνεια καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς κυβέρνησης νὰ ὑπερασπίσει τὸ βιλαέτι, ἀλβανικὸ ἔδαφος, δὲ μποροῦσαν νὰ μείνουν ἀπαθεῖς κι ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸ βιλαέτι καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν καὶ τὸ αἷμα τῶν Ἀλβανῶν ποὺ σκοτώγονταν κάθε μέρα ἀπὸ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα. Τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου χαρακτήριζε τὸ σχέδιο σατανικὸ, γιατί ἦταν πλέον φανερό, ὅτι μὲσω ἀνυπόστατων καταγγελιῶν οἱ Ἄλβανοὶ ἤθελαν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἐπαναστατικὴ τους κίνηση καὶ νὰ καλύψουν τὶς διαρπαγὰς τῶν περιουσιῶν καὶ τὶς δολοφονίες τῶν χριστιανῶν. Ὁ μουτεσαρίφης, ποὺ φαίνεται ὅτι διέγνωσε τὶς προθέσεις τους, συνέστησε στὴν ἐπιτροπὴ φρόνηση καὶ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν

368. Οἱ 17 ἦταν ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Λαζαράτι καὶ τὸ Λιμπόχοβο.

κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἦταν ἱκανή νὰ ὑπερασπίσει τὸ τουρκικὸ ἔδαφος ἀπὸ κάθε ἐσωτερικὸ ἢ ἐξωτερικὸ ἐχθρό. Συνέστησε ἀκόμη ἀποχὴ ἀπὸ κάθε αὐτοδικία.

Μπροστὰ στὴν ἐπικίνδυνη κατάσταση ποὺ ἰδημιουργήθηκε γιὰ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο³⁶⁹, ἡ ἴγγεςία τῶν Ἑλλήνων ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸ μουτσαρίφη, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τὸ μητροπολίτη, γιὰ νὰ τοῦ ἐκθέσει τὴν ἔκρυθμη κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ σαντζάκι τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ νὰ τὸν διαβεβαιώσει ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν ἔφεραν καμιά εὐθύνη γιὰ τυχόν δολοφονίες Ἀλβανῶν. Αὐτὲς τὶς διέπρατταν ἐπικηρυγμένοι ληστές ἢ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι κινουῦνταν ἀπὸ ἐλατήρια προσωπικῆς ἐκδίκησης³⁷⁰. Ἡ ἔκρηξη σὲ λίγο τοῦ πολέμου ἔδωσε νέα τροπὴ στὰ πράγματα.

Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ, ὅτι οἱ Ἀλβανικὲς λέσχες, τόσο τοῦ Ἀργυροκάστρου ὅσο καὶ τῶν ἄλλων κέντρων τοῦ βιλαετιοῦ, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀναπτύσσουν ἰδραστηριότητα, κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς γλώσσας. Μὲ βάση τὶς παραχωρήσεις τῆς κυβέρνησης, ἡ λέσχη Ἀργυροκάστρου ἀγωνιζόταν νὰ ἐπιβάλλει τὴν Ἀλβανικὴ καὶ στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς πόλης, κατὰ τὴν ἀπέκρουε ἡ ἑλληνικὴ πλευρά. Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν περίπτωσιν ἦταν ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἔστειλε ἡ λέσχη, στὶς 28 Ἀπριλίου 1912, πρὸς τὴν ἐφορεῖα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων Ἀργυροκάστρου. Ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης καὶ δήμαρχος τῆς πόλης Χουσεῖν Μεχμέτ Νετζήπ, καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς λέσχης Θωμᾶς Παπαπάνου διαμαρτύρονταν στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γιὰ ὀδυμμένα ἀτοπήματα τῶν δασκάλων τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Οἱ δάσκαλοι, ἰσχυρίζονταν, ἐμπόδιζαν πολλὰ παιδιὰ χριστιανῶν ποὺ ἤθελαν, ὅπως καὶ οἱ γονεῖς τους, νὰ μάθουν τὴ μητρικὴ Ἀλβανικὴ γλώσσα, νὰ φοιτοῦν μέρα παρὰ μέρα στὸ σχολεῖο τῆς Ἀλβανικῆς λέσχης, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι θὰ τὰ ἐδιωχναν ἀπὸ τὰ ἑλληνικά. Τὴ διαγωγὴ αὐτὴ τῶν δασκάλων τὴν χαρακτῆριζαν βάρβαρη, κατάλοιπο βυζαντινισμοῦ, ποὺ δὲν ταίριαζε σὲ ἐγγράμμιατους καὶ πολιτισμένους ἀνθρώπους. Γιαυτὸ παρακαλοῦσαν τὴν ἐφορεῖα νὰ ἐπέμβει, γιὰ νὰ μὴ ἰδημιουργηθοῦν ψυχρότητα καὶ φιλονικίες ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς χριστιανοὺς δημοεθνεῖς τους³⁷¹.

Τὸ προξενεῖο Ἀργυροκάστρου διαπίστωσε ὅτι ὁ πρόεδρος τῆς λέσχης εἶχε πέσει θύμα τοῦ γραμματεῖ καὶ Ἀλβανοδασκάλου Θωμᾶ Παπαπάνου, ποὺ ἦταν ὄργανο τῆς ομάδας τοῦ μουτσαρίφη Ἀργυροκάστρου. Ὁ τελευταῖος ἐπιδίωκε μὲ κάθε τρόπο νὰ διασπάσει τοὺς μουσουλμάνους καὶ χριστιανοὺς τῆς πόλης κατὰ τὶς ἐκλογές ποὺ θὰ γίνονταν. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, σύμφωνα πάντα

369. Κατάσταση κατὰ τὴν ὁποία, σύμφωνα μὲ τὸ προξενεῖο, «οἱ δολοφόνοι λαμβάνουσι θέσιν κατηγοροῦ».

370. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

371. Βλ. ἀντίγραφο μετάφρασης τῆς ἐπιστολῆς, συνημμένο στὴν ὑπ' ἀριθμ. 353/4-5-1912 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ἀτακτοποίητα, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ἰδία ἀρχῶν, φάκ. 2.

μέ τὸ προξενεῖο, «ἐκρίθη συμφέρουσα ἢ παρέλκυσις τοῦ ζητήματος» καὶ ἡ ἀποφυγὴ ἐγγραφῆς ἀπάντησης, ἕως ὅτου περάσει ὁ ἐκλογικὸς ἀναβρασμός. Προφορικὰ, ὅμως, ἡ ἐλληνικὴ παράταξις διέψευσε τὶς καταγγελίες καὶ τὶς ἀπέδωσε σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἐνῶ «κόπτονται ὑπὲρ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔθνους εἶναι μίσθαρνα ὄργανα τῶν Νεοτούρκων, ὧν τὸ πρόγραμμα εἶναι ὁ στραγγαλισμὸς πάσης ἐθνικῆς συνειδήσεως»³⁷².

Γενικὰ, οἱ ἰδραστηριότητες τῶν ἀλβανικῶν λεσχῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἑπαναστατικῆς κίνησεως ἐμφάνιζαν, κατὰ καζάδες, τὴν παρακάτω εἰκόνα στὸ σαντζάκι Ἀργυροκάστρου.

α. Καζὰς Ἀργυροκάστρου

Στὸν καζὰ λειτουργοῦσε μία μόνο λέσχη, ἡ «Drita», ποὺ ἰδρύθηκε στὶς 2 Σεπτεμβρίου 1908 στὸ Ἀργυροκάστρο. Τὰ μέλη τῆς στὴν ἀρχὴ ἦταν πολλὰ, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 ἔφταναν μόλις στὰ 50 ἢ 60. Πρῶτος πρόεδρος διατέλεσε ὁ χριστιανὸς Πέτρος Πόγας, δικηγόρος ἀπὸ τὸ Ἐρίντιο. Μετὰ ἓνα χρόνον τὸν διαδέχτηκε ὁ δήμαρχος Ἀργυροκάστρου Χουσεῖν ἐφέντης Χότζας, Χουσεῖν Μεχμέτ Νετζή, ὅπως ὑπέγραφε. Ἐς σημειωθεῖ, ὅτι τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1910 ἔγιναν ἀρχαιεσίες στὴ λέσχη γιὰ τὴν ἐκλογὴ διοικητικοῦ συμβουλίου, ἀν καὶ ἴδεν εἶχε λήξει ἡ ἰθιτεία τοῦ προηγουμένου. Στὸ νέο συμβούλιον, σὲ ἀντίθεσιν μετὰ τὸ προκάτοχον, ἐκλέχτηκαν οἱ πιὸ σημαίνοντες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς πόλεως, ἐνῶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀλβανόφωνους χριστιανοὺς ἴδεν ἔγινε δεκτὸς ὡς ὑποψήφιος, παρὰ τὴν προθυμίαν οὐδ' ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἐπανεκληροῦν στὸ συμβούλιον. Κατὰ τὸ προξενεῖο, ἡ αἰφνίδια ἐκλογὴ εἶχε σχέση μετὰ εἰσήγησιν τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπέβλεπε στὴν ἐνεργοποίησιν τοῦ συμβουλίου, ὥστε νὰ συγκεντρώσῃ χρηματικὰ ποσὰ γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀλβανικὴν ἐκπαίδευσιν. Σχετικὰ μετὰ τὴν γραφὴν τῆς γλώσσας, τὰ μέλη τῆς λέσχης φαίνεται ὅτι ἦταν ἰδιωχασμένα αὐτὴ τὴν ἐποχὴν. Οἱ κυβερνητικοί, κυρίως, ὑπάλληλοι ὑποστήριζαν τὴν ἀραβικὴν γραφὴν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τὴν λατινικὴν. Ὁ ἐπιθεωρητὴς παιδείας τοῦ βιλαετιοῦ, γιὰ νὰ ἱκανοποιηθεῖ καὶ τὶς ἰδὸς τάσεις, ἰδιέταξε νὰ διδάσκονται στὴν τουρκικὴν ἀστικὴν σχολὴν τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ οἱ ἰδὸς γραφές, «κατ' ἐκλογὴν»³⁷³.

Ἡ μηνιαία συνδρομὴ τῶν μελῶν τῆς λέσχης καθορίστηκε σὲ 15, 10 καὶ 5 γρόσια, ἀνάλογα μετὰ τὶς οἰκονομικὰς τοὺς ἰδυνατότητες, μετὰ δικαίωμα ἐγγρα-

372. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεσιν τοῦ προξενεῖου Ἀργυροκάστρου.

373. Βλ. τὴν 19/27-1-1910 ἐκθεσιν τοῦ προξενεῖου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/54 Ἡ δράσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Ἡπειρον.

φής 20 γρόσια. Σύμφωνα με τὸ καταστατικό τῆς, σκοπὸς τῆς λέσχης ἦταν ἡ ὑποστήριξη τοῦ συντάγματος, καθὼς καὶ ἡ διάδοση καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς γλώσσας καὶ μουσικῆς. Ἡ λέσχη ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα με δασκάλους τὸν ἀπόφοιτο τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γένους Σχολῆς Θωμᾶ Παπαπάνου ἀπὸ τὸ Ἄργυροκάστρο³⁷⁴, καὶ τὸν Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Δυρράχιο, ἀπόφοιτο καθολικῆς σχολῆς, πού τὸν Ἰούνιο τοῦ 1910 ἀπολύθηκε. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν κυμαινόταν ἀπὸ 15—20 καὶ προέρχονταν κυρίως ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τῶν συμβούλων τῆς λέσχης. Ἡ διδασκαλία γινόταν με βάση τὰ ἀλφαριθμητάρια τοῦ Σαμιῆ θεῆ Φράσαρη. Τὰ ποιήματα τὰ ἐπαιρναν ἀπὸ τὸ «Ἐθνικὸ Ἡμερολόγιο» τοῦ Χρήστου Λιουάραση, πού ἐκδιδόταν παλιότερα στὴ Σόφια. Τὴν ἀλβανικὴ, μετὰ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, τὴ διδάσκαν καὶ στὰ προκαταρκτικὰ τουρκικὰ σχολεῖα τοῦ Ἄργυροκάστρου, καθὼς καὶ στὸ τουρκικὸ γυμνάσιο.

Ἐπειδὴ ἡ ἀλβανικὴ σχολὴ τοῦ Ἄργυροκάστρου δὲν εἶχε μεγάλο ἀριθμὸ μαθητῶν καὶ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κλείσει ἀπὸ ἔλλειψη οἰκονομικῶν μέσων, ἡ λέσχη συγκρότησε στὶς 29 Ἀπριλίου 1911 μεγάλη συνέλευση, στὴν ὁποία πήραν μέρος οἱ πιὸ εὐκατάστατοι Ἄλβανοί, μετὰ σκοπὸν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰσφορές. Οἱ προθέσεις τῆς λέσχης δὲ βρῆκαν ἀνταπόκριση, τουλάχιστον τὴν ἀναμενόμενη, γιατί πολὺ λίγοι γράφτηκαν στὶς ἐραδικοὺς κατάλογους γιὰ ποσὰ 20 καὶ 30 λιρῶν, μετὰ τὴν προϋπόθεση ὅτι καὶ ἄλλοι εὐποροὶ Ἄλβανοὶ θὰ ἔκαναν τὸ ἴδιο. Ἔτσι, ὁ σκοπὸς τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης γιὰ τὴν ἐξασφάλιση κεφαλαίων 3.000—4.000 λιρῶν ἀπὸ συνεισφορές, πού οἱ τόκοι τοὺς θὰ χρησίμευαν γιὰ τὴ συντήρησι τῆς σχολῆς, δὲν πραγματοποιήθηκε. Βοηθὸς στὴν προσπάθεια τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἦρθε καὶ ὁ βουλευτὴς Μουφὴ θεῆς, πού συγκατατέθηκε νὰ διατεθοῦν οἱ τόκοι τῶν 1.500 λιρῶν, τὶς ὁποῖες ἡ ἀλλοφῆ του εἶχε κληροδοτήσει στὴν πόλη τοῦ Ἄργυροκάστρου γιὰ κατασκευὴ ὑδραγωγείου, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς σχολῆς³⁷⁵.

Μέλη τῆς λέσχης «ἐκ τῶν ἡμετέρων», ὅπως σημείωνε ὁ πρόξενος, ἦταν οἱ Π. Πόγας, Α. Δήμας, Χ. Λολεμάνης, Χ. Τολίτσας, Π. Μπούμπας, Ἄνδρ. Τσίτσος, Π. Λύτος καὶ Στέφ. Λύτος³⁷⁶. Δὲ φαίνεται νὰ ὑπῆρχε ἐξάρτησι τῆς τοπικῆς λέσχης μ' ἐκείνη τῆς Πόλης, ὁρισκόταν ὁμῶς σ' ἐπαφὴ μαζί τῆς, καθὼς καὶ μετὰ τὶς ἄλλες λέσχες, ἰδίως τοῦ Μοναστηρίου, ἡ ὁποία καὶ τὴν καθοδηγοῦσε. Οἱ συνεδριάσεις τῶν μελῶν γίνονταν ἀραιὰ, γιατί οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι δὲν πήγαιναν σ' αὐτές. Τὰ ἱερωμένα μέλη τῆς λέσχης παρουσία-

374. Βλ. τὴν β.π., ὑπ' ἀριθμ. 358/4-5-1912 ἐκθεσι. Τὸ προξενεῖο Ἄργυροκάστρου προσπάθησε ν' ἀπαικιστρώσει τὸν Παπαπάνου ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ λέσχη τὸ 1911, βλ. τὴν 273/2-5-1911 ἐκθεσὴ του πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910—1911, Ἄλβανικὰ, Ἄλβανικὴ ἐπανάστασις.

375. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 273 ἐκθεσι.

376. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247/20-7-1910 ἐκθεσι.

ζαν αντιδράσεις, γιατί δεν καταλάβαιναν την ωφελιμότητα της αλβανικής ιδέας. Γιαυτό και συμφωνούσαν με την εισαγωγή των αραβικών χαρακτήρων στο αλφάβητο.

Σε άλλη πόλη του καζᾶ Ἀργυροκάστρου δὲ λειτουργοῦσε αλβανικὸ σχολεῖο οὔτε ἐφημερίδα κυκλοφοροῦσε. Ὑπῆρχαν ἄρκετοὶ ἰσχυροὶ ἀγάδες στήν περιοχή³⁷⁷, καθὼς καὶ ὑπάλληλοι αλβανιστές. Κατάλογο μὲ τοὺς τελευταίους ἔστειλε τὸ Μάιο τοῦ 1910 ὁ πρόξενος Ἀργυροκάστρου Ν. Μαυρουδῆς στὸ γενικὸ πρόξενο Ἰωαννίνων. Ὁ τελευταῖος τὸν χρησιμοποίησε σὲ παραστάσεις πρὸς τὸ βαλὴ Ἰωαννίνων, σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἰσοίτες ὑπογράμμισε τὴν ἐπιβλαβὴ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα δραστηριότητα τῶν περισσοτέρων ὑπαλλήλων στὸ σαντζᾶκι τοῦ Ἀργυροκάστρου, ποὺ ὡς Ἀλβανοὶ ἔκαναν κατάχρηση τῆς θέσης καὶ τῆς ἐπιρροῆς τους, γιὰ νὰ καταδυναστεύουν τὸν χριστιανικὸ πλῆθος καὶ νὰ βοηθοῦν στήν ἐξάπλωση τῆς αλβανικῆς κίνησης. Ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων ὑπέδειξε ἀκόμη στὸ βαλὴ νὰ τοὺς ἀντικαταστήσει μὲ μουσουλμάνους, ὅχι ὅμως αὐτόχθονες, ποὺ θὰ συμπεριφερόνταν δίκαια καὶ ἀμερόληπτα πρὸς ὅλους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ φυλὴ καὶ θρησκεία· αὐτὸ θὰ ἦταν καὶ πρὸς ὄφελος τῆς κυβέρνησης. Κατὰ τὴ γνώμη πάλι τοῦ προξένου Ἰωαννίνων, ἡ ἀνακοίνωση τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀλβανῶν ὑπαλλήλων κρινόταν ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ προασπιστοῦν τὰ ἠπειρωτικὰ συμφέροντα καὶ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση τῶν δυὸ προξενείων³⁷⁸.

Στὴν ἀνάπτυξη τῆς αλβανικῆς κίνησης σημαντικὸ ρόλο ἔπαιξαν καὶ οἱ δυὸ τεκέδες τῶν: μπαμπὰ Χαϊδάρ καὶ μπαμπὰ Ἀλή. Τὸν πρῶτο τὸν διηύθυνε ὁ μπαμπὰ Σουλεϊμάν καὶ τὸν δεῦτερο ὁ μπαμπὰ Ἀλή. Τέτοια ἐπιρροὴ ἀσχοῦσαν στοὺς ὀπαδοὺς τους, ὥστε κάθε διαταγὴ τους ἐκτελοῦνταν χωρὶς ἀντιρρήσεις καὶ μὲ μεγάλη θρησκευτικὴ εὐλάβεια³⁷⁹.

β. Καζὰς Τεπελενίου

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1909 ἰδρύθηκε στὸ Τεπελένι αλβανικὴ λέσχη, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ ἰδὺ μῆνες ἔκλεισε, ἐπειδὴ δὲν εἶχε πόρους καὶ ἀπὸ τὸ φόβο καταδίωξης τῶν μελῶν τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ Μάιο τοῦ 1910 ἔγινε ἀνασῶστασις τῆς λέσχης, μὲ πρόεδρο τὸν σέχη Καλήμ ἀγά, γιὸ τοῦ σέχη Δαούτη

377. Ἡ τάξη τῶν βέηδων εἶχε παρακμάσει. Οἱ πιὸ ἰσχυροὶ ἀγάδες ἦταν οἱ: 1) ὁ Χουσεῖν ἐφέντης Χότζας. 2) ὁ Μπάμε Μεζίνης, ἀρχιφύλακας στὸ μονοπώλιο τῶν καπνῶν. 3) ὁ Ντίνο Τσίτσος, κτηματίας καὶ πρῶην ληστής. 4) ὁ Ἀσῆμ Χότζας, ἔμπορος. 5) ὁ Ἀδὲμ Φίτσος. 6) ὁ Ἀχμέτ Χόσης. 7) ὁ Σαλή Μπίτζος. 8) ὁ Ριφάτ ἀγάς Μπουῶδος.

378. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 433/16-5-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910—1911, Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις.

379. Βλ. γενικὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247 ἐκθεση τοῦ προξενείου.

πού διακρινόταν για τή μετριοπάθεια και τήν ανεξιθρησκεία του. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιον τῆς λέσχης ἦταν ἑμελές. Ξεχώριζε σ' αὐτὸ ὁ γενικὸς γραμματέας Γκανῆ ἐφέντης, φανατικὸς ἀλβανιστῆς, με ἀρκετὴ ἐπιρροή, πού ὡς ληξίαρχος ἀγωνιζόταν για τὸν προσηλυτισμὸ νέων ὀπαδῶν τῆς λέσχης. Ὁ δεύτερος γραμματέας Θωμᾶς Χατζῆς ἀπὸ τῆ Μικρὰ Τσέτα Λαμπόδου χρησιμοποιοῦσε τὴ θέση του «ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων», ὅπως σημειώνει ὁ πρόξενος³⁸⁰. Ἄλλα μέλη τοῦ συμβουλίου ἦταν: 1) ὁ Σαδουλλάχ Τζαφέρας, ὁ πλέον καλλιεργημένος, ὁ πλουσιότερος κι ὁ πιὸ φανατικὸς ἀλβανιστῆς τῆς περιοχῆς, 2) ὁ Δερβίς Μπεμπῆ, σωβινιστῆς, 3) ὁ Σεφῆκ σέχης, φανατικὸς, πλούσιος ἀπὸ κλοπὲς καὶ ληστεῖες κι ὁ πλέον ἐπικίνδυνος.

Μὲ τήν ἐπανασύσταση τῆς λέσχης τὰ μέλη ἀνέβηκαν στὰ 60, ἀλλὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1910 περιορίστηκαν στὰ 40. Ἡ μηνιαία συνδρομὴ ἦταν 5—20 γρόσια καὶ τὸ ἰδικαίωμα ἐγγραφῆς 20. Τὸ καταστατικὸ ἦταν ὅμοιο μ' ἐκεῖνο τῆς λέσχης Ἀργυροκάστρου. Νυκτερινὰ μαθήματα δὲ γίνονταν, τὰ μέλη της ὅμως συγκεντρώνονταν τακτικὰ για νὰ διαβάσουν ἀλβανικὰς ἐφημερίδες. Αὐτοτελὴς ἀλβανικὴ σχολὴ ἰδὲν ἰδρύθηκε, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1908 ὁ τουρκοδάσκαλος (Ἀλβανὸς ἀπὸ τὸ Ἀργυροκάστρο) δίδασκε καὶ τὴν ἀλβανικὴν με τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Μόνον στὸ Κάτω Λάμποδο λειτούργησε ἀλβανικὸ σχολεῖο με 20 περίπου μαθητὲς καὶ ντόπιους δασκάλους, τοὺς Ἀθαν. Παναγιωτίδην καὶ Βασ. Οἰκονόμου, μ' ἐπιχορήγηση 30 εἰκοσόφραγκα ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν λέσχην Κορυτσᾶς, ἡ ζωὴ του ὅμως ἦταν σύντομη. Ἐκλείσει ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μῆνες, μετὰ ἀπὸ παρέμβαση τῆς μητροπόλεως Δρυϊνουπόλεως στὶς κυβερνητικὰς ἀρχὰς, ἐπειδὴ τὸ σχολεῖο λειτούργοῦσε χωρὶς ἄδεια³⁸¹.

Τὸ σχολεῖο ἦταν ἐγκαταστημένον στὸ σπίτι τοῦ Ἀνήμη ἀγὰ Χότζα καὶ σφραγίστηκε στὶς 10 Ἰουνίου 1910. Ἡ λέσχην Ἀργυροκάστρου διαμαρτυρήθηκε στὶς ἀρχὰς, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὅρισμένα μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης, γράφει ὁ πρόξενος, «προέβησαν καὶ εἰς ἀπειλὰς κατὰ τινων ἡμετέρων Λαμποδιτῶν, εἰπόντες ὅτι ἢ ἀντιδράσεις αὐτῶν κατὰ τῆς ἐκεῖ Ἀλβανικῆς σχολῆς θὰ ἔχη δι' αὐτοὺς συνεπειὰς». Παρὰ τὶς ἀπειλὰς αὐτὲς ἡ λέσχην σύστησε στὸ δάσκαλο Ἀθ. Παναγιωτίδην νὰ μὴ «προδῇ εἰς πραξικόπημά τι», ἰδρύοντας νέον σχολεῖον ἄλλου, γιατί ἡ λέσχην θὰ ὀρισκόταν ἐκτεθειμένη ἀπέναντι στὶς ἀρχὰς. Οὔτε ἐξᾴλλου οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Λαμπόδου εἶχαν διάθεση νὰ παρακολουθήσουν τὸ δάσκαλο σ' ἐνέργειες, πού θὰ εἶδιναν στὶς τουρκικὰς ἀρχὰς τὰ προσχήματα για νὰ ἀρχίσουν διώξεις³⁸². Για τὸ θέμα πάντως εἶχε ἐνημερωθεῖ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον καὶ συγκέντρωνε πάντοτε

380. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

381. Βλ. δ.π.

382. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 236/10-6-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεῖα, Ἐκθέσεις.

στοιχεία για την ίδρυση λεσχών από τους Ἄλβανούς³⁸³. Στὴν περίπτωση τοῦ ἀλβανικοῦ σχολείου Λαμπόδου, ὕστερα ἀπὸ ἀναφορά τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου, ἐγίνε παρέμβαση στὸ βαλὴ Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνα πρόξενο τῆς πόλης. Ὁ βαλὴς ἀπάντησε ὅτι ἡ κυβέρνηση δὲν ἀναγνώριζε ἐπίσημα τέτοιες σχολές, πὺ ἀν ἰδρύνονταν θὰ λειτουργοῦσαν χωρὶς ἄδεια, ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐμποδίζει τὴ συγκέντρωση μαθητῶν σὲ σπίτια ἰδιωτῶν. Πάντως ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ προσπαθοῦσε νὰ ματαιώσει τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου³⁸⁴.

Στὴν περιφέρεια Τεπελενίου δὲν ὑπῆρχαν θέηδες ἢ ἀγάδες μ' ἐπιρροή. Δύναμη εἶχαν οἱ μπαμπάδες τῶν πολλῶν τεκέδων³⁸⁵. Ἐχώριζε ἀπ' ὅλους ὁ μετριοπαθὴς καὶ μὲ μεγάλη ἐπιρροή σὲ μουσουλμάνους καὶ χριστιανούς μπαμπὰς τοῦ Τεπελενίου σέχης Δαούτης³⁸⁶.

γ. Καζὰς Δελβίνου

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1908 ἰδρύθηκε στὸ Δελβίνο ἀλβανικὴ λέσχη. Εἶχε πρόεδρο τὸν Ναιμήκ θέη, δήμαρχο τῆς πόλης, καὶ ἀριθμοῦσε 70 μέλη. Σκοπὸς τῆς ἦταν: ἡ ὑποστήριξη τοῦ συνταγματικοῦ καθεστώτος, ἡ ἀνάπτυξη καὶ διάδοση τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας. Διατηροῦσε ἐπαφή μὲ τὴ λέσχη Κωνσταντινουπόλεως, χωρὶς ἐξάρτηση, καὶ ἀλληλογραφοῦσε μὲ τίς ἄλλες λέσχες. Αὐτοτελὲς ἀλβανικὸ σχολεῖο δὲν ἰδρύθηκε ποθενά. Ἡ ἀλβανικὴ γλώσσα, μὲ λατινικὸ ἀλφάβητο καὶ ἀλφαβητάρια τοῦ Σαιμή θέη Φράσαρη, διδασκόταν στὸ τουρκικὸ σχολεῖο τοῦ Δελβίνου, τὸ μόνον τοῦ καζὰ, ἀπὸ δάσκαλο Ἄλβανὸ τοῦ Ἀργυροκάστρου, πὺ εἶχε σπουδάσει στὴν Πέλλη. Οἱ Ἄλβανοὶ μαθητὲς ἔφταναν στοὺς 60. Νυκτερινὰ μαθήματα δὲν ὀργανώθηκαν. Ἡ ἡγεσία τῆς λέσχης ἀπέρριψε συστάσεις Γιαννιωτῶν καὶ Τσαμῆδων μουσουλμάνων νὰ προτιμῆσουν τὰ ἀραβικὰ στοιχεῖα στὸ ἀλφάβητο.

Ἡ συνεισφορά τῆς λέσχης Δελβίνου στὴν ἀλβανικὴ ὑπόθεση φαίνεται ὅτι ἦταν σημαντικὴ καὶ ὑπολογίσιμη. Παράδειγμα ὅτι ἐπενέβη ὁ ἴδιος ὁ βαλὴς Ἰωαννίνων γιὰ ν' ἀποτρέψει μετάδοση ἀντιπροσωπείας στὸ Ἀργυρόκα-

383. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 422/17-5-1910 ἐκθεση τοῦ γενικοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, ΑΥΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ' Προξενεῖα Ἀλβανίας — Ἡπείρου, Ἀλβανικὰ διάφορα.

384. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση.

385. Οἱ σπουδαιότεροι ἦταν: 1) ὁ Ἀχμέτ, τοῦ τεκέ Κόσταρης, πλουσιότατος, μὲ περιουσία πάνω ἀπὸ 15.000 λίρες. 2) ὁ Ἀχμέτ Τουράνας, ἐπίσης πλούσιος καὶ μὲ μεγάλη ἐπιρροή. 3) ὁ Μουσὰς Μαῦτσάνης. 4) ὁ Ἰσμαήλ Γκλάβας. 5) ὁ Σούλιος, ἀπὸ τὴν Κράσση. Ὅλοι τους ἦταν ἀλβανιστὲς, ἀλλὰ ὄχι φανατικοὶ καὶ μισοῦσαν περισσότερο τοὺς Τούρκους.

386. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 247/20-7-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Ἀργυροκάστρου.

στρο. Συγκεκριμένα, στις 24 Ιουλίου 1912 αναχώρησε από το Δέλδικο επιτροπή, αποτελούμενη από τους: Ναμήκ βέης, Όμιρ έφέντη και Χαϊρουλά άγά Τζίνο³⁸⁷, με σκοπό να πάρει μέρος στις έργασίες του άλβανικού συνεδρίου που συγκροτήθηκε στο Άργυροκάστρο, με πρωτοβουλία του άλβανικού κοιμιτάτου τής πόλης. Μάλιστα ο Ναμήκ βέης συνέστησε και στους Έλληνες να στείλουν εκπρόσωπους, αυτοί όμως άρνήθηκαν και έπανέλαβαν τήν άποψη, ότι ή συνεργασία με τους Άλβανούς είναι άδύνατη, άφου επιμένουν στους ίσχυρισμούς και στα αίτήματα πως οι έπαρχίες Δρυϊνουπόλεως και Ιωαννίνων είναι άλβανικά τμήματα³⁸⁸.

δ. Καζάς Πρεμετής

Ύστερα από τήν άνακήρυξη του συντάγματος ιδρύθηκε και ή άλβανική λέσχη Πρεμετής, έκλεισε όμως σύντομα κι άνασυστήθηκε τον Ιούνιο του 1910. Άριθμοϋσε λίγα μέλη, γιατί άπαγορεύτηκε ή εγγραφή σ' αυτή των Άλβανών δημοσίων υπαλλήλων. Η άλβανική γλώσσα δε διδάχτηκε ούτε σε ξεχωριστό άλβανικό σχολείο ούτε στην τουρκική σχολή Πρεμετής. Το μοναδικό άλβανικό σχολείο του καζά ήταν αυτό που λειτουργήσε στον τεκέ τής Φράσαρης σε ειδικό δωμάτιο. Ο μεγαλύτερος σημαιοφόρος τής άλβανικής ιδέας στην περιοχή τής Πρεμετής ήταν ο ήγγούμενος του τεκέ, ο μπαμπά Άμπασίν, άνθρωπος εϋστροφός και εϋφυής, που είχε μεγάλη έπιρροή στους συμπατριώτες του, οι όποιοι χάρη σ' αυτόν έγιναν φανατικοί άλβανιστές³⁸⁹.

387. Στην περιοχή οι ίσχυροι βέηδες ήταν οι: 1) Ναμήκ βέης, πρόεδρος τής λέσχης. 2) ο Όμιρ έφέντης και οι δυο γιοί του, πλούσιοι και φανατικοί άλβανιστές. 3) ο Μεχμέτ Άλή πασάς, συνταξιούχος πολιτικός υπάλληλος, που διακρινόταν για τήν ευγένεια, τή μετριοπάθεια, τή συμπάθειά του για τους χριστιανούς και τή γνώση τής ελληνικής, τήν όποια χρησιμοποιούσε και στην οικογένειά του. 4) ο Άσήμ βέης. 5) ο Μεχμέτ βέης (και οι δυο στο προάστιο Παλιαδλί Ναζήφ Χαϊδάρ). 6) ο Χαής Μαξούδης. 7) ο Άρίφ Κούτσης (και οι δυο στο χωριό Κοπάτσια). 8) ο Ίσμαήλ Ίμπασης (στο Βεργό). 9) ο Γιάχο Άϊδίν (στος Ζουλιάτσιας). 10) ο Μουαρέμ Βελή. 11) ο Ταχσίν Ράμμος (και οι δυο στην Τατζάτη). 12) ο Χατζή Άμπίλης (στο Σάσοαί). 13) ο Τζαφέρ Μάζες. 14) ο Σαλίχ Λιάζες (και οι δυο στον Παντελεήμιονα). 15) ο Λιάζε Μεχμέτ. 16) Μουχαρέμ Γιαχγιά (και οι δυο στην Άδαρίτσα). Βλ. τήν δ.π. έκθεση.

388. Βλ. τήν υπ' αριθμ. 1582/27-7-1912 έκθεση του προξενείου Ιωαννίνων, ΑΓΕ, 1912, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Άτακτοποίητα, φάκ. 3.

389) Άλλοι ίσχυροι παράγοντες τής περιοχής ήταν οι: 1) ο Μεχμέτ βέης (στη Ζαδκλιάνη). 2) ο Μεχμέτ Ίσλάμ. 3) ο Βελή βέης (και οι δυο στην Κλεισούρα). 4) ο Μαλήκ βέης (στη Φράσαρη). 5) ο Τζελάλ βέης (στην Κόπριτσα). Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και οι μπαμπάδες των τεκέδων Πρεμετής, Πρίστας και Μπάτσκας. Όλοι τους προτιμούσαν το λατινικό αλφάβητο και ήταν σφοδροί πολέμιοι του άραβικού. Βλ. τήν δ.π. έκθεση του προξενείου Άργυροκάστρου, αριθμ. 247.

Υ. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΒΕΡΑΤΙΟΥ

α. Καζάς Βερατίου

Στὸ Βεράτι, λίγο μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος, ἰδρύθηκε ἀλβανικὴ λέσχη μετὰ τὴν ὀνομασία «Ἐνωτικὴ Ὀθωμανικὴ Ἐταιρεία»³⁹⁰. Τὸ ὄνομά της δὲν ἄργησε νὰ ἐναρμονιστεῖ μ' ἐκεῖνο τῶν περισσοτέρων λέσχων, ἀλλὰ ξεδηλαδὴ σὲ «Bashkimi». Δὲν εἶχε ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τακτικὰ μέλη της οἱ ἄλλοι ἀλβανίζοντες ἐπισκέπτες της ἦταν λίγοι.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 πρόεδρος τῆς λέσχης ἦταν ὁ Ἐλιάζ βέης, ἀνεψιὸς τοῦ βουλευτῆ Ἀζίζ πασᾶ. Τὸ συμβούλιο ἦταν δεκαμελὲς καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μουσουλμάνους Ἀλβανούς καὶ χριστιανούς ἀλβανίζοντες. Τῇ λέσχῃ τὴ διατηροῦσαν οἱ προαιρετικὲς, στὴν πραγματικότητά ὑποχρεωτικὲς, εἰσφορὲς μουσουλμάνων βέηδων καὶ μερικῶν χριστιανῶν ἐμπόρων. Ἀντιμετώπιζε πάντως ὄξυ ὀικονομικὸ πρόβλημα, γεγονός πρὸς εἶχε ἀντίκτυπο στὴν ὀργανωτικὴ της ἔκφραση³⁹¹. Ἡ λέσχη εἶχε ὡς βασικοὺς σκοποὺς τὴ διάδοση τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς ἰδέας καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς γλώσσας, μετὰ τὴν ἰδρυση σχολείων. Τὸν Αὐγούστο κιόλας τοῦ 1908 ἔγινε σύσκεψη, στὴν ὁποία πῆραν μέρος Ἀλβανοὶ καὶ χριστιανοὶ πρόκριτοι τῆς πόλης καὶ ἀποφάσισαν νὰ ἰδρῦσουν δυὸ ἀλβανικὰ σχολεῖα. Γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ ἐξοδα (ἐνοίκιο καὶ μισθὸς δασκάλων) ἐπέβαλαν ὑποχρεωτικὴ εἰσφορά στὰ ἐγχώρια προϊόντα³⁹². Τὰ ἐγκαίνια ἔπαιζαν μετὰ μεγαλοπρέπεια, ἀλλὰ ἡ ζωὴ τῶν σχολείων ἦταν σύντομη: οἱ χριστιανοὶ μαθητὲς ἄρχισαν νὰ διαρρέουν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ οἱ μουσουλμάνοι πρὸς τὰ τουρκικὰ. Βασικὴ αἰτία ἦταν ἡ ἔλλειψη πόρων³⁹³, γιατί ἡ εἰσφορά φαίνεται ὅτι δὲν ἀπέδωσε.

Μετὰ τὸ κλείσιμο τῶν σχολείων οἱ ἀλβανιστὲς ἀγωνίστηκαν νὰ πετύχουν νὰ εἰσαχθεῖ ἡ διδασκαλία τῆς ἀλβανικῆς στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἡ ἀπάθεια ἀπέτυχε, γιατί ἀντέδρασαν σθεναρὰ ἡ χριστιανικὴ κοινότητα καὶ ἡ μητρόπολις. Ἡ πίεσις πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ συνεχίστηκε³⁹⁴. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος τῆς ἀλβανικῆς, προαιρετικὰ καὶ γιὰ δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα, ἔγινε τελικὰ δυνατὴ στὸ ἀνώτερο τουρκικὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Βερα-

390. Γιὰ τὴν ἰδρυσὴ της, τίς προκηρύξεις καὶ τοὺς σκοποὺς της βλ. περισσότερες λεπτομέρειες στῆς ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ξένες προπαγάνδες, σ. 365 κ.εξ.

391. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 22 ἐμπ./7-6-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου πρὸς τὸ ὕπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', β.π.

392. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 366.

393. Βλ. τὴν β.π. ἐκθεση, ἀριθμ. 22.

394. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, β.π., σ. 366, 367.

τίου (Μεχτέπι Ίνταντί). Δάσκαλος ἦταν ὁ Γ. Καρβουνάρας ἀπὸ τὸ Βεράτι, ἀπόφοιτος ἐλληνικοῦ σχολείου, ὁ ὁποῖος αὐτονομαζόταν καθηγητῆς τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας³⁹⁵, καὶ ἦταν κι ἀπὸ τὰ βασικά στελέχη τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν περιοχή³⁹⁶.

Ἡ λέσχη ἰδὲν ὀργάνωσε νυκτερινὰ μαθήματα καὶ δὲν κυκλοφόρησε ἐφημερίδα. Στὸν καζὰ ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ βέηδες κι ἀγάδες, ποὺ διέθεταν σημαντικὴ ἐπιρροή³⁹⁷.

Ὅπως ἔγινε στὸ Ἐλδασάν³⁹⁸, ἔτσι καὶ στὸ Βεράτι ἡ διαφορὰ ἀπόψεων γιὰ τὸ ἀλφάβητο δημιούργησε ἀναταραχή³⁹⁹. Οἱ ἀντίθετοι στὴ χρῆση τοῦ λατινικοῦ, ποὺ τὸ θεωροῦσαν ὡς προπαγανδιστικὸ μέσο, ἐξουσιοδότησαν τοὺς δουλευτὲς τους νὰ ἐνεργήσουν στὴν Πύλη γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μὲ ἀραβικά, ὅμως, στοιχεῖα. Δεκαπέντε Ἄλβανοὶ δουλευτὲς⁴⁰⁰ ὑπέβαλαν στὴ Μεγάλῃ Βεζιρία ὑπόμνημα διαμαρτυρίας γιὰ τὶς ἐνέργειες τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου. Ἡ εἰδηση προξένησε ἀναταραχὴ στὴ λέσχη τοῦ Βερατίου, ποὺ ἀποφάσισε νὰ στείλει, μέσω τῆς λέσχης Μοναστηρίου, τηλεγράφημα ἀποδοκιμασίας γιὰ τὸ διάδημα τῶν δουλευτῶν. Ἡ εἰσαγωγή τῶν ἀραβικῶν στοιχείων στὴ γλώσσα, τόνισαν, δὲ θὰ ὠφελούσε σὲ τίποτε, ἀντίθετα θὰ χρησίμευε γιὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν οἱ Ἄλβανοὶ στοὺς νεότουρκους. Οἱ ἐπικρίσεις ἐναντίον τῶν τελευταίων ἦταν δριμύτατες. Τόση δὲ ἦταν ἡ ἀντίδραση, ποὺ ὀδήγησε τελικὰ στὴν ἰδέα νὰ μὴ συνευφέρουν οἱ Ἄλβανοὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τὸν ὁποῖο χαρακτήρισαν ὡς ἐχθρικό στόλο. Ἡ λέσχη Βερατίου παρακίνησε καὶ τὶς λέσχες Αὐλώνας κι Ἀργυροκάστρου νὰ προδοῦν σὲ ἀνάλογα διαδήματα⁴⁰¹. Ἡ διαμάχη γιὰ τὸ ἀλφάβητο θ' ἀποτελέσει κι ἕνα ἀπὸ τὰ βασικά αἷτια γιὰ τὴν ἐκρηξὴ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀλβανικῶν κινήματων ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1910.

395. Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου.

396. Βλ. γιὰ τὸν Καρβουνάρα τῆς ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 74, 108, 179, 247, 257.

397. Ἰσχυροὶ πασάδες, βέηδες κι ἀγάδες ἦταν οἱ: 1) ὁ δουλευτῆς Ἀζιζ πασάς (βλ. γι' αὐτόν, δ.π., σ. 360). 2) ὁ ξάδελφός του Ὅμερ πασάς, ποὺ ἔμενε στὸ Φιέρι, γόνος τῆς παλιᾶς καὶ μεγάλης οἰκογένειας τῶν Βρυώνηδων. 3) ὁ Ἰσλάμ βέης Βρυώνης. 4) ὁ Ἐλιάζ βέης. 5) ὁ Καραμάν Τσάκانه ἢ Τσάκρانه. 6) ὁ Σέλφο Ἐκάλη (καὶ οἱ δυὸ βέηδες τῆς Ὀμαλοκάστρας). 7) ὁ Κεμάλ βέης ἀπὸ τὸ Ἐλδασάν, ποὺ κατοικοῦσε στὸ Βεράτι (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 22 ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου).

398. Βλ. γενικὰ τὴν 112/8-2-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Μοναστηρίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, Β/54 Ἡ δράσις τῶν ληστοςυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ἠπειρον.

399. Ἡ κυβέρνησις ὑποχρεώθηκε νὰ στείλει στρατιωτικὰ τμήματα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα γιὰ νὰ καταστείλει τὶς ἐξεγέρσεις, βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/31-3-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, δ.π.

400. Μ' ἐξάιρεση τοὺς: Ἰσμαήλ Κεμάλ βέη, Ἀζιζ πασά, Μουφῆτ καὶ Γκανή βέηδες.

401. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1 ἐμπ./18-1-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Βερατίου πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ΑΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', δ.π.

β. Καζάς Αυλώνας

Ἑλληνική λέσχη ιδρύθηκε καὶ στὴν Αὐλώνα, μὲ τὴν ἐπωνυμία «Laberi» (Λιαπουριά), μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ συντάγματος, ἀλλὰ τὸ Μάιο τοῦ 1909 κλείστηκε ἀπὸ τοὺς νεότουρκους, ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν ἐναντίον τῶν ἀλδανιστῶν. Οἱ διωγμοὶ στὴν Αὐλώνα πῆραν μεγάλη ἔκταση, γιὰ αὐτὸ πολλοὶ Ἑλλήνοι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἀποταξορυστοῦν τὸ Μάιο τοῦ 1912⁴⁰².

Πρῶτος πρόεδρος τῆς λέσχης ἦταν ὁ Τζεμὴλ βέης καὶ μετὰ τὴν παραίτησή του ὁ Ἑλλήν. Πλούμπης, δικηγόρος, ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ λέσχη ἀριθμοῦσε ἀξιόλογο ἀριθμὸ μελῶν, γιὰ εἶχαν ἐγγραφεῖ σ' αὐτὴν ὅλοι οἱ Ἑλλήνοι τῆς πόλης καὶ τῶν περιχώρων καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀλδανίζοντες χριστιανούς.

Ἑλληνικὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν στὴν Αὐλώνα καὶ τὰ Κάνινα καὶ συντηροῦνταν μὲ συνεισφορές. Τὸ σχολεῖο τῶν Κανίνων ἀνοίξε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1910 καὶ συγχωνεύτηκε σ' αὐτὸ καὶ τὸ ἐκεῖ τουρκικὸ σχολεῖο. Διευθυντῆς τοῦ κοινοῦ σχολείου ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Μίγκας, τελειόφοιτος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁴⁰³. Τὸ σχολεῖο τῆς Αὐλώνας ἰδρύθηκε τὸ Μάιο τοῦ ἴδιου χρόνου⁴⁰⁴, μὲ διευθυντὴ κάποιον Κώστα ἀπὸ τὴν Κορυτσά, τελειόφοιτο τῆς ἰατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ ἐλεύθερη λειτουργία τῶν σχολείων στὴν Αὐλώνα καὶ ἡ χρῆση τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου ἐπιτράπηκε ὕστερα ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1911, μὲ διαταγὴ τοῦ βασιλῆ Ἰωαννίνων. Κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις, ἐπειδὴ φοβόταν τὴ σύμπραξη Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων καὶ ἔκρηξη ἀλδανικοῦ κινήματος⁴⁰⁵.

Ἡ τύχη τῶν σχολείων αὐτῶν ἦταν ὅμοια μὲ τῶν ἄλλων, ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν στάση τῶν νεότουρκων ἀπέναντι στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων. Πρὶν ἀπὸ τὴν ὕδρευση τοῦ σχολείου, τὴν Ἑλληνικὴν τὴν δίδασκον στὴν Αὐλώνα δύο δάσκαλοι στὸ τουρκικὸ σχολεῖο, τοὺς ὁποίους πλήρωναν ἀπὸ μικρὸ κοινοτικὸ φόρο ποὺ ἐπέβαλαν στὴν εἰσαγωγὴ τῶν ἐμπορευμάτων. Ὅταν

402. Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ.370, τὴν ὑπ' ἀριθμ. 237/8-8-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1910, ὁ.π., καὶ ἐφημ. «Πύρρος», ἀριθμ. φύλλ. 332/26-8-1909.

403. «...ἐκ τῶν φανατικωτέρων μισελλήνων ἀλδανιστῶν», βλ. τὴν ὁ.π. ἐκθεση τοῦ προξενείου Αὐλώνας.

404. Ἀπόπειρα γιὰ νὰ ἰδρυθεῖ σχολὴ στὴν Αὐλώνα τὸ Μάρτιο τοῦ 1910 ἀπέτυχε, βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/31-3-1910 ἐκθεση τοῦ προξενείου Αὐλώνας, ΑΓΕ, 1910, Β/54, Ἡ δράσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατούμενην Ἑπείρον.

405. Ποὺ τελικὰ δὲν ἀποτράπηκε. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 52/6-3-1911 ἐκθεση τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1911, ΑΑΚ/Ζ', Ἡ Προξενεῖα Δυρραχίου — Αὐλώνας.

καταργήθηκε ὁ φόρος, μὲ διαταγή τοῦ μουτσαρίφη Βερατίου, ἡ διδασκαλία τῆς ἀλβανικῆς σταμάτησε⁴⁰⁶. Ἡ διδασκαλία τῆς εἶχε συμπεριληφθεῖ στὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου ὡς ὑποχρεωτικὸ μάθημα. Στὸν καζὰ τῆς Αὐλώνας δὲν ἐκδιδόνταν ἀλβανικὴ ἐφημερίδα κι ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες ἄλλων πόλεων τῆ μεγαλύτερη κυκλοφορία τὴν εἶχε ἡ «Bashkimi i Kombit» τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ ἡ «Tomorri» τοῦ Ἑλθασάν⁴⁰⁷.

Οἱ ἐπισημότεροι ἀλβανιστὲς μουσουλμάνοι τοῦ καζὰ Αὐλώνας ἀνήκαν σὲ δυὸ παρατάξεις: τὴ μιὰ τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ βέη Βλιώρα, καὶ τὴν ἀντίπαλη τῆς οὐκογένειας τῶν πασάδων ποὺ εἶχε ἀρχηγὸ τὸν Φερίδ πασά⁴⁰⁸. Τῆ μεγαλύτερη ἐπιρροή τὴν ἰδιόθετε ὁ κατόπιν ἰδρυτῆς τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους Ἰσμαήλ Κεμάλ⁴⁰⁹. Ἦταν φιλελεύθερος καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀπολυταρχίας εἶχε διωχτεῖ πολλές φορές. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἔτρεφε μίσος ἐναντίον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἄλλης παράταξης. Χαρακτηριστικὸ πάντως τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν καζὰ Αὐλώνας ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μίσση μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τῶν Ἀλβανῶν μουσουλμάνων ἦταν ἔντονα, σὲ σημείο ποὺ συγγενεῖς καὶ μέλη τῆς ἴδιας οὐκογένειας προδίδαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στὶς τουρκικὲς ἀρχές.

406. Βλ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 322/17-6-1909 φύλλο τοῦ «Πύρρου».

407. Βλ. τὴν δ.π., ὑπ' ἀριθμ. 237 ἐκθεση.

408. Γιά τὸν Ἰσμαήλ Κεμάλ καὶ τὸν Φερίδ πασά βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, δ.π., σ. 46, 298, 361—362, 372, 377.

409. Στὸ κόμμα τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ ἀνήκαν οἱ: Στὴν Αὐλώνα: 1) ὁ Ἀδὲμ βέης Ρισιλῆς καὶ οἱ ἀδελφοὶ του. 2) ὁ Χαλήμ βέης. 3) ὁ Κιαμήλ βέης, ὄλοι κτηματίες. 4) ὁ Ἰμπραήμ Ἀβδουλά ἐφέντης, κτηματίας. 5) οἱ ἀδελφοὶ Σιάρρα, ἔμποροι. 6) οἱ ἀδελφοὶ Κοκόση, ἐπίσης ἔμποροι. 7) ὁ Ἀμπάζ Μαζίν, δήμαρχος τῆς πόλης καὶ κτηματίας. 8) ὁ Τελάτ βέης, δημαρχιακὸς γιατρός. 9) ὁ Ταχσίν ἐφέντης, γιατρός. 10) ὁ Χαμζά Ἰσάκ. 11) ὁ Σαχὴν Ἀρουν, καὶ οἱ δυὸ κτηματίες. 12) ὁ Λιατήφ βέης, ἀξιωματικὸς τοῦ καζατικού καὶ λιμενάρχης Αὐλώνας. Στὸ χωριὸ Κάνινα: 1) ὁ Ἐλμάζ ἐφέντης. 2) ὁ Σαττ Κεμάλ ἐφέντης. 3) ὁ Ἀρσὴ ἐφέντης. 4) ὁ Τζεβήτ Ἀλή. 5) ὁ Ἰδριζ ἐφέντης. 6) ὁ Ἀχμέτ Ρετζέπ, ὄλοι τους κτηματίες. Στὸ χωριὸ Τραγιασί: 1) ὁ Οὐζενίρ Μουτζό, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Ραδίμα: 1) ὁ Ὁμέρ ἐφέντης Ραδίμας, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Τρεμπλιόδι: 1) ὁ Σαδὴκ ἐφέντης, κτηματίας, καὶ στὸ χωριὸ Καρβουνάρι: 1) ὁ Ἀχμέτ Δουρμίσσης. Ἀπ' ὅσους ἀνήκαν στὸ κόμμα τοῦ Φερίδ πασά ξεχώριζαν οἱ παρακάτω: Στὴν Αὐλώνα: 1) ὁ Τζεμήλ βέης, ἀνεψιὸς του, χωρὶς σταθερὰ φρονήματα, ἄλλοτε ἐμφανιζόταν ὡς ἀλβανιστῆς κι ἄλλοτε ὡς νεότουρκος, ἔμπιστο ὄργανο τῆς αὐστριακῆς προπαγάνδας. 2) ὁ Σιρί βέης, ἀδελφὸς του, ἀπὸ τοὺς θαυμαστὲς τῆς αὐστριακῆς προπαγάνδας, ποὺ ἐπιδίωκε νὰ διοριστεῖ ὡς διερμηνέας στὸ αὐστριακὸ προξενεῖο. 3) ὁ Γιακούπ ἐφέντης, κτηματίας καὶ πρῶην μέλος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου τῆς λέσχης. 4) ὁ Ριφάτ Μεζίν, ὑπάλληλος τοῦ Δημαρχείου. 5) ὁ Χατζὴ Μωχαμέτ, κτηματίας καὶ ἱερωμένος, ἀπὸ τοὺς φανατικότερους μουσουλμάνους. Στὰ Κάνινα: 1) ὁ Ἀμπάζ Νουρή ἐφέντης. 2) ὁ Βεμπή ἐφέντης. 3) ὁ Μαχμουτ ἐφέντης, καὶ 4) ὁ Χαμιδὴ ἐφέντης, ὄλοι τους κτηματίες. Στὸ Τραγιασί: 1) ὁ Ἀλέμ Μεχμέτ, κτηματίας. Στὸ χωριὸ Σμοχδίνα: 1) ὁ Σιέρο Ἐμίν, κτηματίας.

Ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Αὐλώνας ὄπαιδοὶ τῆς ἀλβανικῆς ἰδέας ἦταν οἱ: Ἰωάννης Πλούμπης⁴¹⁰, Ἰωάννης Μίγκος ἢ Μίγκας⁴¹¹, ἀδελφοὶ Κολλέκα⁴¹², Ἰ. Φλιόκης⁴¹³, Ἀριστείδης Ρούτσης καὶ Ἰωάννης Μπόζιος⁴¹⁴, Χρῆστος Καρβουνάρας, Νικόλαος Καρβουνάρας, Διονύσιος Καρβουνάρας⁴¹⁵, Μάρκος Κολλέας, Δημήτριος Κολλέας καὶ Λουκάς Βερδέρης⁴¹⁶.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Σεπτεμβρίου 1912 ἐπανιδρύθηκε ἡ λέσχη τῆς Αὐλώνας ἀπὸ τοὺς ὄπαιδους τοῦ κόμματος τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ. Γράφτηκαν τότε 72 μέλη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 30 ἦταν χριστιανοί. Τὸ νέο καταστατικὸ τῆς λέσχης εἶχε ὡς κύριο σκοπὸ τὴν διάδοσιν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας καὶ τὴν ἵδρυσιν ἀλβανικῶν σχολείων. Κατὰ τὶς συζητήσεις ἐπὶ τῆς λέσχης ἀπαγορευόταν ἡ χρῆσις ἄλλης γλώσσας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴν· τὰ μέλη εἶχαν ἰσὴν διάθεσιν γιὰ νὰ διαβάξουν διάφορες ἐφημερίδες· ἀπὸ τὶς ἐλληνικὰς μόνον τὴν «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης⁴¹⁷.

Τὸν τελευταῖον μῆνα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τῶν βαλκανικῶν πολέμων, τὸ ἐλληνικὸν προξενεῖο Αὐλώνας ζήτησε ὁδηγίαι ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν γιὰ τὴν στάσιν πού ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ ἀπέναντι ἐπὶ τῆς λέσχης, ὕστερα ἀπὸ τὴν ψήφισιν τοῦ νέου καταστατικοῦ. Τὸ σχετικὸν δηλαδὴ ἄρθρον τοῦ πού ἀποσκοποῦσε ἐπὶ τὴν «ἀποσκοράκισιν» κυρίως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ σχολεῖα παρέμεινε ὅπως ἦταν πρῶτα. Κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου διοικητικοῦ συμβουλίου ἐκλέχτηκαν 3 Ἀλβανοὶ, ὁ πρόεδρος, ὁ ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ ταμίας, καὶ 3 χριστιανοὶ ἀλβανιστῆς, ὁ Διονύσιος Καρβουνάρας, γενικὸς γραμματεὺς, Ἰ. Μίγκας καὶ Ἀριστείδης Ρούτσης, σύμβουλοι. Ἡ ἀλβανικὴ λέσχη ἔστειλε ἐπὶ τὸ ἐλληνικὸν προξενεῖον, ὅπως καὶ ἐπὶ ἄλλα, ἐπιστολὴν, μὲ τὴν ὁποῖαν ὑπέβαλε τὴν παράκλησιν νὰ στείλουν δωρεὰν βιβλία γιὰ νὰ καταρτιστεῖ βιβλιοθήκη⁴¹⁸.

410. Ὁ Πλούμπης ἦταν δικηγόρος, βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ. 100, 101, 103, 370.

411. Ἦταν δάσκαλος τῆς ἀλβανικῆς, βλ. ὁ.π., σ. 370.

412. Δυὸ ἔμποροι καὶ ἓνας γιατρός.

413. Ἀπὸ τὴν Κορυτσά, δικηγόρος καὶ ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

414. Παντοπώλες.

415. Ἦταν ὁ πρῶτος ἔμπορος, ὁ δεύτερος κτηματίας καὶ ὁ τρίτος διερμηνέας τοῦ ἰταλικοῦ προξενείου τῆς Αὐλώνας. Γιὰ τὴν δράσιν τοῦ τελευταίου βλ. καὶ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, ὁ.π., σ. 74, 108, 179, 247, 257.

416. Ἦταν κουρέας. Ὁ πρόξενος ἐπὶ τὴν ὁ.π. ἐκθεσὴν τοῦ ἀριθμ. 237 σημείωνε ὅτι «πάντες οὗτοι εἶναι θαυμασταὶ τοῦ Ἰσμαήλ Κεμάλ βέη».

417. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 662/7-9-1912 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, 1912, Β/45 Δράσεις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον.

418. Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 682/15-9-1912 ἐκθεσιν τοῦ προξενείου Αὐλώνας πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, ΑΓΕ, ὁ.π. Στὴν ἐκθεσιν εἶναι συνημμένη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 22 τῆς 9/22-9-1912 ἐπιστολὴ τῆς ἀλβανικῆς λέσχης, γραμμένη ἐν γαλλικῶν, ὑπογραμμένη ἀπὸ

γ. Καζάδες Λιούσνιας, Τομορίτσας, και Σκράπαρι

Στους καζάδες αυτούς κατοικοῦσαν συμπαγείς αλβανικοί πληθυσμοί. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ τὴν ἰδρυση λεισχῶν καὶ σχολείων.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1) Ἡ νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1908 ἔδωσε τὴ δυνατότητα στὶς ὑπόδουλες ἐθνότητες τῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐκφραστοῦν πολιτικά, μὲ ὅση δέ-
βαια ἄνεση ἐπέτρεπαν οἱ δομὲς τοῦ καθεστώτος. Κύρια μέσα ἐκπαίδευσης στάθη-
καν ὁ ἡμερήσιος καὶ περιαιδικὸς τύπος κάθε ἐθνότητας, καθὼς καὶ οἱ δραστη-
ριότητες συλλόγων, σωματείων καὶ ὀργανώσεων ποὺ ἰδρύθηκαν σ' ὅλες τὶς
πόλεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς Τουρκίας. Οἱ σκοποὶ τοῦ τύπου καὶ τῶν
ὀργανώσεων κάθε ἐθνότητας ἦταν: ἡ τόνωση τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν ὑ-
πόδούλων, ἡ ψυχολογικὴ προετοιμασία, συχνὰ καὶ ἡ παρότρυνση, γιὰ ἀγχι-
νιστικὲς διεκδικήσεις, μὲ βασικὴ πρόθεση νὰ δημιουργηθοῦν προϋποθέσεις
γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν πληθυσμῶν. Ἡ πρόθεση αὐτὴ δὲν ἦταν φανερὴ
καλυπτόταν στὰ καταστατικά τῶν ὀργανώσεων μ' ἐπιδιώξεις γιὰ ἀλληλοδοθή-
θεια, σύσφιγξη τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὰ μέλη κάθε ἐθνότητας, ἀρμονικὴ
συνεργασία μὲ τὴ διοίκηση, προσπάθειες γιὰ τὴν ἰδρυση νέων σχολείων, τὰ
ὅποια στὴν οὐσία θὰ ἦταν τὰ φυτώρια γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς ἰδέας.

2) Ἡ πρώτη περίοδος διακυβέρνησης τῶν νεότουρκων, ὡς τὴν ἐπανά-
σταση τῶν παλαιότουρκων τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1909, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ
ὡς περίοδος τῶν μεγάλων ἐλπίδων καὶ ἐνθουσιασμῶν⁴¹⁹. Ἡ περίοδος αὐτὴ
δὲν κράτησε πολὺ. Ὁ διχασμὸς ποὺ ὑπῆρχε μέσα στοὺς κόλπους τοῦ κοιμι-
τάτου «Ἐνωσις - Πρόσδος» καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε ἀντίκτυπο στὴν πολιτικὴ τῆς κυ-
βέρνησης, οἱ ἀντιδράσεις ἀπὸ τὴν ἀντεπανάσταση τῶν παλαιότουρκων, τὰ
ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν ἐθνοτήτων, ἡ ἀτυχὴς ἔκβαση τοῦ πολέμου μὲ τὴν
Ἰταλία, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ θαυότερη πρόθεση τῶν νεότουρκων νὰ ἐξασφα-
λίσουν τὴν ἰσχυροποίηση τοῦ κράτους, μὲ τὴν προσπάθεια ἐκτουρκισμοῦ τῶν
μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τουρκικῆς ὡς κυρίαρχης
ἐθνότητας, ὑποχρέωσαν τοὺς ὑπόδουλους νὰ ὀργανώσουν τὴν ἀμυνὰ τους γιὰ

τὸ γενικὸ γραμματέα Denis Carbonaras (Διονύσιος Καρδουνάρας) καὶ σφραγισμένη
μὲ τὴ σφραγίδα τῆς λέσχης, ποὺ φέρει παράσταση ἡλίου ποὺ ἀνατέλλει ἀπὸ βουνοκορφές
καὶ τὴν ἐπιγραφή «KLUB'I SHQIPETAREVE LABERI VLORE».

419. Ὅλες οἱ ὑπόδουλες ἐθνότητες ἦταν ἔτοιμες «νὰ ἐναρμονίσουν φιλικῶς τὰς
ἐθνικὰς τῶν διέψεις πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας», βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 55.

νά εξουδετερώσουν τὸ νέο κίνδυνο πού τοὺς ἀπειλοῦσε. Ἡ κάθε ἐθνότητα, αὐτοδύναμα ἢ σὲ συνεργασία μὲ τίς ἄλλες, προσπαθοῦσε νά ὀργανωθεῖ ἔτσι πού νά εἶναι ἔτοιμη ν' ἀνταποκριθεῖ στίς ἀπαιτήσεις μιᾶς καθολικῆς ἐξέγερσης ἐναντίον τοῦ δυνάστη, πού ὅλοι τὴν ἔδλεπαν νά πλησιάζει.

3) Στὸ πλαίσιο τῶν συνθηκῶν πού δημιουργήθηκαν ἀναπτύχθηκε ἡ πολιτικὴ καὶ στὴ συνέχεια ἡ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος κατὰ τὴν περίοδο 1908—1912. Εἰδικότερα στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ἡ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση ἐμφάνιζε ἔξαρση ὄχι μόνο στὰ θόρεια διαμερίσματα, ἀλλὰ καὶ στὰ νοτιότερα καὶ στὰ ἴδια τὰ Γιάννινα, ὅπου τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ἀποτελοῦσε τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐξήγηση ὁρίζεται στὸ ὅτι τὰ Γιάννινα ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ καὶ οἱ ὁποιοὶδήποτε ὀργανωτικὲς διαρθρώσεις καὶ δραστηριότητες τῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος ἐπηρέαζαν τὴν κατάστασι ὄχι μόνο στὸ χῶρο τοῦ βιλαετιοῦ, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Ἐξάλλου ἡ ὑπαρξὴ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀνωτέρων, μεσαίων καὶ κατωτέρων στελεχῶν τῆς διοικήσεως, τῆς χωροφυλακῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, εἶχε τίς ἐπιπτώσεις στὴ στάσι τῆς διοικήσεως στὸ συγκεκριμένον χῶρο, σὲ συνδυασμὸ πάντοτε μὲ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τῶν νεότουρκων. Πέρα ἀπ' αὐτὰ ἂς μὴ λησιμονεῖται ὅτι σωβινιστικοὶ ἀλβανικοὶ κύκλοι φιλοδοξοῦσαν καὶ ἀγωνίζονταν νά ἐνσωματώσουν τὰ Γιάννινα καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἠπειροὺς ὡς τὸν Ἀμβρακικό, στὸ ἀνεξάρτητο ἀλβανικὸ κράτος πού ἐπιδίωκαν νά ἰδρῦσουν.

4) Κύριο ὄργανο ἔκφρασις τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ ἦταν οἱ λέσχες (Club) πού ἰδρύθηκαν στὰ ἀστικά κέντρα τῶν βιλαετιῶν τῆς Σκόδρας, Ἰωαννίνων, Κοσσυφοπέδιου καὶ Θεσσαλονίκης. Ὅλες σχεδὸν ὀργανώθηκαν πάνω στὸ πρότυπο τῆς ἀλβανικῆς λέσχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Bashkimi», ἀν καὶ ὑπῆρχαν διαφοροποιήσεις στὸ περιεχόμενον τῶν καταστατικῶν τοῦς. Πάντως, ἡ λέσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαίριζε καθοδηγητικὸ ρόλο γιὰ τίς ἄλλες, ἀνεξάρτητα ἀν κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶχε ὀργανωτικὴ ἢ ὄχι ἐξάρτησι ἀπὸ τὴν πρώτη. Τὸ ἴδιον ὄνομα «Bashkimi» πῆρε καὶ ἡ λέσχη τῶν Ἰωαννίνων, πού δημοσιογραφικὸ ὄργανο εἶχε τὴν ἑφημερίδα «Zgjim i Shqipërisë», μὲσω τῆς ὁποίας τὸ ἀλβανικὸ κομιτάτο διοχέτευε τὴν γραμμὴν του.

5) Ἡ πρώτη περίοδος τῆς λέσχης Ἰωαννίνων στάθηκε ἡ πιὸ πλούσια σ' ἐνθουσιασμὸ καὶ δραστηριότητες. Τὸ ἴδιον παρατηρήθηκε καὶ μὲ τίς ἄλλες, ὅπως τῆς Κόνιτσας, Λεσκοβικίου, Φιλιατῶν, Φιλιππιάδας, Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Δελδίνου, Πρεμετῆς, Βερατίου, Αὐλώνας.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου αὐτῆς (1908—1909) εἶναι:

α) ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῶν λεσχῶν, στίς ὁποῖες γράφονταν καὶ Τοῦρκοι πράκριοι,

β) ὁ πολὺπλευρὸς ἀγῶνας τῶν λεσχῶν γιὰ τὴν τόνωσι τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τὴν ἀφύπνισι τῆς ἐθνικῆς συνείδησις τῶν Ἀλβανῶν ὄλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων. Προπαντός, ὅμως, τῆς ὑθύνουσας τάξεως τῶν ἀγάδων,

βέηδων και του κλήρου, γιατί πολλοί από τις ομάδες αυτές ταυτίζονταν, εξαιτίας της μουσουλμανικής θρησκείας, με την τουρκική εθνότητα κι αγωνίζονταν για τη διατήρηση και την άκεραιότητα του τουρκικού κράτους.

γ) η ίδρυση αλβανικών σχολείων, η έκδοση εφημερίδων, περιοδικών και βιβλίων, η συγκρότηση συνεδρίων, η οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων κλ.

6) Η προσπάθεια για τη μόρφωση του αλβανικού λαού κάλυπτε μεγάλο μέρος της δραστηριότητας των λέσχων, εξαιτίας του προβλήματος που είχε δημιουργηθεί πριν από τη νεοτουρκική επανάσταση και είχε πάρει όξύτερες διαστάσεις ύστερα απ' αυτή. Οι προαδευτικοί κύκλοι της αλβανικής εθνότητας αγωνίζονταν για να καθιερωθεί το αλφάβητο με λατινικούς χαρακτήρες, ενώ αντίθετα οι συντηρητικοί υποστήριζαν την καθιέρωση των αραβικών χαρακτήρων. Η στάση αυτή ήταν άρεστή και στην τουρκική κυβέρνηση, η οποία διέδλεπε στο λατινικό αλφάβητο έναν ακόμη παράγοντα αποχωρισμού της αλβανικής εθνότητας από την αυτοκρατορία. Το αλφάβητο αποτέλεσε και το κύριο θέμα των αλβανικών συνεδρίων που οργάνωσαν οι λέσχες στο Μοναστήρι (14 Νοεμβρίου 1908) και στο Έλδασάν (2 Σεπτεμβρίου 1909) και τα όποια καθιέρωσαν τους λατινικούς χαρακτήρες.

7) Φιλοδοξία της λέσχης των Ίωαννίνων ήταν να διοργανώσει στην πόλη αυτή το μεγαλύτερο συνέδριο της αλβανικής εθνότητας. Η σύγκληση προγραμματίστηκε για τον Ιούλιο του 1910. Στο συνέδριο αυτό⁴²⁰ οι αλβανιστές στήριζαν πολλές ελπίδες για την επίλυση των μεγάλων προβλημάτων που απασχολούσαν την εθνότητα. Κύριος σκοπός του συνεδρίου ήταν η οριστική επίλυση του προβλήματος του αλβανικού αλφάβητου, με αποφάσεις αποδεκτές από το σύνολο των Αλβανών. Τα επαναστατικά κινήματα της βόρειας Αλβανίας δημιούργησαν καταστάσεις που δεν επέτρεψαν να συγκροτηθεί το συνέδριο.

8) Η αντεπανάσταση των παλαιότουρκων το 1909, με την οποία φαίνεται ότι είχε διασυνδέσεις και η αλβανική λέσχη Ίωαννίνων, όπως και εκείνη της Θεσσαλονίκης, σε συνδυασμό με την εφαρμογή του προγράμματος των νεότουρκων για εκτουρκισμό των μουσουλμανικών πληθυσμών, δημιούργησε δύσκολη κατάσταση στη λειτουργία των λέσχων στο βιλαέτι Ίωαννίνων, αλλά και έξω απ' αυτό. Οι Τούρκοι αποχώρησαν από τις λέσχες και σημειώθηκαν διωγμοί Αλβανών υπαλλήλων και μεταθέσεις σε μακρινά σημεία της αυτοκρατορίας. Εξαιτίας των διωγμών και της τρομοκρατίας, μειώθηκε σημαντικά κι ο αριθμός των μελών στις λέσχες και παρουσιάστηκαν δυσχέρειες στην εξεύρεση στελεχών για να συμμετέχουν σε διοικητικά συμβούλια. "Ας σημειωθεί ότι στελέχη των Αλβανών, κυρίως από τη χωροφυλακή και το στρατό, είχαν συνεργαστεί στενά με τους νεότουρκους για την επιτυχία της

420. Όπως αναφέραμε το χαρακτήρισαν ως «μέγα συνέδριο».

ἐπανάστασης τοῦ 1908. Ἡ συνεργασία αὐτὴ συνεχίστηκε καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔκρηξή της, κυρίως τὴν πρώτη περίοδο, μὲ κύριο στόχο νὰ ἐξουδετερωθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπιρροή στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων.

9) Οἱ διωγμοὶ ὑποχρέωσαν τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ στραφοῦν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Στελέχη τῆς ἀλβανικῆς λέσχης Ἰωαννίνων ἄρχισαν συνομιλίες ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1909 μὲ Ἕλληνας πρόκριτους, μὲ τὴ συναίνεση φυσικὰ τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης. Οἱ συνομιλίες δὲν ἔφεραν ἀποτελέσματα. Ὁ κυριότερος λόγος ἦταν ἡ καχυποψία ποὺ ἐκδηλώθηκε καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς ἀπέναντι στὶς προθέσεις τοῦ ἄλλου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θέμα τῶν συνόρων, τὰ ὁποῖα καὶ οἱ Ἕλληνες, ἐπηρεασμένοι ἀκόμη ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα, τὰ ἤθελαν σχεδὸν μέχρι τὸ Γενοῦσο⁴²¹, οἱ Ἀλβανοὶ ἀντιμετώπιζαν μὲ καχυποψία καὶ τὸ μέλλον, γιὰ τὸ ρόλο δηλαδὴ ποὺ θὰ ἤθελε ἡ Ἑλλάδα νὰ διαδραματίσει τὸ ἀλβανικὸ κράτος ὕστερα ἀπὸ τὴν ὕδρυσή του.

10) Ἡ στάση τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τοῦ διλαέτι Ἰωαννίνων ἦταν θετικὴ στὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ οἱ ἀλβανικὲς ἑξουσίες δὲν ἔθιγαν βασικὲς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδας. Ἐπαφὲς γιὰ συζητήσεις, καὶ μάλιστα σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο, ἔγιναν καὶ στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ αὐτὲς εἶχαν τὴν τύχη τῶν προηγουμένων τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ μεταβιβάσεις σχέσεις ἀνάμεσα σὲ Ἀλβανοὺς καὶ Ἕλληνας στὸ διλαέτι αὐτὸ ἐκδηλώθηκαν σὲ πολλὰ ἐπίπεδα, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ἡ συνεργασία Ἀλβανῶν καὶ ρουμανιζόντων στὸ πολιτικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ πεδίο. Χαρακτηριστικὲς ἐκδηλώσεις τῆς ὀξύτητας ἀποτελέσαν οἱ ὑποθέσεις Μπαϊκάλιστ καὶ Καβρῆ Γκιάτα.

11) Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὶς δύο ἐθνότητες στὸ διλαέτι Ἰωαννίνων δάθαιναν πρὸς ἄλλο μὲ τὴν ἔκρηξη τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλβανικὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ ἀλβανικὲς ληστρικὲς συμμορίες, ἀρροῦσαν σὲ βάρος τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, τοῦ ὁποῦ προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση γιὰ αὐτοάμυνα μὲ τὴν ὀργάνωση καὶ δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. Ἡ δραστηριότητα τῶν τελευταίων ἦταν περιορισμένης ἔκτασης σὲ σύγκριση μ' ἐκεῖνη τῶν ἀλβανικῶν. Μόνο λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἔγινε συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ὀργανωθοῦν ἐλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα, μὲ ἀποστολὴ ομάδων ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ ἔδαφος. Ἔτσι, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1912 ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία», μ' ἐγκριση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης, ἔστειλε τρία σώματα στὰ σαντζάκια Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων καὶ Ρεσσαλιέ, τὰ ὁποῖα δὲν κατόρθωσαν νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴν ἀποστολή τους, ἐξαιτίας τῆς ἑλλειψῆς καλοῦ δικτύου πληροφοριῶν. Τὰ σώ-

421. Μόνο στὶς παραμονὲς τῶν βαλκανικῶν πολέμων ἡ Ἑλλάδα καθόρισε μὲ ἀκρίβεια τὶς διεκδικήσεις τῶν συνόρων της μὲ τὴν Ἀλβανία, δείχνοντας μετριοπάθεια καὶ διαλλακτικότητά, ποὺ δὲν ἐκτιμῆθηκε ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ πλευρά, βλ. ΒΛΑΧΟΥ, ὁ.π., σ. 240 κ.εξ.

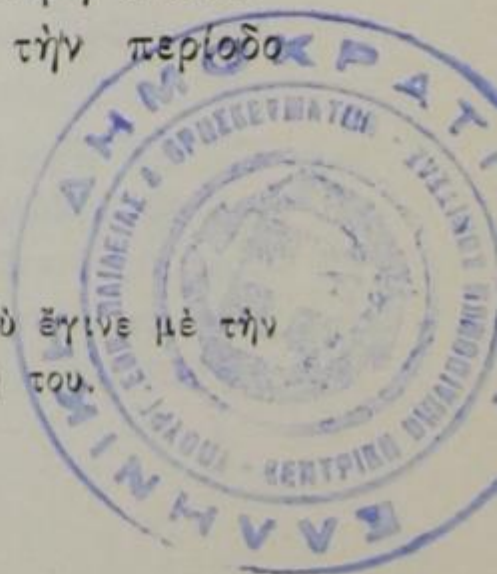
ματα εξουδετερώθηκαν κι αποδεικατίστηκαν από τις αλβανικές ομάδες, όπως π.χ. το σώμα του Πουτέτση⁴²².

12) Στο πολιτικό πεδίο ή αντίθεση εκδηλώθηκε με τα συλλαλητήρια που οργανώνονταν στην ελεύθερη Ελλάδα και στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, ακόμη και με τις εκδηλώσεις του υπόδουλου ελληνισμού στα Γιάννινα. Τις θέσεις του ελληνικού στοιχείου στο διλαέτι Ίωαννίνων, τόσο για τη στάση της τουρκικής κυβέρνησης στο συγκεκριμένο χώρο όσο και στην εθνική αλβανική κίνηση, εξέθεσαν με σαφήνεια οι εκπρόσωποι του προς την «Επιτροπήν Αναθεωρήσεων», επικεφαλής της οποίας ήταν ο Χατζή Αδής. Η στάση του τελευταίου χαρακτηρίστηκε από τη λέσχη Ίωαννίνων ως φιλελληνική, άποψη που ήταν αντίθετη προς την πραγματικότητα.

13) Τα σωβινιστικά συνθήματα για τη Μεγάλη Αλβανία, ενστερνίστηκε και η λέσχη των Ίωαννίνων, αν και το δημοσιογραφικό της όργανο ή «Zgjim», προσπαθούσε ν' αμβλύνει την οξύτητα των σχέσεων μεταξύ Αλβανών και νεότουρκων. Από την ελληνική πλευρά, ή «Ηπειρος» υπεράσπιζε τα ελληνικά δίκαια, χωρίς όμως το φανατισμό των αλβανικών εφημερίδων, γεγονός που της επέτρεπε πολλές φορές να συμπορεύεται με τη «Zgjim» σε θέματα που απέδιδε στην εξυγίανση της κρατικής μηχανής, ή ενδιαφέρονταν άμεσα στην αλβανική εθνότητα, όπως το θέμα του αλφάβητου.

14) Γενική διαπίστωση είναι, ότι ή αλβανική λέσχη Ίωαννίνων «Bashkimi» αγωνίστηκε για να πραγματοποιηθούν οι αλβανικές επιδιώξεις. Σε συνεργασία και με τις άλλες λέσχες, κάτω από το πρόσχημα καταστατικών επιδιώξεων, πολιτιστικών και κοινωνικής αλληλεγγύης, έγινε στην πραγματικότητα το κέντρο αφύπνισης της εθνικής συνείδησης των Αλβανών στο διλαέτι Ίωαννίνων. Τάχθηκε με το μέρος της προδευτικής παράταξης των Αλβανών, με εξαίρεση τη σύνδεσή της με την αντεπανástαση των παλιότουρκων, που πιθανόν ν' αγνοούσε τους βαθύτερους σκοπούς της. Αγωνίστηκε ακόμη για την καθιέρωση του λατινικού αλφάβητου, όσο και για την κατάκτηση κι οργάνωση των πολιτικών και πολιτιστικών έρεισμάτων, που θα βοηθούσαν την αλβανική ήγεσία να πραγματοποιήσει τους δραματισμούς του λαού για την ίδρυση ανεξάρτητου αλβανικού κράτους. Με την καθοδήγησή της, κατά μέγα μέρος, ανέπτυξαν τις δραστηριότητές τους και οι αλβανικές λέσχες που ιδρύθηκαν σ' άλλα σαντζάκια και καζάδες του διλαετιού. Η δράση όλων αυτών των λεσχών συνέδραμε αποφασιστικά στη γενικότερη ανάπτυξη της εθνικής αλβανικής κίνησης στο διλαέτι Ίωαννίνων την περίοδο 1908—1912.

422. Βλ. ΛΙΒΑΔΕΩΣ, δ.π., σ. 138 κ.έξ., 288 κ.έξ. Σε συμπλοκή που έγινε με την ομάδα του Άλη Βρανίτσα από την Αύλωνα, ο Πουτέτσης έχασε τη ζωή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος (ΑΥΕ)

Φάκελοι ποὺ χρησιμοποιήθηκαν

- 1908 Β' Ἀρχεῖον, Προξενεῖον Ἰωαννίνων
- 1908 ΑΔΑΚ/ΙΣΤ', Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Συντάγματος
- 1908 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐκθέσεις
- 1909 ΑΔΑΚ/ΚΒ', Ἡπειρωτικὸν Ζήτημα, Προξενεῖα Ἰωαννίνων, Πρεσβέζης
- 1909 ΑΔΑΚ/Ζ', Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
- 1910 ΑΔΑΚ/ΙΒ'—ΙΓ', Καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίαι Τούρκων ἐναντίον Ἑλλήνων
- 1910 ΑΔΑΚ/ΙΗ', ΙΘ', Κ', Προξενεῖα Αὐλώνος, Ἀργυροκάστρου, Ἰωαννίνων, Διάφορα Ἀλβανίας
- 1910 Β/53, Ἀναφοραὶ προξενείων Ἰωαννίνων καὶ Πρεσβέζης
- 1910 Β/54, Ἡ δράσις τῶν ληστοσυμμοριῶν εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Ἡπειρον
- 1910 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐκθέσεις
- 1910—1911 Ἀλβανικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις
- 1911 ΑΔΑΚ/Ζ'—Η', Προξενεῖα Δυρραχίου — Αὐλώνος
- 1911 Β/52, Ἀλβανικά, Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι Ἀλβανῶν ἐν Ἡπίρῳ καὶ Κορυτσᾷ
- 1911 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἀλβανικά
- 1911 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἀτακτοποιήτα, φάκελος 1
- 1912 48, 52, Στρατιωτικά, Ἀλβανικὴ ἐπανάστασις
- 1912 Β/45, Δράσις ἐνόπλων συμμοριῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον
- 1912 Β/53, Φάκελος προξενείου Ἰωαννίνων
- 1912 Κωνσταντινουπόλεως πρεσβεία, Ἐμπιστευτικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν προξενικῶν ὑδία ἀρχῶν, φάκελοι 2 καὶ 3

Ἐγγραφα προερχόμενα
ἀπὸ τοὺς παραπάνω φακέλους

α. Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν

5775/11-1-1908 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
3616/21-7-1908 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
7574/11-12-1908 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
954 ἔμπ./17-2-1909 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
3328, 3490 ἔμπ./28-5-1909 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
939/12-5-1910 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
1965/31-5-1910 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
13978 ἔμπ./3-6-1911 πρὸς τὸ γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων
14662 ἔμπ./15-6-1911 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως
17007/30-6-1911 πρὸς τὴν πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως

β. Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως

738/31-7-1908	πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν		
789/15-8-1908	»	»	»
825/21-8-1908	»	»	»
1029 ἔμπ./15-10-1908	»	»	»
1063/23-10-1908	»	»	»
1306/15-12-1908	»	»	»
1308/18-12-1908	»	»	»
474/17-4-1909	»	»	»
619 ἔμπ./5-6-1910	»	»	»
747/10-7-1910	»	»	»
378/5-5-1911	»	»	»

γ. Προξενεῖο Ἀργυροκάστρου

36/11-2-1908	πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν		
219/26-5-1909	»	»	»
19/27-1-1910	»	»	»
433/16-5-1910	»	»	»
236/10-6-1910	»	»	»
247/20-7-1910	»	»	»
273/2-5-1911	»	»	»

303 έμπ./16-5-1911	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν
369/3-7-1911	» » »
353/4-5-1912	» » »
695/30-7-1912	» » »

δ. Προξενεῖο Αὐλώνας

55/31-3-1910	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν
237/ 8-8-1910	» » »
52/ 6-3-1911	» » »
234/25-6-1911	» » »
662/ 7-9-1912	» » »
682/15-9-1912	» » »

ε. Προξενεῖο Βερατίου

1 έμπ./18-1-1910	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν
22 έμπ./ 7-6-1910	» » »
513/7-9-1912	» » »

στ. Γενικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων

35/25-2-1908	πρὸς τὸ ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν
12/25-7-1908	» » »
391/15-7-1908	» » »
393/18-7-1908	» » »
396/19-7-1908	» » »
450/ 7-8-1908	» » »
459/11-8-1908	» » »
483/24-8-1908	» » »
586/10-10-1908	» » »
636/27-10-1908	» » »
673/30-10-1908	» » »
657 έμπ./30-10-1908	» » »
730/5-12-1908	» » »
741/12-12-1908	» » »
104/1-2-1909	» » »
356/20-4-1909	» » »
362/29-4-1909	» » »

384/3-5-1909	πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο ἑξωτερικῶν		
401 ἑμπ./10-5-1909	»	»	»
417/18-5-1909	»	»	»
582/7-7-1909	»	»	»
1142/3-10-1909	»	»	»
163/25-2-1910	»	»	»
217/22-3-1910	»	»	»
258/1-4-1910	»	»	»
289/9-4-1910	»	»	»
379/4-5-1910	»	»	»
401/10-5-1910	»	»	»
422/17-5-1910	»	»	»
476/26-5-1910	»	»	»
481/6-6-1910	»	»	»
626/5-7-1910	»	»	»
664/14-7-1910	»	»	»
676/16-7-1910	»	»	»
793/18-8-1910	»	»	»
864/30-8-1910	»	»	»
1742/2-2-1911	»	»	»
378/15-5-1911	»	»	»
980/16-8-1911	»	»	»
568/13-3-1912	»	»	»
1469/13-7-1912	»	»	»
1525/20-7-1912	»	»	»
1528/ . -7-1912	»	»	»
1582/27-7-1912	»	»	»
1623/31-7-1912	»	»	»
1624/31-7-1912	»	»	»
1627/31-7-1912	»	»	»
1649/3-8-1912	»	»	»
1675/7-8-1912	»	»	»
1677/7-8-1912	»	»	»
1701/10-8-1912	»	»	»
2219/2-10-1912	»	»	»

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ζ. Προξενείο Μοναστηρίου

112/ 8-2-1910	πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν
243/20-3-1910	» » »
255/22-3-1910	» » »
266/28-3-1910	» » »

η. Προξενείο Πρεβέζης

1142/ 3-10-1909	πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν
526/25- 6-1910	» » »
498/12- 6-1911	» » »

Β' ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- ΒΛΑΧΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β., Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐν Ἀθήναις 1954.
- BRAILSFORD H. N., Macedonia, its Races and their Future, London 1906.
- BUHBERGER KARL, Vjetët e mija në Shqipëri (Τὰ χρόνια μου στὴν Ἀλβανία), "Studime Historike", viti XXVI (IX) 1972.
- DAGO CHRISTO A., Albania, the Master Key to the Near East, Boston 1919.
- GAWRYCH GEORGE WALTER, Ottoman Administration and the Albanians 1908—1913, Michigan 1980.
- HISTORIA E SHQIPËRISË, Universiteti Shtetëror i Tiranës, τ. 2, Tiranë 1965.
- HOXHA IBRAHIM D., Veprimtaria e Shoqërisë "Bashkimi" të Janinës në vitet 1908—1912 (Ἡ δραστηριότητα τοῦ συλλόγου "Bashkimi" τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὰ ἔτη 1908—1912), "Studime Historike" viti XXVIII (1974).
- ΚΑΡΑΝΤΖΑΛΗ ΤΥΤΟΥ, Συμβολαὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν προστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς παραμεθορίου Ἠπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 14 (1965).

KONDIS BASIL, Greece and Albania 1908—1914, "Institut for Balkan Studies", Thessaloniki 1976.

ΛΙΒΑΔΕΩΣ ΑΙΛ. Δ., Οί πρόδρομοι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήναι 1964.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ Ι., Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., ἔκδ. ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978.

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Ἡ στάση τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἰδιάδικη τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο (μέσα τοῦ 19ου αἰ.), «Δωδώνη», τ. 8 (1979).

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων πάνω στὸ ἰσχέδιο μεταρρυθμίσεων τῆς Πύλης (1879—1880), «Δωδώνη», τ. 10 (1981).

ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Ὁ ἠπειρωτικὸς τύπος κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο, Λόγος πανηγυρικός, Ἰωάννινα 1983.

PEYFUSS MAX DEMETER, Die Aromunische Frage, Wien 1974.

ΠΛΟΥΜΙΔΗ Γ. Σ., Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἠπείρου στὶς παραμονές τῆς ἀπελευθερώσεώς του (1905 περ. — 1912), «Δωδώνη», τ. 6 (1977).

POLLO STEFANOQ — PUTO ARBEN, Histoire de l' Albanie des origines à nos jours, ed. Horvath.

ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἡ ἕδρυσις τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἡ ὀνομασία αὐτῶν, «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», τ. 8 (1959).

ΣΑΙΛΑΜΑΓΚΑ ΔΗΜ., Γιαννιώτικα σύμμεικτα, Γιάννινα 1959.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Καθὼς χάραξε ἡ λευτεριά, Γιάννινα 1963.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, 6' ἔκδ., Ἰωάννινα 1965.

SENKEVITCH N. G., Osvoboditelnoe dvizenie albanskogo naroda v 1905—1912 gg. (Ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1905—1912), Moskva 1959.

SHAW STANFORD J. - SHAW EZEL KURAL, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, vol. II, Reform, Revolution and Republic, Cambridge 1977.

SKENDI STAVRO, Albanian Political Thought and Revolutionary Activity 1881—1912, "Südost - Forschungen", τ. 13(1954).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The History of the Albanian Alphabet: A Case of Complex Cultural and Political Development, "Südost - Forschungen", τ. 19(1960).

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, The Albanian National Awakening 1878—1912, Princeton 1967.

ΣΟΥΛΗ ΧΡ. Ι., Ἡ ἔκθεσις τοῦ ἠπειρωτικοῦ τύπου, «Δωδώνη», τ. Α', Ἀλεξάνδρεια 1931—32.

ΣΟΥΡΛΑ ΕΥΡ., Ἡ πολιτική τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν Ἠπειρῷ (περίοδος 1840—1870), «Ἠπειρωτικά Χρονικά», τ. 16(1941).

ΤΣΑΚΑ ΝΙΚΟΛΑΙΟΥ, Μητροπολίτης Σπυριδῶν καὶ Σουλεϊμάν ἐφέντης, «Μνήμη τῆς Πολιτείας, Συλλογὴ ἀφηγήσεων ἀπὸ τὴν παλιὰ Κόνιτσα», Ἀθῆναι 1965.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθηκὴ Κόνιτσας

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ*

- Ἄβαρτζα** 122
Ἄβδουλ Χαμίτ, σουλτάνος 7, 30, 122
Ἄβδουλά Ἰμπραήμ ἐφέντης 126
Ἄβεδίν ἐφέντης 51
 ✓ **Ἄβερῶφειο γυμνάσιο Ἀλεξανδρείας** 85
Ἄβνᾶς Χουσεῖν ἐφέντης 80
Ἄγγλια 17
Ἄγιοι Σαράντα 28, 67, 110, 111
Ἄγιος Νικόλαος τοπων. 76
«Ἄγών», ἐφημερ. 38, 48, 50, 52, 58, 70
Ἄδερ ἐφέντης, δικολάβος 99
Ἄδερ ἐφέντης, μουφτής 99
Ἄζίζ ἀστυνόμος 50
 ✓ **Ἀγθονοχώρι Κονίτσης** 36
Ἀθήνα 16, 17, 35, 36, 37, 42, 81, 131
 ✓ **Ἀἴγυπτος** 85
Ἄϊδίν Γιάχο 122
 ✓ **Ἄϊδονάτ** 91
«Ἀλβανία», ἐφημερ. 34
Ἀλή, μπαμπᾶς τεκέ Ἀργυροκάστρου 119
Ἀλή πασᾶς 95
Ἀλή πασᾶς ὁ Τεπελιανλῆς 84
Ἀλή Τζεβήτ 126
Ἀλιάκμονας 36
 ✓ **Ἀμβρακικός** 68, 129
Ἀμπάζ Μαζίν 126
Ἀμπάζ Νουρή ἐφέντης 126
Ἀμπάζης Ἰζέτ 99
Ἀμπάζης Νιμέτ ἐφέντης 112, 113
Ἀμπεδίν, μπαμπᾶς τεκέ Φράσαρης 122
Ἀμπετήν ἀγάς 98
Ἀμπέλης Χατζή 122
Ἀμπουλά δέης 79
Ἀργυρόκαστρο 9, 18, 22, 36, 43, 44, 51, 63, 64, 68, 80, 82, 84, 85, 91, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122
Ἀργυροκάστρου
 καζᾶς 117, 119
 σαντζάκι 8, 18, 86, 103, 104, 105, 107, 108, 112, 113, 116, 117, 119, 131
 σχολεῖα ἀλβανικά 118
 σχολεῖα τουρκικά 117, 118
Ἀρίζα 95
 ✓ **Ἀρμάτοδο Κονίτσης** 86
 ✓ **Ἀρπιτσα** 99
Ἀροῦν Σαχὴν 126
Ἀρσή ἐφέντης 126
Ἀρσιῆς Ἰμπραήμ ἐφέντης 80
Ἀρσάτ ἐφέντης 112
Ἀρσὴν δέης 122
Ἀσκνατζή ἐφέντης 10
Αὐλώνα 22, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 44, 62, 93, 125, 126, 127, 132
Αὐλώνας ἀλβανικά σχολεῖα 125
 καζᾶς 125, 126
Αὐστρία 28, 36, 59, 60, 69
 ✓ **Αὐστριακὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων** 63, 69, 86
Αὐστριακὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν 10
 ✓ **Αὐστριακοὶ** 27, 35
Ἀφρική 57
Ἀχμέτ, μπαμπᾶς τεκέ Κόσταρης 121
Ἀχμέτ Μουχτάρ πασᾶς 85
Ἀχρίδα 91
 ✓ **Ἄωος** 36
Βαγδάτη 101
Βαδαλούκας Ἰωάννης 19
Βαλκανική 7, 85
Βαλκανικοὶ πόλεμοι 7, 85
Βασιλάκης, ἱατρός 19

* Οἱ λέξεις Ἀλβανία, Ἀλβανοί, Ἑλλάδα, Ἑλληνας, Ἡπειρος, Ἡπειρώτες, Τουρκία, Τούρκοι δὲν εὐρετηριάστηκαν.

- Βελέγραδα 8
 βλ. Βεράτι
- Βελή θέης 122
- Βελή Μουαρέμ 122
- Βελλᾶς καὶ Κονίτσης μητρόπολη 95
- Βεμπή ἐφέντης 126
- Βεράτι 22, 36, 43, 44, 60, 63, 85, 87, 123, 124
- Βερατίου καζᾶς 123
 σαντζάκι 65, 84, 123
 σχολεῖα ἀλβανικά 123
 σχολεῖα τουρκικά 123—124
- Βερβέρης Λουκᾶς 127
- Βεργὸ 122
- Βερολίνεο Συνέδριο 34, 36, 70
- Βιέννη 69, 79, 98
- Βίτοκος 94
- ✓ Βλάχοι 73, 86, 87
 βλ. Κουτσόβλαχοι
- Βλιώρας Ἐκρέμ θέης 65
- ✓ Βόλα Μούρτου 99
- Βοσνία 27, 65
- Βοστώνη 93
- Βουθρωτὸ 67, 110
- Βουκουρέστι 8, 87
- Βουλγαρία 27, 28
- Βούλγαροι 31, 86, 104, 125
- Βοῦνος Χειμάρας 109, 113
- Βούτσιτριν 91
- Βρανίτσα Ἀλῆ 132
- ✓ Βράχωνα 99
- Βρέπτικο (Βρέπτακο) 95
- ✓ Βριάζα Κονίτσης 86
- Βρυώνηδων οἰκογένεια 124
- Βρυώνης Ἀζίζ πασᾶς 60, 65, 85, 123, 124
- Βρυώνης Ἰσλιάμ θέης 85, 124
- Γαλλικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων 52
- ✓ «Γενὶ Γιάνγια» (Νέα Ἰωάννινα), ἐφημερ. 25
 βλ. «Γιάνγια»
- Γενιτσᾶ 91
- Γενοῦσος 131
- ✓ Γερβάσιος ὁ Ἰωαννίνων 19, 31, 66, 69, 81
- Γερμανία 17
- Γεωργίτσης Ν. 19
- Γιακοῦπ ἐφέντης 126
- ✓ «Γιάνγια» (Ἰωάννινα), ἐφημερ. 24, 40, 54
 βλ. «Γενὶ Γιάνγια»
- ✓ «Γιάνγια Σααντασί» (Ἠχὸ τῶν Ἰωαννίνων), ἐφημερ. 79, 82
- Γιασάρ 78
- Γιαχγιά Μουχαρέμ 122
- Γιουσούφ ἐφέντης 83
- Γιουσούφ πασᾶς 97
- Γιουσούφ Σάχος 99
- Γκάλιας 91
- Γκανή ἐφέντης 120, 124
- Γιάτα Καδρὴ Ἀδδούλ 42, 49, 53, 58, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 114, 131
- ✓ Γιάτης Εὐάγγελος 111 *100%*
- Γιάρας Χαλήλ 99
- Γιλάδας Ἰσμαήλ 121
- Γοτζαμάνος Χ. 85
- Γοῦρος Ἰδρίζ 112
- ✓ Γραικοχώρια 99
- Γραμμένος Μιχαήλ 26
- Γρηγορότ 99
- Γρυπάρης Ι. 16
- Δαμὶν 99
- Δαούτης, σέχης 119, 121
- ✓ Δελδινάκι 24
- Δέλδικο 28, 30, 36, 44, 80, 91, 109, 111, 112, 113, 114, 121, 122
- Δελδίνου καζᾶς 121
 σχολεῖο τουρκικὸ 121
- Δερδὶς Μπεμπή 120
- Δήμας Α. 118
- Διάκοβα 91
- Δύβρα 88, 91
- Δουρμίσσης Ἀχμέτ 126
- Δράγα Νετζίπ θέης 101
- ✓ Δρόπολη 112
- ✓ Δρυϊνουπόλεως ἐπαρχία 122
 μητρόπολη 120
- ✓ Δυρράχιο 8, 10, 63, 118
- Δυρραχίου σαντζάκι 9

- ✓ **Εβραῖοι** 73
 Ἐκάλη Σέλφο 124
 Ἐκρέμ βέης, καϊμακάμης Αὐλώνας 68
 Ἐκρέμ βέης τοῦ Λεσκοβικίου 95
 Ἐλδασάν 22, 42, 47, 56, 63, 68, 91, 101, 124, 126, 130
 Ἐλδασάν ἀλβανικὸ σχολεῖο 42, 101
 Ἐλιάζ βέης 123, 124
 «Ἑλληνικὸς Πολιτικὸς Σύλλογος Ἰωαννίνων» 19, 20
 Ἐλμάζ ἐφέντης 41, 126
 Ἐμδέρ βέης 15
 Ἐμὶν Σιέρο 126
 Ἐρζεγοβίνη 27, 65
 Ἐρίντιο 117
 «Ἐταιρεία τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας» 39
 Εὐρώπη 38, 65, 89
- Ζαδαλιάνη** 122
 Ζαδαλιάνη Μερδούχ 76
 Ζαγοριά 109
 Ζαρκάδας 74, 75
 Ζέρ Μεχμέτ Μαχμούτ 99
 Ζιά βέης 35, 37, 41, 57, 58
 Ζιχνή Μουσταφά πασάς, βάλης Ἰωαννίνων 47, 50, 90, 119, 121, 125
- ✓ **Ζονδήλα** 78
 Ζουλιάτι(αις) 112, 113, 122
 Ζουλφικάρ ἐφέντης 10
- ✓ **Ζωσιμαία Σχολή** 66
- ✓ **Ἡγουμένιτσας σαντζάκι** 70
 βλ. Ρεσσαδιέ
 «Ἡπειρος», ἐφημερ. 10, 11, 15, 19, 21, 22, 24, 25, 28, 34, 36, 40, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 66, 69, 70, 74, 75, 79, 84, 85, 88, 89, 92, 132
 «Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία» 17, 18, 19, 27, 49, 52, 74, 81, 82, 131
- Θεσσαλία** 37, 94
 Θεσσαλονίκη 12, 17, 22, 31, 32, 42, 44, 52, 57, 79, 84, 91, 101
 Θεσσαλονίκης διλαέτι 129
- ✓ **Θωμάς, πρόκριτος Τεριαχαιτῶν** 108
- Ἰδριζ ἐφέντης 126
 Ἰζέτ ἐφέντης 58
 «Ἰκδάμ», ἐφημερ. 49
 Ἰκόνιο 57
 Ἰλιάζ ἀγάς 99
 Ἰλιάζ βέης 85
- ✓ **Ἰμάμ Τσαούς, τοπων.** 102
 Ἰμπασης Ἰσμαήλ 122
 «Ἰντιμπάχ» (Ἐπαγρύπνηση), ἐφημερ. 25, 38, 39, 66, 67, 53, 54, 55, 59
 Ἰπέκ 91
 Ἰσάς Ρετζέπ 99
 Ἰσλάμ Μεχμέτ 122
 Ἰσμαήλ 84
- ✓ **Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ἰωαννίνων** 10
 Ἰσσάς Χαμζά 126
 Ἰταλία 35, 36, 59, 108, 128
 Ἰταλικὸ προξένιο Αὐλώνας 127
 Ἰταλοὶ 35, 53
- Ἰωάννινα ἢ Γιάννινα 8—14, 18, 19, 20, 22—46, 48—54, 56—58, 60—63, 67, 68, 70—75, 79—85, 88—93, 95, 96, 99, 108, 111, 113, 114, 119, 131, 132
- Ἰωαννίνων διλαέτι 8, 12, 19, 24, 43, 48, 50, 63, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 85, 86, 87, 88, 91, 108, 109, 115, 129, 130, 131, 132
 καζάς 11, 18, 33, 38, 58, 70, 73, 90
 σαντζάκι 8, 11, 43, 55, 62, 71
 μητρόπολη 27
 σχολεῖα ἑλληνικὰ 37
 σχολεῖα τουρκικὰ 30, 42, 44, 45
- «Ἰωάννινα», ἐφημερ. 67
- ✓ **Ἰωσήφ, πρόκριτος Πραμετῆς** 76 *ιωσήφ*
- Καζήμ βέης** 33
 ✓ **Καζνέτσι οικογένεια** 113
 ✓ **Καλαμάς** 34, 36
 ✓ **Καλαρρύτες** 50
 Καλήμ ἀγάς 119

- ✓ Καλοόθης Γ. 19
 Κάνινα 125, 126
 Κανίνων σχολεία αλβανικά 125
 σχολεία τουρκικά 125
 Καραγκιοζάτων οικογένεια 114
 Καραμάν θένς 85
 Καρβονάρας Διονύσιος (Carbonaras Denis) 127, 128
 Καρβονάρας Νικόλαος 127
 Καρβονάρας Χρήστος 127
 ✓ Καρβονάρι 126
 Καρδίτσα 35
 Κατόρη 'Αχμέτ 99
 Κάσος Μαχμούτ 99
 Καράλ 'Αλή 57
 Καράλ θένς από τὸ 'Ελλάδα 124
 Καράλ 'Ισμαήλ θένς (Βλιώρα) 15, 16, 17, 33—37, 41, 80, 81, 90, 93—95, 100, 114, 124, 126, 127
 Καράλ Σαίτ έφέντης 126
 Κένης Σιοθκος 111
 ✓ Καράσοβο Κόνιτσης 78
 Κάρκαρα 35, 39, 60, 67, 93, 106, 107, 110
 Κήτας Γεωργάκης 95
 Κιαρήλ θένς 126
 Κίγκος Δ. 41
 Κιοιτζα Σαχράθ θένς 101
 Κλαισόρ 122
 Κλαισόρ 'Ιολίκα θένς 9
 Κλαισόρ Μωχαμέτ θένς 77
 Κλαισόρ θένς 91
 Κουκόση έδελφοί 126
 Κουλλέας Δημήτριος 127
 Κουλλέας Μάρκος 127
 Κουλλέκα έδελφοί 127
 Κολώνια 78, 91
 Κολώνια Σουλεϊμάν πασάς 101
 Κόνα, πρόκριτος Βαρατίου 85
 Κονίσπολη Φιλιατών 99
 ✓ Κόνιτσα 50, 75, 78, 80, 86, 91, 93, 94, 95
 ✓ Κόνιτσης καζάς 93
 ✓ Κόνιτσης Φαίκ θένς 34
 ✓ Κονιτιώτες 93
 Κόντης Βασίλης 10
 Κοπάτσια 122
 Κόπριτσα 122
 Κορυτσά 22, 26, 42, 46, 63, 91, 94, 110, 120, 125, 127
 Κορυτσάς έλληνικό γυμνάσιο 42
 Κόσσοβο (Κοσσυφοπέδιο) 22, 61, 111
 Κοσσυφοπέδιου διαλέτι 15, 129
 Κόσταρη 121
 ✓ Κότσα Παρκευθιάς 62
 Κουρβελέςι 91
 Κούτσος 'Αρίφ 122
 ✓ Κούτσι 99, 115
 Κούτσικος Δημ. 19
 ✓ Κουτσόβλαχοι 19
 βλ. Βλάχοι
 Κράση 121
 Κρήτη 25, 27, 31, 32
 Κρητικό Ζήτημα 16
 ✓ Κρομμύλι 24, 49, 74
 Κρούσι, Κρούσιος 90, 94, 95
 Κωνσταντινούπολη 15, 16, 21, 22, 24, 34, 37, 38, 39, 41, 47, 48, 49, 51, 63, 83, 90, 91, 92, 94, 102, 121, 123
 Κούτσας από τήν Κορυτσά 125
 Κωτσόπης Νικόλαος ή Σωτήριος 74, 75
 Κώτσος Νικόλαος 113
 ✓ Λάβδνη Πρωγονίου 24
 Λαζαράτι 115
 Λάζος, πρόκριτος 'Αρβίτης 95
 «Αιλικός Πολιτικός Σύλλογος 'Ισπανίνων» 20, 37
 ✓ Λάσκα Λελόβου 101
 Λαμπούτς 120
 Λαμπουτιώδης Φίλιππος 26
 Λάμποβο 109
 Λάμποβο Κάτω 113, 120
 Λαμπούβου αλβανικό σχολείο 120, 121
 Λάππας 'Ιωάννης 52
 ✓ Λάλοβα 101
 Λαυκοβίκι 9, 22, 34, 41, 50, 62, 63, 78, 80, 82, 84, 90, 94, 95
 Λαυκοβίκιου καζάς 9, 34, 62, 94

λέσχες αλβανικές:

- ✓ Αϊδονάτ 91
 βλ. Παραμυθιάς
- ✓ Αργυροκάστρου 37, 91, 104, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 124, 129
- Αυλώνας 34, 36, 37, 124, 125, 127, 128, 129
- Βερατίου 123, 124, 129
- Δελδίνου 36, 91, 111, 121, 129
- Δυρραχίου 37
- Θεσσαλονίκης 31, 37, 130
- ✓ Ιωαννίνων 18, 21, 22, 23, 24, 25, 41, 52, 53, 54, 57, 58, 69, 75, 82, 84, 87, 93, 114, 129, 130, 131, 132
- ✓ Κόνιτσας 129
- Κορυτσάς 120
- Κωνσταντινουπόλεως 21, 22, 91, 92, 94, 100, 101, 117, 118, 121, 129
- Λεσκοδικίου 34, 36, 129
- Μοναστηρίου 47, 91, 118, 124, 130
- ✓ Παραμυθιάς 33
 βλ. Αϊδονάτ
- Παριστιού 98
- Πρεμετής 122, 129
- ✓ Πωγωνίου 91
- Τεπελενίου 91, 119, 120, 124
- ✓ Φιλιατών 97, 129
- ✓ Φιλιππιάδας 100—102, 129
- Λιάζες Σαλλικ 122
- Λιάπηδες 34
- Λιατήφ βέης 126
- Λιβαδεύς Άλ. Δ. 19, 20
- Λιμπόχοβο 42, 50, 58, 115
- Λιουάραση Χρήστος 118
- Λιουγκκράτι 99
- Λιούντζη 109, 114
- Λιούσνιας καζάς 128
- ✓ Λίππα 76, 77, Πρεμετής
- Λολεμάνης Χ. 118
- ✓ Λόλης Θύμιος 114
- Λονδίνο 34
- ✓ Λούρος 58, 70, 100, 102
- ✓ Λούρου καζάς 58, 100, 101, 102
- Λύτος Π. 118
- Λύτος Στεφ. 118
- ✓ Μαζαρακιά ή Ματσαράκια Μαργαριτιού 34, 98, 99
- Μάζες Τζαφέρ 122
- Μάζης Μοῦχος 99
- Μαϊτσάνης Μουσάς 121
- Μακεδονία 35, 85
- Μακεδονικό Ζήτημα 64, 65
- Μαλέσοδο Πρεμετής 109
- Μαλήκ βέης 122
- Μαλισσόρι 61
- Μανέτας Θ. 17
- Μάντζαρος 80
 βλ. Φαριάκης Γρηγόριος
- Μαξούρης Γαβής 122
- ✓ Μαργαριτι 33, 61, 98, 99
- ✓ Μαργαριτιού καζάς 48, 61, 62, 96, 98
- Μάρμαρα τοπων. 78
- Μαυροδούνιο 21, 59
- Μαυρονέρι 36
- Μαυρουδής Ν. 108, 110, 119
- Μαχμουτ έφέντης 126
- ✓ Μέγγουλη 24
- Μεζιν Ριφάτ 126
- Μεζίνης Μπάμε 119
- Μελέκ(ης) 76, 78
- ✓ Μελισσόπετρα 36
- Μεντζάλας Έλμαζ βέης 111
- Μέξης Άλέξιος 27
- Μεσαρέγιας Χασάν Ταχσίν πασάς 84
- ✓ Μεσογέφυρα, τοπων. 36
- ✓ Μεσσαριά Λεσκοδικίου 94, 106
- Μέτη Ταχήρ άγας 98
- ✓ Μέτσοδο 31, 96
- ✓ Μετσόδου καζάς 96
- Μεχμέτ Ε', σουλτάνος 66
- Μεχμέτ Άλέμ 126
- Μεχμέτ Άλή βέης, βαλής Ιωαννίνων 60, 72, 81, 84
- Μεχμέτ Άλή πασάς 122
- Μεχμέτ βέης 122
- Μεχμέτ Λιάζε 122
- Μητροβίτσα 91
- Μίγκας ή Μίγκος Ιωάννης 125, 127

- Μικρά Τσέτα Λαμπόβου 120
 Μίνως Παν. 19
 Μίτσης Στέφανος 94
 Μοναστήρι 15, 22, 26, 38, 47, 63, 64, 88, 91, 92, 100, 126
 Μοναστηρίου βιλαέτι 64
 Μοσχολούρι 112
 Μουσά Δορμίζ (Βαρμούς) 78
 Μουσά Χακή 97
 Μουσλή Έμιν άγας 100
 Μουσλή Ίζέτ έφέντης, κτηματίας 100, 102
 Μουσλή Ίζέτ έφέντης, φαρμακοποιός 102
 Μουσλή Ραμίζ Έμιν έφέντης 102
 Μουσταφά βέης 85
 Μουσταφά Κερήμ πασάς 30
 Μοϋτζο Ουζενίρ 126
 Μουφήτ βέης 33, 36, 37, 68, 101, 114, 118, 124
 Μουχαρέμ βέης 62, 75, 95
 Μουχεντίν βέης 31, 32, 35, 36, 37
 Μουχτάρ βέης 50
 Μπαϊκούσης Κων. 48, 49, 50, 51, 52, 72, 74, 131
 Μπαντιλιόνι 9
 Μπάτσκα 114, 122
 Μπεκίρ βέης 95
 Μπεκτασίδες 44
 Μπελκαμένη Φλώρινας 91
 Μπελκαμένης Σπύρος 76
 Μπέμπος Άλεζάτ 99
 Μπέμπος Μπελές 99
 Μπεσήμ έφέντης 112
 Μπεσίμ βέης 95
 Μπίμπης Κωνσταντίνος 76
 Μπίτζος Σαλή 119
 Μπόζιος Ίωάννης 127
 Μπουδός Ριφάτ άγας 119
 Μπουδός Σιάκε 111
 Μπούμπας Π. 118
 Μπούτκα Σαλή 75, 78
 Μπράχος Χατζή 99
 Μωάμεθ Ε' σουλτάνος 96
 Μωαμέτ βέης 122
 Μωχαμέτ Χατζή 126
- ✓ **Ναθαναήλ** ο Νικοπόλεως και Πρεβέζης 101
 Ναμής Σελήμ βέης 112, 114, 121, 122
 Νατζή Νασήμ έφέντης 10
 Νάτσης Λεωνίδα 42
 Νάτσης Ναούμ 42, 44, 53
 «Νέα Ήμέρα» Τεργέστης, έφημ. 127
 Νεγκοβάνη 91
 Νεότουρκοι — νεοτουρκικό κομιτάτο 7, 11, 17, 20, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 45, 46, 48, 52, 57, 59, 60, 61, 66, 67, 82, 86, 91, 101, 117, 124, 125, 128, 129, 130
 Νεοτουρκικό κομιτάτο Ίωαννίνων 12, 13, 14, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 40, 46, 47, 53, 54, 80, 110
 Νεοτουρκικό κομιτάτο Λούρου 58
 Νεοτουρκικός σύνδεσμος Θεσσαλονίκης 14
 Νετλήμ Χουσείν Μεχμέτ 116, 117
 Νιάζι βέης 15
 Νιότσα 112, 115
 Νικόλαος, Έλληνας πρίγκιπας 62
 Νικολίτσι 101
 Νίνης Πέτρος 91
 Νόση, πρόκριτος Βερατίου 85
 Νουρή βέης 95
 Νουρή Όσμάν 57
 Νταλίπ βέης 78
 Ντέμος Έμίνη 62
 Ντίνος Άβεδίν πασάς 100
 Ντίνος Χουσείν πασάς 100, 102
- Οικονόμου** 118
 Οικονόμου Βασ. 120
 Όμαλοκάστρα 124
 Όμέρ άγας 97
 Όμέρ έφέντης 122
 Όμέρ πασάς 124
 Όσμάν άγας 97
 Όχτόβι 9
- ✓ **Πάδες** 86
 Παλαιοσέλι 86
 Παλαιότουρκοι 30, 31, 33, 128, 130, 132

- Παλιαβλι Ναζήφ Χαϊδάρ 122
 Παναγιωτίδης Ἀθαν. 113, 120
 Παντελεήμων τοπων. 122
 ✓ Παπαδάταις 101
 Παπανικολάου Ζώης 19
 Παπαπάνου Θωμάς 113, 116, 118
 Παππᾶς Χαρ. 52
 ✓ Παραμυθιά 33, 34, 61, 63, 96, 97, 98, 99
 ✓ Παραμυθιάς καζᾶς 62, 96, 148
 ✓ Πάργα 99
 Πατριαρχεῖο 22, 23, 27, 49, 51, 52, 54, 74, 77, 84, 85
 «Πατρίς», ἔφημερ. 37
 Περτέφ βέης 95
 Πέτρος Νικ. 49
 Πισπιρής Ἰωάννης, 19, 20
 ✓ Πλεσίβιτσα 62, 75, 114
 Πλούμπης Ἀθανάσιος 125, 127
 Πόγας Πέτρος 117, 118
 ✓ Πογδόριανη 24
 ✓ Ποδογόρα 101
 «Πολιτική Ἐπιθεώρησις», ἔφημ. 66
 Πολυχρονιάδης Γ. 10
 Ποτέσης Πέτρος 19
 Πουτέσης Ἰωάννης 24, 49, 74, 80, 102, 132
 Πουτέσης Γρηγ. 74
 ✓ Πρέβεζα 26, 51, 61, 62, 70, 85, 99, 100, 102, 124
 ✓ Πρεβέζης καζᾶς 61
 μητρόπολη 102
 σαντζάκι 8, 96
 Πρεμετή 64, 76, 77, 78, 83, 85, 91, 107, 108, 109, 112, 122
 Πρεμετής καζᾶς 9, 107, 122
 τουρκικὰ σχολεῖα 122
 Πριζανιώτες 77
 Πρίντεζι 108
 Πρίστα 122
 Πριστίνα Χασάν βέης 101
 Προγγι 112
 Προγονάτι 34, 111
 Πρόνιος Ἀγάκος 97
 Πρόνιος Φουὰτ ἀγᾶς 97
 «Πρόδος», ἔφημερ. 22, 85
 «Πύρρος», ἔφημερ. 21, 34, 125, 126
 ✓ Πωγώνι 50, 84, 91, 112, 114
 Ραγήπ βέης 80
 Ραδίμα 126
 Ραδίμας Ὀμέρ βέης 126
 Ραδίχοβο 94
 Ραζής σέχης 47
 Ράλλης Δημ. 28, 29
 ✓ Ραμζής 99, 102 *102 ianes*
 Ράμμος Ταχσίν 122
 Ραχμή βέης 95
 Ρεμζή Νεζιρ ἐφέντης 38, 58
 ✓ Ρεσσαδιέ 70, 71, 96, 131
 βλ. Ἡγουμενίτσας σαντζάκι
 Ρεσσαδιέ Σμύρνης 96
 Ρετζέπ Ἀχμέτ 126
 Ρεφάτ βέης τοῦ καζᾶ Μαργαριτιοῦ 99
 Ρεφάτ ἐφέντης 50
 Ρίζα 109
 Ριζᾶς Ἀλή 50
 Ριζιώτες 77
 Ρουβής Ἀδὲμ βέης 126
 ✓ Ροδοτόβι καὶ Ροδοτόπι 78, 79
 Ρουμανία 26
 Ρουμάνοι 87
 Ρουμανικὴ πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως 63
 Ρουμανικὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων 8, 9
 Ρούσης Κασήμ 99
 Ρούσης Χουσνὴ βέης 95
 Ρούση Περτέφ βέης 78
 Ρουστέμ βέης 78, 86
 Ρουστέμ πασᾶς 95
 Ρούσης Ἀριστείδης 127
 Ρουχὴ ἐφέντης 25
 Σαδὴκ ἐφέντης 99, 126
 Σαῖτ βέης 31
 Σαλήχ ἐφέντης 50, 112
 Σαμπάν ἀγᾶς 98
 Σαμπρὴ ἐφέντης τοῦ καζᾶ Πρεβέζης 100
 Σαμπρὴ ἐφέντης τοῦ καζᾶ Λούρου 102
 Σαμπρής, σέχης 41
 Σαρσάτης Γερβάσιος ὁ Κορυτσᾶς 107
 Σάσσαϊ 122
 Σεῦδουλάχ ἐφέντης 112
 Σεῖφουλάχ βέης 99

- Σελιαχουδίν, δήμαρχος Ἰωαννίνων 31, 32
 Σεπάχ 50
 Σέπερι 113
 Σέρρες 110
 Σερβία 21
 Σεφήκ, σέχης 120
 Σιάρρα ἀδελφοί 126
 Σῆμος Σπ. 37
 Σιρί βέης 126
 Σίσκος Φαήκ βέης 93
 Σκεντέρμπεη οἰκογένεια 9
 Σκεντέρμπεης 8, 38
 Σκόδρα 22, 56, 91
 Σκόδρας βιλαέτι 129
 Σκόπια 22, 31, 91
 Σκραπαρίου καζάς 128
 Σλάβοι 11, 35
 Σμοχθίνα 126
 Σμύρνη 57, 91
 Σουδάν 85
 Σουλεϊμάν ἐφέντης 93
 Σουλεϊμάν, μπαμπάς τεκέ Ἀργυροκάστρου 119
 ✓ Σούλεσι 99
 Σούλιος 121
 Σόφια 8, 87, 118
 Σπάρτη Ἰκονίου 37
 ✓ Σπάταρι 31
 Σπέγγρος Σπυρ. 19
 Στάροδο 22, 91
 Στέφα, πρόκριτος Βερατίου 85
 Στεφανίδης Ζήσης 76
 Στεφάνου Γρηγόριος 76
 Στεφάνου Θωμᾶς 94
 — Στρούγκα 91
- Ταῖρ 99
 Τακήπ βέης 95
 Ταλάτ βέης 41
 «Τανίν», ἐφημερ. 49
 Τάσιος Βαγγέλης 95
 Τατζάτη 122
 Ταχσὶν ἐφέντης 126
 Τεδφκὴ ἐφέντης 99
- τεκέδες:
 μπαμπά Ἀλῆ Ἀργυροκάστρου 119
 Μπάτσκας 114, 122
 Ὁμέρ πασᾶ Πρεβέζης 100
 Πρεμετῆς 122
 Πρίστας 122
 Φράσαρης 122
 μπαμπά Χαϊδάρ Ἀργυροκάστρου 119
- Τελάτ βέης 126
 Τεπελένι 24, 80, 91, 108, 112, 114, 121
 ✓ Τεπελενίου καζάς 119
 Τέτοδο 91
 Τεφῆκ βέης 106
 Τζαδέλλας Γεώργιος 19, 52
 Τζαφέρας Σαδουλλάχ 120
 Τζελάλ βέης 122
 Τζεμάλ βέης 58
 Τζεμῆλ 50
 Τζεμῆλ βέης 125, 126
 Τζίνο Χαϊρουλά ἀγάς 122
 Τίρανα 56, 91
 Τιτουλιάνη, πρόκριτος Βερατίου 85
 Τολίτσας Χ. 118
 Τομορίτσας καζάς 128
 ✓ Τόπουλη ἢ Τόπλου Τσαρτζήζ (Τζερτσιζής) 13, 18, 19, 26, 107, 108
 Τοσκερία 64
 Τόσκηδες 64, 69
 Τουράνας Ἀχμέτ 121
 Τουργούτ Σεφκέτ πασάς 56, 57
 Τουρκογιαννιώτες 29, 31, 32, 42, 45, 47, 51, 53, 55, 62, 73, 80, 93
 Τραγιάσι 126
 Τρεμέσι 9, 108
 Τρεμπλιόδι 126
 Τσάκανη ἢ Τσάκρανη Καραμάν 124
 Τσάκος Γεώργιος 114
 Τσάκου ἀδελφοί 113
 ✓ Τσάμηδες 61, 98, 121
 Τσάνης Μερσὴν 99
 Τσάνης Χασάν 99
 Τσαπάρης Ἀγούρ Χατζῆ βέης 99
 Τσαπάρης Ὁμέρ βέης 99
 Τσελεπήτσαρη οἰκογένεια
 Τσινῆς Χαμίτ ἀγάς 112
 Τσιριγώτης Κωνσταντῖνος 17, 18, 19

- Τσίτσος Ἄνδρ. 118
 Τσίτσος Ντίνο 119
 Τσόκες βέης 95
- Φαρμάκης Γρηγόριος 49, 75, 80, 81, 82, 83
 βλ. Μάντζαρος
- Φελήμ βέης 83
 Φερλὸ πασάς 126
 Φερλζοβίτς 15
 Φερλίτ βέης 91
 Φετήχ Μπαϊράμ 26
 Φεχλήμ βέης 33, 79
 Φεχλίμ βέης 91
 Φιέρι 124
- ✓ Φιλιάτες 8, 22, 32, 34, 61, 91, 97, 98, 99
 ✓ Φυλιατών καζάς 62, 96, 97, 98
 ✓ Φιλιπιάδα 80, 100, 101, 102
 Φίτσος Ἄδὲμ 119
 Φλιόκης Ι. 127
 Φορέστης Ἄγγελος 12, 19, 37, 39, 40, 44, 47, 52, 53, 54, 60, 80, 81, 83, 90, 119, 121
- ✓ Φουρτούνας Γεώργιος 74
 Φράσαρη 41, 64, 78, 86, 91, 102, 110, 122
 Φράσαρης ἀλβανικὸ σχολεῖο 122
 Φράσαρης Ἀβδούλ βέης 13, 101
 Φράσαρης Γκανή βέης 101
 Φράσαρης Μυδχάτ βέης 17, 31, 32, 101
 Φράσαρης Σαμῆ βέης 118, 121
 Φράσαρης Φουάτ Ἰμπραήμ βέης 101, 102
 «Φωνή τῆς Ἡπείρου», ἔφημερ. 18, 19
 Φώτιος ὁ Κορυτσᾶς 19, 107
- Χαϊδάρ βέης 95
 Χαϊδούσης 114
 Χαϊρουλάχ, γιατρός ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο 112
 Χακὴ ἐφέντης 100
 Χακκὴ βέης 34
 Χαλέπι Συρίας 57
 Χαλήμ βέης 126
 Χαμδὴ ἐφέντης 126
 Χαμῆτ ἀγὰς 98
 Χαμῆτ Μεχμέτ 99
 Χαμῆτ Ρετζέπ 97, 98
 Χαμῆτ Χασάν 97, 98
- ✓ Χάνι Καλπάκι 36
 Χασάπη, πρόκριτος Βερατίου 85
 Χατζῆ Ἀδὴλ βέης 25, 68, 69, 72, 85, 87, 132
 Χατζῆς Γεώργιος 11, 19, 20, 25, 27, 53, 54, 55, 69, 81
 Χατζῆς Θωμᾶς 120
 Χατζηστάσα, πρόκριτος Βερατίου 85
 Χειμάρα 107, 109, 112
 Χειμαριῶτες 72
 Χιλμὴ Μουσταφά πασάς, βαλῆς Ἰωαννίνων 13, 27, 29
 Χίμα Δερβίς 91, 113, 115
 Χίος 38, 80
 Χόσης Ἀχμέτ 119
 Χότζας Ἀνῆμ ἀγὰς 120
 Χότζας Ἀσῆμ 119
 Χότζας Μάγμας 98
 Χότζας Χασάν ἐφέντης 97
 Χότζας Χουσεῖν ἐφέντης 119
 Χούσα Ἰσά 99
 Χουσεῖν βέης 93
- Aehrenthal Alois, von 63, 86
 Aladro y Perez de Valasco, Don 9, 38
 «Bashkimi i Kombit», ἔφημερ. 47, 88, 91, 126
 Bilinski K. 36, 39, 60, 69
 «Drita», ἔφημ. 8, 13
 Dussap Edgar, Γάλλος πρόξενος Ἰωαννίνων 60
 Frashëri Sami 63, 88
 Frossard 63, 64, 65
 Guicciardimi F. 73
 Hoxha Ibrahim D. 10
 «Lirija», ἔφημερ. 17, 101
 Metis Damine 34
 Përmeti Mahmut 88
 Pisoski Q. 63, 64, 65
 Ranzi Dr. 86, 87
 Rebjeb Nureddin 46
 «Shqipetari», ἔφημερ. 92
 «Tomorri», ἔφημερ. 126
- ✓ Topulli Bajo 19
 ✓ «Zgjim i Shqipërisë», ἔφημερ. 25, 40, 44, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 89, 92, 129, 132

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σελ. 7

I. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. Καζάς Ιωαννίνων: Συμφωνία γεωτουρκικού κομιτάτου και Ἄλδανῶν σ. 11 — Ἰδρυση καὶ σκοποὶ τῆς λέσχης «Bashkimi» τῶν Ἰωαννίνων σ. 18 — Ἄλδανοτουρκικὴ συνεργασία - Ἡ κατάστασις στο διπλαεὶ Ἰωαννίνων σ. 24 — Διαφοροποίησις τῆς στάσεως τῶν Τούρκων - Ἑλληνοαλδανικὴ συνομιλίαι σ. 29 — Προσπάθειαι γιὰ τὴν πραγματοποιησὶ τῶν σκοπῶν τῆς λέσχης «Bashkimi» σ. 41 — Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὸ ἀλφάβητο σ. 45 — Ἐπίτασις τῆς διάστασεως Ἄλδανῶν - Τούρκων ἀπὸ τὴν «ὑπόθεσις Μπαϊκούση» σ. 48 — Οἱ ἐφημερίδες «Zejir» καὶ «Ἡπειρος» σ. 53 — Συνέχισις διώξεων τῶν Ἄλδανῶν σ. 57 — Ἑλληνικὴ ἀντιδράσεις στὰ ἀλδανικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα σ. 59 — Ἡ περιοδεία τοῦ Χατζῆ Ἀδῆλ καὶ τὸ «ὑπόμνημα» τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων σ. 68 — Ἡ δράσις τῶν ἀλδανικῶν σωμάτων καὶ ὁ φόνοσ τοῦ προέδρου τῆς λέσχης «Bashkimi» Ἰωαννίνων σ. 75 — Συνέχισις τῶν ἑλληνικῶν ἀντιδράσεων - Συνεργασία Ἄλδανῶν καὶ Ρουμανιζόντων σ. 83 — Ἄλλαι δραστηριότητες τῆς λέσχης «Bashkimi» — Τὸ συνέδριο τῶν Ἰωαννίνων σ. 88

β. Καζάς Κόνιτσας	σελ. 93
γ. Καζάς Λεσκοβιάνου	» 94
δ. Καζάς Μετσόβου	» 96

II. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΠΡΕΒΕΖΑΙΕ Ἡ ΠΙΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ

α. Καζάς Παραμυθιάς ἢ Ἀϊθονάτ	» 96
β. Καζάς Φιλιατῶν	» 97
γ. Καζάς Μαργαριτίου	» 98

III. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΠΡΕΒΕΖΑΣ

α. Καζάς Πρέβεζας	» 100
β. Καζάς Λούρου (Φιλιππιάδας)	» 103

IV. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΟΥ

α. Καζάς Ἀργυροκάστρου	» 117
β. Καζάς Τεπελενίου	» 119
γ. Καζάς Δελθίνου	» 121
δ. Καζάς Πρεμετῆς	» 122

V. ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΒΕΡΑΤΙΟΥ

α. Καζάς Βερατίου	» 123
β. Καζάς Αὐλώνας	» 125
γ. Καζάς Λιούσνιας, Τομορίτσας καὶ Σκρά- παρι	» 128

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

» 128

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

» 136

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

» 142

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθηκὴ Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ: ΓΕΡ. ΔΟΥΒΑΛΗ — ΕΛ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ — ΚΩΝ. ΠΑΣΧΑΛΗ
28ης Ὀκτωβρίου 41 (Στοά Καμπέρη) Τηλέφ. 20.544 — 27.845 Γιάννινα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας